

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh National Pedagogical University after Abai

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы
Серия «Начальная школа и физическая культура»
Series of «Elementary school and physical culture»
№1(44) 2015

ХАБАРШЫ

«Бастауыш мектеп және дене
мәдениеті» сериясы
№1(44), 2015

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор
п.ғ.д., проф. Қ.І. АДАМБЕКОВ

Бас редактордың орынбасары:
п.ғ.д., проф. А.Н. Ильясова

Ғылыми редакторлар:
п.ғ.д., проф. Г.А. Уманов,
м.ғ.д., проф. Ш.А. Балғымбеков

Редакция алқасы:
б.ғ.д., проф. К.Милашюс
(Вильнюс, Литва),
PhD Сивек Зденек (Прага, Чехия),
п.ғ.д., проф. Вилкас Аудронис
(Вильнюс, Литва),
п.ғ.к., проф. В.И. Шукан
(Минск, Белоруссия),
п.ғ.к., проф. В.И. Варюшин
(Москва, Ресей),
п.ғ.д., проф. Ю.С. Мануйлов
(Нижний Новгород, Ресей),
п.ғ.д., проф. С.И. Қасымбекова,
п.ғ.д., проф. Т.А. Ботагариев,
п.ғ.д., проф. Бекмағамбетова Р.К.
(жауапты хатшы)

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2015

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде 2009 жылы мамырдың
8-де тіркелген №10106-Ж

Басуға 16.04.2015 қол қойылды.
Пішімі 60x84 ¹/₈. Көлемі 13.5 е.б.т.
Таралымы 300 дана.
Тапсырыс 49.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

М а з м ұ н ы
С о д е р ж а н и е

Адамбеков К.И., Боранбаев К.С. Развитие скоростных качеств у юных футболистов с использованием эффективных средств и методов тренировки.....	4
Адамбеков Е.К. Организация тренировочного процесса в подготовительном периоде у футболистов молодежных команд...	8
Ахметова Э.К., Калимолдаева А.К. Управление мотивацией команды при формировании самоорганизующихся начал.....	11
Ықыласбаев Д.Ә., Бекмағамбетова Р.К. Қазақ АКСР астанасын Орынбордан Ақмешітке көшірудегі Нығмет Нұрмақовтың қызметі	16
Абд্রেимова К.А., Жукенова К.А. Салауатты өмір салтын қалыптастырудағы дене мәдениеті мамандарының ықпалы.....	19
Ергазиева К.И. Психологическая подготовка спортсмена.....	23
Ахметова Э.К., Ерназаров С.Х. Жасөспірім спортшылардың дене қасиетін арттырудың әдістемелік жолдары.....	26
Халитова И.Р., Турумбетова Б.Ө. Абай Ибрагим Құнанбаевтың отыз сегізінші қара сөзіндегі оқу, білім туралы ойлары.....	29
Ергазиева К.И. Интерактивные методы обучения.....	32
Болатқызы Ш. Ұлт ойындарының бала тәрбиесінде алатын орны	36
Жаксимбеков Е.Д. Еркін күрестегі бапкердің қолданатын оқыту әдістемесі.....	38
Ережепов Т.Т. Тұлғалық қасиеттердің дамуына ұжымның жағымды және жағымсыз жақтары.....	42
Ережепов Т.Т. Мектептегі дене тәрбиесінің жағдайы және ұлттық ойындарды қолдану мәселелері.....	45
Төлегенұлы Н. Бастауыш мектеп оқушыларын қозғалыс ойындары арқылы тұлға аралық қатынастарын қалыптастыру.....	48
Абсатова А.А. Кәсіби түрткіні түсінуге қолданылатын педагогтарға арналған психологиялық тренинг.....	50
Болатқызы Ш., Керімбекова Ұ. Қазақ халқының тәлім-тәрбиелік ой-пікірлерінің даму тарихындағы Абай Құнанбаевтың шығармаларының алатын орны.....	53
Жаманбалин Т. Қазақстанда дзюдо күресін жетілдірудің ғылыми-педагогикалық негіздері.....	57
Ілиясқызы Д. Бейнефильмнің студенттердің тыңдалым дағдысын қалыптастырудың маңызы.....	59
Жаманкулова К.Т. Пиктографиялық жазуунун бакшы булагы – эн байыркы искусство.....	62
Жаманкулова К.Т. Кыргыз эн тамгалары – орхон – енисей жазуусунун негизи.....	65
Бакитжанова Ш.А. Реализация компетентностного подхода в обучении математике.....	68

Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая

ВЕСТНИК
Серия «Начальная школа
и физическая культура»
№1(44), 2015

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор
д.п.н., проф. К.И. АДАМБЕКОВ

Зам. главного редактора:
д.п.н., проф. А.Н. Ильясова

Научные редактора:
д.п.н., проф. Г.А. Уманов,
д.м.н., проф. Ш.А. Балгимбеков

Редакционная коллегия:
д.б.н., проф. К.Милашюс
(Вильнюс, Литва),
PhD Сивек Зденек (Прага, Чехия),
д.п.н., проф. Вилкас Аудронис
(Вильнюс, Литва),
к.п.н., проф. В.И. Шукан
(Минск, Белоруссия),
к.п.н., проф. В.И. Варюшин
(Москва, Россия),
д.п.н., проф. Ю.С. Мануйлов
(Нижний Новгород, Россия),
д.п.н., проф. С.И. Касымбекова,
д.п.н., проф. Т.А. Ботагариев,
д.п.н., проф. Р.К. Бекмагамбетова
(ответ. секретарь)

© Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2015

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и
информации Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10106-Ж

Подписано в печать 16.04.2015.
Формат 60x84 ¹/₈.
Объем 13.5 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 49.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического
университета имени Абая

Усупова Ч.С. Народное творчество – сокровищница нации, неисчерпаемый источник мудрости.....	71
Усупова Ч.С. Консолидация, как фактор способствующий объединению нации.....	75
Кадырбеков Р., Шаяхметов Н. Способы отбора и спортивная ориентировка в процессе физического воспитания.....	79
Бостанов Б.Ғ., Абилбакиева Ғ.Т. Болашақ педагогтарды оқытудың электрондық құралдарын жасауға және пайдалана алуға оқытудың қажеттілігі.....	81
Байтайлақ Б. Қазақстан мектептеріндегі информатиканы оқытуды қытай мектептерімен салыстырғандағы айырмашылығы.....	85
Карабекова С.Ы., Онкайбекова Р.С. Профессионально-педагогическое общение и типология личности преподавателя высшей школы.....	88
Төлегенұлы Н. Методы воспитания выносливости для физической подготовки студенческой молодежи.....	91
Шонықбаев Е.Н., Кылышев Е.А. Спортшының жылдамдығы және оны дамыту әдістемесі.....	94
Бостанов Б.Ғ., Құрманбеков Ж.Қ. Сыныптан тыс жұмыстар арқылы информатика сабағының сапасын көтеру мәселелері.....	97
Бидайбеков Е.Ы., Нұрлыбаев Қ.К. Математикалық модельдеу және есептеуіш эксперименттің мектеп информатика курсынағы рөлі мен орны.....	99
Құрманбеков Ж.Қ. Информатикадан сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру әдістемесі.....	101
Бостанов Б.Ғ., Қалмұқан А. Білім беру үдерісінде ақпараттық технологияларын пайдаланудың тиімділігі.....	105

**The Kazakh national pedagogical
university Abay**

MESSENGER
**Series "Elementary school
and physical culture"**
No. 1(44), 2015

Leaves since 2001.
Frequency – 4 numbers a year

Editor-in-chief
d.p.s., prof. K.I. ADAMBEKOV

Deputy chief editor:
d.p.s., prof. A.N. Ilyasova

Scientific editors:
d.p.s., prof. G.A. Umanov,
d.m.s., prof. Sh.A. Balgimbekov

Editorial board:
d.b.s., prof. K.Milashyus
(Vilnius, Lithuania),
PhD Sivek Zdenek (Prague, Czech
Republic),
d.p.s., prof. Vilkas Audronis (Vilnius,
Lithuania),
k.p.s., prof. V.I. Shukan
(Minsk, Belarus),
k.p.s., prof. V.I. Varyushin
(Moscow, Russia),
d.p.s., prof. Yu.S. Manuylov (Nizhny
Novgorod, Russia),
d.p.s., prof. S.I. Kasymbekov,
d.p.s., prof. T.A. Botagariyev,
d.p.s., prof. R.K. Bekmagambetova
(answer. secretary)

© **The Kazakh national
pedagogical university
Abay, 2015**

It is registered
in the Ministry of Culture and information of
the Republic of Kazakhstan
On May 8, 2009 No. 10106-Zh

It is sent for the press 15.04.2015.
Format 60x84 1/8.
Volume 13.5
Circulation is 300 pieces. Order 49.

050010, Almaty,
Dostyk Ave., 13. KazNPU after named Abay

Publishing house "Ұлағат"
The Kazakh national pedagogical
university Abay

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2008 жылғы 27 ақпандағы №3) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршы журналының «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясын педагогика ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (№3 от 27 февраля 2008 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Начальная школа и физическая культура» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по педагогическим наукам.

On the basis of the decision of Committee on control in education and sciences (No. 3 of February 27, 2008). The messenger of KAZNPU after Abay, the "Elementary School and Physical Culture" series is brought in the list of editions for the publication of the main scientific results of theses on pedagogical sciences.

РАЗВИТИЕ СКОРОСТНЫХ КАЧЕСТВ У ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭФФЕКТИВНЫХ СРЕДСТВ И МЕТОДОВ ТРЕНИРОВКИ

К.И. Адамбеков – *д.п.н., профессор,*
К.С. Боранбаев – *к.п.н. КазНПУ имени Абая*

В статье представлены материалы исследования эффективных средств и методов тренировки для развития скоростных качеств. Эффективность применяемых методов связана, прежде всего, с возрастом футболистов. Как правило, при работе с юными футболистами чаще используется игровой метод тренировки, а у высококвалифицированных распространен повторный метод, в котором каждое повторение на определенную дистанцию чередуется с оптимальной паузой отдыха. Тем не менее у юных футболистов также необходимо использовать как повторный, так и метод динамических (скоростно-силовых) усилий. При этом важно в повторном методе подобрать такое сочетание количества повторений в серии и длины пробегаемой с максимальной скоростью дистанции, а также длительность и характер паузы отдыха, чтобы ее (скорости) величина не снижалась от повторения к повторению. В связи с этим в педагогическом эксперименте была предпринята попытка апробирования средств тренировки для воспитания скоростных и скоростно-силовых качеств с помощью повторного метода и метода скоростно-силовых усилий.

Ключевые слова: скорость, качества, футболист, тренировка, методы, упражнения

В научно-методической литературе имеются рекомендации по совершенствованию скоростных качеств у юных спортсменов. Наиболее эффективными, по мнению ряда авторов, для воспитания этих качеств являются следующие методы: игровой, повторный, метод скоростно-силовых усилий, упрощенный и усложненный методы тренировки [1, 2, 3, 4].

Эффективность применяемых методов связана, прежде всего, с возрастом футболистов. Как правило, при работе с юными футболистами чаще используется игровой метод тренировки, а у высококвалифицированных распространен повторный метод, в котором каждое повторение на определенную дистанцию чередуется с оптимальной паузой отдыха. Тем не менее у юных футболистов также необходимо использовать как повторный, так и метод динамических (скоростно-силовых) усилий. При этом важно в повторном методе подобрать такое сочетание количества повторений в серии и длины пробегаемой с максимальной скоростью дистанции, а также длительность и характер паузы отдыха, чтобы ее (скорости) величина не снижалась от повторения к повторению. В связи с этим в педагогическом эксперименте была предпринята попытка апробирования средств тренировки для воспитания скоростных и скоростно-силовых качеств с помощью повторного метода и метода скоростно-силовых усилий.

Задачей эксперимента являлось повышение скоростных и скоростно-силовых качеств юных футболистов экспериментальной группы с помощью предложенных средств тренировки, а также апробирование предложенного соотношения средств тренировки.

Выбор тренировочных средств в повторном методе производился с учетом исследования влияния пауз отдыха на изменение скорости бега в упражнениях с использованием дистанций: 5, 10 и 15 метров.

Эксперимент проводился в период с 18 ноября 1995 года по 17, января 1997 года. В эксперименте участвовали две группы: контрольная (А-18 человек) и экспериментальная группа (Б-19 человек), разделенная на подгруппы Б-1 и Б-2.

Суть эксперимента заключалась в том, что контрольная группатренировалась по общепринятой методике подготовки юных футболистов в спортивных школах города Алматы, а экспериментальная – по несколько измененной программе, в которой большее внимание уделялось повышению времени, отводимому в тренировках на воспитание скоростно-силовых качеств за счет уменьшения времени тренировки на общую выносливость. Причем в подгруппе Б-1 экспериментальной группы наибольший объем времени уделялся работе над воспитанием скорости бега, а в подгруппе Б-2 – воспитанию скоростно-силовых качеств. Всего за вышеуказанный период было проведено по 48 учебно-тренировочных занятий в каждой группе и 8 игр с общим объемом времени 71,35 календарных часов.

В качестве контрольной группы были выбраны футболисты 11-12 лет, которые участвовали в учебно-тренировочном процессе в этот же период с середины ноября 1995 года по середину января 1997 года, В начале эксперимента средний возраст контрольной группы составлял 12,46 лет. Весоростовые показатели футболистов контрольной и экспериментальной групп показаны в таблице 1.

Таблица 1. Характеристика испытуемых контрольной и экспериментальной групп

Параметр	Контрольная группа	Экспериментальная группа	Достоверность различия
возраст по десятичной системе в начале эксперимента	$x12,555 \pm 0,319$	$12,555 \pm 0,329$	$t=0,854$ $y=3,65$ « $=0,001$ » недостаточно
вес (кг)	$x42,63 \pm 6,63$	$x39,71 \pm 4,103$	$1=1,60$ $7=3,65$ ($x=0,001$) недостаточно
длина тела (см)	$x154,0 \pm 7,4$	$x150,0 \pm 5,3$	$t=0,018$ $y=3,65a=0,001$ недостаточно

Как указывалось выше, у футболистов контрольной группы трижды за этот период определялись показатели скоростных и скоростно-силовых качеств: в начале, середине и конце эксперимента.

В качестве экспериментальной группы были выбраны футболисты, которые на следующий год к началу эксперимента также имели средний возраст 12,55 лет; различия по весо-ростовым показателям были недостаточно.

В начале и конце эксперимента у двух групп определялись показатели скорости (в беге на 15 и 30 метров со старта), а также скоростно-силовых качеств (прыжки в длину, тройной прыжок и прыжок в высоту).

В результате тестирования в начале эксперимента было выявлено, что различий скоростных и скоростно-силовых качеств у футболистов контрольной и экспериментальной групп не наблюдается. Так, скорость бега на 15 м со старта в начале эксперимента у испытуемых контрольной группы в среднем была равна 5,31 м/с, в экспериментальной группе 5,36 м/с.

Скорость бега на 30 м со старта соответственно была равна 5,79 и 5,99 м/с. Отмечено различие в пользу футболистов экспериментальной группы ($P < 0,005$). В прыжках в длину, высоту и в тройном результаты, как контрольной, так и экспериментальной групп были практически одинаковы. Различия по всем показателям были недостаточно.

На основании исследования скоростных и скоростно-силовых качеств у футболистов в конце эксперимента было выявлено, что в значительной степени возросли показатели скорости бега на 15 м со старта футболистов экспериментальной группы. Прирост составил 4,48%. У футболистов же контрольной группы скорость бега возросла всего на 1,3%. Проверка достоверности различия между показателями скорости бега на 15 м со старта показала, что у футболистов экспериментальной группы она существенно возросла к концу эксперимента ($P < 0,001$). У футболистов контрольной группы различие (начало-конец эксперимента) оказалось недостаточно.

Прирост показателей скорости бега на 30 м со старта в экспериментальной группе был также выше, чем у футболистов контрольной группы: соответственно - 2,34% и 1,55%. Проверка достоверности показала, что как в контрольной, так и в экспериментальной группах различия показателей в беге на 30 м в начале и конце эксперимента не имеется. В тренировочном процессе во время эксперимента по существу не применялись упражнения, в которых приходилось бы производить "рывки" на 30 м, что и не привело к положительным сдвигам скорости бега на этой дистанции.

Как показали исследования, результаты в прыжках в длину с места, в высоту и в тройном значительно увеличились к концу эксперимента у футболистов экспериментальной группы по сравнению с футболистами контрольной группы.

В прыжках в высоту увеличение было значительным и составило в экспериментальной группе - 21,75% (различие оказалось достоверным, $P < 0,001$), в то же время в контрольной группе прирост был минимальным - 3,2% (различие недостаточно).

В прыжках в длину с места прирост результата к концу эксперимента у юных футболистов экспериментальной группы составил 5,26% (различие достоверно, $P < 0,005$).

В тройном прыжке прирост у футболистов экспериментальной группы не был столь значительным, составив 2,77%, в то же время был значительно выше, чем этот же показатель у футболистов контрольной группы. Все это еще раз говорит о том, что предлагаемые в процессе педагогического эксперимента упражнения, направленные на совершенствование скоростных и скоростно-силовых качеств, оказались в значительной степени эффективными для их воспитания на определенном этапе подготовки юных футболистов.

Причем, сравнивая темпы прироста скорости бега, а также показатели скоростно-силовых качеств у юных футболистов в течение года, можно говорить о том, что они, как отмечалось ранее, не столь значительны по сравнению с приростом скоростно-силовых качеств у представителей других видов спорта. Однако, предлагаемые нами методы, средства и содержание тренировки, направленное на увеличение

объема времени на совершенствование скоростно-силовых качеств, позволили в значительной степени повысить эффективность их воспитания у юных футболистов. Это является, на наш взгляд, немаловажным доказательством необходимости дальнейшего внедрения предложенных средств и методов тренировки в практику футбола.

Небезынтересно было проследить изменения скорости бега и показателей скоростно-силовых качеств у футболистов двух экспериментальных подгрупп Б-1 и Б-2, которые тренировались с разным объемом тренировочных упражнений, направленных на развитие скоростных и скоростно-силовых качеств.

В результате проведенного тестирования было выявлено (рисунок 4), что скорость бега на 15 м со старта у футболистов экспериментальной группы Б-1, в которой большее время занятий, чем в подгруппе Б-2, отводилось воспитанию скоростных качеств увеличилась значительно и составила 5,6%. В то же время в подгруппе Б-2, в которой такой же объем времени отводился воспитанию скоростно-силовых

Таблица 2. Достоверность различия между показателями скоростных и скоростно-силовых качеств юных футболистов контрольной и экспериментальной групп в начале и конце педагогического эксперимента

Тест	Группы, этапы эксперимента	Достоверность различия	Уровень значимости
15 м со старта	контрольная группа - начало-конец эксперимента	недостоверно	
	экспериментальная группа начало-конец эксперимента	достоверно	t=3,059 P<0,01
	контрольная и экспериментальная группы - начало эксперимента	недостоверно	t=3,059 P<0,01
	контрольная и экспериментальная группы - конец эксперимента	достоверно	
30 м со старта	контрольная группа - начало-конец эксперимента	недостоверно	-
	экспериментальная группа начало-конец эксперимента	недостоверно	
	контрольная и экспериментальная группы - начало эксперимента	достоверно	1=2,269 P<0,05
	контрольная и экспериментальная группы - конец эксперимента	достоверно	t=3,04 P<0,01
прыжок в длину	контрольная группа - начало-конец эксперимента	недостоверно	
	экспериментальная группа начало-конец эксперимента	достоверно	t=2 613 P<0,05
	контрольная и экспериментальная группы - начало эксперимента		0
	контрольная и экспериментальная группы - конец эксперимента	достоверно	t=2,25 P<0,05
прыжок в высоту	контрольная группа - начало-конец эксперимента	недостоверно	
	экспериментальная группа начало-конец эксперимента	достоверно	1=4,072 P<0,001
	контрольная и экспериментальная группы - начало эксперимента	достоверно	1=0,774 P<0,05
	контрольная и экспериментальная группы - конец эксперимента	достоверно	t=2,83 P<0,01
тройной прыжок	контрольная группа - начало-конец эксперимента	недостоверно	
	экспериментальная группа начало-конец эксперимента	недостоверно	
	контрольная и экспериментальная группы - начало эксперимента	достоверно	t=0,483 P<0,01
	контрольная и экспериментальная группы - конец эксперимента	достоверно	1=2,09 P<0,05

качеств и меньший, чем в подгруппе Б-1, объем времени – воспитанию скоростных качеств, прирост скорости на 15 м со старта составил всего 3,55%. У футболистов контрольной группы, как указывалось, прирост за этот период составлял только 1,3%. В связи с этим можно говорить о том, что тренировочный режим, в котором преобладают упражнения на воспитание скоростных качеств, позволяет в большей степени их воспитывать, чем общепринятый режим тренировки, в котором преобладает время, направленное на воспитание общей выносливости. В обеих подгруппах (Б-1 и Б-2) показатели были лучше как в одних, так и в других видах тестов.

Еще раз необходимо отметить, что прирост скорости бега на 30 м со старта у футболистов всех трех групп (т.е. контрольной А, экспериментальной Б-1 и экспериментальной Б-2) был незначителен и составлял соответственно 1,55; 1,8; 3,2%. Различие прироста у всех трех групп было недостоверным.

В связи с этим можно предположить, что применение упражнений с "рывками" на дистанции от 5 до 15 м, а также упражнений, направленных на совершенствование скоростно-силовых качеств, - не оказывает значительного влияния на воспитание скоростных качеств на дистанции 30м со старта. По всей видимости, для футболистов 11-12 лет на этой дистанции проявляется уже не скорость, а скоростная выносливость.

Сравнение показателей прироста скоростно-силовых качеств у контрольной и двух экспериментальных подгрупп выявило, что наибольший прирост показателей в прыжках в длину, высоту, а также в

тройном был у футболистов подгруппы Б-2, при тренировке которых значительный объем времени уделялся воспитанию именно этих качеств. Так, в прыжках в длину прирост в подгруппе Б-2 составил 5,2%, в подгруппе Б-1 - 4,8%, в контрольной группе - 1,05% (рисунок 5).

Наиболее высокий прирост скоростно-силовых качеств оказался в прыжках в высоту. В подгруппе Б-2 прирост за 2 месяца тренировки составил 28,5%, в подгруппе Б-1 - 12,3%, в контрольной группе прирост за этот период был незначительным - 3,2%. Это еще раз подчеркивает возможность воспитания скоростно-силовых качеств на определенном этапе учебно-тренировочной работы. Различия в конце эксперимента по отношению к его началу в подгруппе Б-1 и в подгруппе Б-2 было достоверным при высоком уровне значимости.

Показатель в тройных прыжках составил наибольший прирост в подгруппе Б-2 и был равен 3,1%, в подгруппе Б-1 прирост был несколько ниже - 2,1%.

Таким образом, на основании приведенного педагогического эксперимента можно сделать ряд выводов, говорящих о том, что целенаправленная работа на воспитание скоростных и скоростно-силовых качеств дает определенные положительные результаты. Изменение соотношения времени, отводимого на воспитание всех качеств, связанное с его уменьшением на воспитание общей выносливости у футболистов 11-12 лет, приводит к положительному эффекту. Это позволяет существенно повысить как скорость бега, так и скоростно-силовые качества. В то же время необходимо отметить, что упражнения, в которых пробегаются скоростные отрезки не больше 10-15 м, не повышают скорость бега на дистанции 30 м, так как для юных футболистов 12 лет бег на этом отрезке уже будет являться не показателем скоростных качеств, а показателем скоростной выносливости.

1 Адамбеков К.И. Воспитание физических качеств путем мотивации свободного выбора средств в общеобразовательных школах США. В кн.: Народный спорт и массовая физическая культура. – Алматы, 1995. – С. 76-80.

2 Фомин В.П., Фомин Н.А. Основы юношеского спорта. – М.: ФиС, 1980. – 255 с.

3 Кириллов А.А. Совершенствование скоростных возможностей футболистов, В кн.: Футбол. Ежегодник, 1981. – С. 44-48.

4 Зацюрский В.М. Физические качества спортсмена, 2-е изд. – М.: ФиС, 1970. – 206 с.

Түйін

К.И. Адамбеков - п.ғ.д., профессор, К.С. Боранбаев - п.ғ.к.,
Абай атындағы қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

«Жаттықтырудың тиімді әдістері мен құралдарын қолдану арқылы
жас футболшылардың жылдамдық қасиеттерін дамыту»

Мақалада жылдамдық қасиеттерін дамытуға көрсетілген жаттығудың тиімді әдіс-тәсілдерін зерттеу материалдары берілген. Дегенмен жас футболшылар қайталау әдісін қалай пайдаланса, динамикалық (күш-жылдамдығын) әдісті де солай пайдалануы керек, ал жоғары деңгейлі футболшыларда әрбір қайталау берілген қашықтықта демалыстың тиімді үзілісімен кезектесіп келетін қайталау әдісі кеңінен таралған. Осыған орай қайталау әдістерінде ара-қашықтыққа жоғары жылдамдықпен жүгірудің ұзақтығы, сондай-ақ демалыс үзілісінің ұзақтығы мен сипатының көлемі қайталанған сайын төмендеуі үшін және бірнеше рет қайталау санының үйлесімділігін таңдап алу өте маңызды. Сол себепті педагогикалық эксперимент кезінде жоғары жылдамдық күші және жылдамдық қасиеттерін тәрбиелеу үшін қайталау әдісі және күш жылдамдығын арттыру әдісінің көмегімен байқаудан өткізуге болады.

Тірек сөздер: жылдамдық, сапа, футболшы, жаттығу, әдістер, жаттығулар

Summary

K. Adambekov - Ph.D., Professor, K.S. Boranbaev - Ph.D.

Kazakh National Pedagogical University named after Abay

«Development speed for a young players using effective tools and training methods»

The article presents a study of effective tools and methods of training for the development of high-speed qualities. The effectiveness of the methods used is associated primarily with the age of the players. As a rule, when working with young players is more commonly used method of training games, and have highly distributed repetition method in which each repetition at a certain distance alternates with optimal pause rest. Nevertheless, young players should also be used as a second, hook and dynamic method (speed-strength) effort. It is important to choose a method of repeated combination of number of iterations in the series and the length traversed at a maximum speed range, as well as the length and nature of rest pauses to it (the velocity) is not reduced value from repetition to repetition. In this regard, the pedagogical experiment was an attempt to test the training funds for the education of high-speed and power-speed by re-method and the speed and power of effort.

Keywords: speed, quality, football, training, techniques, exercises

ОРГАНИЗАЦИЯ ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА В ПОДГОТОВИТЕЛЬНОМ ПЕРИОДЕ У ФУТБОЛИСТОВ МОЛОДЕЖНЫХ КОМАНД

Е.К. Адамбеков – к.п.н., профессор,

Б.К. Адамбеков – к.п.н., преподаватель, КазНПУ им. Абая

Современный спорт характеризуется стремительным ростом рекордов, значительной интенсификацией тренировочных и соревновательных нагрузок. Все это требует проявления максимальных физических возможностей, высоких проявлений психических качеств. Это, определяет необходимость исследования, путей оптимизации планирования, различных структурных единиц, тренировочного процесса. Один из основных аспектов целенаправленной подготовки молодых спортсменов, на сегодняшний день далеко не полностью решены. Несмотря на то, что многие ученые и специалисты изучали различные вопросы, касающиеся подготовки футболистов, некоторые, из них, нуждаются в дальнейшей разработке. К ним можно отнести, определение готовности, к определенному виду мышечной деятельности, в условиях применения одноразовых и двухразовых тренировочных занятий, распределение нагрузок в микроцикле, в зависимости от педагогических задач.

Ключевые слова: тренировочный процесс, структура, футболист, подготовка, управление

Один из основных аспектов целенаправленной подготовки молодых спортсменов, на сегодняшний день далеко не полностью решены. Несмотря на то, что многие ученые и специалисты изучали различные вопросы, касающиеся подготовки футболистов, некоторые, из них, нуждаются в дальнейшей разработке. К ним можно отнести, определение готовности, к определенному виду мышечной деятельности, в условиях применения одноразовых и двухразовых тренировочных занятий, распределение нагрузок в микроцикле, в зависимости от педагогических задач, которые зависят от следующих основных аспектов:

Управление – это процесс целенаправленного воздействия на объект, вызывающий соответствующие изменения, способствующие достижению определенной цели [1].

Процесс спортивной подготовки рассматривается, как сложная динамическая система, роль органа управления в которой, выполняет педагог-тренер, а роль объектов управления – спортсмен, команда.

Основные функции управления – планирование, организация, контроль и учет.

Как известно, из результатов исследования, управление тренировочным процессом футболистов, предполагает изучение различных сторон специальной подготовленности, чтобы организовать подготовку на последующих этапах, в соответствии с индивидуальными особенностями игроков. В этой связи, программирование подготовки, суть которого заключается в оптимизации футболистов, в зависимости от характера приспособительных реакций, систем организма, может рассматриваться, как завершающий цикл управленческих операций [2].

Подготовительный период – это единство и противоречие объема и интенсивности, соотношение специфических и неспецифических средств, их всесторонности, рациональности, оптимальности, на каждом этапе подготовки.

В футболе, при построении учебно-тренировочного процесса, в подготовительном периоде, тренеры используют большой объем различных упражнений, которые принято делить на две группы. К одной группе относят специализированные упражнения, тогда как, к другой – не специализированные. Тренировочный эффект упражнений, этих групп, даже при одинаковых объемах, весьма различен. Эти упражнения не могут обеспечить эффективное становление и совершенствование технико-тактического мастерства и игровых навыков футболистов. В связи с этим, несколько повышенный объем, неспециализированных упражнений, возможен, лишь, на начальном этапе подготовительного периода. Наибольшей эффективностью обладают специализированные упражнения. Следовательно, объем этих упражнений, целесообразно увеличивать, при построении учебно-тренировочного процесса, на заключительных этапах подготовительного периода [3].

Анализ уровня, физической подготовленности, футболистов, и контроль эффективности, соревновательной деятельности показал, что перепады подготовленности отмечаются, каждые 40-50 дней. Длительность, сохранения спортивной формы, не превышает 1,5-2,5 месяцев. Эти факторы побудили специалистов, к поиску путей управления, состоянием спортсменов, основанных на принципах программирования организации тренировочного процесса, в рамках отдельных этапов [4].

Так, на этапе от 12 до 16 дней, при применении тренировочных средств, различной направленности, в различном объеме (33,3%), уровень физической и технико-тактической подготовленности, игроков, оставался неизменным. При превалировании, одной из моделей, нагрузок, на уровне 60% обеспечивалось

повышение уровня метаболизма и сопровождалось ростом двигательных способностей, а также, снижением количества ошибок, при выполнении технических приемов.

Доказано, что в зависимости от объемов нагрузок и их соотношения, изменяется структура подготовленности. Отставленный тренировочный эффект нагрузок, подготовительного периода, проявляется в течение 26-30 дней, после его окончания.

Следовательно, целью работы явилась разработка рекомендаций, по методике построения микроциклов, в подготовительном периоде тренировки, футболистов 18-21 года. Длительность микроцикла, его содержание и структура, определяются, не только, задачами этапа подготовки, но и объективными закономерностями, процессов восстановления. Время протекания, этих процессов, определяющее продолжительность интервалов отдыха, перед последующей нагрузкой, существенно зависит от специфичности тренировочных средств. Двухразовые занятия в день, применяемые в подготовительном периоде, вызывают, наиболее качественный тренировочный эффект. Одноразовые занятия, преимущественно, повышают скоростно-силовые качества [5].

В настоящее время, микроциклы тренировки, при подготовке молодых футболистов, по своему содержанию и структуре, не отличаются от таковых у высококвалифицированных спортсменов. В связи с тем, что с 17 лет начинается этап спортивного совершенствования, который предполагает дальнейшую интенсификацию тренировочного процесса, увеличение требований к функциям и системам организма, необходимо качественное улучшение микроструктуры тренировки. Одним, из путей, является определение готовности, к повторным нагрузкам. Последовательность занятий, в микроциклах, должна строиться, в зависимости от конкретных педагогических задач, этапа подготовки и с учетом готовности, футболистов, к выполнению определенной мышечной деятельности. В связи с этим, получивший распространение, в практике футбола, недельный микроцикл, предполагающий проведение, вначале, занятий со скоростно-силовой направленностью, а затем, по развитию выносливости, не всегда может оказаться эффективным. Экспериментальное исследование, тренировочных микроциклов, с двухразовыми тренировочными занятиями, позволило определить значительный прирост, уровня скоростно-силовых качеств и координационных способностей, уже в пределах одного мезоцикла.

Использование, в тренировочном процессе, нагрузок большого объема, как правило, приводит к утомлению функций и систем организма, вызывая тем самым, более продолжительный период восстановления. Малые нагрузки активизируют деятельность систем организма, приводят его в состояние высокой функциональной готовности. Однако, процессы восстановления протекают, значительно быстрее, и уже через 14 часов, после их применения, не остается следовых эффектов. Использование нагрузок, малого объема, оправданно, при активизации восстановительных процессов, после больших тренировочных нагрузок. На наш взгляд, эти нагрузки должны играть роль "перекидного мостика", между двумя большими или средними нагрузками. Продолжительность, тренировочного микроцикла, не обязательно должна быть равна неделе. Распределение средств, по направленности, предусматривающее развитие скоростных и скоростно-силовых качеств, в первую половину микроцикла, также, не является обязательным. Важно предложить нагрузку тогда, когда организм готов к ее восприятию.

Если, в процессе тренировки, используются занятия смешанного характера, направленные на развитие скоростно-силовых качеств, всех видов выносливости и совершенствование технико-тактического мастерства, то критерием величины нагрузки, может служить результат, ведения мяча с обводкой стоек, а для оценки восстановительных процессов - длительности устойчивой фазы. При использовании тренировочных нагрузок, имеющих смешанную направленность, тренировочного занятия, независимо от величины нагрузки и специализированности, применяемых средств, в качестве критериев, величины нагрузки, могут служить результаты прыжковых тестов [6].

Если, было проведено тренировочное занятие, среднего объема, направленное на развитие специальных скоростно-силовых качеств, то, через 14 часов, можно проводить:

а) занятие малого объема с любой направленностью,

б) занятие среднего объема по развитию различных видов выносливости или совершенствованию технико-тактического мастерства.

Через 22 часа можно провести:

а) занятие среднего или большого объема по развитию скоростных или скоростно-силовых качеств, а также, занятие большого объема, по развитию различных видов выносливости.

Если, в тренировочном процессе, использовались двухразовые тренировочные занятия, среднего объема, направленные на развитие специальной выносливости, то проводить следующее занятие можно, только через 22 часа. В это время, можно планировать нагрузку, только малого объема, но с различной

направленностью воздействия тренировочных средств. Через 38 часов можно проводить такие же занятия, но уже среднего объема, а через 46 часов - занятие большого объема [7].

Необходимым звеном, в подготовке футболистов к соревнованиям, являются тренировочные и контрольные игры, где проверяется уровень подготовленности игроков. Большое количество игр, в подготовительном периоде, нецелесообразно, так как, при этом, ухудшается качество учебно-тренировочного процесса. Нагрузки воздействуют на развитие разных двигательных качеств. Чаще всего, воздействие упражнения в футболе, носит смешанный характер и, определить частные объемы, воздействующие на скоростную выносливость или скоростно-силовые качества, довольно трудно. Но делать это нужно, иначе, все тренировочные занятия будут функционально однообразными и прогресса в развитии и совершенствовании двигательных качеств не будет. Анализ учебно-тренировочного процесса показал, что в подготовительном периоде, наибольшее время (от 53 до 72%) доставляют упражнения аэробно-анаэробной (смешанной) направленности. Это вполне закономерно, так как игры и игровые упражнения присутствуют во всех занятиях. Меньшее время (15-20%), составляют упражнения аэробной направленности. Как правило, интенсивность этих упражнений невелика. Объем этих упражнений, в занятии, не превышает 10-15 минут. К сожалению, объем таких упражнений, невелик (в среднем 6-9%). В тренировочных занятиях, необходимо создавать условия, ситуации, которые непосредственно встречаются в игре, т. е. приблизить к игровой обстановке. Наблюдения показывают, что игроки команд, тренеры которых используют в занятиях, упражнения, повышенной сложности, оказываются более подготовленными. Кроме того, эффективность техники, каждого футболиста и результативность команды, в целом, заметно повышаются.

Динамика нагрузок, в подготовительном периоде, испытывает волнообразные колебания, в пределах, от максимальных до минимальных. Нами исследовалось три варианта динамики нагрузок:

1. Неделя постепенного повышения нагрузки и неделя снижения.
2. Две недели постепенного повышения нагрузки и третья неделя снижения в 2-3 раза от достигнутого максимума во второй неделе.
3. Три недели повышения нагрузки и неделя снижения.

Наибольший прирост специальной работоспособности был получен во втором варианте. Поэтому, в подготовительном периоде, рекомендуется планировать нагрузки так: две недели - постепенное увеличение, неделя - разгрузочная.

Таким образом чтобы эффективно планировать и управлять процесс подготовки футболистов, в подготовительном периоде, необходимо, не только иметь данные, характеризующие средние показатели на команду, по отдельным видам подготовленности футболистов, но также, и данные, которые отражают особенности физической подготовленности футболистов, различных игровых амплуа. Современный футбол предъявляет специфические требования к физической подготовленности игроков разных амплуа, и поэтому, планирование и проведение учебно-тренировочного процесса, в части физической подготовки, должны предусматривать индивидуализацию подготовки. Перспективы, дальнейших исследований, заключаются в поиске оптимальных средств, для системы совершенствования, физических и технико-тактический кондиций, футболистов.

Как вытекает из результатов исследований, управление тренировочным процессом предполагает изучение различных сторон специальной подготовленности футболистов для того, чтобы организовать подготовку на последующих этапах, в соответствии с индивидуальными особенностями игроков. В этой связи, программирование подготовки, суть которого заключается в оптимизации поведения футболистов, в зависимости от характера протекания, приспособительных реакций, систем организма, может рассматриваться, как завершающий цикл управленческих операций.

1 Адамбеков Е.К. Организация и планирование индивидуальной тренировки футболистов // Вестник Серия «Начальная школа и физическая культура». - 2007, - №1(12). - С. 12-17

2 Александров Ю.А. Пути повышения эффективности подготовки спортсменов – М.: РГАФК, 2000. - 123-126 с.

3 Планирование учебно-тренировочного процесса футболистов - К.: ФФУ. Центр Лицензирования, 2008. – 104 с.

4 Костюкевич В.М. Управление тренировочным процессом футболистов в годичном цикле подготовки. – Винница: Планер, 2006. - с. 359-414.

5 Джус О. Индивидуальная тренировка футболистов. – Киев: Научно-методический отдел Федерации футбола Украины, 2000. – 34 с.

6 Зеленцов А.М. Развитие физических качеств футболиста, в подготовительном периоде - К., 1974. - С. 54-58.

7 Афонский В.И., Организация средств и методов тренировки, на отдельных этапах годичного цикла подготовки футболистов - Тула, 2004. – 62.

Түйін

Е.К. Адамбеков – п.ғ.к., профессор, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
«Дайындық кезеңінде жас футболшылар командасындағы жаттықтырушылық процесті ұйымдастыру»

Бүгінгі күні спорттың қай түрін алсақта ең алдымен жарыс және жаттығу жұмыстарының спортшыларға түсетін ауыртпашылық өте жоғарғы деңгейге көтерілген, сондықтан дене дайындығын бір қалыпқа келтіру үшін ғылыми зерттеу жұмыстарын жан-жақты өткізілу керек. Жас спортшылардың негізгі бағыты бүгінгі таңда толығымен шешілген жоқ. Оған қарамастан ғалымдар мен сарапшылар футболға байланысты әртүрлі жауап табу үшін зерттеу жұмысын жалғастыруда. Оларға дайындық жаттығуларының сипаттамасы, бұлшықеттерге әсері және жаттығулардың күнделікті немесе бір күнде екі жаттығу жұмыстарының микроциклдарға бөлу педагогикалық талаптарға сай болу керек.

Тірек сөздер: жаттығу процесі, құрылым, футболшы, дайындық, басқару

Summary

Y.Adambekov - Ph.D., professor of Kazakh National Pedagogical University named after Abay
«Organization of training process in the preparatory period the players youth team»

Modern sport is characterized by rapid growth records, significant intensification of training and competitive pressures. All this requires a manifestation of maximum physical capacity, high manifestations of mental qualities. It determines the need to study ways to optimize the planning of various structural units of the training process. One of the main aspects of the targeted training of young athletes, to date have not been fully resolved. Despite the fact that many scientists and experts examined various issues related to the preparation of players, some of them need to be further developed. These include, the definition of readiness, to a certain type of muscle activity in the conditions of use of disposable and twice a day for training sessions, load distribution in microcycle, depending on the educational tasks.

Keywords: training process, structure, football, training, management

УДК: 005.53

УПРАВЛЕНИЕ МОТИВАЦИЕЙ КОМАНДЫ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ САМООРГАНИЗУЮЩИХСЯ НАЧАЛ

Э.К. Ахметова – к.п.н., доцент,
А.К. Калимолдаева – д.п.н., КазНПУ им. Абая

В статье рассматриваются вопросы управления мотивацией команды при формировании саморегулируемых начал в современном футболе являющихся актуальными. В связи с этим авторы предприняли попытку осуществить исследования по этой проблеме т.к. спортивный клуб представляет собой динамично развивающуюся систему, которая находится в быстро меняющихся условиях соревновательной деятельности и постоянного единоборства с командой противника. Все это накладывает определенные требования к оперативному и адекватному реагированию на изменения как игрового взаимодействия футболистов, так и на воздействия со стороны соперника. На этом фоне центральное место занимает вопрос, в какой степени в динамичных условиях совместной деятельности может быть организовано эффективное взаимодействие спортсменов.

Ключевые слова: анализ, тактика, практика, проблемы, самоорганизация, мотивация, адаптация

Спортивный клуб представляет собой динамично развивающуюся систему, которая находится в быстро меняющихся условиях соревновательной деятельности и постоянного единоборства с командой противника. Все это накладывает определенные требования к оперативному и адекватному реагированию на изменения как игрового взаимодействия футболистов, так и на воздействия со стороны соперника. На этом фоне центральное место занимает вопрос, в какой степени в динамичных условиях совместной деятельности может быть организовано эффективное взаимодействие спортсменов.

В теории и практике управления спортивной командой значительный интерес предьявляется к идеям самоорганизации. Организация индивидуальных и командных действий характеризуется способностью адаптироваться в условиях соревновательной деятельности к внешним воздействиям со стороны команды соперника с сохранением тактики и стратегии ведения игры, направленной на достижение поставленных целей. Такая способность команды формируется в условиях учебно-тренировочного процесса и направлена на развитие структуры команды, которая препятствовала бы отклонениям от состояния организованности действий до возможности изменять в определенных пределах диапазон индивидуальных, групповых и командных взаимодействий.

В данной работе мы хотели бы обратиться к практическому аспекту проблемы: каким образом в футбольной команде можно развивать самоорганизующиеся структуры? Эта роль в спортивной команде принадлежит тренеру, который своим целенаправленным управлением развивает самоорганизующиеся формы как структурные единицы команды и обеспечивает их существование.

Анализ соревновательной деятельности футбольных команд свидетельствует о том, что активность футболистов направлена на нарушение организационных структур игровой деятельности противника. Это в свою очередь приводит к нарушению наигранных связей, потере игровой и территориальной инициативы, к трудностям в адаптации к изменившимся условиям и быстрой корректировке индивидуальных, групповых и командных действий. Все это может служить отражением системы управленческой деятельности тренера в условиях учебно-тренировочного процесса. Именно на этом уровне выражена одна из сложнейших проблем данной темы соотношение целенаправленного организующего воздействия самоорганизации с заранее продуманной организацией игры.

Подтверждением рассматриваемой нами проблемы может служить игра между сборными Франции и Италии (2006). После того как был удален Зидан, французские игроки не смогли оперативно тактически перестроиться. Это - тактическое поражение тренера французов. Или, - игра национальной сборной Казахстана с командой Ирландии. Ведя в счете 1:0, умудрились проиграть со счетом 1:2. Это свидетельствует о слабом развитии самоорганизующихся начал у футболистов национальной сборной. Поэтому здесь возникает вопрос, как можно соотнести ту структуру игрового взаимодействия футболистов, которая создается в результате целенаправленной деятельности тренера, и, будут ли такие образования самоорганизующимися?

Для анализа данной проблемы нам нужно будет определиться с пониманием понятия самоорганизации, которым можно будет руководствоваться при анализе практики управления командой. Для этого необходимо определить те признаки, которые свидетельствуют о самоорганизующемся характере спортивной команды.

Мы будем рассматривать следующие. Во-первых, самоорганизацию мы будем рассматривать как разновидность процесса организации, упорядочения, приводящего к возникновению определенного качества связей между явлениями. Во-вторых, для самоорганизации нужны относительные самостоятельность, самоподдержание и активность самих исполнителей.

В науке рассматриваются разные подходы в отношении признания за системой качества самоорганизующейся. Кибернетический подход, акцентируя внимание на управление, признает самоорганизующейся ту систему, в которой структурирование управляется изнутри и детерминировано процессом целедостижения. Синергический подход не требует цели и обращает внимание на спонтанность возникновения организации, незаданность извне.

Возникновение и реализация самоорганизующихся начал происходит в рамках команды. Последняя построена на основе формализации, и в ней в качестве активного начала выступает руководство клуба, тренерский состав. Именно по отношению к этим факторам мы и будем рассматривать самоорганизацию. Она в этом плане может проявиться в двух вариантах: в форме спонтанных образований на основе активности футболистов и в форме целенаправленных образований относительно независимых различных коалиционных структур, управление которыми осуществляется самими футболистами без вмешательства руководства команды.

Факторы, способствующие разворачиванию процесса самоорганизации, можно рассматривать в трех направлениях: позиция руководства команды; готовность самих футболистов и органичная включенность в организационную структуру команды. Теперь рассмотрим подробнее каждое из указанных направлений.

Позиция руководства команды. Переход даже одного из руководителей команды на принципы самоорганизации - это уже существенная инновация, которая затрагивает всю команду в целом. Сама возможность такого перехода напрямую зависит от того, насколько серьезно руководство следит за современными тенденциями развития футбола, научными достижениями в теории и практике спортивной тренировки, а также их отношения к восприятию самой идеи самоорганизации и их готовностью подключиться к ее реализации. Данное условие актуально для любых серьезных нововведений. В нашем случае оно особенно важно, поскольку речь идет о существенном перераспределении реальной власти внутри команды.

Важно, чтобы идеями самоорганизации прониклись как руководство команды, так и тренеры, менеджеры, врачи. Сопротивление или простое непонимание одного из уровней руководства команды может легко свести на нет активность самих спортсменов. Если выключенными из этого процесса окажется один из тренеров команды, то это существенно затруднит взаимосвязь между игроками команды и генератором программы нововведений. Если незаинтересованными окажется высшее руководство клуба, то никто не будет в состоянии выполнить его роль по комплексному преобразованию в команде.

Одним из первых проявлений преобразований в команде может стать "эффект водопада", то есть распространение идей о необходимости самоорганизации должно начинаться сверху и подобно водопаду

распространяться на нижний уровень, "смывая" с него старые, вредные навыки и привычки, прежде чем распространиться на более низкий уровень команды или спортсменов [5].

Чтобы правильно сформировать отношение к переменам в команде, необходимо культивировать следующие идеи и направления их реализации. Во-первых, четко обосновать необходимость использования саморегулирующихся начал в каждом конкретном случае. Такими могут быть, например, новые тактические тенденции в развитии футбола, требующие от футболистов творческого, нестандартного решения, необходимость повышения уровня спортивного мастерства и создание на этой основе конкуренции в команде, или неудовлетворенность высококвалифицированных спортсменов рутинным тренировочным трудом и отстраненность их от принятия решений в делах команды (что является одной из причин угасания инициативы у футболистов).

Во-вторых, при внедрении перспективных идей следует доказать стратегический статус нового направления в работе команды. Для этого потребуются серьезная работа, и спортсмены активно включатся в ее реализацию в том случае, если они будут уверены, что это не модное увлечение, а серьезная продуманная перспективная идея.

В-третьих, в своей деятельности нужно ориентироваться на длительную и вдумчивую работу. Положительный результат может появиться далеко не сразу, а только тогда, когда новый характер деятельности и игрового взаимодействия спортсменов стабилизируется и наберет силу. На первых порах возможны спады, нестабильность игровых действий, ухудшение отношений и команде психологической атмосферы в по сравнению с обычной. Понимание этого факта тренером должно выражаться не только на словах, но и в корректировке учебно-тренировочного процесса, изменениях материальных и моральных стимулов.

В-четвертых, акцент должен делаться на особенностях управляющего воздействия тренера. Самоорганизацию в команде нельзя ввести одним решением тренера, ее нужно постоянно культивировать, прививать футболистам интерес к совместной деятельности при решении игровых задач, стоящих перед командой. Такой характер управляющих воздействий тренера предполагает и соответствующую культуру общения со спортсменами обучение, беседы, разборы, игровой тренинг, конструктивное сотрудничество и т.д.

В-пятых, необходимо у спортсменов и руководства команды формировать адекватное режиму самоорганизации понимание их роли в жизни команды и ее стратегии. Для многих тренеров и футболистов это может быть непростой, а порой и непосильной задачей, поскольку это связано с преодолением их собственных устоявшихся представлений о своей социальной роли и своего статуса как тренера или спортсмена. Игроки - вот та ценность и основной ресурс команды, которым управляет тренер. Поэтому в своей деятельности тренер должен подходить к своим воспитанникам с позиции, - что я могу сделать для них, чтобы обеспечить условия для эффективной тренировочной работы.

В-шестых, при развитии самоорганизации роль тренера должна быть самой активной. То, что самоорганизация является естественной для человеческих отношений и означает только потенциальную возможность и ограниченность ее для взаимодействия спортсменов, это совсем не гарантирует, что в каждом случае это приведет к достижению результата. Поэтому тренер должен максимально проявить свою созидательную роль для того, чтобы энергию межличностного взаимодействия направить на достижение целей команды.

Готовность футболистов. Значение этого фактора переоценить невозможно, поскольку именно спортсмены будут самоорганизовываться. При рассмотрении этого положения необходимо учитывать одно положение, что высококвалифицированные футболисты - необходимое условие и одна из причин перехода на принципы самоорганизации. Но, даже понимая это, тренер должен иметь в виду, что без соответствующей подготовки нельзя взваливать на квалифицированных спортсменов задачу самоорганизации. Футболистам предстоит тренироваться в совершенно новом режиме, а для этого их нужно специально готовить и обучать. Примером такой деятельности могут служить К.Бесков, В.Лобановский в футболе, А.Тарасов в хоккее [1,4]. Обучение включает в себя анализ основных тенденций развития футбола, тактики и стратегии построения игры, новых достижений теории и практики спортивной тренировки, а также понимание идеи модели команды и ее стратегии [1].

Особое внимание следует обратить на социально-психологическую направленность содержания обучения и тренировки. Важно подготовить футболистов к определенному характеру сотрудничества, взаимопонимания, т.е. к новому качеству межличностного взаимодействия. Именно серьезное внимание к формированию игровых связей между футболистами на основе их технической оснащенности и организационных принципов построения игры создает реальные возможности игрокам взаимодействовать в

различных игровых коалициях с исполнением разных функциональных обязанностей для достижения цели. Культивирование принципов самоорганизации требует от футболистов подготовки иного характера. Например, реализуемая в киевском "Динамо" идея В.Лобановского - игра с двумя свободными защитниками, рассчитана на то, что последние выполняют не только свои защитные функции, но и обязаны принимать активное участие в атакующих действиях. А это предполагает, что игроки должны освоить особенности игры в нападении.

Понятно, что подобное обучение футболистов занимает длительный период и требует соответствующего организационного и материального обеспечения. Это важный момент организующей роли тренера в деле самоорганизации. В этой ситуации тренеру необходимо терпение и реализм. Ожидание быстрой отдачи в плане достижения цели может дискредитировать идею самоорганизации, дав тем самым спортсменам почувствовать неспособность достигать конкретных результатов. Поэтому не случайно, что некоторые тренеры терпят неудачу именно из-за форсирования этапа подготовки и поверхностного обучения футболистов.

Помимо обучения, т.е. формирования потенциальных навыков и умений, необходимо формировать у футболистов желание участвовать в новых условиях деятельности. Этого тренер может достичь только за счет комплексной работы по созданию общей атмосферы в команде, которая будет способствовать изменению личностных установок у футболистов. Такая атмосфера формируется на основе факторов социально-психологического, организационного и материального характера.

Органичная включенность в организационную структуру команды. Самоорганизация формируется не сама по себе, а в рамках организационной структуры команды. Ее жизнеспособность во многом зависит от того, удастся ли тренеру органично включить ее в организационную структуру команды, чтобы получилась целостность и, чтобы она была воспринята другими членами команды. Поэтому создание организационной целостности может идти по следующим направлениям. Прежде всего это целевая ориентация команды. Проблема тут сложнее простого перераспределения задач внутри команды с тем, чтобы включить новые элементы в процессе достижения общих целей. Дело в том, что не любые цели могут служить надежным основанием для поддержания режима самоорганизации. Необходимо наличие актуальных целей, по отношению к которым самоорганизация спортсменов и руководства команды станет соразмерной и адекватной формой их достижения.

Интересен в этом плане на Чемпионате мира "обет молчания" Месси в сборной Аргентины. Так, в процессе игры, Месси сделал резкие замечания в адрес партнера по команде. После игры футболисты команды высказали свое недовольство и просили Месси "умерить свой пыл" в отношении партнеров. Такая реакция со стороны игроков вызвала ответную и Месси "покаялся, что в следующей игре будет молчать". По ходу игры он ни разу не сделал замечания своим партнерам и не координировал игровое взаимодействие футболистов при организации защитных и атакующих действий. После игры он спросил у футболистов - "какой капитан вам больше по душе"? Все игроки команды извинились перед ним и попросили его вести себя в игре так, как он это делал до конфликта [3]. Одной из причин этого конфликта в сборной Аргентины стало смещение целевых акцентов на улучшение отношений между футболистами, тогда как смысловая ценность действий Месси была направлена на интенсификацию творческих возможностей последних и повышение эффективности игрового взаимодействия при достижении результата.

Другим направлением включенности в организационную структуру является формирование системы ценностей. Роль тренера здесь чрезвычайно высока. Именно от управленческой культуры тренера зависит развитие самоорганизующихся начал в команде. Сохранение единства команды и ее целостность при самоорганизации как на уровне игроков, так и на уровне руководства зависит от общего культурного поля. Именно ценностные ориентиры обеспечивают то, что самоорганизующаяся деятельность спортсменов и руководства не будут диссонировать, а будут гармонизировать с тактической и стратегической линией команды.

Формирование ответственности у футболистов и руководства команды при самоорганизующихся инновациях должно стать одной из главных забот тренера. Адекватная целям и задачам модель организационной культуры в команде сыграет роль не только объединяющего поля, но и станет той питательной средой, на которой могут взрасти будущие ростки самоорганизации индивидуальной, групповой и командной деятельности.

Следующим направлением включенности в целевую организационную структуру является определение модели игровой деятельности команды и этапы ее развития. Выделим некоторые направления. Первое - наигрывание целенаправленных коалиционных взаимодействий с различным количеством входящих в нее игроков. Формирование игровых связей в различных коалициях должно происходить с

учетом тактики атакующих и защитных действий, а также стратегии команды. Акцент при этом делается на развитии у футболистов навыка принимать решение не только в отдельной игровой ситуации, но и в перспективе, при принятии решения, думать не только за себя, но и за команду в целом, т.е. развивать командное мышление.

Вторым моментом в совершенствовании модели команды является перераспределение полномочий в условиях игрового взаимодействия в пользу игроков. Чтобы организовать взаимодействие, футболисты должны иметь реальную самостоятельность. Это дает им возможность активно изменять игровое взаимодействие, что в свою очередь является обязательной составляющей самоорганизации. Способность самостоятельно изменять игровое взаимодействие с целью достижения результата без управляющего воздействия тренера будет свидетельствовать о развитии у спортсменов навыков управления игровым воздействием. При этом степень самостоятельности футболистов в каждой конкретной игре может быть различной.

Подводя итоги вышесказанному, мы еще раз хотели бы акцентировать внимание на том, что развитие самоорганизующихся начал в спортивной команде требует серьезного управленческого обеспечения, особенность которого состоит в том, что управляющие воздействия, с одной стороны, должны стимулировать актуальные самоорганизующиеся нововведения, а с другой стороны не подавлять их самостоятельность.

Во-вторых, самоорганизация в спортивной команде не вводится в административном порядке, ее необходимо культивировать с учетом тактической модели и стратегии развития команды.

В-третьих, высококвалифицированные футболисты также нуждаются в соответствующей подготовке и поддержке со стороны тренера при переходе к новому режиму тренировочной деятельности, игрового взаимодействия и формировании инициативных самоорганизующихся коалиций.

В-четвертых, органичная включенность в организационную структуру команды, формирование единого культурного поля, развитие готовности и желания футболистов участвовать в новых условиях деятельности являются основой управленческих воздействий тренера.

1 Зеленцов А.М., Лобановский В.В., Ткачук В.Г. *Тактика и стратегия в футболе*. - К.: Здоровье, 1989. - 192 с.

2 Концепция самоорганизации: становление нового образа научного мышления. - М.: Наука, 2003, - 30 с.

3 Тарасов А.В. *Хоккей грядущего*. - М.: Физкультура и спорт. 1971. - 359 с.

4 Харрингтон Дж. *Управление качеством в американских корпорациях*. - М.: Прогресс, 2001. - С. 358.

5 Ильин Е.П. *Психология спорта*. - М.: из-во «Питер» 2001 - с. 351.

Түйін

Э.К. Ахметова – п.ғ.к.,

А.К. Калимолдаева – п.ғ.к.,

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

«Бастапқы өзін-өзі ұйымдастырушы команданы құру арқылы түрткіні басқару»

Бүгінгі таңдағы футболда өзін-өзі реттеу бастауын қалыптастыру барысындағы команданың мотивациясын басқару мәселесі көкейтесті болып табылады. Осыған байланысты авторлар мақалада зерттеу жұмыстары барысындағы алынған нәтижелерді баяндауға тырысады. Спорт клубтарының негізгі даму қарқыны қалыптасқан жүйеге байланысты, себебі күнделікті әртүрлі жарыстық өзгерістер туындап тұрады. Сондықтан спорт клубтарда туындайтын талаптар оперативтік өтетін жарыс өзгерістеріне сай уақытында жауап беру керек.

Тірек сөздер: талдау, әдіс, тәжірибе, проблемалар, өзін-өзі ұйымдастыру, мотивация, бейімдеу

Summary

E.K. Akhmetova - Ph.D., Associate Professor,

A.K. Kalimoldaeva - Ph.D.,

Kazakh National Pedagogical University named after Abay

«Management motivation of the team during the formation of self-assembled started»

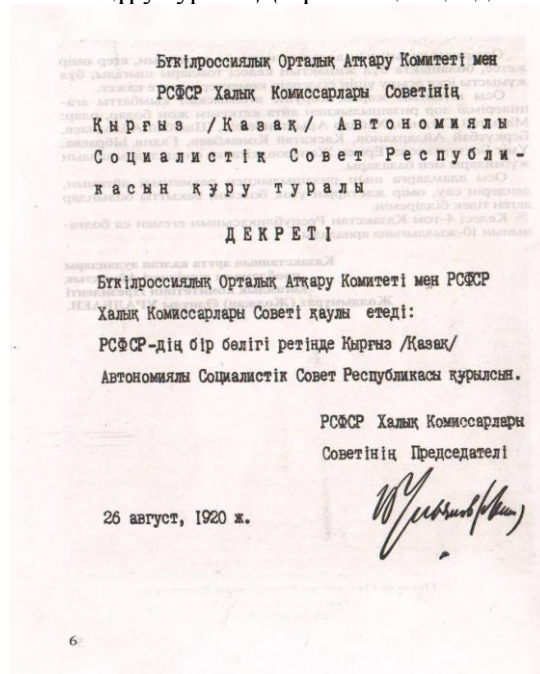
The article discusses the management team motivation in the formation of self-regulatory principles in modern football is relevant. In this regard, the authors have attempted to carry out a study on this issue because Sports Club is a rapidly evolving system, which is located in a rapidly changing environment of competitive activity and constant combat with the enemy team. All this imposes certain requirements for prompt and adequate response to changes in both football game interaction, and the impact from the opponent. Against this backdrop, the central place occupied by the question, to what extent a dynamic environment of joint activities can be organized effective interaction athletes.

Keywords: analysis, tactics, practice, problems, self-organization, motivation, adaptation

ҚАЗАҚ АКСР АСТАНАСЫН ОРЫНБОРДАН АҚМЕШІТКЕ КӨШРУДЕГІ НҮҒМЕТ НҰРМАҚОВТЫҢ ҚЫЗМЕТІ

Д.Ә. Ықыласбаев – *І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,*
Р.К. Бекмағамбетова – *д.п.н., профессор Абай атындағы ҚазҰПУ*

1918-1921 жылдары бұрынғы Ресей Империясының құрамына кірген өлкелерде жүрген азамат соғысының большевиктік Кеңестер жағының жеңісімен аяқталуымен шеткері ұлт аймақтарында автономиялық статус берілген Республикалар құрыла бастады. Бұл үрдіс қазақ даласын да айналып кете алмады. Большевиктіктерге қарсы жақпен бірлесіп, қазақ халқы мекендеген облыстарды біріктіріп үлгерген Алашорда үкіметі таратылды. Ұлттық үкіметті жоққа шығарған Кеңес тарапы өлкені өзінің автономиялық Республикасына біріктіре бастады. Біз осы орайда, егер Кеңес үкіметі өлкеде өзіне қарсылық білдіргендерді кездестірмегенде, қазақ даласында Кеңестік Республика біршама ертерек құрылуы мүмкін еді дей аламыз. Алайда, бұл «мүмкін еді» жорамалының нақтылықтан алшақтығының себебіне үңілсек, әрбір халықтың өзінің тәуелсіздігіне, аумақтық ұлттық бірігуіне деген ұмтылысына ұрынарымыз хақ. Қазақ даласында азамат соғысының аяқталар шағында большевиктерге қарсы біріккен күштердің жеңіліс табуына орай өлкенің әрбір түкпірінде орнаған Кеңестерді бір орталықтан басқарудың қажеттілігі туындады. 1919 жылы 10 шілдеде Ресей Кеңестік Федеративтік Социалистік Республикасы Халық Комиссарлар Кеңесінің декретімен В.И. Ленин қол қойған Қырғыз (қазақ) өлкесін басқару жөніндегі революциялық Комитет (Қазревком) құрылды. Қазақ революциялық комитеті 1919 жылы 10 шілде мен 1920 жылғы 10 қазан аралығында 15 ай қызмет етті. Қазақ революциялық комитетінің ең басты айналысатын мәселесі Қазақ Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасы құрылуына заңдылықты қажет еткізетін Қазақстан Кеңестерінің Құрылтай съезін шақыртуды әзірлеу мен өткізу болды. 1920 жылы 26 тамыздың М.И. Калинин мен В.И. Ленин Бүкіл Одақтық Атқару Комитеті мен Ресей Кеңестік Федеративтік Социалистік Республикасы Халық Комиссарлар Кеңесінің кеңестік федерациялық социалистік мемлекет құрамында, астанасы Орынбор қаласы болатын қаласы болатын Қырғыз (Қазақ) Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасын құру туралы Декретіне қол қойды.

Көп кешікпей, 1920 жылғы 4-12 қазан аралығында Орынборда Қазақ Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасының жұмысшы, шаруа, казак және қызыл әскер депутаттарының Құрылтай съезі өтті. Съезд делегаттары 1920 жылғы 26 тамыздағы Бүкіл Одақтық Атқару Комитеті мен Ресей Кеңестік Федеративтік Социалистік Республикасы Халық Комиссарлар Кеңесінің Автономиялық Қырғыз (Қазақ) Социалистік Кеңестік Республикасын құру туралы декретін құптап, мақұлдады. Қазақ Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасының құрамына Орынбор губерниясы енгізілді. Орынбор республика-

ның алғашқы астанасы болды. Қазақ жерін бір орталыққа біріктіру жүйелі түрде басталғанымен қазақ халқы тығыз қоныстанған Ақмола, Семей, Жетісу, Сырдария облыстарын республика құрамына кіргізу бірнеше жылға созылды. Бұның себебі аталмыш облыстар Сібір революциялық комитеті мен Түркістан Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасының құрамында болатын. Қазақ даласында Ресей Империясының кезінде Ішкі Ресейдің аграрлық және саяси мәселелерін шешуде шаруаларды қоныстандыру саясатымен көшіп келіп, қоныстанған өзге ұлттардың талап-тілегі қазақ жерлерін бір орталыққа біріктіруде өзінің кедергілерін келтірді. 1924 жылы Кеңес үкіметі Орта Азия мен Қазақстанда ұлттық жағдайды реттеу сылтауымен ұлттық межелеу шарасын жүргізген болатын. Аталмыш өлкеде орналасқан ұлттардың талап-тілегін ескеріп Түркістан Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасы, Хорезм Халық Республикасы, Бұхар Халық Республикасы таратылып олардың орнына Өзбек Кеңестік Социалистік Республикасы, Түркімен Кеңестік Социалистік Республикасы, Ресей Кеңестік Федеративтік Социалистік Республикасы құрамында Қарақырғыз автономиялық облысын, Тәжік Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасы құрамында Таулы-Бадахшан автономиялық облысын, Қазақ Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасы құрамында Қарақалпақ облысын құрды. Түркістан Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасы құрамында болып келген Жетісу мен Сырдария облыстары Қазақ Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасына берілді. Алайда Қазақ Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасының астанасы мәртебесін атқарып отырған Орынбор қаласы Орынбор облысымен қоса Ресей Кеңестік Федеративтік Социалистік Республикасы құрамына берілді. Орынбор губерниясының Ресей Кеңестік Федеративтік Социалистік Республикасы құрамына берілуінің себебі орыс халқының губерния аумағында басым тұратындығы делінді [1, 225 б.]. 1925 жылы 19 қазанда Қазкрайком бюро отырысында Н. Нұрмақов: «Территориальный вопрос для нас – это острая проблема. С ней тесно связано судьба нашей республики, ее народа. Причина, высказанная здесь (преобладающее число русских жителей), не может быть основанием для такого решения. Во многих уездах республики число русских больше коренного населения, но это не значит, что все эти территории должны быть переданы России. Это равносильно ликвидации республики. Такая постановка вопроса не выдерживает никакой критики, поэтому мы категорически возражаем», – деді [2, 479].

Ал 1928 жылы қарашада өткен ВКП(б)-ның үшінші сессиясында Нығмет Нұрмақов Орталықтың Қазақстан патшалық Ресейдің кезіндегідей бұратана-колониалдық көзқарасы өзгере қоймағанын қатаң сынға алады, осы сессияда жасаған баяндамасында: «Многие из наших соседей, полагая, что Казахстан тяготеет огромными размерами территории, часто покушаются на отдельные ее части... Но мы ни клочка своей земли не намерены уступить...» – деп мәлімдеді [3, 273 б.]. Алайда Нығмет Нұрмақов сияқты қазақ зиялы қауымы қазақ халқының жері болып табылатын Орынбор өлкесін Ресейге бермеуге қанша тырысқанымен Орталық биліктің жоспарын өзгерте алмады. Қазақ Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасының астанасы болып табылған өңірдің басқа мемлекеттің құрамына өтуіне байланысты республиканың астанасын орнықтыратын мәселе күн тәртібіне шықты. Республиканың болашақ астанасы ретінде Ақтөбе, Шымкент, Әулиеата, Қызылорда қалалары аталды. 1925 жылы 6 сәуірде Бүкіл Одақтық Атқару Комитеті Төралқасы Орынбор губерниясын Қазақ Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасы құрамынан шығару туралы қабылдады. Ұзақ талқылаудан соң Қазақ Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасы астанасы болып Ақмешіт (Қызылорда) қаласы бекітілді. Осы бойынша 1924-1929 жж. Қазақ Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасы Халық Комиссарлар Кеңесі төрағасының міндетін атқарған Нығмет Нұрмақовтың 1925 жылы V-ші сайланған атқару комитеті мүшелерінің 2-ші сайланған толық мәжілісінде жасаған баяндамасы дәлел. Баяндамада Нығмет Нұрмақов Қызылорда қаласының астана болу жәй-күйіне тоқталып өтіп, қаланы астаналық мәртебе сай дамытуға мәселесін қарастырады. Ол баяндамада былай делінген еді: «Орталықты көшіру әңгімесі 1922 жылдан басталды. Қазақстан Орталық Атқару комитетінің 1922 жылы шығарған тиісті қаулысы да бар. Қаулыда орталық астана Ақмешітке (қазір Қызылорда аталып отыр) көшсін делінгенмен, Ақмешіт қаласының басқа республикасының қарамағында болушылығынан және Ақмешіттен басқа Қазақстанда лайық қала болмағандықтан, бұл мәселе сол күйінде ашық қалған. 1925 жылдың басында бұрынғы Түркістан Республикасының екі қазақ губерниялары бізге қосылып, Қарақалпақ автономиялық облысының Қазақстан өкіметіне кірушілігімен астана кеңесі қайтадан қозғалды, ...көп тартыстың аяғы Ақмешітке тоқталып, соны жаңа астанаға қолайландық. Орталық Орынбордан көшсін, басқа қалаға орнасын дегендегі біздің дәлелдерміз мынау болды: Орынбордың өзінде де, губерниясында да қазақ жоқтығы, Ақмешіттің қаласы мен уезінде қазақ халқының болушылығы еді. Орынбордан Ақмешітке көшу туралы Қазақстан Орталық Атқару Комитетінің қаулысы болғанынан кейін Ақмешітті орталық астана қала қылып қабылдау үшін дербес комиссия құрылып, оның төрағасына Кенжеұлы белгіленді. Алты ай тынымсыз істеген Кенжеұлының комиссиясы

ақырында орталық мекемелеріне арнап 98 үйді дайындады. Тұрған жерін өлшегенде ауласы 6000 шаршы таяқтан астам және кеңсе қызметкерлері үшін 1300 пәтер үйді жөндетті. Оның бәріне 500 000 сом ақша жұмсалды. Бірнеше оқу орындарынан басқа орталық мекемелердің бәрі Қызылордаға көшті. Ресей орталығынан Қызылорданы үлкейтуге 9 миллион сом ақша сұралып еді. Сол 9 миллион сомды тоқыртып келіп барлығы 1 200 000 сом ғана ақша бермекші болып отыр. Мұның 600 000 сомды алынды. Қалған 600 000 сомдай ақшаны осы арада аламыз ба деп тұрмыз. Бұлардан тысқары ұлт қорынан Халық ағарту комиссариаты, денсаулық комиссариаты жолымен және 500 000 сом ақша алдық. Бұл ақша да Қызылордадан жаңа үйлер салуға арналған. Мәскеудегі шаруашылық мекемелерінен де Қызылорданы көркейтуге аздап жіберген ақша алды. Қазіргі уақытта бұл ақшаға барлығы 50 үй салынып жатыр. Орталық берген 600 мың сомға салынып жатқан 50 үйдің 15-і қызметкерлерге пәтерге арналды. Бұл үйлерде 200-дей пәтер болмақ... Және тағы бұл ақшаға су жіберетін орын (водокачка) салу керек. Осы күні Қызылорданың қасында үлкен арық қазылып жатыр. 500 десятина жерге ағаш егу керек болады. Жаңа қала мен ескі қаланың көшелерінің ұзындығы 120 шақырым. Оның бәріне тас төсету үшін өте көп қаржы керек. Қазіргі уақытта Қызылордада үлкен радио (сымсыз телеграф) станциясы салынып жатыр. Қызылорданы орталық болуға бейімдеп, астана сиқына келтіру үшін үкіметтің істеп жатқан жұмыстары осылар. Қызылорданы жөндеуге көп қаржы жұмсадық. Сондықтан орталықты қайтадан басқа қалаға көшіру туралы сөз болуға тиіс емес. Оны сөз қылу мүлде ұят, басқалардың қазақ надандығынан көшіруге дағдыланып тағы да басқа қалаға көшеді екен деп аңыз қылуы мүмкін» [4,188-195 бб.].

1924-1929 жылдары Қазақ Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасының бас қаласы болған Қызылорда қаласының шынайы астаналық мәртебеге сай болуына сол кездегі Нығмет Нұрмақов басқарған қазақ үкіметі бар күш жігерін жұмсаған еді. Қызылорданың ел астанасына айналуымен осы өңірдің мәдени-экономикалық өмірінде үлкен өзгерістер басталды. Қала құрылысы, көгалдандыру, көркейту, электрмен, сумен жабықтау, әлеуметтік сала нысанарын салу жұмыстары жүргізілді.

Қазақ Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасы Халық Комиссарлар Кеңесінің төрағасы болып жүрген болып жүрген шақта Қызылорда қаласында қазақ мәдениетінің ошағы қазақ ұлттық театрының ашылуына қолдау көрсетті.

Осы жылдарда Қызылордада мемлекеттік баспа жұмысы жұмыс жасады. Шығарылатын 31 газеттің 13-і қазақ тілінде жарық көрді, журналдар, кітаптар басылып шықты. Үкімет органдары мәдениет пен халық ағарту ісінің қажеттілігі үшін бюджет қаржысынан 35%-ға жуығын бөлді. Республикада 1928 жылдың аяғында 494 оқу ұясы, 23 қызыл отау, 6 мұражай, 1,5 мыңдай радиоқондырғы болды. 1929 жылы үкімет шешімімен Қазақ АКСР-нің астанасы Қызылордадан Алматыға көшірілді [5, 129 б.].

20-шы ғасырдың бас кезінде Қазақ елінің астанасын Қызылордаға көшіру сол кезеңде өмір талабы болғандығына дау жоқ. Қызылорда да өзіне артылған міндетті абыроймен атқара білді. Ал осы ел астанасын Орынбордан Ақмешітке көшіру туралы бастаманы көтерген Нығмет Нұрмақовтың бұл орайда ұлт мүддесі үшін күрескендігі де дау туғызбайды.

1. Қазақстан тарихы. Көне заманнан бүгінге дейін. Бес томдық жинақ. – Алматы: «Атамұра», 2010 ж.

2 Ықыласбаев Д. «Нығмет Нұрмақовтың қоғамдық-саяси қызметі» //«Жаңа әлемдегі жастар және ғылым» Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. 2014 ж. 13-14 наурыз, II бөлім.

3 Нұрмақов Н. Шығармалар жинағы. – Алматы: «Алаш», 2005.

4 Сонда - 188-195 бб.

5 Сыр өңірі тарихы (Көне заманнан бүгінге дейін). – Алматы: «Атамұра», 1998.

Резюме

Д.Ә. Ықыласбаев – Жетысуйский государственный университет имени И.Жансугурова

«Функции Ныгмет Нурмакова при перемещении столицы Казак АКСР Оренбурга в Акмешит»

В данной статье раскрывается государственная значимость перевода столицы Автономной Казахской Социалистической Республики из Оренбурга в Кызыл-Орду.

Председатель Совнаркома Казахской АССР Ныгмет Нурмаков был противником переноса столицы из Оренбурга в Кызыл-Орду, это начинание он расценивал как притеснение колониальной системы, но, к сожалению, он не смог противостоять такому решению, поэтому приложил немало усилий переносу столицы из Оренбурга в Кызыл-Орду. Также в статье рассматривают значение такого переноса столицы, и приведены фактические данные определенного факта. Приведены цифровые данные промышленных организации того времени, работу СМИ, строительство жилых помещений.

Ключевые слова: АКСР, Совнарком, столица, города, государство, личность

Summary

D.Ə. Ykylasbayev – Zhetysuysky state university of I.Zhansugurov

«Functions Nygmet Nurmakova when moving the capital the Cossack of AKSR of Orenburg in Akmeshit»

This article reveals the importance of the state transfer of the capital of the Kazakh Autonomous Socialist Republic from Orenburg to Kyzyl-Orda.

Nygmet Nurmakov was a Chairman of People's Commissars of the Kazakh ASSR and he opposed to moving the capital from Orenburg to Kyzyl-Orda, this initiative he considered as oppression of the colonial system, but unfortunately, he could not resist to that decision, so he put a lot of effort of moving the capital from Orenburg to Kyzyl-Orda.

Keywords: AKSR, People's Commissars, capital, city, state, personality

УДК: 610.2

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ МАМАНДАРЫНЫҢ ЫҚПАЛЫ

К.А. Абдреимова – *п.ғ.к., қауымдастырылған профессор,*

К.А. Жукенова – *п.ғ.к., доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ*

Бұл мақалада ғұламалар еңбектеріндегі салауатты өмір салты жайлы айтылған пікірлерді негізге ала отырып, дене мәдениеті сабағы арқылы дене мәдениеті мұғалімдерінің оқушыларда салауатты өмір салтын қалыптастырудағы ықпалы жайлы айтылады. Салауатты өмір салтының деңгейін, сапасын, стилін анықтай келе, денсаулықтың басты шарты – мәдени орта, салауатты өмір салты екендігін насихаттайды. Аталған мақалада салауатты өмір сүру салтының негізі болатын идеяларды үшке бөліп, оларды жеке-жеке атап өткен және осы идеялар, яғни дене үйлесімділігі, жан тазалығы, ақыл-ойдың айқындылығының бір-бірімен сабақтастығы баяндалған. Автор салауатты өмір салтын қалыптастыруға байланысты ғылыми еңбектерге шолу жасаған және оның тарихын көне дәуірдегі ғұламалар еңбектерінен қарастырып, онда айтылған ой-пікірлер бүгінгі ғылыми еңбектердегі зерттеулермен зерделенген.

Тірек сөздер: салауатты өмір салты, дене тәрбиесі арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру, салауатты өмір сүру стилі

Президентіміз Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2030» стратегиялық бағдарламасында «Салауатты әрі гүлденген экономика құрмайынша, біз қуатты мемлекет пен қарулы күштер құра алмаймыз, демографиялық, экономикалық және әлеуметтік міндеттерді шеше алмаймыз, әрбір адамның жеке басының қадір-қасиеті мен әл-ауқатын арттыра алмаймыз», - деген болатын [1].

Қазіргі таңда қоғамның салауаттылығы маңызды сипатқа ие. Салауатты сөзінің негізгі мағынасы – *парасатты, байыпты, ақылды, ойлы, білімді, зерделі және сабырлы* деген ұғымды білдіреді. Қоғамымыздағы адамзаттың өмірінің аяғына дейін денсаулығының мықты болуы қоршаған ортаның тазалығына байланысты.

Өмір сүру салты – әрбір жеке адамнан бастап, бүкіл қоғамның қалай еңбек етіп, қалай тұрмыс құрып, бос уақытында демалатыны, олардың қалыптасқан өмір тіршілігі, яғни, адамның өмір сүру салты қандай болса, өзі де сондай, өмір сүру салты тұлға мен қоғам деңгейінің прогресті даму көрсеткішінің категориясы.

Салауатты өмір сүру салтының тұлға және адам деңгейінде болуы әлеуметтік экономикалық жағдайларға, адамның психикасына, денсаулығына, ағзаның функционалды-биологиялық қасиеттеріне де байланысты болады.

Әр адам өзіне тән қалыптасқан өмір салтымен тіршілік етеді. Ол ұрпақтан-ұрпаққа ген арқылы беріліп отыруы мүмкін. Осыған байланысты салауатты өмір сүру салты 3 категорияға бөлінеді:

- салауатты өмір сүру деңгейі;
- салауатты өмір сүрудің сапасы;
- салауатты өмір сүрудің стилі.

Салауатты өмір сүру деңгейі – экономикалық категория. Адамның материалдық және моральдық-рухани қажеттілігін толығымен қамтамасыз ету.

Салауатты өмір сүру сапасы - әлеуметтік категория – үй-іші қызмет істейтін орындар (оқу орындар, мектептер) неше түрлі адам денсаулығын қамтамасыз ететін комфортты мебельдер мен лабораториялық жабдықтармен қамтамасыз етілуі.

Салауатты өмір сүру стилі - әлеуметтік психологиялық категория – адамның қоғамдық орындарда өзін-өзі ұстап және көрсете білу.

Қазіргі кездегі Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінде жүргізіліп жатқан өзгерістер нарықтық

экономика, қоғамдық-экономикалық қатынастарды ғаламдандыру, қоғамның дамудың ақпараттық кезеңіне өтуі жағдайында оны сапалық тұрғыда қайта құруға бағытталып отыр. Осындай өзгерістердің нәтижелілігі білім беру жүйесінің құрылымы мен мазмұнына тікелей тәуелді десек, соның ішінде мектептердегі дене тәрбиесі пәні де өз орнымен айшықталады.

Бүгінгі болашақ дене мәдениеті мұғалімін дайындауда олардың салауатты өмір сүру мен денсаулық, дене мәдениеттерін өздері игермей тұрып, оларды білімді, білікті маман ретінде қалыптастыру мүмкін емес. Себебі әр болашақ маманның денсаулығы – жеке байлық ғана емес, ол сондай-ақ халқымыздың білім және экономикалық қуатының өсуі үшін де қажетті шарттарының бірі. Соның ішінде денсаулықтың басты шарты – мәдени орта, салауатты өмір салты.

Білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі – дене тәрбиесі арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесі. Соған байланысты көптеген құжаттар бар, мәселен: Қазақстан Республикасы Президентінің 1998 ж 18 мамырдағы «Халық денсаулығы» атты мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесінде «Салауаттану-денсаулықты сақтау» бағдарламалары. Бұл құжаттардағы негізгі мәселенің бірі –дене тәрбиесі арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру, жастар тәрбиесі. Сондықтан да дене мәдениеті мұғалімдеріне қойылатын жаңаша талаптар мен өзгерістер туындап отыр. Бұған себеп қазіргі кезде жеке тұлғаның қоғамдық және әлеуметтік мәні дене тәрбиесі мұғалімінің назарынан тыс қалмауы қажет. Дене шынықтыру сабағындағы сауықтыру, білімдік, тәрбиелік міндеттерімен қатар, педагог кәсіби жұмысын атқарып қоймай, оқушылардың рухани жеке тұлғасын қалыптастыруды жүзеге асыруы керек. Қазіргі таңда оқушыларды салауатты өмір салтына ынталандыру мен денсаулығын қалыптастыру өзектілігі жалпы педагогикалық проблема болып отыр.

Жас ұрпақтың денсаулығының маңызды көрсеткіші оның дене дамуы мен денесінің жұмысқа жарамдылығы болып табылады. Осы саладағы кемшіліктің басты себептерінің бірі – оқушылардың жалпы қимыл белсенділігінің төмендеуі.

Мектеп жағдайында оқушылар мен дене мәдениеті мұғалімдері арасындағы дұрыс ұйымдастырылған педагогикалық қарым-қатынас оқушылардың денсаулығына позитивтік ықпал етеді. Сонымен қатар, оқушылардың психологиялық көңіл-күйлерінің тұрақтылығы мұғалімдердің оларға бағытталған қарым-қатынас тәсілдеріне тәуелді. Әр мұғалімнің педагогикалық қателігі жүйке жүйесі әлсіз, нервтік-психикалық және жүрек ауруларынан зардап шегетін, сондай-ақ кейбір қызу темпераментті ұл балаларға негативтік әсер етуі мүмкін. Сондықтан да күнделікті мектеп өміріндегі мектеп басшылары мен мұғалімдер және оқушылар арасындағы алуан түрлі қарым-қатынас тәсілдері мектеп субъектілері денсаулығына үлкен әсерін тигізеді. Мектеп субъектілерінің денсаулық проблемасын шешуде кешенді қарым-қатынас жасаудың маңызы зор. Ол мектеп жағдайында дені сау, толыққанды, жан-жақты дамыған, салауатты жеке тұлғаны қалыптастырудағы міндетті шарт болып табылады.

Зерттеушілердің бірі дене тәрбиесі білімінің негізгі мақсатын анықтау үшін белсенді жұмыс атқарылып, оны қозғалыс сапаларының дамуы десе, енді біреулері білім міндеттерін шешу құралы деп анықтайды. Үшіншілері, оқушыларды спорттың бір түрімен дамыту және сауықтыру деп ұсынса, төртіншілері, «ең басты мақсат – бұл сауықтыру» деп таныды. Ақырында, авторлардың бірқатары басты мақсаты жеке тұлғаның жан-жақты дамуын физикалық жетілдіру үдерісімен бірлестіруден деп есептеп, дене тәрбиесі мамандарын дайындаудың басты құралы дейді.

Салауатты өмір сүру салтына 3 идея негіз бола алады. Олар: дене үйлесімділігі, жан тазалығы, ақыл-ойдың айқындылығы.

Жоғары оқу орындарында «Дене шынықтыру мен спорт» саласына мамандарды дайындаудың негізгі мазмұны осы айтылғандарды басшылыққа ала отырып, келесі мәселелермен тікелей байланысты:

- білім беру жүйесінде педагогикалық, оқу-тәрбиелік, ғылыми-әдістемелік, ғылыми-зерттеушілік, басқару-ұйымдастырулық қызметінің ұйымдастырылуы;
- енетін инновациялық технологиялар, тиімділікпен ғылыми-әдістемелік басқару, қолданылатын құралдарға және дене шынықтыру әдістері мен спорт жаттығуларына адекваттық әсер ету;
- осы бағыттың қозғалмалы қорын қалыптастыруды іске асыру, болашақ мамандардың дене шынықтыру туралы білімі мен дағдысы;
- спорт түрлеріндегі техника-тактикалық шеберлігі мен дене қасиеттерінің сапалық іске асуы мен дамуы.

Дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесінің қайнар көздерін, тарихи даму кезеңдерін сараласақ, олардың мынадай жағдайларға байланысты пайда болатынын анықтауға болады:

- дене дайындығы жетілген, денсаулығы мықты адамдардың қажеттілігінен туындаған қоғамдық өмірдің іс-тәжірибесі;

- әр түрлі тарихи кезеңдерде ойшылдар мен ағартушылардың жан-жақты жетілген жеке тұлғаны тәрбиелеу туралы ой-тұжырымдары мен идеялары;
- үйлесімді дамыған, жан-жақты, білімді де білікті ұрпақ тәрбиелеудегі озат педагогикалық іс-тәжірибелер мен ұсыныстар;
- дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесі саласындағы ізденістер мен ғылыми негізделген тұжырымдамалар;
- дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесін дамыту жөніндегі мемлекеттік сұраныстар [2].

Дене тәрбиесінің басқа тәрбиелермен сабақтастығы мәселесі Орта Азия және Ұлы дала ғұламалары еңбектерінде де ерекше аталған. Солардың ішінде ерекше тұлға Әл-Фараби тәрбие мәселесіне бағыт-бағдар бере отырып, «Әлеуметтік-этикалық трактаттар» атты еңбегінде бала денесін жетілдіруді оның бойындағы абзал қасиетті тани біліп, мінез-құлқының жақсы сипаттарын тәрбиелеп, өзін-өзі үнемі дамыту қажеттігіне тоқталады. Ол «дененің саламаттылығы» ұғымын енгізе отырып, әр адамның тәрбиесінде мынадай үш қасиет болу қажет деп есептейді: дене күші, рухани және ақыл-ой, олар өзара үйлесімді дамыған жағдайда ғана жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыруға болатынын дәріптейді [3].

Жүсіп Баласағұн «Құтты білік» дастанында ұлттық психологиямыз бен ұлыстық ерекшеліктерімізге тоқтала келе, «кемел адам» ұғымын енгізе отырып, кемел адамның бойында мынадай қасиеттер: жомарттық, саламаттылық, білімділік, ақылдылық, бір сөзде тұру, ширақтық болу қажет дейді [4].

Ұлы ағартушы Абай дене тәрбиесі мен ақыл-ой тәрбиесі үйлескенде ғана әр адам сымбатты болумен қатар, жан-жақты қалыптасқан жан болмақ деген пікірді қуаттайды. Мысалы, «Сегіз аяқ» өлеңінде бойдағы, денедегі күш-қуатты ойсыз, ақылсыз іс-әрекетке жібермей, белсенді өмір сүре отырып, өзінді дамытатын, жетілдіретін іспен ұштастыра білу қажеттігін ескертеді. Әсіресе, «Қара сөздер» адам тәлім-тәрбиесіне бағыт-бағдар беретін, жай ғана бағыт қана емес, ғылыми негізге сүйенген, өмірлік жағдайлардан алынған философиялық тұжырымдар мен түйіндерден тұратын құнды дүние.

Ұлы Абай дене күшін, дене мәдениетін қалыптастыру, оның ақыл-ой тәрбиесіне тікелей байланысын көрсете отырып, «тәрбиелеу керек» деп жай ғана сөзбен емес, оны дұрыс жолға қоюды нақты істермен, жолдармен насихаттау, тәрбиенің өзегін философиялық, психологиялық арнадан іздеу қажеттілігіне тоқталады. Бұл мәселеде Абай оны халықтың рухани мұрасы, асыл қоймасы халықтық тәлім-тәрбие бесігі – ауыз әдебиетінен, мақал-мәтелдері мен даналықтарынан іздеуді меңзейді. Халқымыз: «Азған денеге ауру үйір», «Қайраты мен ақылы сай жігіттің жолы болар», «Ақылсыз жігіт күшіне сенер», «Қайраты бар кісінің, берекеті бар ісінің, қайраты жоқ кісінің, берекеті жоқ ісінің», «Қайратың барда мал тап», «Денсаулығын ойлаған, жан сарайын таза ұстар», «Әлін білмеген әлек» т.б. деп дене тәрбиесін тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін мақал-мәтелдер арқылы береді [5].

Қазіргі кезде рухани мәдениетіміздің тарихына айрықша назар аударылып отырғанының себебі де осы. Жастар тәрбиесінде салауаттылықты халқымыздың ұлы тұлғаларының рухани мұраларын пайдаланып, жаңаша көзқарас тұрғысынан насихаттауға мүмкіндік туып отыр.

Осы тұрғыдан қарағанда жоғары оқу орындарында оқытылатын педагогика пәнінің мазмұнына ұлы ғұламалар еңбектері, Алаш арыстарының педагогикалық мұралары және т.б. жаңа технологиямен, жаңа үрдіспен оқытылуда. Солардың бірегейі, «Қазақтың бас ақыны» атанған, ұлттық мәдениетіміздің дамуына зор үлесін қосқан ұлы дала ақыны, ағартушысы Абай Құнанбаевтың педагогикалық мұрасын жоғары оқу орындарының оқу-тәрбие процесінде жүзеге асыру ешуақытта маңыздылығын жоймай, педагогикалық пәндер курсының мазмұнын кеңейтіп, онан әрі байыта түсетіні хақ.

Абай шығармаларынан туған халқының жан дүниесі мен салт-санасы, әдет-ғұрпы дәстүрінің лебі аңқып тұрады. Соның ішінде заманына қарай жаңадан енген халқының санасына, әдет пен ғұрпына жат қылықтармен бірге ғасырлардан бері келе жатқан кертартпалық, керенаулықты да өлтіре сынайды. Сөйтіп, халқын ілгері дамыған жұрттардың қатарына жетуге, өнер, білім, ғылымды меңгеруге шақырады.

Ұлттық педагогика саласында осы мұраларды кеңінен пайдаланып, «идеал» адам тәрбиелеудің түп қазығына айналдырудың маңызы зор. Абай айтқан «иманигүлді» ұрпақ санасына сіңіріп, тәлім-тәжірибеде пайдалана білсек, еңбектің нәтижелі болатынына күмән келтірмеген болар едік. Себебі Абай өзі ұстанған имандылық тәрбие идеясының өн бойында, адам бойындағы ең асыл қасиетті білуге құмарлықты дәріптеу арқылы адамның шексіз даму құдіреттілігін жоғары қояды. Осы орайда оның «Мен егер закон қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім» деген сөзі дәлел болады.

Осы орайда имандық туралы танымның табиғаты, оның шығу тәркіні оның даму жолын имандылық негізде салауатты өмір салтын қалыптастыруда қолданудың маңызы зор.

Жалпы адамның жетілуі – оның рухани дүниесі, адамшылық қасиеттері, мінез-құлқының жетілуімен

сайма-сай келеді. Мұндай қасиеттердің жетілуі адамның денесінің жетілуімен байланысты. Ал адамның денесінің жетілуі – денсаулық.

Дене мүмкіндігі мектеп оқушысының жеке тұлғалық дене мәдениетінің маңызды құндылығы және оған қажет қасиет ретінде жеке тұлғаның дене тәрбиесі-спорттық іс-әрекеттерде жан-жақты толық дамуға ұмтылуын сипаттайтын, жеке дене қабілеттерін ашуға жағдай туғызатын қозғалысты жай-күйін анықтайды, оны жетілдіру үдерісі – көбінесе жеке тұлғаның өзіндік белсенділігімен байланысты, жеңілден қиынға дейін қозғалу тәжірибесімен сипатталады.

Мектеп оқушыларында денесін жетілдіру мен өзін-өзі тәрбиелеу қажеттілігін қалыптастыру оқу-тәрбие үдерісінде дене тәрбиесі пәні бойынша шешуші мән болып есептеледі. Дене тәрбиесінің сан түрлі әдістері олардың оқушы дамуына әсері мен оқу күні бойынша жаттығулар көлемін толықтырады. Дене тәрбиесі түрлерін жетілдіру маңызды, дегенмен мәселенің екінші жағы - оқушылардың кешенді дене тәрбиесін толық, әрі жан-жақты ұйымдастырмаған жағдайда дене тәрбиесі міндеттерін сапалы орындау мүмкін емес. Себебі жоғарыда аталған жұмыс түрлерінің әрқайсысы арнайы мақсатты көздейді, жекеленген міндеттерді шешуге мүмкіндік береді.

«Бақытты болу жағдайы, біздің дегенімізге жасаған қамқорлыққа байланысты болады. Дене үйлесімдігі арқылы салтанатты рух пайда болады. Ақыл-ойдағы айқындық өте-мөте күш-қайратқа негізделеді» (П.С. Брегг) – дегендей, оқушылардың бақытты болуы, өмір қуанышын қызықтауы, олардағы әрекеттің барлық түрінің жоғары нәтижелі болуы өзін-өзі жақсы сезінуі және дене мүшелерінің ең жоғары деңгейде қызмет етуімен тығыз байланысты. Осы бағытта жас жеткіншектерді тәрбиелеу әрі тартымды және онша қиындықты туғызбайды. Себебі, дені сау бала барлық бастамалар мен істерге қанағаттанарлық сезіммен, көтеріңкі көңіл күймен қатыса алады. Дүниеге сеніммен шаттана қарайды. Мұндай жағдай тұлғаның барлық жағынан дамуына бірден-бір кепіл болады. Бұл тәрбиенің мақсаты ретінде баланың әлеуметтену жағдайында нәтижелі ықпал етеді. Сондықтан да, біз оқушылардың салауатты өмір салтын ынталандыру – тәрбиешілердің және мектептің тәрбие жұмысының негізгі бір бағыты болу керектігіне айрықша маңыз береміз.

«Өмір салты» – адамның денелік, интеллектуальдық және еңбек әрекетін, тұрмыстық өзара қарым-қатынасын, дағдысын, орныққан мінез-құлық тәртібін, өмір сүру қатынас ерекшелігін жатқызуға болады. Олай болса, «өмір салты» – деннің саулығына нәтижелі ықпал ететін «салауатты өмір сүру» ұғымын білдіреді.

Қазіргі ғылым «салауатты өмір салтын»:

- ең жақсы үйлесімді тәртіп;
- иммунитетті және денені шынықтыру;
- дұрыс тамақтану;
- орнықты өмір сүру әдеті;
- зиянды әдеттің болмауы («ауру қалса да әдет қалмайды»);
- жоғары дәрігерлік белсенділік – деп түсіндіреді [6].

Қазақта «Деннің саулығы – бастың амандығы» – деген ұғым қалыптасқан. Олай болса, салауатты өмір салты және оны тәрбиелеу мәселесі, көптеген ғасырлар бойы күн тәртібіне қойылып келе жатқан әлеуметтік маңызы бар күрделі мәселе. Себебі жаңа ХХІ ғасырдың адамы – дені сау рухы күшті, жан дүниесі таза адам болуы шарт. Сондықтан оқушылардың салауатты өмір сүруін қалыптастыру – мемлекеттің қамқорлығы. Дені сау адам – қоғамның маңызды құндылығы.

Деннің сау болуы – ол, яғни өмірді шексіз сұлу, қуаныш сезіміне бөлену, өмірден ләззат алу, баланың жаңа жыл сыйлығын шыдамсыз тосқанындай, әрбір таңды, күнді асыға ризашылдық көңіл күймен тосу және кешкілік қамкөңілсіз, кіршіксіз тәртіп ұйқыға кету, ең қажеттісі, өзіңді-өзің сүю, құрметтеуден басталады.

Ол үшін, оқушыларды алдына өмірлік маңызды мақсат қоя білуге тәрбиелеу қажет. Оған жету, ерінбей, шалдықпай үлкен еңбек етуді қажет етеді. Ондай еңбек – деннің сау болуын қажет етеді. Мінез тұрғысында оқушылардың санасы таза, сенімі айқын болуы шарт. Кімде кім өзінің өмірін темекі түтінімен, ішімдік уытымен уласа, арам қылықпен өмір сүрсе, сол ертеңгі күнге сенімсіздікпен қарайды. Ол үшін тіршілік, өзін қоршаған орта көңілсіз беймәлім, күңгірт болып келеді. Осы қағиданы әрбір баланың жадына, зердесіне тоқыту, жалпы адамзаттың, соның ішінде мектеп пен ата-аналардың мемлекет, қоғам, бала алдындағы міндетті борышы.

1 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан-2030: барлық Қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы. Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. – Алматы: Білім. - 11 қазан, 1997. – 17 б.

2 Оразов Ш.Б. Оқушылардың дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асыруға болашақ мұғалімдерді дайындаудың әдістемесі. // Шағын мектеп №8(52). – Алматы, 2007. – Б. 14-18.

3 Әл-Фараби. Әлеуметтік-этникалық трактаттар. – Алматы: Ғылым. 1995. – 210 б.

4 Баласағұни Ж. Құтты білік. – Алматы: Жазушы, 1995. – 420 б.

5 Абай. Қара сөз. – Алматы: ЕЛ, 1993. – 272 б.

6 Сәулебекова М. Салауатты өмір салты – денсаулық кепілі. // Биология және салауаттылық негізі, - №3 - 2005.

Резюме

К.А. Абдреимова – к.п.н., ассоциированный профессор, К.А. Жуkenова – к.п.н., доцент, КазНПУ имени Абая
«Влияние специалистов физической культуры для формирования здорового образа жизни»

В данной статье рассматриваются вопросы влияния идей казахских мыслителей на формирование ЗОЖ, которые берутся за основу в ходе преподавания учителями уроков физической культуры. Для определения уровня, качества и стиля здорового образа жизни при подготовке будущего учителя по физической культуре основным условием является культурная среда и пропаганда здорового образа жизни.

Идея, заложенная в основу здорового образа жизни, которая подразделяется на три составляющие как гармония, физических данных, духовная чистота, ясность мыслей.

И далее автор подвергая анализу работы посвященные формированию здорового образа жизни и вопросы связанные с историей проблемы почерпнул из трудов мыслителей древности и осуществил анализ с позиции требований сегодняшнего дня.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, здоровый образ жизни через физический образования, стиль здоровый образ жизни

Summary

K.A. Abdreimova - PhD, Senior Lecturer, K.A. Zhukonova - PhD, Associate Professor, KazNPU named after Abai
«Effect of physical training of specialists for the formation of a healthy lifestyle»

In this article questions influence of ideas of the Kazakh thinkers on formation of ZOZh which are taken as a basis the course of teaching physical culture by teachers of lessons are considered. For determination of level, quality and style of a healthy lifestyle when training future teacher on physical culture the main condition is the cultural environment and promotion of a healthy lifestyle.

The idea put in a basis of a healthy lifestyle which is subdivided into three components as harmony, physical data, spiritual purity, clarity of thoughts.

And further the author subjecting to the analysis of work devoted to formation of a healthy lifestyle and I gathered the questions connected with history of a problem from works of thinkers of antiquity and I carried out the analysis from a position of requirements of segodnyashy day.

Keywords: healthy lifestyle, healthy lifestyles through physical education, style healthy lifestyle

УДК: 159.922

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА СПОРТСМЕНА

К.И. Ергазиева – к.х.н., доцент Казахский Национальный педагогический университет им. Абая

В статье рассматриваются психолого-педагогические методы, применяемые для формирования у спортсменов психологических качеств, необходимых для успешного выполнения тренировочной деятельности и подготовки к конкретному соревнованию. Рассматриваются предсоревновательные и соревновательные состояния спортсменов, раздражители действующие на центральную нервную систему. Раскрываются понятия общей и специальной психологической подготовки. Рассматриваются задачи общей и специальной психологической подготовки и пути их решения. Описываются основные черты спортивного характера, необходимые для психологической готовности спортсмена к соревнованиям. Показано, что построение психологической подготовки связано с использованием определенных общепедагогических принципов, таких как: сознательность, активность, систематичность, всесторонность, согласованность. Рассмотрено влияние этих принципов на психологическую подготовку спортсмена.

Ключевые слова: психологическая подготовка, психолого-педагогические приемы, общая психологическая подготовка, специальная психологическая подготовка

Разработка основ психологической подготовки и формирования личности спортсмена является одной из важнейших проблем психологии спорта.

Известно, что успешное выступление в соревнованиях зависит не только от уровня высокой физической, технической и тактической подготовленности спортсмена, но и от его психологической готовности. Чтобы реализовать свои физические, технические и тактические способности, навыки, умения, а, так же, вскрыть резервные возможности, спортсмену необходимо психологически готовиться к определенным условиям спортивной деятельности.

Безусловно, что лучшей школой психологической подготовки является участие спортсмена в соревно-

ваниях. Соревновательный опыт в спорте – важнейший элемент подготовки спортсмена. Но каждое соревнование – это и разрядка накопленного нервно-психологического потенциала и не редко причина значительных физических и духовных травм. К тому же, участие в соревнованиях является подведением итогов конкретного этапа тренировок, и приобретение спортивного мастерства спортсмена. Психологические особенности соревнований, закономерности, причины и динамика предсоревновательных состояний определяет высокие требования к психике спортсмена. У спортсменов сила раздражителей, действующих на центральную нервную систему в соревновательных условиях, очень велика. Это приводит к резкому повышению возбудимости коры головного мозга и изменению условно-рефлекторной деятельности, что является физиологической основой появления сомнений, неуверенности в своих силах, скованности и лишней напряженности. Поэтому игроки могут допускать ошибки. Все то, что было отработано и накоплено в процессе обучения и тренировок, может быть растеряно в считанные минуты, а порой и секунды перед стартом или в ходе спортивной борьбы. Поэтому следует помнить, что психологическая подготовка спортсмена к соревнованиям есть важный и обязательный элемент обучения и тренировок.

Под психологической подготовкой подразумевается система психолого-педагогических приемов, применяемых с целью формирования у спортсменов личности и психологических качеств, необходимых для успешного выполнения тренировочной деятельности, подготовки к соревнованиям и надежного выступления в них.

В период подготовки к соревнованиям психологическая подготовка помогает спортсмену создавать такое психологическое состояние, которое способствует, с одной стороны, наибольшему использованию физической и технической подготовленности, а с другой стороны – позволяет противостоять таким факторам, как неуверенность в своих силах, страх перед возможным поражением, скованность, перевозбуждение и т.д.

Следовательно, психологическая подготовка направлена на формирование у спортсмена установки на соревновательную деятельность и на создание условий для адаптации к экстремальным условиям такой деятельности. Это обусловлено, с одной стороны, неповторимостью условий соревнований, а с другой – индивидуальным своеобразием личности спортсмена.

Принято выделять общую психическую подготовку и психическую подготовку к конкретному соревнованию. Общая подготовка решается двумя путями:

- первый предполагает обучение спортсмена универсальным приемам, обеспечивающим психическую готовность к деятельности в экстремальных условиях: способам саморегуляции эмоциональных состояний, уровня активации, концентрации и распределения внимания, способам самоорганизации и мобилизации на максимальные волевые и физические усилия.

- второй путь предполагает обучение приемам моделирования в тренировочной деятельности условий соревновательной борьбы посредством словеснообразных и натуральных моделей.

Оба вида психологической подготовки - как общая, так и специальная - взаимосвязаны и взаимообусловлены.

Общая психологическая подготовка тесно связана с воспитательной и идейной работой со спортсменами. Особенно это относится к формированию идейной убежденности, воспитанию свойств личности. В программу психологической подготовки должны быть включены мероприятия, направленные на формирование спортивного характера. Спортивный характер – это важный элемент успешного выступления в соревнованиях, где он по настоящему проявляется и закрепляется, но формируется он в тренировочном процессе.

Общая психологическая подготовка осуществляется в каждой тренировке в течение всего спортивного стажа, так как совершенная физическая, техническая и тактическая подготовка спортсмена неразрывно связана с психологической. В ходе ее спортсмен познает свои функциональные возможности и объективные предпосылки к победе, укрепляет веру в свои силы, приобретает нужный психологический настрой.

Специальная психологическая подготовка направлена на достижение оптимальной работоспособности спортсмена при выступлении в каждом конкретном соревновании: регулируется предстартовое состояние, готовность к наилучшему выполнению определенной программы действия в конкретных условиях.

Психологическая готовность спортсмена к соревнованиям определяется:

- спокойствием (хладнокровием) спортсмена в экстремальных ситуациях, что является характерной чертой его отношения к окружающей среде;

- уверенность спортсмена в себе, в своих силах как одной из сторон отношения к себе, обеспечивающей активность, подготовленность действий, помехоустойчивость;

- боевым духом спортсмена, как и отношение к процессу и результату деятельности, боевой дух

обеспечивает стремление к победе, то есть к достижению соревновательной цели, что способствует раскрытию резервных возможностей.

Единство этих черт спортивного характера осуществляет состояние спокойной боевой уверенности.

Построение психологической подготовки связано с использованием определенных общепедагогических принципов:

- принцип сознательности означает, что любые средства психической подготовки могут быть продуктивными лишь в том случае, если спортсмен применяет их сознательно, с верой в то, что данный прием соответствует его индивидуальности и будет полезным в данной конкретной ситуации. Нельзя насаждать средства психического воздействия административными методами. Более того, спортсмен должен не просто верить "на слово" в эффективность этих средств; осознанность - это знание механизмов их воздействия, владение навыками самоконтроля и самоанализа.

- принцип активности в структуре психологической подготовки определяет необходимость формирования у спортсменов целенаправленности в совершенствовании своих психических свойств. Активность во многом зависит от осознанности мотивов и интересов спортсменов. Поэтому реализация принципов активности связана с выработкой положительных, общественно значимых мотивов тренировки и участия в соревнованиях, с формированием устойчивых интересов к проблемам подготовки вообще и психологической подготовки, в частности.

Особенно важным в педагогическом отношении результатом реализации принципов сознательности и активности становится развитие у спортсмена стремления к самовоспитанию. Принципы сознательности и активности проявляются в организации самоконтроля за различными параметрами движения, а при регуляции психологических (эмоциональных) состояний – самоконтроль за признаками, характеризующими эти состояния: пульсом, напряжением мышц и пр.

- принцип систематичности. Успех приносит лишь систематическое, целеустремленное, последовательное применение системы психических средств с учетом всех сопутствующих факторов. Систематичность предусматривает работу по плану и преемственность, когда каждое новое воздействие содержит влияние предшествующих и готовит к будущим.

- принцип всесторонности. Необходимо, чтобы средства и методы психической подготовки увязывались в единую структуру, обеспечивающую единство общей и специальной подготовки спортсмена, так как сами психические воздействия дают гораздо больший эффект, когда предусматривается воздействие не на одну узкую сферу, а на всю психику: направленность личности спортсмена, его нейродинамический статус, психомоторику, интеллект.

- принцип согласованности относится к технологии психической подготовки, организации ее мероприятий во времени. Мероприятия психического воздействия должны планироваться в увязке с другими мероприятиями, логически составляющими систему спортивной подготовки.

- принцип индивидуализации требует от психолога или тренера всестороннего знания особенностей спортсмена с последующим выбором таких психических воздействий, которые соответствуют всем его индивидуальным свойствам и качествам.

Таким образом, необходимо стремиться к тому, чтобы у спортсмена были: общий эмоциональный подъем, воодушевление, бодрость, внутренняя собранность и сосредоточенность на предстоящей борьбе. Такое приподнятое психологическое состояние является фактором, усиливающим жизнедеятельность организма, и способствует повышению спортивных результатов.

1 Малкин В.Р. *Управление психологической подготовкой в спорте*. - М.: *Физкультура и спорт* 2008. – 196 с.

2 Сопов В.Ф. *Теория и методика психологической подготовки в современном спорте*. – М., 2010. – 120 с.

3 Гозунов Е.Н., Мартыанов Б.И. *Психология физического воспитания и спорта: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений*. - М.: "Академия", 2000. – 288 с.

Түйін

К.И. Ергазиева - Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты

«Спортшының психологиялық дайындығы»

Бұл мақалада психологиялық-педагогикалық әдістер, спортшылардың психологиялық қасиеттерін қалыптастыруға қолдану, нақты жарысқа дайындық және оқу-жаттығу қызметтерін нәтижелі орындау үшін қажетті болады. Орталық жүйке жүйесіне қобалжудың әсері, спортшылардың жарыс және жарыс алдындағы жағдайлары қарастырылған. Жалпы және арнайы психологиялық дайындық түсініктері ашылып көрсетілген. Жалпы және арнайы психологиялық дайындық міндеттері және олардың шешу жолдары қарастырылды. Спортшы мінезінің негізгі бөліктері көрсетіліп, олардың спортшының жарысқа психологиялық дайындықпен келуі. Психологиялық құрылымының дайындығына қатысты айқындалған жалпы педагогикалық қағидаларды қолдануға келесілерді болады: саналық,

белсенділік, жүйелілік, біртіндеушілік. Осы аталған қағидалар спортшылардың психологиялық дайындықтарына әсерін тигізу қарастырылды.

Тірек сөздер: психологиялық дайындық, психологиялық-педагогикалық әдістер, жалпы психологиялық дайындық, арнайы психологиялық дайындық

Summary

K.I. Yergaziyeva – Ph.D., Associate Professor, KazNPU named after Abai, Institute of Art, Culture and Sports

«The psychological preparation of an athlete»

The article considers the psychological and pedagogical methods applied for the formation of athletes psychological qualities necessary for successful execution of training activities and preparation of to a specific competition. The precompetitive and competitive conditions of athletes, irritants operating on the central nervous system are considered. Concepts of the general and special psychological preparation reveal. Problems of the general and special psychological preparation and way of their decision are considered. The main lines of sports character necessary for psychological readiness of the athlete for competitions are described. It is shown that creation of psychological preparation is connected with use of certain all-pedagogical principles, such as: consciousness, activity, systematicity, comprehensiveness, coherence. Influence of these principles on psychological training of the athlete is considered.

Keywords: psychological preparation, psychological and pedagogical methods, common psychological preparation, special psychological preparation

УДК: 370

ЖАСӨСПІРІМ СПОРТШЫЛАРДЫҢ ДЕНЕ ДАЙЫНДЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҒЫЛЫМИ ЖӘНЕ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Э.К. Ахметова – п.ғ.к., доцент, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті,

С.Х. Ерназаров – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеттің дене мәдениеті және спорт мамандығы бойынша 2-курс магистранты

Бұл ғылыми мақалада, мен жасөспірім спортшылардың дене қасиеттерінің дұрыс дамып, қалыптасуы үшін қажетті факторларды зерттеуге тырыстым. Егемен Қазақстан жағдайында халқымыздың дене тәрбиесі оның ішінде ұлттық спорт пен ойындар арқылы сауаттылық өмірге баулу, халқымыздың денсаулығын жақсарту, бұқаралық спортты дамыту, салт-дәстүрлерді сақтау, елін-жерін сүйуге тәрбиелеу жолдарын ғылыми негіздеу қазіргі таңдағы өзекті мәселенің біріне айналып отыр. Осы мәселеге байланысты баланың дене қабілеттерін толық айқындау мақсатында арнайы сынақ-тесттер үлгісін құрастырып, тапсырманы орындауға бағытталып орындалды. Арнайы сынақ-тесттер дене қасиеттерін дамыту үшін бағытталған жаттығуларды жетілдіретін имитациялық жаттығуларға негізделді. Имитациялық жаттығулар әртүрлі жастағы болашақ спортшыларды кимыл әрекеттерге үйрету мен жетілдіру мақсатында пайдаланылды.

Тірек сөздер: жасөспірім спортшылар, дене дайындық қасиеті, имитациялық жаттығулар, сынақ-тесттер, функционалды және психологиялық қабілеттер

Егемен Қазақстан жағдайында халқымыздың дене тәрбиесі оның ішінде ұлттық спорт пен ойындар арқылы сауаттылық өмірге баулу, халқымыздың денсаулығын жақсарту, бұқаралық спортты дамыту, салт-дәстүрлерді сақтау, елін-жерін сүйуге тәрбиелеу жолдарын ғылыми негіздеу қазіргі таңдағы өзекті мәселенің біріне айналып отыр. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 30 қаңтар 2010 жылғы «Жаңа онжылдық - жаңа экономикалық өрлеу - Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауында көрсетілген «Қазақстанда бұқаралық спортты дамытуды 2020 жылға дейін 30 пайызға көтеру қажет» деген тапсырманы орындауға бағытталып отыр [1].

Баланың 10-12 жас аралығы қозғалыс ептілігінің жоғары өсу қарқынына қолайлы кезең болып табылады. Оған орталық жүйке жүйесінің жоғары бейімделгіштігі мен қозғалыстардың кеңістік-уақыттық сипаттамаларының жетілуінен көрінетін қозғалыс аппаратының белсенді дамуы септігін тигізеді.

Арнайы бағыттағы жасалған ойын мен тапсырмалар кешендеріне қажетті дене қасиеттерін иелену мен жаттығуды жүргізу әрекеттерін игеруге мүмкіндік берді. Олардың орындалуы барысында координациялық қабілеттердің дамуына үлкен назар бөлініп, реттіліктің дидактикалық қағидасы іске асып, қозғалыс әрекеттерін игеру жағдайлары қамтамасыз етілді. Ең бастысы баланың дене қабілеттерін толық айқындау мақсатында біз спорттық мектептерде қазіргі қолданылып жүрген сынақ-тестілерін бір рет емес үш рет қатарынан тапсыруға мүмкіндік бердік. Осылай жасау баланың өз мүмкіндігін толық көрсетуге жол ашты.

Арнайы ойындар дене қасиеттерін дамыту үшін бағытталған жаттығуларды жетілдіретін имитациялық

жаттығуларға негізделді. Имитациялық жаттығулар әртүрлі жастағы болашақ спортшыларды қимыл әрекеттерге үйрету мен жетілдіру мақсатында пайдаланылды. Олар спорттық жаттығуды дұрыс қалыптастыруға, оны игеру үрдісін жеңілдетуге, қызметтік мүмкіндігі тиімді іске асыруды жоғарлатып, қозғалыс қызметтері арасында тиімді координацияны қамтамасыз етті және жарыс кезінде қажетті координациялық құрылымын орындауға септігін тигізді.

Жас балуандарды оқытудың әдістемесіне арнайы координациялық бағыттағы ойындар мен тапсырмалар кешенінің үлкен көлемін пайдалану (жалпы оқу-жаттығу уақытының жартысынан көбі) бастапқы және кейінгі кезеңдерде әдіс-айла әрекеттердің игерілуін жылдамдатуға мүмкіндік береді деп қорытындылай келе әдіс-айла әрекеттердің сыртқы биомеханикалық құрылымын және негізгі жарыс қозғалыстарының жалпы құрылымын сақтайтын, жаттығулар мен ойын тапсырмаларын қолдана отырып, өзгешелік әрекеттерін игеруді жеңілдететін, жағдайларды жасау керектігін және жас балуандардың жалпы және арнайы дене дайындығының деңгейін арттыруға, тәсілдік ойды жақсартуға, сайыстың қиын жағдайларына бейімделуге және олардан дәстүрлі емес тәсілмен жылдам шығуға, яғни кейінгі кезеңдерде жаттығу үрдісін анық басқаруға мүмкіндік беретіндігіне назар аударылды [2].

Бастапқы дайындық топтарда жаттығу сапасын жақсарту мақсатында жас балуандардың дене сапаларын жетілдіру үшін сынақ бақылаулар мен тесттер жүйесін құру қажет екендігі айқындалды.

Дене күш сапасын арттыру және күреске қажетті негізгі дене мүшелерінің дамуын анықтау мен болжау қажеттілігін айқындау кезінде негізінен жылдамдық-күштілік сапаны жетілдіру спорттық күресті меңгеруге қажетті қабілеттер екендігі анықталды. Қазіргі кездегі сынақ тестілердегі дене қабілеттерін сынау үшін балаға бір рет мүмкіндік берілетін болса, біздің сынақтарымызда балаға үш рет мүмкіндік берілді, осылай жасау бала мүмкіндігін толық ашуға және сынақ түрлерін көп рет орындауға мүмкіндік берді. Бұл сынақ тестілер үлгісі берілген (1 кесте) [3].

1-кесте. Тәжірибелік топтар арасындағы өткізілген сынақ-тесттер үлгісі

Аты-жөні	Туған жылы	30 м жүгіру 3 рет (орташа көрсеткіші)	5 минут үзіліссіз жүгіру (орташа көрсеткіші)	Бір орыннан ұзындыққа секіру 3 рет (орташа көрсеткіші)	Бір орыннан жоғарыға секіру 3 рет (орташа көрсеткіші)	Тығыздалған допты екі қолмен бастан асыра лақтыру 3 рет (орташа көрсеткіші)	Бел темірге асылып тартылу 3 рет (орташа көрсеткіші)
----------	------------	---	---	---	--	---	--

Балалар мен жасөспірімдер спортындағы қолданып жүрген жекпе-жекте және балуандарды мамандандырудың бастапқы сатысындағы теория мен тәжірибені толықтыратын құрал болып табылады.

Мәселе спорт түрінде мамандануды қай жастан бастап емес қалай жасау қажет екендігі басты болып отыр. Барлығы оқыту-үйрету әдістемелен, жаттығудың мазмұны мен жарыстарға дайындау сипатына байланысты екендігі анықталды.

Біздің жергілікті және сұрақ-анкеталары көрсеткендей дарынды балалардың күрестен кету себептерінің негізі қазіргі балалар арасында қолданылатын жарыстар жүйесі екендігіне көзіміз жетті. Қазіргі ереже бойынша жас балуандар ересектер тәртібімен күреседі, тек салмақ категориялары өзгеріп, айқастар уақытына аз ғана шектеулер қойылады. Жоғары нәтижелер көрсеткен балалар жыл бойына түрлі аумақтағы жарыстарға міндетті түрде 8-10 рет қатысуға тиіс. Кейде ең талантты деген балалар жастардың тіпті ересектер арасындағы жарыстарға қатысып 3-5 кг салмағын жеңілдетуге мәжбүр етіледі. Осы жағдайды біз ескере келіп жарыс өткізуді бастапқы дайындық топтарында ойын-эстафета түрінде ай сайын өткізуді жоспарладық, нәтижесінде балалардың дене дайындықтары артып, барлығы жарысқа ынтымақтасты [4].

Сонымен қатар, спорт мектептерінде ересек балуандарды оқыту мен жаттықтыру мазмұнының еш өзгеріссіз балалар топтарына ығыстырған.

Ағзаның жас ерекшеліктерін ескермей жаттықтыру және жарыс жүктемелерін, қолдану жастардың жоғары нәтижелерге жетпестен күреспен айналысуды тоқтатуға және түрлі жарақаттарды алуларына жиі әкеледі.

Біз алдымызға (спортшыларды жастық психофизиологиялық ерекшеліктерін ескере отырып) негізгі дене сапасының табиғи дамуына жағдай жасауға, балуандарды әрқелкі әдіс-тәсілдік арсеналдарымен қаруландыруға, жарыс кезінде төзімділікке тәрбиелеуге ықпал ететін оқыту мен жаңа жарыстар жүйесін құруды мақсат еттік.

Біз ұсынып отырған жүйенің мазмұнында әрбір жаңа кезеңде дене сапасын дамыту үшін қолайлы қарастырылған, ал жарыстар жүйесі олардың жалпы дене дамуына ықпал етуге тиіс деген мақсатта ұйымдастырылды.

Балалардың күреске деген табиғи құштарлығын ескере отырып, балаларды ерте бастан қарапайым

күрес, әдіс және тәсілдік машықтарына үйрете бастауды мүмкін деп есептейміз. Ол үшін біз түрлі жастағы балалармен дәрістердің мазмұнын анықтайтын міндетті және ерікті бағдарламалар бойынша жарыстар жүйесін ұсынамыз.

Бұл жүйе бойынша тікелей жекпе-жек күресу түрін өткізуден бас тарттық. Олай ету себебіміз, жарыстарда балаларды аса үлкен психикалық күйзелістен сақтандыруға жәрдем етеді, сонымен қатар дене күшін, әдіс-тәсілдік дайындықтың мықты іргетасын қалауға мүмкіндік туғызады.

Спорттық ізбасарларды даярлау әдістемесі бойынша жүргізген тәжірибе негізінде түрлі дене сапасын арттыруға және жоғары координациясы бар жаттығулар алынды. Міндетті бағдарламада бекітілген бұл жаттығулар балуандардың дене сапасының даму деңгейін бағалауға мүмкіндік береді.

Жаттығулар орындау күрделілігімен қиындықтардың өсуімен таңдалған. Мәселен, 10-11 және 12-13 жастағы балалар үшін олардың дене сапасының даму деңгейін ғана емес, оларды ерекше жағдайларда өздерінің қай спорт түрлеріне икеі бар екендігін көрсете алатын қабілеттерін анықтауға мүмкіндік беретін жаттығулар бағдарламаға енгізілді [5].

Міндетті және еркін бағдарламалар бойынша жарыстар жеке, командалық және жекелей- командалық (оларды салмақтық дәреже бойынша, тіпті біріншілік үшін де жүргізуге болады) бола алады. Жеңімпаз барлық жарыстар түрінен жиналған ұпайларымен (ортақ жеңіс үшін) сонымен қатар бағдарламаның әрбір түрі бойынша бөлек те анықталып жеке және командалық топта жұмыс істей білу дағдысын арттырады [6].

Бұдан келіп тек қана іріктеу қажеттігі ғана емес, қимыл-қозғалыстағы функционалды және психологиялық қабілет жағынан алғанда дарынды, өзінің дарындылығы есебінен қарқынды жаттығуларға төтеп беретін, сондай-ақ, бала денсаулығына нұқсан келтірмей, тосын жағдайларда жоғары нәтижелер көрсете алатын жас спортшыларды іріктеу мен іздестіру қажеттігі туындайды.

Балаға қандай да бір спорт түрімен шұғылдануды ұсыну үшін ең алдымен оның бойындағы қабілеттері мен қасиеттерін нақты тани білу қажет. Сондықтан, іріктеудің мәні де спортқа жаңа келушілердің бойындағы берілген спорт түрлеріне қатысты және осы спорт түрінде жетістіктерді қамтамасыз ететін қабілеттерін уақытылы, дұрыс анықтау қажет [7]. Бұл мақаланың негізі - жарыстық әрекеттердің үнемі өзгеріп отыратын жағдайларында спортшылардың әдіс-тәсілдік қимылдары мен ден-күш қабілеттерінің деңгейін, үнемділігін, жетістіктерінің өсімін бағалау еді. Арнайы дайындық пен арнаулы күрес әрекеттерінің спорттық күрес ережелерінің талаптарына сай жақындатылған ойындар, эстафеталар арқылы анықтауға мүмкіндік жасалды.

Ұсынылған жағдайлар балалар мен жасөспірімдер спортындағы қолданылып жүрген жекпе-жекте және балуандарды мамандандырудың бастапқы сатысындағы теория мен тәжірибені толықтыратын құрал болып табылады [8].

Балаға қандай да бір спорт түрімен шұғылдануды ұсыну үшін ең алдымен оның бойындағы қабілеттері мен қасиеттерін нақты тани білу қажет. Сондықтан іріктеудің мәні де спортқа жаңа келушілердің бойындағы берілген спорт түріне қатысты және осы спорт түрінде жетістіктерді қамтамасыз етеді. Қабілеттерін уақытылы және дұрыс анықтауда адамның дамуы генетикалық және әлеуметтік факторлардың әсерінен жүреді [9].

1 ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 30.12.2010 ж. «Жаңа онжылдық - жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауы.

2 Аулик И.В. Как определить Тренированного спортсмена. – М.: ФиС., 1977

3 Вайцеховский С.М. Книга тренера. – М.: ФиС., 1971, - 312 б.

4 Годик Н.А. Контроль тренировочных и соревновательных нагрузок. – М.: 1980. – 136 б.

5 Гужаловский А.А. Основы теории и методики физической культуры. – М.: ФиС., 1986.

6 Дүйсембин Қ., Алиякберова З. Жасқа сай физиология және мектеп гигиенасы. - Алматы, 2003.

7 Бенриштейн Н.А. Физическая подготовка спортсменов. – М.: 1988 – 331 б.

8 Анарқұлов Х.Ф., Тианов А.Қ. Бапкер-оқытушыны кәсіби-педагогикалық дайындаудың антропологиялық тәсілі. «Дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесі» - 2009. - 174-177 б.

9 Әбділлаев Ә.К. Дене мәдениетінің ілімі мен әдістемесі. – Түркістан: Тұран Баспаханасы, 2007 ж - 263 б.

Резюме

С.Х. Ерназаров - магистрант 2-курса, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая «Научно-теоретические основы физические свойства препарата для воспитания юных спортсменов»

В этой научной статье, я исследую подросток спортсменов их качества тела, правильное развития, старание формироваться необходимые факторы. В состоянии Независимого Казахстана наш народ с физической культурой в том числе национальный спорт и игра через грамотность жизнь культивирование, народ здоровье улучшают, массовый спорт развиваю, хранят обычай-традиций, воспитание любовь к родине сейчас это главное тема в научной

сфере. В связи этому вопросу задание составив на цели способности тела выяснения досконально твоей калены полностью специальный образец испытания-тестов, был направленным исполнять выполнения. Специальные испытание-тесты развивать качества тела, для был направленным, совершенствует то, что упражнение, имитационный упражнение обосновался. Имитационный упражнение учить разное летнее будущее спортсменов действие попыткам использовался на цели меня усовершенствования.

Ключевые слова: юнные спортсмены, свойства физической подготовки, имитационные тренировки, тесты, функциональные и психологические способности

Summary

S.K. Ernazarov, 2-Masters Course, Kazakh National Pedagogical University named after Abay
«Scientific and theoretical basis of the physical properties of the drug for the education of young athletes»

In this research paper, I examine adolescent athletes bodies of their quality, proper development, diligence necessary form factors. In the state of independent Kazakhstan, our people with physical culture including national sport and play through literacy cultivation of life, people's health improving, developing mass sport, store, custom traditions, education of love for the country now is the main topic in the scientific field. Due to this issue amounting to task goals the body's ability to thoroughly clarify your snowball completely special test sample tests, was directed to execute the implementation. Special test tests to develop the qualities of body, was to focus on, improving that exercise, simulation exercises settled. Simulation exercises to teach different summer athletes future action attempts to use me for the purposes of improvement.

Keywords: teenager sportsmen, body quality of preparation, exercises, tests, functional and psychological ability

УДК: 37.015.37

АБАЙ ИБРАҺИМ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ ОТЫЗ СЕГІЗІНШІ ҚАРА СӨЗІНДЕГІ ОҚУ, БІЛІМ ТУРАЛЫ ОЙЛАРЫ

И.Р. Халитова – *п.ғ.д., профессор Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті,*
Б.Ө. Турумбетова – *Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті,*
Педагогика және психология мамандығының 2-курс магистранты

Абай «Адам болам десеңіз» жанның пайдалы тамақтары ретінде: талап, терең ой, қанағат, рахымды бойға дарыту қажеттілігін, ал жанның зиянды тамақтары ретінде: өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақтан аулақ болуды насихаттайды. Тағы бір жағынан, тәрбие жұмыстарында бұларды оқушыларға игерту, өмір қағидаларына айналдыруға ұмтылу – замана талабына сай тәрбиелеудің кепілі.

Қазақ халқының ғұлама ақыны Абай (Ибраһим) Құнанбаевтың тәлім-тәрбиелік ойлары, оның өлеңдері мен қара сөздерінде орын тепкен. Оларды екшеп, іріктеп алып мектеп оқушыларын тәрбиелеуде пайдалану бүгінгі күннің маңызды мәселесі болып отырғандығы. Өйткені мектептерге ендірілген Абайтану курсы, осы тәрбие шараларында жалғасуы тиіс.

Тірек сөздер: қара сөз, педагогика, ақыл, қайрат, адамгершілік, еңбекқор, мейірбан

Қазақ халқының ғұлама ақыны Абай (Ибраһим) Құнанбаевтың тәлім-тәрбиелік ойлары, оның өлеңдері мен қара сөздерінде орын тепкен. Оларды екшеп, іріктеп алып мектеп оқушыларын тәрбиелеуде пайдалану бүгінгі күннің маңызды мәселесі болып отыр. Өйткені мектептерге ендірілген Абайтану курсы, осы тәрбие шараларында жалғасуы тиіс.

Ақынның қара сөздерінің адамның ой-санасына, сезімі мен іс-әрекетіне ықпалы ғалымдар тарапынан айтылып келеді. Ендігі мәселе оларды жас ұрпақ тәрбиесінде пайдаланудың ғылыми негізделген жолдарын қарастыру.

Бұл ретте ғұлама Абайдың отыз сегізінші қара сөзін мектепте тәрбие жұмыстарында пайдалану үшін, оның әдістерін, технологияларын айқындау қажет. Абайдың бізге қалдырған қара сөзінің рухани мұралық маңыздылығы анықталған. Абайдың педагогикалық, философиялық идеяларының кейінгі уақыттарда көптеген ойшылдардың дүниетанымдық жүйелерінде тереңнен орын алатындығы белгілі, сондықтан да елбасы сөзімен бастауды жөн санадық.

Еліміздің президенті Нұрсұлтан Әбішұлы: «Абай жырын жаттаған жақсы. Ал оның терең ойы мен өжет пікірі тек айта жүрер әңгіме болмай, күнбе-күнгі тіршілігімізде бір кірпіш болып қаланып жататын нақты іске айналса тіптен құба-құп» – деген сөзі бар [1].

Ақынның оқу мен білім, ғылымға қатысты пікірлері отандық педагогиканы дамытуға үлес қосып, біршама жұмыстар жүзеге асып келеді. Атап айтатын болсақ; Қ.Жарықбаев [2], К.Қ. Құнантаева [3], Қалиев С. [4], Әлсатов Т.М. [5], Ұзақбаева С. [6], Халитова.И.Р. [7], Ильясова А.Н. [8] еңбектерін атап өтуге болады. Солардың ішінде Абай (Ибраһим) Құнанбаевтың мұраларын педагогикалық тұрғыда

зерттеген ғалымдарды атап өтетін болсақ К.Жарықбаев, Қалиев, А.Көбесов, И.Р. Халитова т.б атауға болады. Аталмыш ғалымдар Абай Құнанбаевтың мұраларын педагогикалық ой бар екендігі оларды оқу үрдісіне ендіру керектігін көрсеткен. Олар өз еңбегін Абайдың 38 қара сөзін педагогикалық тұрғыда зерттеген. Абай Құнанбаев қара сөздерін мектептегі тәрбие жұмыстарына ендіру, тарихын зерттеу арқылы бүгінгі жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеуде тиімді жолдарын көрсету. Халитова И.Р. өзінің диссертациялық жұмысында қара сөздеріне жеке-жеке тоқталып кеткен [7]. Ақынның эстетикалық көзқарастарының, балалар мен жастарды халықтық тәлім-тәрбие негізінде жүзеге асырудағы мәні, адамның сыртқы әсемдігі мен ішкі жан дүниесінің үйлесімділігіне қатысты пікіріне сүйенуге арналған еңбегінде профессор С.Ұзақбаева эстетикалық тәрбиеде оны қолданудың жол-жобаларына тоқталған. [6]. Ү.Әбілдаұлы түзген “Абайды оқу әліппесі”[9]. Абайда былайша берілген: “ адамның ғылыми, білімі хақиқатқа, растыққа құмар болып, әр нәрсенің түбін, хикметін білмекке ынтық бірлән табылады ” – бұл 38 – қара сөзінен. Ал енді, бір тектестердің тартылуы – ақыл күші, сыртқы дүниеден алған деректерді салыстыру “түгел ұқсаған ба? ”яки бір ғана жерден ұқсаған ба? – біздіңше бұл топтастыру немесе топтау, “ соған ұқсағандарын тексересін” - немесе жіктеу, “әр нешік сол іске бір келіскен жері бар нәрселердің бәрін ойлап ” – талдау , “білгенін, білмегенін сұрап, оқып, бөтеннен хабарланып білмей тыныштпайды” –дейді. Міне, бұлар ойдың, ақылдың қызметі. Себебі, қызыққанын тапса қанағаттанады, қуанады, таппаса, тағы іздейді, таппайынша тыншымайды. Не нәрсе күшті әсерлену сезімін тудырса сол ұмытылмайды.

Сондықтан “бойды ерте жиып алуға” ақыл мен қайрат керек. Демек, дүниені дұрыс танып білу үшін сана сезімінің таза, дертсіз, кінәратсыз болуы керек. Басты мақсат білім беру болса, ең алдымен оқушылардың білмекке құмарлығын қандыру, сол арқылы алған білімін өмір керегіне жарату. Абай білімділікті ең алдымен адамдықтың бір сипаты деп санап, “ бала ғылым, білімді махаббатпен көксерлік болса, сонда ғана оның аты адам” [8] дейді 38 қара сөзінде. Сондай-ақ білім алудағы мақсат “білім, ғаламның өзіне ғана ыстық болып ” іздемектік – деген пікірлеріне талдаулар мен түсіндірмелер берген жөн. Абайда былайша берілген: “ адамның ғылыми, білімі хақиқатқа, растыққа құмар болып, әр нәрсенің түбін, хикметін білмекке ынтық бірлән табылады ” – бұл 38 – қара сөзінен. Дүниені дұрыс танып білу үшін сана сезімінің таза, дертсіз, кінәратсыз болуы керек. Абай өзі өмір бойы оқу үстінде болған және төңірегіндегілерді де соған бейімдеген. Өз өмір тәжірибелерін қара сөз түрінде жазып қалдырған. Өсіп келе жатқан жас буындардың бойын ар, ұят сияқты адамгершілік қасиеттерді дарытуда ескертетін нәрсені ақын “ақылға, шарифатқа, теріс, я әбүйірлі бойға теріс, я адамшылыққа кесел қылық, яки нәпсіге еріп, ғапылдықтан” істеген ісіне іштей жапа тартса бұл адамгершілік белгісі, ал мұндай нәрселерден шімікпейтін болса ондай адамнан не күтерсін? деумен қатар “ұялмаған нәрседен ұялу – ақымақтық, жамандық”[10] деп көрсетеді. Демек ұялудың да шегі, орны бар.

Бұл жерде біз оқушы жастарға қандай нәрселерден, қай кезде ұялу керек екендігін ұғындыра аламыз. Бұл тәрбиелік іс шаралар ұйымдастыруда ескеретін жай. Алланың сегіз сипатын көрсете отырып, 38 қара сөзінде адамды Алла өзіне ұқсатып жаратқан, өз бойындағы сегіз қасиетті түгелімен берген, сондықтан әр кімнің-ақ өзін Аллаға ұқсауға бейімдеу, ұмтылу керек. Алла тағалаға ұқсай алам ба деп, надандық бірлән ол сөзден жиіркенбе, ұқсамақ - дәл бірдейлік дауғасы бірлән емес соның соңында болмақтық [11], – дейді. Аллаға не үшін ұқсауға ұмтылуымыз керек екендігін оның сегіз сипатына тоқтаумен түсіндірмелейді. Бұл сегіз сипат: Хаят - өмір, тірлік, тірі болу, ғылым, құдірет - қуат, күш (энергия), басар, немесе басара – көру, самығ - есіту, Ирада - қажеттену, қалау, қалам – сөз ,ойлау(ауызекі, жазба); тәкуин - немесе тәкин іс-әрекет. Бұлар Алланың бойында өлшеусіз болса, адамдарда өлшеулі, шенулі ғана, өйткені кемшіліксіз адам жоқ. Енді осы сегіз сипатқа тоқталар болсақ; Хаят - тірлік немесе тірілік. Абай айтпақшы бұл қай тірлік (ол тіршілік туралы айтқан еді). Бұл жердегі тірілік, ең алдымен бойында жанның болуы, оның тек азықтануға жарарлық емес, адамдық қасиеттер мен қабілеттерді қимылға келтіретіндей болуы. Ал тек – тірі болу, бойында жанның ғана болуы хайуандық деңгейде қалу деген сөз. Сондықтан тірі болумен қатар тағы басқа сипат берілген, ол құдірет - қуат, ішкі рухани қуат және дене күші - энергия. Бұл адамдарға төзімділік, шыдамдылық, көнбестік, қайрат-жігер беретін күш. Басар-көру дүниені танып білудің аса қажетті құралы. Есіту – самығ - сыртқы дүниені нақты танып білудегі негізгі қабылдау мүшелерінің бірі. Ирада - адамның ішкі рухани қажеттенулері мен тән қажеттері. Адамның негізгі қимылдатқыш күші. Сөз - тек қатынас құралы ғана емес, ойлау түрі. Тәкин - бір нәрсені істей алу, болдыру, жарату немесе шығармашылық - жарату, ғылым - осылардың барлығын дұрыс пайдалана отырып, дүние, адам сырларын танып оларды адамзат пайдасына жарату. Абай “бұл сегізінен Алла тағаладағыдай кәмәләт ғазамат болмаса да, пендесінде де; әр бірінен өз халінше бар қылып жаратыпты”. [10] - деп оның адамдар бойында өлшеулі екендігіне жаңсайды. Сол себепті болар Абай адамдарды мінезі, ақыл-парасатына қарай-толық адам, ”адам”, ”адамдығы әбден толық емес адам”, және ” адам емес”, адам - деп бөледі. Адам - азба, көппе

әйтеуір надандығы бар адам, толық емес адамның "надандығы толық", ал "адам емес адам" наданның наданы. Осылардың ішінен мұрат тұтарлығы ішінен өзін - өзі бағалы қылмақ. Яғни надан атанбастығы, жеңіл атанбастығы, мақтаншақ атанбастығын, әдепсіз, арсыз, байлаусыз, пайдасыз, сұрамшақ, өсекші, өтірікші, алдамшы, кеселді - осындай жарамсыз қылықтардан сақтанып, сол мінездерді бойына қорлық біліп, өзін ондайлардан зор есептемек. Бұл мінез - ақылдылардың, арлылардың, артықтардың мінезі олар өзімізді жақсы демесе, мейлі білсін, жаман дегізбесем екен деп азаптанады - міне ақын санасындағы толық адам.

Абай қара сөздерінен тәлім-тәрбиелік пікірлерді әр сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне сәйкес ой-санасы мен сезімін қалыптастыру, өзін-өзі байқап, бағалау, тексеру істерін жүзеге асыру жолдарын қарастырып көрдік.

Ақын шығармалары арқылы оқушыларды өзін және қоршаған ортаны танып білуге, өзін-өзі тәрбиелеуге ой-санасы мен іс-әрекетін Абайдың жастарға қойған талаптарына сәйкестендіруге шарт түзетін мүмкіндіктердің айқындалуы керек екендігі белгілі болды. Біздің пікіріміз бойынша тәрбиелік мақсатты жүзеге асыруда оның мазмұны тәрбиелік іс-шараның арқауы болып, қарасөздерді оқыту жүзеге асырудың құралы, амалы ретінде қаралған дұрыс секілді. Бастауыш мектеп оқушылары үшін Абай сөздері ауырлау келеді, сондықтан ол мұғалімдер тарапынан түсіндірмелеумен қатар, байыппен бірінен соң бірін, асықпай, алдыңғы ережені игерген соң, толық жаттап кез келген уақытта есіне түсіре алатын болған соң кейінгісін қолға алу сияқты тәрбиелеудің қағидаларын ескеру нәтижелі болар еді. Ақынның достық туралы, жолдастық туралы 38 қара сөзіндегі "досыңа достық қарыз іс, дұшпаныңа әділ бол" – деген пікірін игеруге күш салу, мұны Ақынның "адамзаттың бәрін сүй бауырым деп" деген ойларымен жалғастырып жаттап, көңілге тоқып іс жүзінде пайдалану мүмкіншіліктерін көрсету барысында, оқушыларды парасаттылыққа тәрбиелеудің құрамдас бөлігі.

Жаңарған заманда Абай тағылымын инновациялы оқыту барысында оқушыларға түсіндірмелеу тиімділігін - оқу-тәрбие үрдісінде пайдаланғанда оқытудың нәтижелі, білімнің сапалы болатындығы және ең бастысы, оқушылардың пәнге деген қызығушылығы, жауапкершілігі артып, оқушының өз бетінше жұмыс істеуге ынтасы оянып, ізденушілік – шығармашылық, зерттеушілік қабілеттері артады.[12].

Абайдың еңбектерін дұрыс түсініп игеру арқылы ғана, шынайы, халқымызға тән тәлім – тәрбие бере аламыз – деумен оны халық педагогикасының негіздері қатарына қосады. Ақынның "Қарашы, өз бойыңда түгел ме екен, ыстық жүрек, оң шырай, қуат пен күш" – деген пікірі ұстаздар қауымы әруақытта жүректегі білімдерін болашақ ұрпақты нәрлендіруде бағыттталып, түрлі маман иесі болуларына мұғалімнің тигізер септігі мол, сондықтан Абай туындыларындағы, өсіп келе жатқан жас буындарға бағдар болатын тұжырымдардың оқыту және тәрбие жұмыстарында тигізер пайдасы көп екендігін тілге тиек еттік. Біздің ойымызша мектепте 7-10 сыныптардан бастап тәрбие жұмыстарында, оқыту үрдісіне айналдыру керек екендігін жөн санадық Абайдың 38 қара сөзіндегі 8 сипат баланың бойында табылса құба құп дей келе, Абай өмірі мен қара сөздеріне түсінік беру, адамдық қасиеттерді бойға жинау, еңбекқорлыққа, мейірбандыққа, адалдыққа тәрбиелеу деп белгіледік.

1 Назарбаев Н.Ә. Абай туралы сөз, - Алматы, 1996, - 147 б.

2 Жарықбаев Қ. Абай Құнанбаев қазақ халқының ұлы ағартушысы. - Алматы, 1970, - 18 б.

3 Құнантаева К.Қ. Абай мұраларын оқу үрдісіне ендіру. 2001 ж. - 28-38 б.

4 Қалиев С. Абайдың педагогикалық көзқарастары. Қазақ халқының тәлім-тәрбие тарихынан. - Алматы, 1992.

5 Әлсатов Т.М. Қазақ хандығы тұсындағы тәлімдік ойлардың дамуы (XV–XVIII ғғ). - Алматы, 1999. - 198 б.

6 Ұзақбаева С. Тамыры терең тәрбие. - Алматы, 1995.

7 Халитова І.Р. Абай мұрасын мектепте оқыту мәселелері. – Алматы, 2005. – 154 б.

8 Ильясова А.Н. Проблемы развития педагогической теории Казахстана. Автореф.док.дисс – Алматы, 1997.

9 Әбілдаұлы Ү. Абайды оқу әліппесі. – Алматы, 1994. - 25-32 б.

10 Мырзахметов М. Абайдың адамгершілік мұраттары. – Алматы: «Рауан» 1993 ж. - 8-12 бет.

11 Абай Ибраһим Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. - Алматы: Жазушы. - Т.2 Өлеңдер мен аудармалар. – 2005 – 336 б.

12 Бент Б. Андерсон К. Ван ден Бринк. Мультимедия в образовании: специализированный уч.курс. – М.: «Обучение – сервис», 2005.

Резюме

И.Р. Халитова – д.п.н., профессор КазНПУ имени Абая, Б.Ө. Турумбетова - КазНПУ имени Абая, Магистрант 2 курса, специальности Педагогика и психология

«Воспоминание об учебных знаниях 38 слова назидания Абая Кунанбаева»

Абай, великий просветитель казахского народа «Адам болам десеніз» советует избегать от сплетни, лжи, хвостов-

ства, лени, расточительства, называя их врагами человека. А добродетелями человека, он называет – рвение, труд, глубокомыслие, умеренность, сочувствие. Сегодня эти положительные качества человека являются гуманистическими принципами воспитания учащихся, которыми учителя должны руководствовать.

Великий поэт казахского народа Абай (Ибраһим) Кунанбаев, в его песнях и в поучительных словах зарыты золотые мысли о целях воспитания. Применения их в правильной форме для младших школьников актуально на сегодняшний день. Потому что курс познание о Абая в школах должно продолжить труд великого поэта, и передаться с поколения в поколение.

Ключевые слова: назидания, педагогика, разум, сила, энергия, человечность, трудолюбивый, дружелюбный

I.R. Halitova – doctor professor KazNPU after named of Abai,

B. Turymbetova – magister second cours KazNPU after named of Abai

«The remembrance of knowledge 38 words of edification of Abai Kunanbaev»

Abai, a kazakh well-known enlightener in his «Адам болам десеңіз-To be a Man» prevents the people from bad features of behavior as gossiping, boasting, laziness and squandering. On the contrary, he calls them to be aspiring, intellectual, content with things one have and at last to be merciful. These are the principles to follow for teachers in upbringing of pupils in modern life.

The great poet of the Kazakh people Abay (Ibra • im) Kunanbayev, in his songs and in instructive words gold thoughts of the education purposes are buried. Their applications in the correct form for younger school students actually today. Because a course the knowledge about Abay at schools has to continue work of the great poet, and be transferred from generation to generation.

Keywords: nazidanija, pedagogy, mind, force, energy, humanity, hard working, friendly

УДК: 378.1

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ

К.И. Ергазиева – к.х.н., доцент, Казахского Национального педагогического университета имени Абая

В статье рассматриваются интерактивные технологии обучения, используемые в работе преподавателями высших учебных заведений. Интерактивное обучение – это специальная форма организации познавательной деятельности. Цель интерактивного обучения состоит в создании комфортных условий, таких, при которых обучаемый чувствует свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, что делает продуктивным сам процесс обучения. Суть интерактивного обучения состоит в том, что учебный процесс организован таким образом, что практически все учащиеся оказываются вовлеченными в процесс познания, они имеют возможность понимать и рефлексировать по поводу того, что они знают и думают. Причем, происходит это в атмосфере доброжелательности и взаимной поддержки, что позволяет не только получать новое знание, но и развивает саму познавательную деятельность. В результате использования интерактивных методов обучения у студентов формируются коммуникативные навыки и умения, аналитические способности, способности прогнозировать и проектировать свое будущее.

Ключевые слова: интерактивная форма обучения, методы интерактивного обучения

Использование интерактивных методов обучения – одно из важнейших направлений совершенствования подготовки студентов в современном учебном заведении. Понятие «интерактивный» происходит от английского «interact» (inter - взаимный, act - действовать). Интерактивное обучение - это специальная форма организации познавательной деятельности. Она подразумевает конкретные и прогнозируемые цели. Одна из таких целей состоит в создании комфортных условий обучения, при которых студент чувствует свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, что делает продуктивным сам процесс обучения.

Интерактивное обучение - способ познания, основанный на диалоговых формах взаимодействия участников образовательного процесса; обучение, погруженное в общение, в ходе которого у обучающихся формируются навыки совместной деятельности. Это метод, при котором «все обучают каждого и каждый обучает всех» (по В.С. Дьяченко) Сохраняя конечную цель и основное содержание образовательного процесса, интерактивное обучение изменяет привычные формы обучения на диалоговые, основанные на взаимопонимании и взаимодействии.

В педагогике различают несколько моделей обучения:

- пассивная - обучаемый выступает в роли "объекта" обучения (слушает и смотрит);
- активная - обучаемый выступает "субъектом" обучения (самостоятельная работа, творческие задания);
- интерактивная - взаимодействие. Использование интерактивной модели обучения предусматривают моделирование жизненных ситуаций, использование ролевых игр, совместное решение проблем. Исключо-

чается доминирование какого-либо участника учебного процесса или какой-либо идеи. Из объекта воздействия студент становится субъектом взаимодействия, активно участвуя в процессе обучения.

Учебный процесс, опирающийся на использование интерактивных методов обучения, создается с учетом включения в процесс познания всех студентов группы без исключения. Совместная деятельность означает, что каждый вносит свой особый индивидуальный вклад, в ходе работы идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Организуются индивидуальная, парная или групповая работа. Интерактивные методы основаны на принципах взаимодействия, активности обучаемых, опоре на групповой опыт, обязательной обратной связи. Создается среда образовательного общения, которая характеризуется открытостью, взаимодействием участников, равенством их аргументов, накоплением совместного знания, возможностью взаимной оценки и контроля.

Для решения воспитательных и учебных задач преподавателем могут быть использованы следующие интерактивные методы: мозговой штурм, круглый стол, эвристическая беседа, «деловые» игры», тренинги, кейс-метод, метод проектов, групповая работа с иллюстративным материалом, обсуждение видеофильмов и др. Каждый из этих методов имеет не только ценность, но и свои особенности. Рассмотрим некоторые из них, наиболее часто используемые на практике.

Мозговой штурм – один из наиболее популярных методов стимулирования творческой активности. Использование метода мозгового штурма в учебном процессе позволяет решить следующие задачи: стимулирование творческой активности учащихся; связь теоретических знаний с практикой; активизация учебно-познавательной деятельности обучаемых; формирование у обучающихся мнения и отношения; формирование способности концентрировать внимание и мыслительные усилия на решении актуальной задачи; формирование жизненных и профессиональных навыков; установление воздействия между студентами, обучение работе в команде, проявлению терпимости к любой точке зрения, уважению права каждого на свободу слова, уважению его достоинства.

При использовании метода «мозговой штурм» в студенческой группе преподаватель вначале сообщает тему и форму занятия, формулирует проблему, которую нужно решить, обосновывает задачу для поиска решения. Учащиеся должны знать, что конкретно нужно получить в результате мозговой атаки. Они должны четко представлять, зачем они собрались и какую проблему собираются решить.

Проблема, формулируемая на занятии по методике мозгового штурма, должна иметь теоретическую или практическую актуальность и вызывать активный интерес учащихся. Общее требование, которое необходимо учитывать при выборе проблемы для мозгового штурма – возможность многих неоднозначных вариантов решения проблемы, которая выдвигается перед учащимися как учебная задача.

Case-study – анализ конкретных практических ситуаций. Этот метод позволяет применить теоретические знания к решению практических задач. Цель этого метода – научить студентов анализировать информацию, выявлять ключевые проблемы, выбирать альтернативные пути решения, оценивать их, находить оптимальный вариант и формулировать программы действий.

При анализе конкретных ситуаций особенно важно то, что здесь сочетается индивидуальная работа обучающихся с проблемной ситуацией и групповое обсуждение предложений, подготовленных каждым членом группы. Это позволяет студентам развивать навыки групповой, командной работы, что расширяет возможности для решения типичных проблем в рамках изучаемой учебной тематики. В результате проведения индивидуального анализа, обсуждения в группе, определения проблем, нахождения альтернатив выбора действий и плана их выполнения студенты получают возможность развивать навыки анализа и планирования.

Разработка практических ситуаций может происходить двумя путями: на основе описания реальных событий и действий или на базе искусственно сконструированных ситуаций.

Одним из эффективных методов интенсификации процесса обучения в высшем учебном заведении является метод проблемного изложения. Перед началом изучения определенной темы курса перед студентами ставится проблемный вопрос или дается проблемное задание. Среди смоделированных проблем могут быть научные, социальные, профессиональные, связанные с конкретным содержанием учебного материала. Стимулируя разрешение проблемы, преподаватель снимает противоречия между имеющимся ее пониманием и требуемыми от студента знаниями.

Эффективность такого метода в том, что отдельные проблемы могут подниматься самими студентами. Главный успех данного метода в том, что преподаватель добивается от аудитории «самостоятельного решения» поставленной проблемы.

Круглый стол – это метод активного обучения, одна из организационных форм познавательной деятельности учащихся, позволяющая закрепить полученные ранее знания, восполнить недостающую

информацию, сформировать умения решать проблемы, укрепить позиции, научить культуре ведения дискуссии. Характерной чертой «круглого стола» является сочетание тематической дискуссии с групповой консультацией.

Основной целью проведения «круглого стола» является выработка у учащихся профессиональных умений излагать мысли, аргументировать свои соображения, обосновывать предлагаемые решения и отстаивать свои убеждения. При этом происходит закрепление информации и самостоятельной работы с дополнительным материалом, а также выявление проблем и вопросов для обсуждения.

Основную часть «круглого стола» по любой тематике составляют дискуссия и дебаты.

Дискуссия - это всестороннее обсуждение спорного вопроса в публичном собрании, в частной беседе, споре. Другими словами, дискуссия заключается в коллективном обсуждении какого-либо вопроса, проблемы или сопоставлении информации, идей, мнений, предложений. Цели проведения дискуссии могут быть очень разнообразными: обучение, тренинг, диагностика, преобразование, изменение установок, стимулирование творчества и др.

При организации дискуссии в учебном процессе обычно ставятся сразу несколько учебных целей, как чисто познавательных, так и коммуникативных. При этом цели дискуссии, конечно, тесно связаны с ее темой. Если тема обширна, содержит большой объем информации, в результате дискуссии могут быть достигнуты только такие цели, как сбор и упорядочение информации, поиск альтернатив, их теоретическая интерпретация и методологическое обоснование. Если тема дискуссии узкая, то дискуссия может закончиться принятием решения.

Дебаты - свободное высказывание, обмен мнениями по предложенному студентами тематическому тезису. Участники дебатов приводят примеры, факты, аргументируют, логично доказывают, поясняют, дают информацию и т.д. Процедура дебатов не допускает личностных оценок, эмоциональных проявлений. Обсуждается тема, а не отношение к ней отдельных участников.

Основное отличие дебатов от дискуссий состоит в следующем: эта форма «круглого стола» посвящена однозначному ответу на поставленный вопрос – да или нет. Причем одна группа является сторонниками положительного ответа, а другая группа – сторонниками отрицательного ответа. Внутри каждой из групп могут образовываться 2 подгруппы, одна подгруппа – подбирает аргументы, а вторая – разрабатывает контраргументы. Суть дебатов заключается в том, чтобы убедить нейтральную третью сторону, судей, в том, что ваши аргументы лучше (убедительнее), чем аргументы вашего оппонента. Каждый этап дебатов имеет собственную структуру и систему используемых методов и приемов.

Метод проектов можно рассматривать как одну из личностно-ориентированных развивающих технологий, в основу которой положена идея развития познавательных навыков учащихся, творческой инициативы, умения самостоятельно мыслить, находить и решать проблемы, ориентироваться в информационном пространстве, умения прогнозировать и оценивать результаты собственной деятельности.

Метод проектов всегда ориентирован на самостоятельную деятельность студентов: индивидуальную, парную, групповую, которую они выполняют в течение определенного отрезка времени. Работа над проектом нацелена на всестороннее исследование проблемы, результатом которой может быть презентация, видеофильм, альбом, плакат, статья, театральная инсценировка, деловая игра, веб-сайт и др. Проектная деятельность предполагает подготовку докладов, рефератов, проведение исследований и других видов творческой деятельности. Роль преподавателя сводится к наблюдению, консультированию и направлению процесса, анализа результатов в случае необходимости.

В ходе выполнения проекта студент оказывается вовлеченным в активный познавательный творческий процесс; при этом происходит как закрепление имеющихся знаний по предмету, так и получение новых знаний. Кроме того, формируются надпредметные компетенции: исследовательские (поисковые), коммуникативные, организационно-управленческие, рефлексивные, умения и навыки работы в команде.

Ряд активных методов обучения получил общее название «деловые игры». Этот метод представляет собой в комплексе ролевую игру с различными, зачастую противоположными интересами ее участников, и необходимостью принятия какого-либо решения по окончании или в ходе игры. Ролевые игры помогают формировать такие важные ключевые компетенции студентов, как коммуникативные способности, толерантность, умение работать в малых группах, самостоятельность мышления и т.д. От преподавателя требуется большая предварительная методическая подготовка при проведении ролевых игр, умение прогнозировать результаты и делать соответствующие выводы.

Деловые игры характеризуются направленностью на снятие определенных практических проблем, приобретение навыков выполнения конкретных приемов деятельности; они проходят, как правило, в форме согласованного группового мыслительного поиска, что требует вовлечения в коммуникацию всех

участников игры. Завершается деловая игра подведением итогов, где основное внимание направлено на анализ ее результатов, наиболее значимых для практики.

Использование разных типов игр - деловых, имитационных, ролевых - для разрешения учебных проблем вносит разнообразие в течение предметного образовательного процесса, вызывает формирование положительной мотивации изучения данного предмета. Игра стимулирует активное участие обучающихся в учебном процессе и вовлекает даже наиболее пассивных. При этом происходит освоение участниками игры нового опыта, новых ролей, формируются толерантность, ответственность, коммуникативные умения, способности применять приобретенные знания в различных областях деятельности, умения решать проблемы.

Интерактивная деятельность на занятиях предполагает организацию и развитие диалогового общения, в ходе которого студенты учатся не только критически мыслить, решать сложные проблемы на основе анализа обстоятельств и соответствующей информации, но и взвешивать альтернативные мнения, принимать продуманные решения, участвовать в дискуссиях и общаться с другими людьми. При применении интерактивных методов сильнее всего действует на интеллектуальную активность дух состязательности, соперничества, который проявляется, особенно тогда, когда люди коллективно ищут истину.

С развитием научно-технического прогресса, увеличивается объем информации, обязательной для усвоения. Информация быстро устаревает и нуждается в постоянном обновлении. Традиционное обучение, которое ориентировано главным образом на запоминание и сохранение материала в памяти, уже только отчасти сможет удовлетворять современным требованиям. Выступает проблема формирования таких качеств мышления, которые позволили бы студенту самостоятельно усваивать постоянный поток новой информации, развитие таких способностей, которые, сохранившись и после завершения образования, обеспечивали человеку возможность не отставать от ускоряющегося научно-технического прогресса. Нужны новые методы и подходы в обучении, которые могли научить студентов учиться, т.е. самостоятельно находить и усваивать нужную информацию. Роль преподавателя направлять и подводить итог проделанной работе студента, указывать на ошибки в процессе выполнения заданий.

1 Полат Е.С. *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования*. – М.: Академия, 2009. – 272 с.

2 Компетентностный подход в педагогическом образовании / Под ред. В.А. Козырева, Н.Ф. Радионовой, А.П. Тряпицыной - СПб., 2005.

3 *Педагогические технологии: Учебник для студентов педагогических вузов*; Под ред. Н.М. Борытко, И.А. Соловцовой, А.М. Байбаковой. – М.: Издательство: «Мой мир», 2006.

4 Кукушин В.М. *Педагогические технологии. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений*. – М.: Издательство «Феникс», 2006.

5 Суворова Н. *«Интерактивное обучение: Новые подходы»* - М.: Вербум, 2005.

Түйін

К.И. Ергазиева - х.ғ.к., доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты
«Интербелсенді оқыту әдістері»

Бұл мақалада интербелсенді технологияларды оқытуды жоғары оқу-орындары оқытушыларының жұмыстарына қолдануға қарастырылған. Интербелсенді оқыту – бұл арнайы танымдық қызметтерін ұйымдастыру түрі. Интербелсенді оқытудың мақсаты ыңғайлы жағдайлар туғызады, білім алушылар өз жетістігіне жеткенін сезеді, өзінің зияткерлік жағдайы, сапалы оқыту процесін жасайды. Интербелсенді оқыту құрылымы оқу үрдісінің ұйымдастырылуы, тәжірибеде барлық білім алушылар, білім үрдісіне қатысты болады. Сонда ғана қоғамның өзара сүйіспеншілігі мен ізгіліктері пайда болады, тек ғана жаңа білім аруды қарастырмайды, өз танымдық қызметтерінің дамуы пайда болады. Соның нәтижесіндегі интербелсенді әдістермен оқытуды қолдану арқылы студенттердің коммуникативтік дағдылары және ұсталықтар белгілі нысанға келеді, келешектегі өз болашақтарын болжау мен жобалауына мүмкіншіліктері пайда болады.

Тірек сөздер: Интербелсенді оқыту формасы, интербелсенді оқыту әдістері

Summary

K.I. Yergaziyeva – Ph.D., Associate Professor, KazNPU named after Abai, Institute of Art, Culture and Sports
«Methods of the interactive educating»

The article considers the interactive technologies used in the work of teachers in higher education. Interactive training — is a special form of the organization of cognitive activity. The purpose of interactive training consists in creation of comfortable conditions, such at which the trainee feels the success, the intellectual solvency that does productive process of training. The essence of interactive training consists that educational process is organized in such a way that practically all pupils are involved in process of knowledge, they have opportunity to understand and reflex on the fact that they know and think. And, there is it in the atmosphere of goodwill and mutual support that allows not only to receive new knowledge, but also develops cognitive activity. As a result of the use of interactive methods of teaching for students formed communicative skills and abilities, analytical capabilities, capabilities to forecast and design the future.

Keywords: interactive form of educating, methods of the interactive educating

ҰЛТ ОЙЫНДАРЫНЫҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕ АЛАТЫН ОРНЫ

Ш.Болатқызы – *Дене мәдениеті және спорт педагогтарын даярлаудың теориясы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті*

Бұл мақалада ұлт ойындарының бала тәрбиесінде алатын орны туралы айтылған. Ұлттық ойындар халық педагогикасының бір саласы. Ол жас ұрпақтың ойын, санасын, мәдениетін, денесін дамытады, сондай-ақ тұлғаның қалыптасуы мен дамуында маңызды орын алады. Баланың дене, ақыл-ой, адамгершілік қасиеттерінің шыңдалып өсуіне жан-жақты әсер етеді. Өжеттілік, батылдық, ептілік, шапшандық, тапқырлық, табандылық, төзімділік, шыдамдылық және ұстамдылық сияқты қасиеттердің қажеттілігін алғаш сезіну ұлттық ойындардан бастау алады. Дене шынықтыру сабақтарында ұлттық ойындарды пайдалану оқушылардың тек дене тәрбиесіне ғана әсерін тигізіп қоймай, олардың жан-жақты дамуына, сана-сезімінің өсіп жетілуіне, денесінің шынығу деңгейін көтеріп, оқу үлгерімінің ілгерілей түсуіне айтарлықтай әсерін тигізеді.

Тірек сөздер: ойын, ұлттық ойындар, ұлттық тәрбие, халық педагогикасы, тұлға, бала, тәрбие, оқу-тәрбие процесі, дене тәрбиесі, дене дайындығы, дене шынықтыру пәні, даму, қалыптасу

Ұлттық ойындар қазақ халқының мәдени мұраларының ішіндегі ең маңызды орынға ие түрі болып табылады. Қазақтың ұлттық ойындары ептілікті, ерлікті, өжеттілікті, батылдықты, шапшандықты, тапқырлықты, табандылықты қажет етеді. Сондай-ақ ұлттық ойындар әділдік пен адамгершіліктің жоғары ұстанымдарына негізделген. Қазақтың көкпар, сайыс, күрес, теңге алу, қыз қуу сияқты ұлттық ойындары спорттық сипатпен бірге үлкен тәрбиелік маңызға да ие. Халқымыздың тарихи - мәдени мұраларының түрлері сан алуан. Солардың қай-қайсысы да адамға, сондай-ақ оның игілігіне қызмет етуге бағытталған. Осындай аса құнды мәдени құндылықтардың бірі ұлттық ойындар. Мазмұны жағынан барлық ойындар түсінікті, жалпы дамытушы мүмкіндіктері бар, әралуан педагогикалық қызметі бар, ұжымға деген қатынасты тәрбиелейтін, эстетикалық талғамды дамытуға бағытталған, қоршаған орта туралы түсінікті нақтылайтын, психикалық үрдістерді жетілдіретін, дамудың жоғары деңгейіне өтуді ынталандыратын және тұлғаның әлеуметтенуіне ықпал ететін болып келеді. Ойын өте эмоциялық іс-әрекет, сол себепті ол бастауыш мектеп оқушыларын тәрбиелеуде құнды нәрсе болып табылады. Ойын тұлғаның дамуы мен қалыптасуында маңызды орын алатын ерекше іс-әрекеттердің бірі. Ойын барысында балалар жинақталған тәжірибені бейнелейді, өмір туралы өздерінің түсініктерін тереңдетеді. Сондай-ақ баланың түсініктерінің көлемін арттырады, байқампаздылық қасиетін, талдау, салыстыру және жалпылау сияқты іскерліктерін дамытады.

Ұлттық ойындар елдің өмірімен тығыз байланысты, шарушылық, экономикалық, әлеуметтік тұрмысынан туған. Қазақ халқының өмірінде ойын араласпаған бірде-бір тұрмыс шарушылық саласы жоқ десе де болады. Ойында үйренудің, күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор. Ойын баланың алдынан өмірдің есігін ашып, оның шығармашылық қабілетін оятып, бүкіл өміріне ұштаса береді. В.В. Сухомлинский: «Ойынсыз ақыл-ойдың қалыптасуы да жоқ және болуы мүмкін емес. Ойын дүниеге қарай ашылған үлкен жарық терезе іспетті, ол арқылы баланың рухани сезімі жасампаз өмірмен ұштасып, өзін қоршаған дүние туралы түсінік алады.

Ойын дегеніміз - ұшқын, білімге құмарлық пен еліктеудің маздап жанар оты», - деп анықтама береді. Ойын тынысы кең, алысқа меңзейтін, ойдан-ойға жетелейтін, адамға қиялы мен қанат бітіретін осындай ғажайып нәрсе, ақыл-ой жетекшісі, денсаулық кепілі, өмір тынысы.

Дене тәрбиесі оқушыларды жан-жақты жетілдіріп, денсаулығын нығайтып, дене мүсінінің сұлулығын қалыптастыруға, оларды өмірде белсенді болуға, елін қорғауға дайындайды. Дене шынықтыру сабақтарында оқушылар өмірге керекті дағдыларды игереді. Өз беттерімен жаттығып, ұйымдасып шынығуға машықтанады. Бұл сабақтарда оқушылар әртүрлі қимылдар жасап, денесіне көп ауырлықты түсіріп, епті, күшті, шапшаң, төзімді болуға жаттығады. Денсаулық сақтау, білім беру, тәрбиелеу сабақтан тыс уақытта да ұлттық ойындар ойнату барысында да іске асырылады. Сабақтан тыс уақытта ойнатылатын ойын түрлері оқушылардың қимыл-қозғалысқа деген икемділігін арттырып, шығармашылық қабілетін кеңейтеді. Төзімділік, шыдамдылық пен ұстамдылық өзін-өзі тежеу сияқты қасиеттердің қажеттілігін алғаш сезіну осы ұлттық ойындардан басталады. Мысалы, «Ұшты-ұшты», «Көрші-көрші», «Сақина жинау», «Соқыр теке», «Қойыңы қасқыр шапты», «Атқума», «Жаяу көкпар», «Түйе-түйе», «Қасқыр мен ешкі», «Күзетшілер», «Арқан тарту», және т.б. ойындарды арқылы мұғалім балаларды қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрпын жоғалтпай, оны әрі қарай дамытуға, өз ұлтына деген сүйіспеншілігін жастайынан баулып, оны құрметтеуге тәрбиелейді. Қазақтың ұлттық ойындарын сабақта үзбей өткізу балалардың

қозғалыс белсенділігін арттырады, денсаулығын нығайтып, денесінің шынығу деңгейін көтереді. Бұл ақыл-ойдың, мидың қабылдау процесіне де әсер етеді.

Оқу-тәрбие үрдісінде ойындарды қолдану әртүрлі педагогикалық міндеттерді шешуде арнайы тандауды қажет етеді. Ойындар төмендегідей топтастырылады:

- мазмұнының күрделілік дәрежесіне байланысты ең қарапайымдылардан күрделіге қарай;
- жас ерекшеліктерін ескеру сипаттарына қарай;
- қимыл-әрекет түрлеріне қарай;
- дене қасиеттеріне қарай;
- жеке спорт түрлеріне даярлануына қарай;
- ойыншылардың өзара қатынасына қарай.

Ойындар уақыттық қатынастарды дұрыс бағалай білу қабілетінің, өзгермелі жағдайға жылдам әрі дұрыс әрекет көрсете білу қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Ойынның білім беру жағы мұғалімнің дұрыс назар аударуына сәйкес қажетті деңгейде орындалады. Ойын барысында бала өзінің барлық жеке тұлғалық қасиеттері мен сапаларын анықтайды. Ойын сияқты ешқандай іс-әрекет оқушының тұлғалық қасиеттерін жан-жақты ашып бере алмайды. Ойынмен айналыса отырып, бала өзінің барлық мінез бітістерін анықтай алады. Сыныпта әрдайым тұйық жүретін бала ойын барысында өзін басқа жағынан көрсете алады. Мұның барлығы әр балаға жеке тұрғыда дұрыс ықпал ете алуға өте маңызды. Қазақ ұлттық ойындарын мектеп тәжірибесіне ендіру бір жағынан тәжірибелік жұмыстың жинақталуына ықпал етеді, екінші жағынан – қазақ ұлттық ойындарының тәрбиелік мәнін насихаттайды, олардың баланың денелік және ақыл-ой дамуының рөлін, кіші мектеп оқушыларының ұлттық салт-дәстүрлерге сүйіспеншілігін орнатуды қарастырады. Оқушылар арасындағы тығыз қарым-қатынас көбінесе ұжымдық-қимылдық ойындарда жүзеге асады. Олардың барлығына жарысу сипаты, сонымен қатар қойылған мақсатқа жетуде өзара көмек көрсету арқылы шешіледі.

Ұлттық ойындар - адамның дене, ақыл-ой, адамгершілік қасиеттерінің шындалып өсуіне жан-жақты әсер етеді. Ол өзін-өзі тәрбиелеп бүгінгі біртұтас педагогикалық талаптарға сай келетін дидактикалық негіздегі педагогикалық-әлеуметтік ахуалды байыта түсетін оқу-тәрбие құралы болып табылады. Ұлт ойындарының бойында тұтас педагогикалық процестің негіздері бар. Тұтас педагогикалық үрдістің құрамына - оқу, оқыту, білім беру, тәрбие, дамыта оқытып, дамыта тәрбиелеу процестерінің табиғи бірлігі жатады. Сондықтан ұлт ойындарының әлеуметтік-педагогикалық негіздерін сөз еткенде оның дидактикалық негіздері туралы сөз айтпай кетуге болмайды. Дидактика-оқу теориясы ретінде «нені оқыту керек», «қалай оқыту керек» деген сұрақтарға дәйекті жауап беруді іздейді. Оқу - оқушының іс-әрекеті болса, оқыту екі жақты процесс. Оқыту процесі оқушы мен оқытушының бірлескен әрекетінен тұратын күрделі процесс. Оқушы білім алуға, оның қажеттігіне түсінбейінше оқытушы өз міндетін дәйекті түрде атқаруы қиын. Олай болса, оқытушы ең алдымен оқудың түрткісін оқушының анық түсініп білуіне жол ашуы керек. Ал түрткі белгілі бір әрекеттің мақсаттылығы, соған итермелейтін, бағыттайтын қозғаушы күш. Оқудағы оқушы мақсаты - білу, құбылыс пен оқиғаның сырын білуге ұмтылу. Сондықтан оқыту - оқушы мен оқытушының іс-әрекеті болғанымен, көп жағдайда абстракциялық рөл атқарады. Егер оқушы оқу мотивін анық, айқын түсінген болса, оқушы мен оқытушының бірлескен іс-әрекеті оң нәтижесін береді. Ұлт ойындарының дидактикалық негіздерін сөз еткенде, ең алдымен ойын мотивінің айқындығы мен анықтығын ескеріледі. Ойын түрткісі - жеңіс. Ойын шиеленіскен тартысқа негізделеді. Сондықтан, қандай ойын болмасын оның қорытындысы жеңіспен аяқталуға тиіс немесе тең аяқталады. Қандай жағдайда болмасын белгілі бір қорытындыға келеді.

Ойын барысында баланың мінезінің ұжымдық негізі қалыптасады. Балалар тобы қатысатын ойындар олардың қоғамдық қатынасын дамытады, жеке тұлғалық байланыстарын арттыруға көмектеседі. Тәрбиелеудің бұл түрі балалардың ойын қатысушыларының қоғамдық пікірін бағалай білуіне, жолдастық өзара қатынас, жетекшілік ету және ережелерге бағыну іскерлігіне үйретеді. Бастауыш мектептердегі балалардың дене тәрбиесі процесінде қозғалмалы ойындарға жетекші рөл беріледі. Ойын бала денесінің дамуына және сауығуына жан-жақты ықпал жасайды. Ойын процесінде балалардың қозғалғыш ширақтығы бүкіл организмде жігерлі жағдай туғызады, алмасу процестерін күшейтеді, өмірлік тонустарын арттырады. Әртүрлі қимыл-қозғалыс ойындарын өткізу кезінде қол жеткен сауықтыру тиімділігі балалардың ойнау әрекеті процесінде пайда болған және баланың психикасына ізгілікті әсер ететін жағымды эмоциямен тығыз байланысты. Қимыл-қозғалыс ойындары балалардың игеріп үлгерген қимыл дағдыларын жетілдіру және дене қабілетін қалыптастыру әдісі ретінде қызмет етеді.

Ойынға қатысу олардан дене дайындығын, көңіл-күй дайындығын және тапқырлық сияқты қасиеттерді талап етеді. Ойын мазмұнына қарай қатысушылардың психикалық және физикалық дайындықтарын дамытуға көмектеседі.

Ұлттық ойындар тәрбиелік, өжеттілік, ұжымшылдық, әлсіздерге көмектесу және өзінің топ мүшелерінің ажырамас бір бөлігі екендігін сезіну қасиеттерін қалыптастырады. Сондықтан қазіргі уақыт педагогикасының маңызды мақсатының бірі, біздің қазіргі заман талабымызға сай тәрбиелік мәні бар, мындаған жылдар бойы жас ұрпақтарды тәрбиелеуге қолданып келген қазақтың ұлттық ойындарын пайдалану болып табылады. Ойындар тек дене тәрбиесін дамытатын құрал ғана емес, ол жас ұрпақтың ой санасын, мәдениетін де дамытады. Көбінде олар ұжымшылдық бағыттар мен бір-біріне қол ұшын беруге жас жеткіншектердің өздерінің қатарластарының алдында, ұялу, қысылу, топтарда өздерін емін-еркін ұстауға көп көмегін тигізеді.

Ұлт ойындарын дидактикалық материалдар ретінде пайдалану бірыңғай ойын сабақтарын өткізу деген сөз емес. Оны тиімді пайдаланудың жолдары бар. Ол сабақтың тиімділігін арттырып, оқушылардың сабақтың әр кезіңінде сергектікпен жұмыс істеу қабілетін сақтауға мүмкіншілік береді.

Ойын адам баласының алғашқы және саналы іс-әрекеті. Ұлттық ойындардың бойындағы осы қасиеттері бүгінгі егемен елдің өз ерекшелігін айқындап беретін, тілін, ділін айқындайтын өткен тарихынан хабар беріп, ойлау жүйелерінің ұлтқа тән логикалық негіздерін қалайтын, денсаулығын оңдап, салауаттық өмір салтын мұра тұтқан жан-жақты дамыған дара тұлғаларды қалыптастыратын адам өмірінің даму барысында басқа да тәрбие құралдарымен астаса отырып, бүгінгі егемен елдің белсенді азаматтарын тәрбиелеуге өз үлестерін қосатын нәрменді құрал.

Ойын егеменді елдің жас ұрпағын дара тұлға етіп, денсаулығын мықты, салауатты өмір салтына бағдарлай тәрбиелеуде бүгінгі талапқа сай мектептегі тұтас педагогикалық үрдісті жетілдіре түсудің дидактикалық әдісі қызметін атқарады. Қазақтың ұлттық ойындарының тәрбиелік негіздерін бір сөзбен айтып жеткізуге болмайды, ол күрделі іс-әрекеттердің басын құрайды.

1 Сағындықов Е. Қазақтың ұлттық ойындары. - Алматы, 1991.

2 Арзанбаева Б.О. Детская игра и ее классификация в психолого-педагогической литературе. - Алматы, 1998.

3 Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. - Алматы, 2000.

4 Қазақ ұлттық ойындары. Құрастырған Б.Төтенай. - Алматы, 2013.

Резюме

В данной статье рассматривается роль казахских национальных игр в воспитании детей. Казахские национальные игры занимают важную роль в отрасли народной педагогики. Национальные игры воспитывают не только физические качества, но и мысли, культуру, самопознание подрастающего поколения. А также статья рассматривается возникновение и развитие национальных игр, ее роли в развивающей жизни ребенка.

Ключевые слова: игра, национальные игры, национальное воспитание, национальная педагогика, личность, ребенок, воспитание, учебно-воспитательный процесс, физическое воспитание, физическая подготовленность, предмет физическая культура, формирование, развитие

Summary

This article examines the role of the Kazakh national games in the upbringing of children. Kazakh national games occupy an important role in the field of folk pedagogy. National Games educate not only the physical quality, but also the thought, culture, self-rising generation. And article examines the emergence and development of the national game and its role in developing a child's life.

Keywords: game, national games, national education, national pedagogy, personality, child, education, educational process, physical education, physical fitness, physical education subject, the formation and development

УДК:796.81

ЕРКІН КҮРЕСТЕГІ БАПКЕРДІҢ ҚОЛДАНАТЫН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Е.Д. Жаксимбеков – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті,
Дене мәдениеті және спорт мамандығының 2-курс магистранты

Бапкерге мықты спортшы тәрбиелеу үшін дұрыс оқыту әдістемесінің маңызы зор. Жан жылуын, бойындағы бар асыл қасиетін шәкіртінің бойына сіңіріп, ел намысын қорғайтын мықты спортшы дайындау да үлкен өнерді, мұқалмас жігерді талап етеді.

Бұл мақалада еркін күрестен бапкердің оқыту әдістемесі қарастырылған, яғни күрескерге қарсыласынтойтару тәсілдері мен қарсы амалдарды қалай қолдану керектігі, күрескер өзінің тактикалық ойларын жүзеге асырып, маневрларды қолдана отырып, жекпе-жектің барлық жағдайларынан қалай шығып кету керектігіне үйрету туралы жазылған. Сонымен қатар жаттықтырушының балуандарды тәрбиелеудегі педагогикалық білімі мен біліктілігі және қабілеттілігі, кәсіби шеберлігі көрсетілген.

Тірек сөздер: еркін күрес, әдіс, қарсыласу, әдістеме, бапкер

Дене шынықтыруды және спортты одан әрі дамыту; халықтың дене шынықтырумен және спортпен шұғылдануы үшін жағдайлар жасау, олимпиадалық, ұлттық, техникалық колданбалы спорт түрлерін және халық ойындарын дамыту, саланы басқаруды оңтайлы жолдарын және қазіргі әдістемесін белгілеу, бұқаралық спорт пен жоғары жетістіктер спорты саласында спорт резерві мен халықаралық дәрежедегі спортшыларды дайындаудың республикадағы спорт мектептері іске асырады. Бүгінгі таңда егеменді және тәуелсіз мемлекетіміздің басшысы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауындағы (Қазақстан-2030) «Ауруды болдырмау және салауатты өмір салтын ынталандыру» мәселесін алдымызға басты мақсаттардың бірі етіп қоя отырып, оны іске асыру жолында әрбір азаматтың қоршаған ортаны, ауаны таза ұстап, дене тәрбиесі және спортпен шұғылдануына бағытталады [1].

Спорттық күресте оқыту – қатысушылардың білімін, білгірлігін және дағдысын құрастыруға бағытталған педагогикалық процес.

Күрес жаттықтырушысы оқу жаттығу процесіндегі жұмысты мынадай бағалы қасиеттерді тәрбиелеу құралдарымен байланыстырады: патриоттық, ұжымдық, еңбекқорлық, белсенділік, батырлық, шешімділік және қайсарлық.

Әр оқытушы – бапкер жоғары дәрежелі спортшы дайындауға талаптанады. Жоғары спорттық шеберліктегі құрастыру негізгі негізгі техниканы және тактиканы дұрыс білуі жатады. Тактикалық шеберлігі күрес тактикасын орындау деңгейінің мағыналы дәрежесіне тәуелді болады. Білімін және білгірлігін құрастырудың негізгі әдістемелерін түсіндіру, көрсету және жаттығулар әдістемелері болады. Бірінші бастапқы оқытудың ерекше маңыздысы көрсету әдістемесі болып табылады. Қатысушылар негізгі тактиканы үйренбейінше, әр жаңа әдіс ол үшін белгісіз формадағы қимылы, кейбірін алдымен көру керек, содан соң орындауға әрекет жасауға болады.

Бастаушы балуан жаттықтырушы-оқытушының қимылының үлгісін қайталайды. Сондықтан да бастапқы оқытуда кәзіргі техниканың тамаша үлгілеріне сүйену өте маңызды. Жаңа бастаушы техникалық қимылды бақылап, тек қимылдың жалпы формасын есте қалдырады. Ол оның бөліктерін байқамайды, әдістердің кейбір бөлімдерінің қимылының өзара байланысын іске асырмайды және күш қуатының көлемінің мөлшерінен өте алмайды [3].

Мұндай жағдайда оқытушы түсіндіру, әдістемесін пайдаланады. Түсіндіру көрсетумен бірге тек жалпы қимыл құрылысын сақтау ғана емес, бірақ оның элементтерінің өзара байланысын балуанның есінде қалдырады. Әдістерді білу бүтіндей, бөлік және аралас түрде іске асырылады. Әдістерді оқытуға кіріскенде, оқытушы бірінші кезеңде оны дұрыс аттау керек, онан соң бірнеше рет үлкен емес жалдамдықпен бүтіндей көрсету керек. Жаттықтырушы әдістің маңызды бөлімдерін түсіндіреді, балуандардың денесінің кейбір бөлімдерінің қимылының жүйелілігіне ерекше назар аударады [6]. Бұл түсініктемен уақытша және күштің өзара байланысының мәнін білдіретін қысқаша болу керек.

Балуандардың жұптасып жаңа әдісті орындауын талдағанда, спортшылардың жалпы және жеке қателерін көрсетеді. Жаттықтырушы қайта түсіндіргенде бәрінен бұрын жалпы қателерін қарастыру керек, онан соң балуандардың жеке қателеріне тоқтайды.

Күрделі әдістерді және қарсы әдістерді орындауда бөліктерге бөліп және аралас тәсілді үйретеді. Балуандар, әдісті бүтіндей көрсетуді алып, анық өзіне елестету керек және әр әдістің бөлімдерін орындау тәсілін білу.

Тұрыста техниканы пайдалану партерге қарағанда көбінесе икемді. Бұл түсіндірілді сонымен, балуандар тұрыста мoneвр жасауға үлкен мүмкіншілігі болады, ал өзінің оқыту процессі бөлімдердің үлкен санын ұстайды. Мысалыға, қолдарын әр түрлі тәсілдермен ұстауды білу және шыңдауда, олардан босануды және осы күресте түрегеліп шабуылға көшуде білгірлігі партерге қарағанда көбіне маңызды. Жаттығуда қолдарынан ұстауларды және босануды орындауға ерекше мағына бөлінеді [5].

Тұрыста және партерде техниканы мақсаттылық пен бір уақытта білу, бірінші екі айда басымдылық партердегі сабақтарға беріледі, сонан соң оғанда және басқасына да бірдей мөлшерде назар аударылады. Осында егер тұрыста жаңа әдіс үйренсе, онда партерде өткенді қайталайды.

Бірқатар өзін-өзі қауіпсіздендіру деңгейі және жалпы және арнайы дайындықты әрі қарай дамытуды іске асырылады.

Бірінші этапта оқыту, бірінші ресми жарысқа дейін алты айдан кем емес созылады. Бұл этапта балуандар негізгі әдістерді біледі. Оларға III разрядты орындауды иеленуге мүмкіндік беріледі және бұл балуанның бастапқы техникалық фонды деп аталады. Оқытудың II этапты бастапқы фондқа кірмейтін, басқаны меңгеруді қайтып, балуандар үшін техникалық қимыл, бірқатар маңызды аздау емес, бірінші қосындысымен және балуанның негізгі техникалық фондын құрастыру керек. Техниканың негізгі фондына ие болу II спорттық разрядтың нормативін орындауға амалдайды. Мұны айналысушылардың базалық дайындығы

деп қарастыруға болады. Сондықтан базалық техниканы әр түрлі топтағы әдістердің жинақтылығы деп қарастыру керек.

Күрес техниканы білу негізгі дене қасиеттерімен дамытуы қатер іске асырылады. Осы мақсат үшін жалпы дене дайындығы құралдарының арсеналы кеңінен пайдаланылады: жеңіл атлетикалық жүгіру, спорттық және қозғалмалы, созып -тарту жаттығулары және тренатерлерде.

Дене дайындығының мөлшері жақсарған сайын балуанның техникалық дайындығына үлкен уақыт бөлінеді. Оқыту әдістемесі тізбектесу принципімен сәйкестеліп анықталған кезектігін қарастырады. Оқытылатын әдістер топтастырылады сондай, бірінші әдісті білу келісіп оқыту үшін биомеханикалық жағдай туғыздырады. Техниканы білуде серігінің қарсыласу мөлшері үлкен маңыз береді. Сол үшін сабақтан бастаушы балуандарды әр нақты жағдайда керекті қарсыласу дәрежесін табуды үйрету. Күресте бұл көрініс «көмекші – қарсыласу» деп аталынады, оқыту процессіне немесе жетілдіруге себебін тигізеді.

Еркін күресте оқыту процесіне негізгі әдістемелік ұсыныс:

1. Тұрыста және партерде әдістерді үйреткенде жөнділігі көбінесе қолданатын қосымша ұстауларға бірден көрсету.

2. Қолынан жұлқып партерге ауыстыруда әр түрлі бастапқы жағдайда аяғын сол бір қолынан комбинациямен өткізу.

3. Арқасына бұрылып лақтыруда үйреткенде сол жаққа да, оң жаққа да үйрету жөнді.бұл әдістерді орындағанда оқушылардың бір жақты болып отырады.

4. «Айналу» әдісін үйреткенде лақтырудан бастаған әсерлі, сонан соң балуандарға қалай осы техникалық қимылды дәл орындамауын немесе дұрыс қорғанбауын көрсету және түсіндіру керек. Әдетте осындай жағдайлар партерге ауыстырып бітіруге мүмкіншілік береді.

5. Шалқайып лақтыруды ІІ жылдан бастаған жөн. Бірақта балуандардың жеке ерекшелігін ұмытпау қажет [7].

Күрес техникасы – бұл жеңіске бағытталған анықталған қимыл жүйесі, жинақталған жарыс ережесінен рұқсат етілген шабуылдау әдістері, қорғануы және тұрыста, партерде қарсы әдістері.

Күрес техникасын нашар иеленген балуан, әдеттегідей өзінің қарсыласының қарсылығынан өтудегі әдістерді пайдасыз, тиімсіз қолданады.Мұндай әдістер дұрыс нәтиже береді сол жағдайда, егер шабуылшының басымдылық күші өзінде бар болса [4].

Жоғары күрес техникасын иемденуші балуан, тіпті қарсыласының дене-күші басымдау қарсыласын жиі жеңеді. Техникалық қимылдардың орындалуы көпшілігінде балуанның бастапқы қалпынан анықталады; оған балуанның тұрыс түрлері, партердегі қалпы, балуандар арасындағы арақашықтық және ұстау түрлері жатады.

Тұрыс болуы мүмкін: биік, орта және төмен – оңжақпен, солжақпен және аяқтары қатар. Көпшілігінде биік және орта тұрыс жиі қолданылады, төмен тұрыс қорғану әрекеттерінде қолданылады.

Партер болуы мүмкін: биік және төмен. Бұл күресті партерде бастаудың бастапқы қалып. Партерде барлық басқа қалпы ауыспалы, олардың арасында: тіздегі, кеудесіне жатып, жанында жатып, отырып, көпір және жартылай көпір.

Арақашықтық (тұрыстағы балуандар арасындағы арақашықтық): ұстаусыз, қашықта, орта жақын болуы мүмкін.

Арақашықтық бастапқы қалпы ретінде, шабуылды өткізу үшін және ұстауды орындауға байланысты: білегінен; шынтақтың бүгілуінен; иық және дене аралығында; қапсыра ұстауда анықталады.

Балуандар сайысы қашық, орта және жақын арақашықтықта ұстауда жүргізіледі. Белдеу кезінде ұстаусыз ұзақ тұруға болмайды. Мұндай жағдайда 20-30сек. аралығындағы тұрғанда төрешілер ескертумен жазалайды. Сондықтанда ұсталар жекпе-жектің маңызды элемент болады. Барлық орындалатын ұстаулар шартты тәуелділікпен 4 топқа бөлінуі мүмкін:

- бағытына; тосқауылдаушы; құрастыру; шабуылдаушы;

- немен орындалады: білегінен, иығы және бүгілуі білегімен, иығы және денесі арасында, мойыны және иығы білегімен, білегімен қосылған екі қолымен; қолдарын қосуы негізінен үш амалмен орындалады: ілмек,өзінің қолдарын білектерінен және алақан алақанмен;

- ерекшеліктерімен: тұзу және теріс; біркелкі және аралас; бір түрлы және әртүрлі атаулы қолдары арқылы; біратаулы және әртүрлі атаулы қолдары астынан, біратаулы және әртүрлі атаулы иығы арқылы;

- күресте негізгі қорғану әрекеттері тосқауыл ұстауларымен бірге тіреулер арқылы орындалады.

Тіреу тәуелділімен екі топқа бөлінуі мүмкін:

- содан тіреу немен орындалады: қолмен және қолдарымен, аяғымен, тізесімен, башпайымен, басымен, кеудесімен;

- содан тіреу қайда орындалады: басына, мойнына, денесіне, кеудесіне, қарнына, жанына; қолына, аяғына, табанына.

Әртүрлі ұстауларды үйренгенде айналысушыларға ұстаулардың құтылуды үйрету қажет;

- білегінен ұстағанда – ұстаған қолмен өзіне қарай шапшаң жұлқып және қарсыласының үлкен саусағына қарай бұрап, сол сәтте оның білегін ұстау;

- біратаулы білегінен және иығынан ұстағанда – қарсыласының біратаулы иығына бос қолымен тіреп және қолын жұлқып шығарып алып, оны босату;

- екі қолының білектерінен ұстағанда-қолымен өзіне қарай шапшаң жұлқып алып және, қарсыласының басбармағына қарай бұрып, ұстауды босату және сол сәтте оның білегінен ұстау;

- қолын үстінен ұстағанда – қарсыласының денесіне қолдарымен тіреп және артқа шегініп, қолын шапшаң қимылмен ұстаудан босану.

- қолын астынан ұстағанда – ұсталған қолының жаны арқылы төмен түсіріп және отырыңқырап, қарсыласының қолын үстінен ұстап немесе қолдарымен оның қарынына тіреу;

- әртүрлі атаулы қолынан және мойнынан ұстауда – тізесін бүгіп отырып, бос қолымен қарсыласының шынтағынан мойнынан қағып, басымен төмен еңкейіп, және ұстаған қолын жұлқып алу.

- мойынын иығымен ұстағанда (шабуылшының қолы қосылулы) – отырыңқырап, бас қолымен қарсыласының қолын мойнынан қағып және ұстаған қолын жұлқып төмен түсіру;

- мойынын иығымен үстінен ұстауда – а) отырып барып, қарсыласының қарынына ұстаған қолының білегімен теріп және бос қолымен оның әртүрлі атаулы білегінен ұстап, артқа шегініп, ұстауды ажырату; б) денесінен және қарсыласының әртүрлі атаулы білегінен өзінің мойнынан ұстап, оған жақын келіп және түзуленіп, ұстауын ажырату;

- денесін алдынан екі қолымен ұстауда – тізесін бүгіп отырыңқырап, қарсыласының иегінен алақанымен тіреп және артқа шегініп, ұстауын ажырату;

- денесін қолымен ұстағанда – бос қолымен қарсыласының әртүрлі атаулы білегінен ұстап және оның қолын төмен басып және отырыңқырап, бір уақытта басқа қолының білегімен шабуылшының қарынынан тіреп, одан арқа шегініп және ұстауын ажырату;

- біратаулы қолын және денесінің жанын ұстағанда – қолынан жұлқыған сәтте және қарсыласы аттағанда, өзі оның сыртына аттап және денесінен бір атаулы қолын түсіріп, одан шегіну қажет.

Техникалық-тактикалық әрекеттерді жетілдіру процесінде қарсыластың дене бітімімен (дене ұзындығы, қол, аяқ, кеуде бітімі) бірге, олардың дайындығының күшті және әлсіз жақтары есепке алынған. Сонымен бірге, максимальды мүмкіндігіне қарай күшті жақтары пайдаланылып, әлсіз жақтары жасырылып, орын басылып отырған (кесте).

Техникалық-тактикалық дайындықта қарсыластың ерекшеліктерін есепке алу

№	Қарсыластың ерекшеліктері	Міндеттерді жүзеге асыру
1	Жылдам қарсылас	Қарсыластың қозғалысын қысу үшін қармау жекпе-жегі
2	Төзімді қарсылас	Жекпе-жек басталған сәтте бастамашылдыққа жетіп, оны әрі қарай ұстап тұрып, маневр жасап, қысу, прессинг жасап, жоғары белсенділікті көрсету
3	Төзімділігі жеткіліксіз қарсылас	Шабуылды жиі жасап, тайталас күшімен мәжбүрлей отырып, әлсіреген кезінде ұтқан баллдарды жинау және жауырынмен құлатып жеңіске жету
4	Шебер қарсылас	Прессингтік, сығушылық, қатты жекпе-жекті еңбекпен өтеу
5	Өте ұзын бойлы қарсылас	Қармаусыз төмен бағанада жүргізілетін жекпе-жек
6	Қысқа бойлы қарсылас	Төмен бағанада басты не иықты таяныш етіп, ыңғайлы және пайдалы қармаулармен жекпе-жекті контактіде ұстай отырып жетілдіру
7	Физикалық күшті қарсылас	Қармау жасамай, шабуылды ара қашықтықта, тырп еткізбей, қолайсыз қармаудан алшақ иіліп тұрып жүзеге асырылатын жекпе-жек

Бапкер-психолог К.Д. Ушинский жазды: «Әрбір ұстаз-психолог». Шебер бапкерлер жас спортшыларды тәрбиелеу процесінде олардың сапаларын жанерекшеліктерінің жинағын айқындап, біздің қоғамда қабылданған, өнегелі принципімен мінез-құлық ережесін, олардың жекеше көріну ерекшеліктерін, өмірге дұрыс психологиялық ықыласпен қарау арқылы, тұлға болып қалыптасуына әсер етуін тәрбиелеу керек [2]. Бұлар жас спортшының адамгершілік қасиетінің үлгісінің негізі болып табылады.

Спортпен шұғылдану жас спортшылардың бойында күш, еріктілік, батылдық, қайсарлық, өзіне деген сенімділік, жеңіске деген талпыныс, тәртіптілік сияқты оң қасиеттердің қалыптасуына әсер ете отырып, спорттық қызметтің жүйелі, ұзақ шынығуға, жоғары жетістерге жетуге баулиды.

1 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы».

2 Ақпаев А.Т. және т.б. «Спортшылар мен спорт командасының психологиялық дайындықтар негізі». - Алматы, 2003. - 8-9 б.

3 Ақпаев А.Т. «Дене шынықтыру дайындығының негіздері». - Алматы, 2002. - 30-33 б.

4 Байдосов Қ.Р. Қазақтың ұлттық күресі - Алматы, 1987. – 42 б.

5 Әлімханов Е. Самбо күресінің үйрету негіздері - Алматы, 1999.

6 Бұғыбаев А. Белдессең бекем бол! - Алматы, 1989. – 55 б.

7 Ланутин А.М. Обучение спортивным движением. - Киев: Здоровья, 1986. – 55 б.

Резюме

Е.Д. Жаксимбеков - магистрант 2-курса по специальности Физическая культура и спорт КазНПУ им. Абая «Методика обучения тренера применяемая вольной борьбе»

Для того, чтобы воспитать хорошего спортсмена, верно подобранная методика обучения очень важна. Привить спортсмену такие качества как теплота души, стремление защищать честь своей страны требует умения и несокрушимой силы воли.

В этой статье рассматривается методика обучения тренера по вольной борьбе, то есть то, как следует тренеру развить умение спортсмена противостоять сопернику в процессе борьбы, как нужно тактически мыслить, маневрировать и использовать различные приемы для выхода из любой ситуации. А так же речь была о важности педагогического образования и профессионального мастерства тренера.

Ключевые слова: вольная борьба, метод, сопротивление, методика, тренер

Summary

Y.D. Zhaksymbekov - KazNPU named after Abay, a second-year master's student of the specialty Physical culture and sport «Training methods of the trainer used in freestyle wrestling»

In order to train a good athlete, the right chosen method of training is very important. Instilling such qualities as kindness and an aspiration for defending the honor of the country requires skill and willpower.

This article discusses the training methods of the trainer used in freestyle wrestling, that is how the trainer should develop the ability of wrestler to withstand his opponent in the fight, how to think tactically, how to maneuver and use a variety of techniques to get out of any situation. It was also pointed that education and professional skills of trainer is very important.

Key words: freestyle wrestling, technique, resistance, method, trainer

ОӘЖ:796,011,3:736,3.

ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРДІҢ ДАМУЫНА ҰЖЫМНЫҢ ЖАҒЫМДЫ ЖӘНЕ ЖАҒЫМСЫЗ ЖАҚТАРЫ

Т.Т. Ережепов – магистр-аға оқытушысы Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

Мақалада ересектер мен жасөспірімдердің тұлғалық қасиеттерінің дамуы мен қалыптасуындағы ұжымның тигізетін әсері, алатын орны қарастырылып оның жағымды және жағымсыз жақтары анықталады. Адамдар арасындағы қатынас мәселесі бойынша психологиялық талдау, мұғалім мен оқушылар арасындағы қарым-қатынасты, олардың өзара әрекеттесуінің тұлғалық негізі ретінде қарастыруға және олардың қарым-қатынасының ішкі және сыртқы жақтарын анықтап алуға мүмкіндік береді.

Түйінсөздер: тұлға, ұжым, қалыптасу, даму, индивид, қарым-қатынас, мінез-құлық, топ

Коммунистік идеологияның билік жүргізу кезеңінде елімізде ұжымдық тәрбиелеу жүйесі қалыптасқан болатын және педагогикалық теорияда өзінің негізгі бітістерін сақтап келеді. Оның мазмұны бойынша тұлғаның қалыптасуы мен тәрбиесі тек ұжымға байланысты болды. Осыдан бастап қалыптасып қалған педагогикалық дәстүрге сәйкес тұлғаның қалыптасуында ұжымның рөлі жоғары деген түсінік бар. Әрдайым ұжым тұлға дамуында дұрыс, қатесіз және прогрессивті бола алады ма?

Мысалға, қазіргі таңда да кейбір балалардың ұжымдағы жолдастарынан биік тұруына байланысты ұжым мүшелерінен адамгершілікке қарсы қысым көрінуі де тура келетінін де білеміз. Үлгерімі жоғары үздік оқушылар да кейде өз сыныптастарының шеттеуіне де келіп тіреледі. Мұндай балаларға Көбіне жалқау және тәртіпті бұзушылар енеді. Педагогикалық әдебиеттерден кездесетін шынайы ұжым әрдайым өз анықтамаларына сәйкес келе бермейді.

Мұнда А.С. Макаренко және замандас жақтаушылары қарсы шығар еді: олар ұжымдық тәрбие туралы сөз қозғаған кезде жоғары дамыған балалар және педагогикалық ұжым туралы айтқан болатын. Бұл әрине дұрыс. Бірақ қазіргі таңда мұндай ұжымдар бар ма екен? Көптеген балалар тобы не орташа дамыған, не болмаса әлсіз дамыған әлеуметтік қоғамдастыққа жатады және де бұрынғы айтылған анықтамаларға

сәйкес келмейді. Осындай жағдайда теорияның мазмұнында мұндай ұжымдардың тұлғаның қалыптасуына оңды ықпал етіп, онсыз баланы тәрбиелеу мүмкін емес деп айта аламыз ба? Психологиялық жағынан әлсіз және орташа дамыған ұжымдар тұлғаның психологиялық және мінез-құлықтық дамуына оңды және кері әсер ете алады. Демек, жоғары дамыған ұжымның тұлғаға оңды әсері туралы тұжырым қазіргі орташа және әлсіз дамыған ұжымдарға сәйкес келмейді [1].

Ендігі кезекте бұл тұжырымды басқа жағынан қарастырып көрейік.

Тұлға – бұл әрдайым жекелік болып табылады, оны тәрбиелеу дегеніміз психологиялық түрде өз бетінше әрекет ете алатын, тәуелсіз, басқаларға ұқсамайтын адамды жасау болып табылады. Ұжым болса, керісінше, өзінің мүшелеріне бірдей талаппен ықпал етеді және де өз ықпалымен тұлғаны жояды. Бұл дұрыс па әлде дұрыс емес пе?

Талқыланатын мәселенің негізі былай мазмұндалады: тұлға өзінің психологиялық және мінез-құлықтық даму деңгейінде әрдайым ұжымнан артта қалып тұрады ма және ұжымның тарапынан тәрбие ықпалдарын қажет етеді ме? Әрдайым мұндай бола бермейді деген жауап та ұялайды. Кейде жоғары дамыған, өз бетінше әрекет ететін, интеллектуалдылық жағынан дарынды тұлға біршама өз ұжымынан асып түседі және даму жағынан оның мүшелерінің көбісінен жоғары тұрады. В.М. Бехтерев пен М.В. Лангеннің жүргізген зерттеулерінде әрдайым ұжым тұлғаға ықпал ете бермейтіні және жағымды әсер қалдыра бермейтіні жайлы дәлелдеді. Олардың зерттеулерінде ұжым кейде ерекше шығармашыл, дарынды тұлғаның дамуына кері ықпалын тигізеді, тіпті оның шығармашылығын жоққа шығарады. Тұлға-аралық қатынастар адам психикасының, оның дамуы мен саналы, мәдени мінез-құлқының қалыптасуында маңызды орын алады. Психологиялық түрде дамыған адамдармен, тұлға-аралық қатынастар арқылы үйренуге үлкен мүмкіндіктердің болуымен, адам өзінің жоғары өндірістік қабілеттері мен қасиеттерін меңгереді. Дамыған тұлғалармен белсенді тұлға-аралық қатынастар арқылы ол өзі тұлғаға айналады [2].

Егер адам туғаннан бастап, адамдармен қарым-қатынасқа түсу мүмкіндіктерінен арналған болса, ешқашан өркениетті, мәдени және адамгершілік дамыған адамзат болмас еді, өмірінің соңына дейін жартылай жануар болып қалатын еді, тек сырттай анатомиялық-физиологиялық жағынан ғана адамды бейнелейтін еді. Бұл туралы көптеген әдебиеттер де дәлелдейді. Мысал ретінде, басқа адамдардан анықталған, жоғалып кеткен адамдар туралы мәліметтерді келтіруге болады.

Адам тек ұжымның ықпалымен ғана емес, басқа әлеуметтік фактор әсерінен психологиялық түрде қалыптасады, тұлғалық дамиды. Бірақ айтылғандар, тұлғаның қалыптасуында ұжымның құндылықтарын да жоймайды. Жоғары дамыған ұжымдар көп жағдайда тұлғаның дамуына пайдасын тигізеді. Ұжым тұлғаға тек жағымды емес, әртүрлі ықпал ете алады. Топтың индивидке оңды ықпал ететінін дәлелдейтін негізгі фактілер төмендегідей:

1. Топта индивид өзіне рухани мәдениеттің көзі болатын адамдармен кездеседі.
2. Топтағы адамдар арасындағы қарым – қатынас өзінің мазмұнында жағымды әлеуметтік нормалар мен құндылықты бағдарлардан тұрады, мұны тұлға меңгереді.
3. Топ индивидтің өзінің коммуникативті іскерліктері мен дағдыларын орындап көре алатын орын болып табылады.
4. Топ қатысушыларынан индивид өзін дұрыс қабылдай білуге және бағалай білуге, өз тұлғасында барлық жақсыны сақтай біліп, кемшіліктерінен арылуға мүмкіндік беретін ақпарат алады.
5. Топ индивидті дамуына қажетті жағымды эмоциялық бекітулер жүйесімен қамтамасыз етеді [3].

Индивидтің әрдайым неғұрлым дамыған тұлғалармен тұлға-аралық қатынасы сәйкес рухани құндылықтарға жақындауға мүмкіндік береді (ата- ана, мұғалім). Тек тікелей тұлға-аралық қатынас және жеке қатынас арқылы ғана топта бір адамдар басқа адамдарға жеке тәжірибесін көрсете алады. Бұл тәжірибе барлық адамзаттықты қамтиды, қарапайым гигиеналық дағдылар мен тілді қолданудан бастап, адамгершіліктік құндылықтар мен әртүрлі іс-әрекет түрлеріне қабілетке дейінгінің барлығын қамтиды. Неғұрлым индивид әртүрлі топқа араласатын болса, оның адамгершілік құндылықтары меңгеруге және дамуға мүмкіндік алуда тиімділігі жоғары болады. Бұл, әсіресе, жоғары рухани мәдениетпен байланысты, өйткені ол тек тұлғааралық қатынас арқылы жүзеге асады.

Адамдар арасындағы қатынас мәселесі бойынша психологиялық зерттеулерді талдау мұғалім мен оқышылар арасындағы қарым-қатынасты олардың өзара әрекеттесуінің тұлғалық негізі ретінде қарастыруға және олардың қарым-қатынасының ішкі және сыртқы жақтарын анықтап алуға мүмкіндік береді. Өзара әрекеттесудің ішкі тұлғалық негізінде көріне отырып, өзара қатынас іс-әрекет барысында әрі қалыптасады, әрі өзінің бар мазмұнын табады: қызметтесуден бастап, өзара көмек көрсетуге дейінгі барлық бірлескен әрекет түрлері енеді. Соның барысында өзара қатынастың ішкі көріністері өзара әрекет барысында маңызды орын алады, сонымен қатар оның негізінде пайда болады және байи түседі (А.А. Бодалев,

А.Н. Леонтьев т.б.). Өзара қатынас ықпалымен өзара әрекет тек жетіле түсе бермейді, бұзылуы да мүмкін, екі жағдайда да оқу-тәрбие үрдісіне нақты ықпал жасалады [4].

Индивид психологиясына топ оның қатынас ерекшеліктеріне қарай ықпал етеді, әсіресе – осы индивидтің басқа топ мүшелеріне қатынасы арқылы жүзеге асады. Анықтағанымыздай, әртүрлі қатынаста индивидтер өздерін әртүрлі ұстанады және әртүрлі әсер қалдырады. Тек топ ішінде ғана адам тілді меңгере алады. Бала тілге тек өз отбасында ана тілінде сөйлегендіктен меңгереді. Тек сөйлеп қана қоймай, баланың кішкене кезінен осы тілде қарым-қатынас жасап, кері жауапты күтеді және оны мадақтайды. Жеке психологиялық дамудың маңызды факторы ретінде оның өзі жайлы білімі болып табылады. Өйтпесе, жанама қарым-қатынас арқылы басқа адамдардан бұл білімді ала алмайды. Топ және оны құрайтын адамдар индивид үшін өзгеше айна болып табылады, онда өзгеше «Мен» бейнеленеді.

Мектеп кезінде баланың достар шеңбері жылдам өсе бастайды, ал жеке жақындықтар тұрақты болып қалады. Тұлға-аралық қатынастар сапасы жағынан жоғары деңгейге өсе бастайды, өйткені олар құрдастарының мінез-құлқының мотивтерін түсіне бастайды, бұл олармен жақсы қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік берді. Мектепте оқытудың алғашқы кезеңдерінде, 6-8 жасқа дейінгі кезеңде, балалардың формальді емес топтары құрылады. Бірақ бұл топтар көп өмір сүрмейді және құрамы жағынан тұрақты болмайды.

Бастауыш сынып оқушылары бұрынғыдай әртүрлі ойындарға көп уақыт жібереді, бірақ олардың серіктестері ретінде ересектер емес, құрдастары орын алады. Балалар тобында ойын кезінде тұлға-аралық қалаулардың мотивтерімен бейнеленген арнайы өзара қатынастар қалыптасады.

Ұжымның қалыптасуының алғашқы кезеңдерінде-ақ оның тіршілік әрекетке икемділігін жасай білу маңызды орын алады. Бақылаулар мен арнайы зерттеулердің көрсетуінше оқушы өте жақын және іскерлік қатынастарда бола алмайды. Алғашқы ұжымның негізгі көлемі ортақ қызықтыратын іске қатысты бес не жеті сыныптастың бірігуінен көрінеді. Дәл осындай ұжымда балалар арасында жеке қатынас орнатып, ортақ ұжымдық істі ұйымдастыру, достық байланысты жақсарту оңайға түседі. Тұлға-аралық қатынастарды бақылау, оларға ұйымдасқан түрде ықпал ету әрдайым жүргізіліп жатады. Мұғалім сыныпта неғұрлым танымал оқушылар мен тұлға-аралық қатынас жүйесінде шетте қалған балалар туралы білуі қажет [5].

Тұлғаның топта бейнеленуінің нақтылығы мен тереңдігі осы тұлғаның басқа топ мүшелерімен қарым-қатынасының айқындылығымен, қарқындылығымен және жан-жақтылығымен байланысты болады.

Демек, индивидтің тұлға ретінде дамуында топ қайталанбас нәрсе екені анықталады. Жеке адамның өмірі мен іс-әрекетінде ол жағымды, таптырмас мәнге ие. Бірақ өзінің жағымды рөлін идеологиялық бұзылыс көрінбеген жағдайда іске асырады.

1 Макаренко А.С. *Лекции о воспитании детей.* – Пед. соч.Т. 4. – М.: Изд – во Акад. Пед. наук.

2 Асеев В.Г. *Мотивация поведения и формирования личности.*

3 Бреслав Г.М. *Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: норма и отклонения.* – М., 1990.

4 Леонтьев А.Н. *Проблемы развития психики.*

5 Божович Л.И. *Личность и ее формирование в детском возрасте.*

Резюме

Т.Т. Ережепов – магистр-старший преподаватель КазНПУ им. Абая

«Положительные и отрицательные стороны коллектива на развитие личностных качеств»

В данной статье рассматривается роль коллектива, в формировании и развитии личностных качеств юношей и взрослых, а также обсуждается ее положительные и отрицательные стороны. А также психологический анализ отношений между людьми, отношение между преподавателем и школьником, совместимостью на личностной основе, дает возможность овладеть внешними и внутренними сторонами межличностных отношений.

Ключевые слова: личность, коллектив, формирование, развитие, индивид, взаимоотношение, характер, группа

Summary

T.Yerezhpov – Master-Senior Lecturer Kazakh National Pedagogical University named after Abai

«Positive and negative aspects of the collective on the development of personal qualities»

This article examines the role of the team, in the formation and development of personal qualities of young men and adults, and also discusses its positive and negative sides. As well as the psychological analysis of the relationship between people, the relationship between teacher and student, compatibility on personal basis, gives the opportunity to master the outer and inner sides of interpersonal relations.

Keywords: individual, team formation, development, individual, relationship, character, group

МЕКТЕПТЕГІ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Т.Т. Ережепов – магистр-аға оқытушы Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

Мақалада мектептегі дене тәрбиесінің алатын орны, маңызы, қазіргі жағдайы айтылып, дене шынықтыру пәнінде ұлттық ойындарды қолдану мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар оқушылар бойын тәртіпті, көпшіл болуға, мінез-құлық мәдениетін, жауапкершілікті және адамгершіліктің өзге де белгілеріне тәрбиелейді, оқушылар бойында күш, ептілік, төзімділік секілді моральдық-ерік сапаларын қалыптастырады. Олардың бойындағы патриоттық сезім, яғни өз халқын, ұлтын мақтан тұту, жат қылықтарға төзбеу, намысшыл, салт-дәстүрді қастерлеу оны білуге құштарлануы, өз достарына, ұстазына, мектебіне деген сүйіспеншілікте болуына ықпал жасайды.

Түйінсөздер: мектеп, дене тәрбиесі, спорт, қалыптастыру, даму, оқушы, ұлттық спорт, ұлттық ойындар

Н.Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолдауындағы «XXI ғасыр деңгейінде білім беру мен кәсіптік даярлау бөлімінде: «XXI ғасыр білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелері анық. Біздің болашақтың жоғары технологиясы және ғылыми қамтылуы, өндірістер үшін кадрлар қорын жасақтауымыз қажет. Осы заманға білім беру жүйесінде әрі алысты барлап, кең ауқымды ойлай білетін, осы заманғы басқарушыларсыз біз инновациялық экономика құра алмаймыз [1].

Бәріде мектеп қабырғасынан басталады. Сондықтан біздің 2008 жылдан 12 жылдық жалпы орта білім беруге көшіп, педагогтардың кәсіптік деңгейін, оқулықтар мен білім беру бағдарламаларының сапасын арттыруымыз керек. Біз мұғалім мамандығының беделі мен абыройын арттыруға міндеттіміз» - делінген.

Әрине, Жолдаудағы айтылған ауқымды да, маңызды мәселелерді бүгін, ертең шеше қою оңай шаруа емес. Өйткені, еліміздің бірнеше ондаған жылдар бойына шикізаттың роль атқарып, қойнауы байлыққа толы болса да, сол қазынаны тиімді пайдаланып, халықтың игілігіне жарататындай мүмкіндігі болмай келгені, өз тізгінін, өзі алып жүрмегені баршаға аян.

Дене тәрбиесі – мектептегі оқу-тәрбие ісінің маңызды бөліктерінің бірі болып табылады және оқу-тәрбие ісінің міндеттерін, атап айтқанда дене тәрбиесі бойынша мектеп бағдарламасының көрсетілген міндеттерінің табысты түрде шешуге жәрдемдесуді алдына мақсат етіп қойды.

Дене тәрбиесі арқылы жүргізілетін жұмыстар мектептік оқу жоспары арқылы алынатын білім, білік, дағдыларын тереңдетуге, оқушылардың денсаулығы мен денесінің жан-жақты даму деңгейін өсіруге, спортпен жүйелі түрде айналасуға деген қызығушылықтарын арттыруға тиіс [2].

Дене тәрбиесі мен спорт бойынша жүргізілетін жұмыстар, елімізге деген сүйіспеншілік пен адамгершілікті қалыптастыруы тиіс. Мектептегі дене тәрбиесі жұмыстары – еліміздегі дене тәрбиесі қозғалысының бастапқы буыны және оның бір бөлігі болып табылады, онымен барлық жағынан өте тығыз байланыста болады.

Осының нәтижесінде дене тәрбиесі мен спорт бойынша жүргізілетін жұмыстардың мақсат-міндеттері Елбасының әдейі 2001 жылғы және Қазақстан Республикасының 1995 жылы 24.11. 1593 санды, Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 ж. 5.05. 2261 санды «Қазақстан Республикасында бұқаралық спортты дамытудың кезек күттірмейтін шаралары туралы» жарлығын жүзеге асыру туралы қаулысында көрсетілген, біздің елімізді спортты дамытудың және тұрғын халықты дене тәрбиесімен, спортпен үздіксіз айналысуға тартудың жалпы міндеттеріне туындап отыр, атап айтқанда:

1) Елдегі дене тәрбиесі қозғалысына кең өріс ашу.

2) Осы негізде спорттың негізгі түрлерін таяудағы жылдарда дүние жүзілік біріншіліктерде Қазақстан Республикасының спортшылары биіктен көрінуіне қол жеткізу, осы үкімет қаулысының нұсқауына сәйкес, және 2002 жылдың денсаулық жылы болуына оқушылар арасында, дене тәрбиесі мен спортты жаппай дамыту, мектептегі дене тәрбиесі мен жасөспірімдердің спорт мектептерінде оқу-жаттығу жұмыстарының сапасы және түрлі әдістерде (ұлттық бағытындағы) т.б. жұмыстарды жақсарту.

3) Дене тәрбиесі бойынша жүргізілетін үйірме жұмыстарының негізгі міндеттері болып табылады [3].

Президент сынамаларының нормативтерінің тапсыруды ұйымдастырып, дайындау жұмыстарын жүргізіп, ұстаздар мен ата-аналар арасында да үнемі насихаттауды жүзеге асырамыз.

Дене тәрбиесінің дамуы - спортты мойындау, яғни спорт – дене тәрбиесі жүйесіндегі негізгі құралдардың бірі болғандықтан, оқушылар онымен айналыса отырып, өзінің денесін жан-жақты жетілдіру ісін жалғастырады және жоғарғы спорттық көрсеткіштерге жетуге талаптанып, дене жаттығуларының кейбір түрлеріне маманданады.

Сонымен қатар оқушылар бойын тәртіпті, көпшіл болуға, мінез-құлық мәдениетін, жауапкершілікті және адамгершіліктің өзге де белгілеріне тәрбиелейді, оқушылар бойында күш, ептілік, төзімділік секілді моральдық-ерік сапаларын қалыптастырады. Олардың бойындағы патриоттық сезім, яғни өз халқын, ұлтын мақтан тұту, жат қылықтарға төзбеу, намысшыл, салт-дәстүрді қастерлеу оны білуге құштарлануы, өз достарына, ұстазына, мектебіне деген сүйіспеншілікке болуы, еңбекқор т.б. Қорыта айтқанда жан-жақты жетілген, білімді, білікті азамат болуға тәрбиелейді.

Н.Ә. Назарбаев өзінің «Өзек жарды ойлар» кітабында: «Ел болу үшін – ұлттық рух, ұлттық қасиет және ұлтқа деген сенім болу керек» - деген болатын.

Бұл бағдарламасының «Ұлттық, техникалық қолданбалы спорт түрлері мен халық ойындарын дамыту» бөлімінде:

«Ұлттық спорт түрлері мен халық ойындары жеткіншек ұрпақты үйлесімді тәрбиелеудің ажырамас бөлігі болып табылады. Қазіргі дене шынықтыру практикасында ғасырлар бойы сомдалған сыннан өткен халық ойындары мен ұлттық спорт түрлері құралдары арқылы жеткіншек ұрпақты тәрбиелеудің бай тәжірибесін пайдалану қажет. Бұл халықтық педагогиканың сарқылмайтын қазынасы және қазіргі заман жағдайына оның пәрменді күші бар, себебі онда халық арасында дене шынықтыру – сауықтыру және спорттық-бұқаралық жұмысты дамытудың және салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін қажетті дайын қалыптарының негізі салынған, Олардың сауықтыру мүмкіндіктері мен қолданбалы сипатын аша отырып, ұлттық спорт түрлері мен халық ойындарын дамыту Қазақстанда тұратын халықтар арасында мәдениеттердің де өзара керігу процесінде үлкен роль атқарады – делінген болатын.

- Оқушы қабілетін қалай арттыру керек?

Қазіргі дамып жатқан білім тамырына оқушылардың ой-өрісі, күш-қуаты сай болуы керек. Олардың танымдық қабілетін, теориялық білімін, пәнге қызығушылығын арттыруда мұғалімдер – біздер басты тұлғамыз. Олай болса, саналы, сапалы, денсаулығы мықты ұрпақты тәрбиелеу барысында мұғалім өз күнделікті сабағын әртүрлі әдіспен оқушының есінде қалатындай, қызығатындай етіп өткізу керек. Мұғалімнің жеке тұлғасы, білімі, өз ісіне және оқушылар арасындағы қатынасы, әдістемелік шеберлігі – оқушының білімге деген ынтасын арттыру кепілі [4].

Қазақта ұлттық ойындардың түрлері көп, олардың қай-қайсы да адамдарға мәдени игіліктердің бірі ретінде аса құнды. Бұл күнде оны халық педагогикасының құрамды бір бөлігі деп тегін айтпаса керек. Ұлт ойындары атадан балаға, үлкеннен кішіге мұра болып, жалғасып отырған және өнер тіршілігінің жиынтық бейнесі көрінісі десе болады. Ойын тек жас адамдардың дене күш-қуатын молайтып, оны шапшаңдыққа, дәлдікке, тағы да басқадай жағдайға тәрбиелеп қана қоймай, оның ақыл-ойының толысуына, есейіп-өсуіне пайдасы зор.

Ойынды оқу-тәрбиесінде пайдалану, үлкен теориялық білімділікті, мұғалімнің жан-жақты шеберлігін, төзімділігін қажет етеді деп ойлаймын.

Егеменді Қазақстанның бүгінгі педагогикалық ақыл-ойындағы басты мәселелердің бірі оқу мен тәрбиені қоғамның мұқтажына және жағдайына байланысты жүзеге асыруға негізделген білімнің дамытушылық жағдайларды жүзеге асыруға 2030-шы жылға арналған стратегиялық бағдарламасын іске асыру қолдарынан келетін, жас ұрпақты өмірге әзірлеу, бүгінгі педагогикалық жүйесінің жалпы заңдылықтарына бағынады. Ойындар өзінің табиғатында, жаратылысында ұлттық өнегені бойына сіңіріп, толығып жетілуі арқылы өзінің жан-жақты тәжірибелік қасиетін шындай түседі. Сондықтан ол тәрбие жүйесінің міндеттері мен түрлерін толықтырып қана қоймайды, оны жетілдіре түсуге өз үлесін қосады. Барынша әрекет жасайды.

Сондықтан тәрбиенің, оқытудың, білім беруді, дамытудың өзара байланысын жақсарта отырып, жастардың таным белсенділігін қалыптастыру бүгінгі күннің негізгі мәселелерінің бірі болып табылады. Оның өзі:

1) Оқу мен тәрбиенің мазмұнын қоғам мақсаттарын және қажеттілікті анықтайтын (бейнелейтін) міндеттерге байланысты.

2) Оқу мен тәрбиенің түрлері оларды ұйымдастырып өткізудің міндеттеріне, мазмұнына және әдістеріне байланысты.

3) Оқу мен тәрбиенің әдістері олардың мақсаттарымен анықталады. Өткенге көз жіберсек, кеңес мектептерінде ойынды пайдалану мәселесі, оның тәрбие құралы екендігі туралы білімділік жүйесіндегі пікірлер айтылып, практикада қолданады.

Кеңес педагогикасының классигі А.С. Макаренко: «Ойын – баланың бүкіл өмірін қамту керек, балалар ұжымында жауапты іскер ойыншылар үлкен орын алуы, олай болатыны, ойын – балалар ұжымынан аса маңызды орын алады» - деп жазылуы сондықтан болса керек.

Бала – ойын арқылы ойлап, қиялдайды. Ал біздің ұлттық ойындарымыз, адам қасиеттерін біржақты емес, жан-жақты дамытуға негізделген. Яғни, ойындар-көңіл көтеру, ермек үшін емес, адам бойындағы жағымды қасиеттерді дамытып, ойланып-толғануға, сезімталдыққа, басқаның жағдайына шыға білуге, жеңіске жету, өзінің күш-қуатына деген сенімділікке, денесінің шынығуына, қиялдай, ойлай білуге т.б. қасиеттерді қалыптастыру, тәрбиелеу мақсатында қолданылады.

Осы тақырып бағытында:

- 1) Оқушыларды ұлттық ойынға деген сүйіспеншілігін қалыптастыру;
- 2) Ұлттық ойындарды қастерлеу;
- 3) Ұлттық ойындар мазмұнын түсіндіріп, көзқарастарын толықтыру, дамыту;
- 4) Күнделікті сабақтарда, эстафеталық сайыстарда, мерекелік шараларда ұлттық ойындарды пайдалану;
- 5) Ұлттық ойындар элементтерін пайдалана отырып, пәнге деген қызығушылығын арттырып, пәнді жетілдіру сияқты өзімізге мақсаттар мен міндеттер қойып, жұмыстар атқарайық.

Қазақ халқы ұлт ойындарына бай халықтардың бірі. Бірақ ол ертеден ауызекі туып, көпшілігі бүгінгі күнге ұмыт болып кеткен.

Қазақтың ұлттық ойындары туралы қағаз бетіне түскен алғашқы деректер XIII ғасырдан басталады. Оны алғаш жинап, Европа жұртшылығына таныстырған Италия саяхатшысы Плато Карпини болды. Қазақтың ұлттық ойындарына таң қалған неміс ғалымы А.Гумбольдт өзінің достарына жазған бір хатында былай депті: «Мен қазақ ауылында болған кезімде өмірімнің аса бір қуанышты кезеңі деп есептеймін. Себебі, көшпелі халықтың біздерге көрсеткен сый-құрметі мен ойын сауықтары естен кетпес кететін шаруа емес... Мен өмірімде осындай қысқа уақыт ішінде мұндай үлкен тарихтан осынша материал жинап көрген емес едім, бірақ бұл кен дүниенің ортасында болғандықтан да солай болуы керек».

Қазақтың ұлттық ойындары ерлікті, өжеттікті, батылдықты, шапшаңдықты, ептілікті, тапқырлықты, табандылықты, байсалдықты т.б. мінез-құлықтың ерекшеліктерімен бірге күш-қуат молдылығын, білек күшін, дененің сомданып шығуын қажет етеді. Сонымен бірге бұл ойындар әділдік пен адамгершіліктің жоғары принциптеріне негізделген. Өйткені, ойынға қатыспай тұрсын-ақ оған күн ілгері көп адамдардың тер төгіп, еңбек етуіне тура келеді [5].

Бұл жазылған мақаладағы менің мақсатым дене тәрбиесі арқылы – қазіргі заманға сай күшті, патриоттық сезімі дамыған, жігерлі, төзімді, денсаулығы мықты оқушыларды тәрбиелеп, әртүрлі әдістерді пайдалана отырып, ұлттық танымдық қабілетін ашып, олардың теориялық, практикалық бөлімдерін жетілдіруге, өз беттерімен шынығуға жағдай жасау.

1 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан-2030: Елбасшысының Қазақстан халқына жолдауы – Алматы: Білім, 1997.

2 Декроли О. Школа и воспитание. В сб.: Новые пути зарубежной педагогики.

3 Лесгафт П.Ф. Руководство по физическому образованию детей школьного возраста.

4 Таникеев М.Т. Народные игры и физ. Упражнения как важный компонент здорового образа жизни // Сб. науч. межд. Конференции. История организации теории и практ. физкультуры и спорта.

5 Сағындыков Е. Использование народных игр в учебно-воспитательной работе в 1-4 классах казахской школы. Автореф. Дис. канд. – Алма-Ата.

Резюме

Т.Т. Ережепов – магистр-ст. преподаватель КазНПУ им. Абая
«Роль физической культуры и проблемы использования национальных игр
в процессе занятия физического воспитания в школе»

В статье раскрывается роль, место и сущность физической культуры в обществе, рассматривается использование национальных игр в процессе занятия физической культуры в школе, ее роли в воспитании воспитанности, общительности, ответственности, человечности и в формировании силы, ловкости, выносливости, морально-волевых качеств школьников. А так-же патриотических чувств своему народу, национальной достопримечательности, уважений к другу, школе, преподавателю.

Ключевые слова: школа, физическое воспитание, спорт, формирование, развитие, школьник, национальный спорт, национальные игры

Summary

T.Yerezhepov – Master-Senior Lecturer Kazakh National Pedagogical University named after Abai
«The role of physical culture and problems of using national games during physical education class at school»

The article opens up the role, place and nature of physical culture in society, discusses the use of national games during the lessons of physical culture in the school and its role in Parenting, sociability, responsibility, humanity and in the formation of strength, agility, endurance, moral and volitional qualities of school children. And so the same patriotic feelings of his people, national landmarks, respect for others, the school teacher.

Keywords: school, physical education, sport, formation, development, student, national sport, national games

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН ҚОЗҒАЛЫС ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ ТҮЛҒА АРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Н.Төлегенұлы – магистр оқытушы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

Бұл мақалада жалпы дайындық сабағында қозғалыс ойындарын қолдану қарастырылады, сонымен бірге негізгі жаттығуларда көмектеседі, жұмысқа деген қаблеттіліктерін қайта қалыпына келтіреді, шұғылданушылардың эмоциялық жағдайларын жақсартады, жаттығудың тиімділігін жоғарлатудың негізгі құралы болып табылады. Қозғалыс дағдылары және дене дайындығы сапасын жетілдіру мен дамыту ықпалына, арнайы бағытта қозғалыс ойындарын қолдану қажеттіліктері көрсетілген.

Тірек сөздер: Балалар денсаулығы, педагог шешімі, қозғалыс ойындары, ойын процесі, дағды, қозғалыс әрекеттері

Мазмұны жағынан барлық ойындар түсінікті, жалпы дамытушы мүмкіндіктері бар, әртүрлі педагогикалық қызметі бар, ұжымға деген қатынасты тәрбиелейтін, эстетикалық талғамды дамытуға бағытталған, қоршаған орта туралы түсінікті нақтылайтын, психикалық үрдістерді жетілдіретін, дамудың жоғары деңгейіне өтуді ынталандыратын, тұлғаны әлеуметтенуіне ықпал ететін болып келеді.

Ойын - өте эмоциялық іс-әрекет, сол себепті ол кіші мектеп оқушыларын тәрбиелеуде құнды нәрсе болып табылады.

Көптеген ойындардың ішінде балалар арасында қозғалыс ойындары кең тараған. Қозғалыс ойындардың негізгі ерекшелігі оның мазмұнында қимылдардың маңызды орын алуы (жүгіру, секіру, лақтыру, допты беру және тосу, қарсыласу және т.б.), бұл қозғалыс әрекеттер оның сюжетімен байланысты. Олар ойынның мақсатына жету жолында әртүрлі қиындықтарды, кедергілерді жеңуге бағытталады.

Қозғалыс ойындар, ойыншылардың өздері қойған шартты мақсатқа жетуге бағытталған саналы бастамашыл іс-әрекет. Мақсатқа жету ойыншылардың белсенді әрекетін талап етеді. Бірақ қимылдық ойындар қатысушылардан арнайы даярлықты қажет етпейді. Олардағы ереже ойындардың жүру шарттарына қарай қатысушылары мен жетекшілердің өздерімен таңдалады. Олардың мазмұнында нақты қойылған ойыншылар саны мен ауданның көлемі көрсетілмейді.

Қозғалыс ойындардың негізін салушы ретінде А.М. Горький болды. Оның түсіндіруі бойынша ойын бұл балалардың өмір сүріп отырған ортасын танып білу жолы болып табылады [1].

Қозғалыс ойындар балаларды жалпы дене тәрбиелеудің құралы ретінде қолданылады. Қозғалыс ойындар көбінде балалардың өздерімен ұйымдастырылатын жекелік түрде болуы мүмкін. Олар мұғалімдермен бос уақытта, үзіліс кезінде қолданылады.

Қозғалыс ойындардың ұжымдық түрлері маңызды орын алады. Барлық ұжымдық-қозғалыс ойындарға жарысу сипаты, сонымен қатар қойылған мақсатқа жетуде өзара көмек көрсету тән болып келеді. Ұжымдық ойындардың негізгі сипаты олардың ойыншылардан жылдамдықты талап етуінен көрінеді. Сол себепті де ойын барысында өзара қатынаста әрдайым өзгеріп отырады.

Қозғалыс ойындарда жарыстар өткізіледі. Оларды оқушылардың жас ерекшелігіне сәйкес жеке ойындар түрінде жүргізуге болады. Бірақ педагогикалық түрде оқушылардың әртүрлі дене қасиеттері мен дағдыларын тәрбиелеуге ықпал ететін түрлі ойындардың кешенді түрде қолдану тиімді деп есептелінеді.

Әрбір қозғалыс ойын мазмұнынан, құрылымынан және әдістемелік ерекшеліктерінен тұрады.

Қозғалыс ойындардың мазмұны мыналардан құралады: сюжет, ереже, қимылдық әрекеттер.

Қозғалыс ойындардың құрылымы – қойылған мақсатқа жету тәсілдерін таңдауға мүмкіндік беретін оқушылардың әрекетін ұйымдастыру. Ойындардың бір түрінде қатысушылар жеке немесе топтық түрде әрекет етеді, ал басқа ойындарда өз ұжымының, командасына қызығушылығын ұстана отырып, ұжымдық түрде әрекет етеді [2].

Ойынның әдістемелік ерекшеліктері оның мазмұны мен құрылымына байланысты болады. Қозғалыс ойындардың әдістемелік ерекшеліктеріне төмендегілер тән болады:

- а) бейнелілік;
- б) ережелермен шектелетін әрекеттердің өз бетінше орындалуы;
- в) ережелерге сәйкес әрекеттерде шығармашылық бастамашылдық;
- г) сюжетіне сәйкес жеке рөлдерді орындау;
- д) ойындағы кездейсоқтық, өзгермелілік;
- е) ойынның эмоциялылығын арттыратын мобилділік күшін талап ететін жарысу сипаты;
- ж) ойын қақтығыстарын шешуде қарама-қарсы қызығушылықтарының қарсы келуі.

Қозғалыс ойындары дене тәрбиесінің құралы және ойын әдісі ретінде дене қасиеттерінің тәрбиеленуіне және жетілдірілуіне ықпал етеді. Сонымен қатар қозғалыс ойындарда табиғи қимыл әрекеттер мен жеке дағдылар және іскерліктер бекітіледі.

Педагогикалық тәжірибеде ойынның келесі түрлері қолданылады:

1. Еркін, шығармашыл ойындар. Оларды кейбір кезде ролді ойындар деп те атайды. Олар жеке және топтық түрде жүреді.

2. Ересек жетекшілерді қажет ететін, нақты қойылған ережелері бар, ұйымдасқан қозғалыс ойындар. Олар мазмұны және күрделілігі жағынан әртүрлі:

а) қарапайым, командалық емес ойындар. Бұл ойындарда негізгі іс-әрекет жеке басын жетілдіруге, жылдамдық, күш сияқты қасиеттерде басқаларға қарағанда жоғары орын алу;

б) күрделі, командалық ойындарға ауыспалы. Мұнда ойыншылар өз қызығушылықтарын жеке танытады, бірақ өз ықыласымен жолдастарына көмектесуге тырысады;

в) ойыншылар жеке ұжымдар – командалар құрайтын қимылдық ойындар.

Оқу-тәрбие үрдісінде қозғалыс ойындарды қолдану әртүрлі педагогикалық міндеттерді шешуде арнайы таңдауды қажет етеді. Бұл үшін ойындардың нақты қасиеттері ұқсас топтық түрлері құрастырылады. Ойындар төмендегідей топтастырылады:

1. Мазмұнының күрделілік дәрежесіне қарай: ең қарапайымдылардан күрделіге қарай;

2. Жас ерекшеліктерін ескеру сипаттарына қарай;

3. Қимыл әрекет түрлеріне қарай;

4. Дене қасиетіне қарай;

5. Жеке спорт түрлеріне даярланған;

6. Ойыншылардың өзара қатынасына байланысты.

Ойындар басқа қасиеттері бойынша да топтастырылады:

а) сабақтарды ұйымдастыру формасына қарай;

б) қимылдық деңгейінің сипатына қарай;

в) мезгіл мен жұмыс орнын ескеруіне қарай.

Қозғалыс ойындар, ойыншылардың өздері қойған шартты мақсатқа жетуге бағытталған саналы бастамашыл іс-әрекет. Мақсатқа жету ойыншылардың белсенді әрекетін талап етеді. Бірақ қозғалыс ойындар қатысушылардан арнайы даярлықты қажет етпейді. Олардағы ереже ойындардың жүру шарттарына қарай қатысушылары мен жетекшілердің өздерімен таңдалады. Олардың мазмұнында нақты қойылған ойыншылар саны мен ауданның көлемі көрсетілмейді [3].

Ойын тұлғаның қалыптасуында маңызды орын алатын іс-әрекеттің бірі. Ойын барысында балалар жинақталған тәжірибені бейнелейді, өмір туралы өздерінің түсініктерін тереңдетеді және бекітеді.

Мұғалімнің көмегімен ойын баланың жан – жақты дамуына ықпал етеді. Олар баланың түсініктерінің көлемін арттырады, байқампаздылық қасиетін, талдау іскерлігін, салыстыру және жалпылау іскерліктерін дамытады.

Қозғалыс ойындар кеңістіктік және уақыттық қатынастарды дұрыс бағалай білу қабілетінің, өзгермелі жағдайға жылдам әрі дұрыс әрекет көрсете білу қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Қозғалыс ойындарда қатысушылар жеке рөлдерді орындауға тура келеді. Бұл олардың ұйымдастырушы дағдылары мен білімдерінің дамуына әсерін тигізеді.

Ойынның білім беру жағы мұғалімнің дұрыс назар аударуына сәйкес қажетті деңгейде орындалады. Ойын барысында бала өзінің барлық жеке тұлғалық қасиеттері мен сапаларын анықтайды.

Ойын сияқты ешқандай іс-әрекет оқушының тұлғалық қасиеттерін жан-жақты ашып бере алмайды. Ойынмен айналыса отырып, бала өзінің барлық мінез бітістерін анықтай алады. Сыныпта әрдайым тұйық жүретін бала ойын барысында өзін басқа жағынан көрсете алады. Мұның барлығы әр балаға жеке тұрғыда дұрыс ықпал ете алуда өте маңызды. 4 сыныпқа арналған дене тәрбиесі оқулығында адамның қабілетінің дамуы туралы да бөлімдер қарастырылған (күштің, жылдамдықтың, төзімділіктің, икемділіктің дамуы), гимнастика мен жеңіл атлетикаға да бөлім берілген. Қазақ ұлттық ойындарын мектеп тәжірибесіне ендіру бір жағынан тәжірибелік жұмыстың жинақталуына ықпал етеді, екінші жағынан – қазақ ұлттық ойындарының тәрбиелік мәнін насихаттайды, олардың баланың денелік және ақыл-ой дамуының рөлін, кіші мектеп оқушыларының ұлттық салт-дәстүрлерге сүйіспеншілігін орнатуды қарастырады.

Оқушылар арасындағы тығыз қарым-қатынас көбінесе ұжымдық-қимылдық ойындарда жүзеге асады. Олардың барлығына жарысу сипаты, сонымен қатар қойылған мақсатқа жетуде өзара көмек көрсету тән болады.

Қозғалыс ойындары сабағында мұғалімдер балаларға өз әлекеттерін жұптар және топтарда сәйкесінше

ұйымдастыра білуге, ойын мақсатына жетуде тұрақтылық танытуға, меңгерілген ойынның мазмұнын өз сөзімен жеткізе білуге, денелік және еріктік қасиеттерін жетілдіре білуді, кеңістікте бағдарлай алу, кимылдарды реттей білу іскерліктерін үйретеді [4].

Қозғалыс ойындарының өзі ұжымдық сипатта болады, осыған байланысты балаларды ұжымдағы іс-әрекетке тәрбиелейді. Ойындар балалардың бойында жолдастық, ұжымдық, демократиялық және бір-біріне деген жауапкершілік сезімдерін ұялатады. Ұжымдық ойынға қатыса отырып, бала өзінің қызығушылықтарын топтың қызығушылығы үшін құрбан етуі қажет: жолдасына допты беру, «тұтқынға» түскен жолдастарын босату және т.б.

Ойындарда жолдастық сезімі біртіндеп тәрбиеленеді. Кіші мектеп оқушыларынан ойын барысында өз әрекеттерін жолдастарының әрекеттерімен сәйкестендіру талап етіледі. Кейіннен өзара көмек көрсетуге бағытталған ойындар пайда болады. Ал содан соң өз ұжымына, өз командасына қызығушылықтарын бағындыруға қатысты ойындар қолданылады.

Ойын барысында бір ойыншының екіншісіне, бір команданың екіншісіне қарсы тұруы тән келеді. Осыған байланысты дер уақытта шешуді талап ететін әртүрлі міндеттер пайда болады. Бұл үшін пайда болған жағдайды қысқа уақытта бағалай білу, дұрыс әрекетті таңдай білу және оны орындай білу қажет. Осының әсерінен ойындар өзіндік танымға көмектеседі.

1 Сағындыков Е. *Использование народных игр в учебно-воспитательной работе в 1-4 классах казахской школы. Автореф. Дис. канд. – Алма-Ата. 1988.*

2 Куанышев Т. *Подготовка будущих учителей физической культуры средствами национальных игр – Автореф. дис. канд. – Алма-Ата, 1992.*

3 Айтпаева А.К. *Казахские народные игры как средство воспитания младших школьников. Автореф. дис. канд. – Алматы, 1997.*

4 *Подвижные игры / Под ред. Л.В. Былеевой, И.М. Короткова – Я.: Учебное пособие, 1989.*

Резюме

Н.Төлегенұлы – магистр-преподаватель, КазНПУ им. Абая

«Формирование межличностных отношений школьников младших классов с использованием подвижных игр»

В статье рассматривается применение подвижных игр на занятиях по общей подготовке, которые представляют собой не только вспомогательные, основные упражнения, активизирующие внимание, восстановление работоспособности, улучшающие эмоциональное состояние занимающихся, но и выступают в качестве незаменимого, основного средства, повышающего эффективность занятий. Показана необходимость применения подвижных игр специальной направленности, способствующих развитию и совершенствованию физических качеств и двигательных навыков.

Ключевые слова: Здоровье детей, задача педагога, подвижные игры, процесс игры, навык, двигательное действие

Summary

N.Tolegenuly – Master Senior Lecturer, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

«Formation of interpersonal relations schoolchildren using mobile games»

The article discusses the use of mobile games in the classroom for general training, which are not only supporting the basic exercises that activate account recovery efficiency, improve emotional state involved, but also serve as indispensable, the primary means of enhancing the effectiveness of training. The necessity of using dynamic games a special focus, contributing to the development and improvement of the physical qualities and motor skills.

Key words: Children's health, the task of the teacher, outdoor games, gameplay, skill, motor action

УДК: 378: 316.628.5

КӘСІБИ ТҮРТКІНІ ТҮСІНУДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ПЕДАГОГТАРҒА АРНАЛҒАН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГ

А.А. Абсатова – *Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университет оқытушысы*

Кәсіби тұрғыдан жетілу және өз кәсібіне деген түрткіні түсіну мақсатында, көңіл-күйдің, психологиялық ақуалдың берік болуын жақсарту, кәсіби шығармашылығын анықтау, өз қабілетіне сенімділікті нақтылауға көмектесетін тренингтер ұсынылады. Берілген тренингтер педагогтарға арналған, мамандыққа арналған іс-әрекетіне қатысты адамдармен қарым-қатынасымен байланысты. Және өзара қарым-қатынас дағдыларын, өз сөзін, іс-әрекетін бақылаудың қажеттігін ұштастыруды талап етеді. Осыларға байланысты берілген жұмыс ерекше күш-жігерді және асқан эмоционалдықты талап етеді. Тренингте қолданылатын дамытушылық дағдылары кәсіби іс-әрекетте педагогтарға, сондай-ақ білім беру саласын басқарушыларға да арналады.

Тірек сөздер: тренинг, түрткі, көңіл-күй, кәсіби шығармашылық, қабілет, сенімділік, мәселе

Бұл тренингтің өткізілуінің басты мақсаты: топ қатысушыларының субъективті көңіл-күйінің және психологиялық ақуалының берік болуын жақсарту; өзінің күшті жақтарын көрсете білу және кәсіби шығармашылық әлеуетін анықтау, кәсіби әрекеттегі түрткінің дамуы және өз қабілетіне сенімділікті нақтылау. Және осы семинар-тренинг барысында, әрбір қатысушы өз кәсібіндегі проблемаларды шешу мүмкіндігіне ие болады.

Міндеттері:

- өзінің қажеттіліктерін, өмірлік мақсаттары мен түрткілерін анықтау;
- тұлғалық өсудегі процеске жәрдемшілдік, шығармашылық потенциалды жүзеге асыру;
- әріптестермен және білім алушылармен үйлесімді және эффективті қатынас орнату үшін психологиялық заңдылықтарды, механизмдерді және тұлғааралық қарым-қатынастағы эффективті тәсілдерді үйрену;

- түрлі психикалық жағдайларға және кәсіби жағдайларға әсер етуде адекватты және эффективті дағдыны дамыту;

- өзінің кәсіби әрекетінің стилін сезіну.

1-жаттығу. Өзіне презентация жасау

Тренингті жүргізуші қатысушыларға өзі туралы айтып беруін өтінеді. Өзінің биографиясы туралы емес, тұлғалық сапа қасиеттері туралы көбірек айту керек. Тренингке қатысушылар нақтылау үшін сұрақтар қоюына болады. Негізгі екпін жақсы қасиеттеріне қарай болу керек. Өзіне презентация жасауға бір қатысушыға 1-2 минуттан уақыт беріледі [1].

2-жаттығу. «Мен кімін»

Жүргізуші таза қағаздан бірнешеуін алуды ұсынады және олардың бірінің оң жақ жоғары бұрышына өз аттарының ішіндегі 10-ын жазу ұсынылады. Сонан соң «Мен кімін?» деген сұраққа 10 жауап жазу керек. Өз жауаптарын жазарда тура және сол кезде ойына не келеді соны жазу керек.

Ары қарай сол сұраққа сіздің ойыңызша студенттеріңіз қалай жауап берер еді деп ойлайсыз. Осы жазылған екі пікірді мынадай түрде салыстыруға болады:

* Ұқсастық неден тұрады?

* Айырмашылығы қандай?

* Егер айырмашылығы болса, онда сіз оларды өзіңізге қалай сәйкестендіретін едіңіз?

* Бұл айырмашылықтар қандай үлгіде студенттердің көзқарасымен түсіндіріледі? (студент тарапынан қалай түсіндіресіз).

* Өз мінездемеңіздің 10 жауабының қайсысы жеке сапа қасиеттеріне, психологиялық ерекшеліктеріңізге және әлеуметтік рөліне байланысты болды.

Бұл жаттығудың қорытындысында қатысушылар жағынан қандай қиыншылықтар болғаны туралы талқылау болады. Жаттығу соңында жалпы талдау және тренингке қатысушыларға бірлескен жұмыс туралы өз ойларын айту ұсынылады.

3-жаттығу. «Өзіне-өзі хат жолдау»

Тренингке қатысушылар сол қапталында тағы сондай бір сап тұратындай орын қалдырып бір сап бойына тұрады. Оң қапталдағы өзінің көршісіне бүгін естігісі келген сөйлемді айтады да (Сен білімді де іскер маман иесісің) өзі сол жақ қапталға қашып кетеді. Көрші бұл сөйлемді келесісіне айтады. Сөйлемді толықтай айту міндетті емес, мағынасын жеткізсе болғаны. Осылай барлық қатысушылар бұл операцияны орындап шығады. Барлығы орындап соңында сөйлем қайтадан өзіне айтылғанда, бұл жаттығуға талқылау болады.

4-жаттығу. «Күшті жақ»

Қатысушылар жұпқа бөлінеді. Жұптың бірінші қатысушысы екі минуттың ішінде өзінің жұптасына педагогикалық тәжірибесіндегі қиындықтарын айтып береді. Екіншісі жұптасындағы қиындық туғызған жағдайды әріптесінің мінез-құлқындағы күшті жақты табу үшін және оған ол туралы толық әңгімелеу үшін талдау жасауы керек. Сосын жұптар орындарын ауыстырады.

Жаттығудың қорытындысында қатысушыларға қиындық тудырған мәселе бойынша талқылау жүргізіледі.

Жалпы талдау барысында ерекше қатысушылардың қажеттіліктерді ұғынуына, өмірлік мақсат және кәсіби түрткіге көңіл бөледі [2].

5-жаттығу. «Комплименттер»

Барлық қатысушылар екі шеңбер құрады (ішкі және сыртқы). Қатысушылар бір біріне қарап жұп болып тұрады. Бірінші әріптесі кәсіби іс-әрекетінде өзекті, оның тұлғалық қасиеттерімен байланысты жағымды нәрсе айтады. Оған жауап ретінде: «Ия, әрине, бірақ, одан басқа, мен тағы және ...» (өзін

бағалайтын және өзіне лайықты нәрсе айтады). Сосын жұптар рөлдерін ауыстырады, сонан соң солға қарай бір адым жүріп келесі жаңа жұп пайда болады. Шеңбер толық айналып болғанша солай қайталанады. Жаттығуды орындап болған соң қандай әсер алды, қандай белгілерге назар аударылды сезімдерімен бөліседі.

6-жаттығу. «Кәсіптің елтаңбасы»

Жүргізуші қатысушылардың әрқайсысына ішкі мазмұнмен толтырылатын кәсіптің елтаңбасының контурын салуды ұсынады. Ол үшін кәсіби іс-әрекеттің бірнеше сәттерін анықтап алу қажет:

- өзінің кәсіби әрекетінде ең танымал деп бағалайтын жетістік немесе оқиға;
- кәсіби әрекетінде маңызды деп санайтын оқиға;
- студенттеріңіз сізді бақытты ете алатын заттар немесе құралдар;
- сіздің педагогикалық әрекетіңізде ең жағымсыз болып есте қалған оқиға;
- сіздің педагогикалық әрекетіңізде көмектесетін сіздің тұлғалық қасиеттеріңіз.

Басты шарт берілген тапсырманың орындалуы: кәсіптің елтаңбасын толтырғанда, қатысушылар сөзді емес суретті қолдану керек. Елтаңбаның ішкі мазмұны толтырылған соң, тақтаға ілінеді, өмірлік альтернативтік ұстанымдардың өзіндік галереясы пайда болады. Қатысушылар әр түрлі кәсіптің елтаңбалары қарастырады. Талқылау барысында мына сұрақтарға жауап береді:

- ✚ елтаңбадағы бейнелер оның иесі туралы не айтады не туралы айтады;
- ✚ неге суреттің ішкі мазмұны соншалықты әр түрлі;
- ✚ қай елтаңбаның қатысушысының суретті өзгерткісі келеді және олай жасауға не ықпал етті;
- ✚ кәсіби елтаңбалардың арасында ең жақсысы қайсысы және ол не үшін.

Қорытындысында талқылау болады, тапсырманың мақсатына жетуде не нәрсе қиындық туғызды немесе ынталандырды [2].

7-жаттығу. «Ұстаным өзгертіліміндегі әңгіме»

Жүргізуші үш адамнан тұратын микротоптарға бірігуді ұсынады. Әрбір микротоптағы қатысушылар рөлдерді өзара бөлісіп алады: Арманшыл, Күмәншіл, Шыншыл. Әрбір микротоп берілген тақырыптағы педагогикалық мәселені тандап алады. Сосын тандалған мәселе Арманшылдың, Күмәншіл және Шыншылдың көзқарасы бойынша талқыланады. Келесі кезеңде микротоптың қатысушылары рөлдерімен ауысады сол мәселені қайта талқылайды. Жаттығу барысында бір қатысушы барлық үш ішкі ұстанымды да орындауы керек. Жаттығу аяқталған соң әрбір микротоптың қатысушылары өздерінің әсерлерімен, қиындықтарымен, сезімдерімен, мәселелі тақырыппен және оны шешудің жолдарымен бөліседі.

8-жаттығу. «Мәселелер метафорасы».

Треннгті жүргізуші қатысушыларға өзінің кәсіптік мәселесін жазбаша түрде қағазға жазу ұсынады. Қатысушылар шеңбер бойына отырып, өз мәселесінің метафорасын айтады. Әрбір қатысушы, айтылған (ұсынылған) метафораның мағынасын түсіну және өз мәселесіне ұқсайтын метафоралар бірігуі керек. Содан келіп мағынасы ұқсас туысқан метафоралар анықталады. Соңғы тапсырмада педагогикалық мәселені жасыру тәсілі бола алатын мәселесінің жеңісі метафорасын жасау анықталады. Бұл жаттығудың орындалуынан кейін қатысушылар жаттығудың барысын талқылайды. Қорытындысында қатысушылар конструктивті пікірталастың негізгі ұстанымдарын анықтайды [3].

9-жаттығу. Әңгіме «Менің жұмысым»

Қатысушылар еркін түрде өзінің жұмысы туралы жазбаша әңгіме құрастырады. Бірақ әңгімеде мына сұрақтарға жауап болуы керек:

- Мен өз жұмысым және оның мақсаты туралы нақты суретті иелене аламын ба?
- Кәсіби әрекетте жоғары нәтижеге жету үшін не жасау керек?
- Басқа өмірлік мақсаттарға жетуде кәсібім маған көмектесе ме?
- Қызметтегі алға жылжуда менің мақсаттарым (жақын және алыс) қандай?
- Он жылдан кейін мен қандай жұмысты орындағым келеді?
- Менде жұмысқа деген талпыныс және интуиизм бар ма?
- Нақ осы шақта кәсіби әрекетте мен үшін басты түрткі не болып табылады?
- Кәсіби қызметтегі менің түрткілерімнің ішіндегі күшті және әлсіз жақтары қаншалықты?

Тапсырманың соңында тренингке қатысушылардың әңгіме құрау барысындағы пайда болған қиындықтар туралы талқылау болады. Қатысушының қалауы бойынша әңгімені жалпы талқылауға алуға болады.

10-жаттығу. «Фоторобот»

Тренингке қатысушыларға тренингтік топтың жинақталған фотопортретін құрастыру ұсынылады. Сурет топ қатысушыларының санына байланысты жоғарыдан төменге қарай құрылады. Суретке кіреді:

бас, көз, мұрын, ауыз және с.с. Жүргізуші құрастырылатын дене бөлшектерін айтады, ал сосын фотороботтың басы қандай болады деп сұрайды? Талқылау басталады, ол 1 минутқа созылады. Топ шешім шығарып, біреудің басын фотороботқа жібереді және өздерінің тандауларын негіздейді. Сосын, бет әлпеті, қолдарын, денесін т.с.с. тандайды. Соңында қатысушылар құрастырылған фотороботқа ат береді. Бұл жаттығу группаны тапсырмаға дайындайды және жағымды эмоционалды фон тудырады.

11-жаттығу. «Болашақтың суреті»

Тренингке қатысушыларға қарындаш, бояу және қағаз беріледі. Өзін еркін сезінетін жайлы орынға орналасу ұсынылады. Ешқандай шектеулерге қарамай қатысушылар өздерінің болашақтағы өмірін және өздерінің қалаулары бойынша кәсіби қызметін суретке салу керек. Қатысушылар шынға шығаратын жолды көрсету қажет. Жұмысты аяқтағанда қатысушылар сурет галереясын құрайды. Барлық қатысушылар галереяның маңында жүріп, суреттің авторын атамай суретті талқылайды.

12-жаттығу. «Тілектер себеті»

Тренингке қатысушыларға қағаздарға нақты адамға бағытталған және кәсіби әректімен тығыз байланысты тілектер жазу ұсынылады. Жазылған тілектерді қатысушылардың себеттеріне салады.

Жаттығу соңында өткізілген тренинг туралы өз қалауымен пікірлерін айтатын сауал жүргізіледі.

1 Мардер Л. Тренинг педагогической осознанности. // Школьный психолог - №22, 2003 г.

2 Мардер Л. Тренинговое занятие «Профессия и личность».

3 Майкл Микалко. «Игры для разума. Тренинг креативного мышления. – М., 2007 г.

Резюме

А.А. Абсатова – преподаватель КазНПУ им. Абая

«Психологический тренинг для педагогов «Понимание профессионального мотива»

Предлагается тренинг чтобы, достигать по профессиональной карьере, понять цель мотивацию на свою профессию, иметь хорошее настроение и твердый психологический настрой. Данный тренинг адресован педагогам, профессия которых по роду своей деятельности связана с общением с людьми, и требует навыков взаимодействия и сопряжена с необходимостью контролировать собственные слова и поступки. В связи с этим подобная работа требует особых усилий и вызывает эмоциональное перенапряжение. Все развиваемые в тренинге навыки необходимы в профессиональной деятельности, как педагогам, так и руководителям образовательных учреждений.

Ключевые слова: тренинг, мотив, настроение, профессиональная творчество, способности, уверенность, проблема

Summary

A.Absatova – Master Lecturer, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

«Psychological training for teachers “Understanding professional motive”

Offers training to, reach for a professional career, understand the purpose of the motivation for their profession, have a good and solid building as mental attitude. This training is addressed to teachers, a profession which is part of its activities related to communication with people, and requires the skills of interaction and is associated with the need to control their own words and actions. In connection with this kind of work requires much effort and causes emotional stress. All developing the training skills needed in professional activities, such as teachers and heads of educational institutions.

Keywords: training, motive, mood, professional creativity, ability, confidence, problem

УДК: 39(574)

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕЛІК ОЙ-ПІКІРЛЕРІНІҢ ДАМУ ТАРИХЫНДАҒЫ АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Ш.Болатқызы – аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті,

Ұ.Керімбекова – 5В010800-Дене мәдениеті және спорт мамандығының 2 курс студенті,

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

Бұл мақалада қазақ халқының ұлы ақыны, ағартушы демократы Абай Құнанбаевтың Қазақстан педагогика ғылымының дамуындағы алатын орны мен педагогикалық көзқарасы баяндалған. Абай Құнанбаев қазақ халқының ұлы ақыны, ағартушы демократы, ұлтымыздың рухани мақтанышы. Ол өзінің өлең-жырларында ел ішіндегі ұрлық, зорлықты, жатып ішер жалқаулықты сынап, жастарды адал еңбекке, өнер-білімге, ғылымға шақырды. Сондай-ақ бұл мақалада ұлы ақынның бала тәрбиесі мәселелеріне кеңінен тоқталғандығы, өзінің өлеңдері мен қара сөздерінде педагогикалық көзқарасын білдіргендігі туралы баяндалған. Абай жас ұрпақтың барлық тәрбиесінің көзін еңбектен іздеді. Еңбек адамның адамгершілік сапасын қалыптастырады, жастарды эстетикалық рухта тәрбиелеп, оларды әдемілікке, оларды жарқын болашаққа шақырады деп есептеген.

Тірек сөздер: тәрбие, білім, оқу-тәрбие процесі, өзін-өзі тәрбиелеу, еңбек, адамгершілік тәрбиесі, гуманистік ой-пікір, қалыптасу, даму

Шығыстың шоқтығы биік тұлғасына айналған Абай Құнанбаевтың педагогикалық, тәлім-тәрбиелік ой-пікірлерінің орны ерекше. Абай халықтың түбегейлі мүддесін, арман-тілектерін терең түсініп, жоғары деңгейде, көркемдік қуаттылығымен айтып жеткізген. Адам баласына өмірлік қажет еңбек пен адамгершілік, өнер мен білім, өнеге мен тәлім, достық пен жолдастық, парыз бен қарыз сияқты қасиеттердің асыл үлгілерін өлеңдерімен де, қара сөздерімен де жеткізген. Педагогикалық мұраларының негізгі идеяларының бірі - жастарды адамгершілікке тәрбиелеу, өнер мен еңбекке баулу болып табылды. Ақын, ұлы ойшыл Абай халықтың әл-ауқатының деңгейі, санасы, мәдениеті адамдардың өзара қарым-қатынасы, бір-біріне деген мейірбандылығы мен парасаттылығы, ұлттық ерекшелігі - сол халықтың еңбек сүйгіштігіне, еңбек ету дәрежесіне тікелей байланысты екенін даналықпен жеткізіп отырған. Еңбекті Абай, басқа да қазақ ағартушылары сияқты - байлықтың, молшылықтың көзі, деп санады. Жастарды еңбекке шақырды. Ұлы ойшыл еңбек халықты өнерге үйретеді, білімге жетелейді, тек еңбек ғана биікке шығарады, еңбек тәрбиесі басқа барлық тәрбиенің (ақыл-ой, адамгершілік, патриоттық, эстетикалық, экологиялық пен экономикалық еңбек және т.б.), сондай-ақ оқу мен білім алудың негізі, - деп санаған. Ол жас ұрпақтың барлық тәрбиесінің көзін еңбектен іздеді. Еңбек пен қоғамдық еңбектің тұтастығын, бірлігін, парасаттылық пен инабаттылықтың, білімдіктің, тұлғалықтың, ісіне талғамын, жеке тұлғаның қалыптасуын қамтамасыз ететін аса көргендікпен дәлелдеді оған өлең жолдарын арнады. Ең бастысы еңбек адамның адамгершілік сапасын қалыптастырады, жастарды эстетикалық рухта тәрбиелеп, оларды әдемілікке, оларды жарқын болашаққа шақырады, материалдық игілікке жол ашады деп есептеген. Ақынның пікірінше, еңбек адамды жан-жақты дамыған тұлғаға, ғұламалыққа көтереді, баулиды, жетелейді. Ал уақытын еңбексіз бос өткізетіндерді, еріншектерді, өсекшілерді қатты сынға алды. Ол өзінің «Ғылым таппай мақтанба» атты өлеңінде өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ деген бес нәрседен қашық болуға шақырды. Гуманист-ақынның арманы еңбекке, адамгершілікке, ақыл-ойға, парасаттылық пен инабаттылыққа негізделген үлкен мәдениеттіліктің қайнар бұлағына айналған.

Абай поэзиясының ең басты ерекшелігі, тәрбиелік тағылымы мол асыл мұрасы, ол өзі өмір сүрген тұтас бір тарихи дәуірді жан-жақты бейнелеп берді. Бірақ ақын шығармашылығы жарты ғасырды қамтитын тарихи дәуірді танытады. Сол замандағы қоғамдық өмір салтының, ой-сана, білім-ғылым, түсініктердің бірнеше ғасыр бойы қалыптасқанын, түп-тамыры тереңде жатқанын ескерсек, Абай шығаршылығы - ағартушылық көзқарасы қоғамның дамуындағы бір елеулі кезеңді бейнелеу арқылы халықтың тағдырын, ұлттық мінез-құлқын тарихи тұрғыдан кең арнада алып қарастырған. Ал қоғам өміріндегі көптеген адамгершілік, әділдік, бірлік, достық, білімділік, еңбек сүйгіштік, талаптылық, адалдық, солармен қатар жауыздыққа, екі жүзділікке төзбеушілік секілді мінез-құлық мәселелері қай заманда да мәні жойылмайтындығын және заман ауысып, жағдай өзгерді дегенмен, халықтың ұлттық ерекшеліктері, адамгершілік қасиеттері жаңғырып, жаңаша сипат ала отырып жалғастық тауып өрістеп, дами береді. Абай шығармашылығын өз заманымен, сол кездегі қоғамдық өмірімен байланысын, сол кезде қандай зор танымдық, тәрбиелік міндет атқарғанын, сөз өнерінде не жаналық әкелгенін толық түсінсек, сонда ғана біз оның қазіргі заманда қоғамдық ой-сананың, мәдениеттің, оқудың өркендеуіне қандай ықпал жасап келе жатқанын толық аңғара аламыз.

Балалардың дүниеге көзқарасын және мінезін қалыптастыруда отбасының рөлін ерекше зор екенін айта келе, Абай жастарды ең алдымен отбасында, мектепте және әдебиет арқылы тәрбиелеуді ұсынды. Балаларды тәрбиелеу үшін ата-аналардың өздері, дұрыс тәрбиеленген болуы керек, деп түйідейді.

Абай әлемінің кең өріс алуы, оның поэзиясы мен әлеуметтік, оқу-тәрбиесі, ағартушылық көзқарасының әлеуметтік сипат алуында болды. Жастарды тәрбиелеудің әралуан жолдары мен тәсілдерін ең алдымен үй ішінде, мектепке тәрбиелеудің жолдарын көрсетті. Балалардың дүниеге көзқарасы мен мінезінің қалыптасуына отбасының аса зор ықпалын еске ала отырып ол ата-аналарға ең алдымен өздерінің дұрыс тәрбиелі болындар деп талап қояды. Абай жастарды бірлікке, бауырмалдылыққа, достыққа тәрбиелеуге шақырды.

Оқушыларға адамгершілік тәрбие беру - қазіргі заман алдында тұрған ең маңызды міндеттерінің бірі. Адамгершілікке тәрбиелеудің маңызды педагогикалық міндеттері болып - оқушылардың белсенді өмірлік позициясын, қоғамдық борышқа саналы көзқарасын, сөз бен істің бірлігін адамгершілік нормаларынан ауытқумауына жол бермеуді қалыптастыру болып табылады. Бұл міндеттерді шешу оқушыларды қоғамдық пайдалы, өнімді еңбекке даярлаумен тығыз байланысты. Адамдық өзіндік қасиеттерін қалыптастырудағы міндеттердің бірі оның адамгершілік ұғымдары мен түсініктерін молайту болып табылады. Балалардың бұларды меңгеру дәрежесі түрліше, яғни ол баланың жалпы жетілуіне, өмірлік тәжірибесіне байланысты. Адамгершілік тәрбие жеке тұлғаны жан-жақты жетілдіру процесінде ақыл-ой тәрбиесінен кейін маңызды рөл атқарады. Осы тұрғыда жастар бойына дарытуға тиісті жоғары адамгершілік қасиеттер ре-

тінде туған елге деген сүйіспеншілік пен ерлік, табандылық пен адалдық, парасаттылық пен сыпайылық, адамдарға қайырымдылықпен қарау, еңбек сүйгіштік, жарқын өмірге ұмтылушылық және т.б. атап айтты.

Абай - қазақ мәдениеті тарихында орны зор, ойы озық, енесі биік ерекше тұлға. Абай даналығын шәкірттерге таныту, оларды Абай туындылары арқылы адамгершілікке тәрбиелеу қазіргі мектеп алдында тұрған басты мақсат болып табылады. Қазіргі таңда бастауыш білім мазмұнына Абайдың мынадай шығармалары енгізілен: «Адам балам десеніз», «Шегіртке мен құмырсқа» (М.Крыловтан аударған), жыл мезгіліне байланысты «Қыс», «Жазғытұрым», «Жаз», «Күз» өлеңдері, сондай-ақ Абайдың қара сөздері берілген. Абай шығармаларындағы адамгершілік, ақыл-ой, еңбек, эстетикалық тәрбие мәселесінің алатын орны ерекше. Абай өзінің қара сөздерінде оқушысымен әңгімелесіп отырғандай, өзіне-өзі сұрақ беріп, оған нақтылы жауап береді. Ақынның гуманистік идеясы тек өлеңдерінде ғана емес, қара сөздерінде де терең философиялық толғаныспен көрініс тапқан. Білім арттыру жолына түсуге, рухани өркениетке ұмтылуға, және өз халқының ғана емес, басқа халықтардың да өнері мен кәсібін үйренуге шақыра отырып, осыларды тәуелсіздікке жетудің жолдары екенін атап көрсетті.

Мысалға, Абай өзінің 17-қара сөзінде «Адам баласы туа сала есті болмайды. Естіп, көріп, ұстап, татып, естілердің айтқандарын есте сақтап қана естілер қатарында болады. Естіген нәрсені есте сақтау, ғибрат алу ғана есті етеді» - деп ақыл-естің тәрбиенің жемісі арқылы жетілетінін ғылыми тұрғыда дәлелдеп береді. Абай - халқымыздың жазба әдебиетінің негізін қалаушы ұлы ақын. Ақ пен қараның, жақсы мен жаманның, адалдық пен зұлымдықтың, білімділік пен надандықтың, кішілік пен даңғойлықтың ара-жігін әр сөзінде ашып, дәлелдеп беріп отырған. Сондай-ақ балалардың әсемділікке, сұлулыққа деген көзқарасын қалыптастыруда Абай өлеңдерінің рөлі ерекше. Оның өлеңдеріндегі туған жерінің, сұлу табиғаты, қазақ ауылының көріністері адамдардың көңіл-күйі сан алуан сезімдерімен ұласып музыка үніндей естіледі. Мұндай суреттемелер «Жаз», «Күз», «Қыс», «Жазғытұрым», «Желсіз түнде жарық ай» т.б. өлеңдерінде ерекше әсерде керсетілген. Өлеңде табиғаттың, әсем, сұлу көрінісі, жан-жануарлар қимылы, адамдардың іс-әрекеттері бәрі де балалардың қиялына қанат береді. Абай табиғаттың көрінісінен болмасын әдемілікті, сұлулықты көре-білуге шақырады. Табиғаттағы жануарлардың өмір тіршілігіне зер салуға, құстардың әсем дауыстарын тыңдай, бір-бірінен айыра білуге, кең байтақ өлкенің, орман, тоғайлар көріністерін қызықтай білуге үйретеді. Ақыл мен адамгершіліктен келіп, әрбір жеке адамның парасаттылығы мен шапағаттылығы туындайды, пайда болады дейді. Оның тағылымының маңызын осы ұғымдар айқындай түседі, өйткені ақыл-ой, адамгершілік, еңбек - осылардың жемісі (парасаттылық, қайырымдылық, инабаттылық). Бұлар бүгінгі жастар тәрбиесінің, әсіресе, жаңа адамды қалыптастырудың қайнар көзі. Қоғамымыздың іргесін нығайту үшін ең алдымен адамгершілік тәрбиесін көркейту қажет. Оның негізгі мұраты - баланы жастайынан-ақ әлеуметтік ортада мәдениетті қарым-қатынас жасай білуге үйрету, үлкенді сыйлау, кішіге көмек көрсетуге, ұлтжандылыққа баулу т.б. болып табылады.

Ұлы ағартушының педагогикалық көзқарасындағы басты нысана «Атаның баласы болма, адамның баласы бол... жақсы көпке ортақ, пайдаң еліңе, халқыңа тисін» деген гуманистік ой-пікірлерді қуаттау болды.

Шығыс пен Батыс классиктерінің ағартушылық ой-пікірлерінен мол нәр алған ұлы ақын бала тәрбиесі мәселелеріне де кеңінен тоқталып, өзінің өлеңдері мен қара сөздерінде педагогикалық көзқарасын білдіреді. Адам мінезіндегі орынсыз мақтаншақтық, ойсыздық, салғырттық, күншілдік, көрсеқызарлық сияқты жаман әдеттердің ақыл мен ойды тоздыратынын айта келіп, естігенді есте сақтау, көргеннен үлгі-өнеге алу, жаман әдет-дағдылардан бойын аулақ ұстау, нәпсіні ақылға жеңдіру, ұстамды болу сияқты адамгершілік қасиеттерді насихаттайды. «Егер есті кісінің қатарында болғың келсе, күнінде бір мәрте, болмаса жұмысында бір, ең болмаса айыңа бір, өмірді қалай өткізгенің жайында өзіңнен өзін есеп ал», - дейді. Яғни, адамның өзін-өзі тәрбиелеу мәселесінің маңызы мен мәніне ерекше тоқталады.

Абай сана-сезімді тәрбиелеудегі қоғамдық ортаның рөлін материалистік тұрғыдан түсіндіре білді. Адамның жақсы-жаман болуы, ақылды-ақылсыз болуы генетикалық негізге байланысты, ақ сүйек тұқымынан шыққандар ақылды, батыр, алғыр болады деген буржуазиялық нәсілдік, идеалистік көзқарасқа қарама-қарсы болды. Абай адам мінезінің қалыптасуы тәрбиеге, ортаға байланысты екенін дәлелдеді. Өзінің отыз жетінші қара сөзінде: «Мен, егер заң қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім», - деді. Абайдың атамыздың шығармалары мен қара сөздері пәлсапалық, этикалық, эстетикалық, психологиялық және педагогикалық ой-пікірлерге толы. Абай түсінігінше, табиғат біздің санамыздан тыс және бізге тәуелсіз өмір сүреді. Біздің түйсігіміз бен қабылдауымыз, түсінігіміз айналадағы ақиқат шындық өмірдің сәулесі ғана. Абай түсінігінше, табиғат біздің санамыздан тыс және бізге тәуелсіз өмір сүреді. Адам баласы «көзімен көріп, құлақпен естіп, қолмен ұстап, тілмен татып, мұрнымен иіскеп тыстағы дүниеден хабар алады», - дейді Абай. Адам баласы анадан туғанда екі

түрлі мінезбен туады. Бірі - ішсем, жесем, ұйықтасам деп туады. Бұлар - тәннің құмарлығы. Екіншісі - білсем екен деген - жан құмарлығы (жетінші сөз) деп ой түйіндей келе, «адам бойына жан құмарлығы арқылы жиналатын нәрсенің аты ақыл, ғылым... ол таланттылық пен ерінбей еңбек еткен адамның қолына түседі», - деген қорытынды жасайды.

Абайдың дүниенің дамуы жөніндегі көзқарасында диалектикалық сарын басым. Ол табиғат құбылыстарын өзара бір-бірімен байланыста, үнемі өзгерісте, дамуда болады, адамды қоршаған ортаның - табиғаттың ішкі сырын білім-ғылым арқылы білуге болады деп қарастырады.

«Бес нәрседен қашық бол, бес нәрсеге асық бол, адам болам десеңіз», - дей келіп, Абай «Өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ, бес дұшпаның білсеңіз, Талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым ойлап қой, бес асыл іс, көнсеңіз», - деген өсиет айтты.

Абай өнер-білім алуға шақырды, өмірде өз орнында тап, пайдалы әрекет жаса, дейді. «Сен де - бір кірпіш дүниеге, тетігін тап та, бар қалан!» деген сөздер соның айғағы. Қазақ елінде ойын-сауыққа көп әуестеніп, бір үйден бір үйге, бір ауылдан бір ауылға селтендеп, қыдырып жүретін келеңсіз әдет селтеңдеп, қыдырып жүретін келеңсіз әдет барын ашына ескертіп, одан аулақ болуды арман етті.

«Тамағы тоқтық, жұмысы жоқтық,

Аздырар адам баласын», - деп жағымсыз қасиеттерден жастарды жирендіреді.

Абай - қазақ мәдениеті тарихында орны зор, ойы озық, еңсесі биік ерекше тұлға. Абай даналығын шәкірттерге таныту, оларды Абай туындылары арқылы адамгершілікке тәрбиелеу қазіргі мектеп алдында тұрған басты мақсат болып табылады. Қоғамымыздың іргесін нығайту үшін ең алдымен адамгершілік тәрбиесін көркейту қажет. Ал оның негізгі мұраты - баланы жастайынан-ақ әлеуметтік ортада мәдениетті қарым-қатынас жасай білуге үйрету, үлкенді сыйлау, кішіге көмек керсетуге, ұлтжандылыққа баулу т.б. болып табылады.

Абай шығармаларындағы адамгершілік, ақыл-ой, еңбек, эстетикалық тәрбие мәселесінің алатын орны ерекше. Ақынның гуманистік идеясы тек өлеңдерінде ғана емес, қара сөздерінде де терең философиялық толғаныспен көрініс тапқан. Білім арттыру жолына түсуге, рухани өркениетке ұмтылуға, және өз халқының ғана емес, басқа халықтардың да өнері мен кәсібін үйренуге шақыра отырып, осыларды тәуелсіздікке жетудің жолдары екенін атап көрсетті.

Ұлы ағартушының педагогикалық көзқарасындағы басты нысана «Атаның баласы болма, адамның баласы бол... жақсы көпке ортақ, пайдаң еліңе, халқыңа тисін» деген гуманистік ой-пікірлерді қуаттау болды.

1 Қалиұлы С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. - Алматы, 2003.

2 Әбиев Ж. Педагогика тарихы. - Алматы, 2006.

3 Сейталиев Қ. Педагогика тарихы. - Алматы, 2008.

Резюме

В статье рассматриваются педагогические взгляды и роль казахского педагога Абая Кунанбаева в развитии Казахстанской педагогической науки. Абай Кунанбаев великий поэт, казахского народа и гордость наций. Он в своих песнях, поэзиях дает оценку воровству, насилию его последствий и зовет молодежь к трудолюбию, искусству, знанию и науке. А также дает оценку проблеме воспитания детей. Он считал, что труд зовет к формированию у людей человеческих качеств, как эстетический дух, красоте и зовет к светлому будущему.

Ключевые слова: воспитание, образование, учебно-воспитательный процесс, самовоспитание, труд, нравственное воспитание, гуманистическое направление, формирование, развитие

Summary

In article is considered pedagogical views and a role of the Kazakh teacher of Abay Kunanbayev in development of the Kazakhstan pedagogical science. Abay Kunanbayev great poet, Kazakh people and pride of the nations. He in the songs, the poeziyakh gives an assessment theft, violence of its consequences and calls youth to diligence, art, knowledge and science. And also gives an assessment to a problem education of children. He considered that work calls to formation at people of human qualities as the esthetic spirit, beauty and calls to bright future.

Keywords: education, education, educational process, self-education, labor, moral education, humanistic direction, formation and development

ҚАЗАҚСТАНДА ДЗЮДО КҮРЕСІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Т.Жаманбалин – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің магистрі

Дзюдо күресінің тарихы тереңде жатыр. Бұл спорт түрінде қолданылатын әдіс-тәсілдер бүкіл адамзат қоғамына кеңінен танымал екендігін білеміз, сол себепті, дзюдоға қатысты терминдер барлық әлем халықтарына түсінікті болып келеді. Дзюдо күресі үшін мән беретін жағдай жетілдіру және үйрету күрестегі техникалық шеберлік ерекшеліктерін, оларды шешудің әдістері, ол жетілдірудің және үйретудің негіздері. Үйрету үдерісінде белгілі бір тәсілдерге көбірек көңіл және уақыт бөле отырып, жеке техниканы қалыптастыруға көмектесу, жеке техника бұл көпшілік жағдайда жеңісті қамтамасыз ете алатын, тәсілдерді игеру болып табылады. Мақалада осы спорт түрін жетілдірудің ғылыми-педагогикалық негіздері қарастырылады.

Тірек сөздер: дзюдо күресі, ғылыми зерттеулер, жаттығу әдістемесі, дзюдошыларды даярлау

Егеменді еліміздің көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауындағы (Қазақстан-2030) «Ауруды болдырмау және салауатты өмір салтын ынталандыру» мәселесін басты мақсаттардың бірі ретінде жариялап, оны іске асыру үшін әрбір азаматтың қоршаған ортаны таза ұстап, дене тәрбиесі және спортпен шұғылдануы маңызды мәселе екендігін атап көрсетті. Сонымен қатар, Елбасы өзінің 2010 жылғы жолдауында Бұқаралық спортпен шұғылданушылар санын 2020 жылға дейін 30%-ға жеткізу қажеттігін атап көрсетті [1].

Дене шынықтыруды және спортты одан әрі дамыту, халықтың дене шынықтырумен және спортпен шұғылдануы үшін жағдайлар жасау, олимпиадалық, ұлттық, техникалық, қолданбалы спорт түрлерін және халық ойындарын дамыту, осы саланы басқарудың оңтайлы жолдарын және қазіргі әдістемесін жасау, бұқаралық спорт саласында спорт резерві мен халықаралық дәрежедегі спортшыларды дайындау үдерісі республикадағы спорт мектептерінде іске асырылады. Спорттық ізбасарларды даярлау жүйесінің негізгі компоненті болып спорттық бағытта білім беру мекемелері оларға: балалар мен жасөспірімдер спорттық мектептері; мамандандырылған балалар мен жасөспірімдер спорттық мектептері; жоғарғы спорттық мектептері; орта арнаулы оқу орындары; олимпияда резервін дайындайтын мамандандырылған балалар мен жасөспірімдер спорт мектептері болып табылады. Белгілі бір спорт түріне бейімдеп, Болашақ чемпиондарды даярлауда жоғарыда аталған мекемелердің атқаратын қызметі ерекше екендігі белгілі.

Олимпиадалық ойындар қатарындағы дзюдо күресі бойынша Қазақстан дзюдошыларының техникалық дайындығын жетілдіру, жаттықтыру әдістемесіндегі әлі пайдаланылмаған мүмкіндіктерді іздестіру, дзюдо күресінің жаттығу әдістемесіне балуанның жан-жақты дайындығы, шеберлігі, айла-әдістерді үйренуі, спортшының рухани құндылықтарының артуына әсер ететін оқу-жаттығу жүйесінің ерекшеліктерін қарастыру мәселелері ғылыми тұрғыда зерттеуді қажет етеді.

Осындай маңызды мәселелердің бірі болып тұншықтыру тәсілін тереңдетіп зерттеу жұмысы саналады. Белдесіп күресу, күрес өнері халқымыздың жан-тәнімен құмарта шұғылданатын үлкен спорт түріне айналып отыр. Ата-бабамыздан мирас болып қалған осы өнерді дәл қазіргі күнге дейін жеткізіп, ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып келе жатқан спорт өнеріне үлкен үлестерін қосқан ағаларымызды да атап өтсек артық болмас еді. Олардың қатарына: Қажымұқан Мұңайтпасов, Балұан-Шолақ, Амангелді Ғабсаттаров, Әбілсейіт Айханов, Қабден Байдосов, Аманжол

Бұғыбаев, Жақсылық Үшкемпіров, Дәулет Тұрлыханов, Қайрат Мысықпаев, Серік Шәкімов, Шәміл Серіков, тағы да басқа балуандарымыз жатады.

Жалпы күрес спорты (оның ішінде дзюдо күресі) қазіргі күрес талапкерлерімізді күштілікке, ептілікке, икемділікке, төзімділікке баули отырып, қазақ халқын әлемге әйгілі етуге жол ашады.

Дзюдо күресінің бір ғасырға жуық тарихы бар екендігін білеміз, біздің елімізде үйрету жаттықтыру барысындағы белгілі қиыншылықтарды тудыратын дзюдо күресі техникасынан, соның ішінде тұншықтыру тәсілі бойынша жапондық кәсіби атаулар қолданылады.

Қазақстан жерінде дзюдо күресі 1973 жылдан бастап даму жолына көшті. Дзюдо жапон халқының ұлттық күресі бола тұрса да дәл бүгін бүкіл әлемге аты әйгілі болып өркендеп отыр. 1961 жылы Халықаралық Олимпиадалық Комитеттің шешімі бойынша дзюдо күресі Олимпиадалық ойындар қатарына енгізіліп, қазір дүние жүзінде 200-ге жуық мемлекеттің басын құрайды. Қазақстан дзюдо федерациясы 1993 жылдан бері Халықаралық федерацияның құрамында. Біздің елімізде ең алғашқы дзюдоның негізін салушылар: Алматы қаласынан - Владимир Пак пен Қарағанды қаласынан - Анатолий Малкин болып табылады.

Дзюдо күресінің басқа күреске карағанда өзіндік ерекшеліктері мен қиындықтары да көп, осыған карамастан дзюдоның біздің елімізде өркендеуіне үлкен үлестерін қосқан: Павлодар қаласында – Төлеуғазы Әміржанов, алматылық – Абулхайыр Байбосынов, Жексенбай Саламатов, Алексей Атаев, Руслан Базоркин; Батыс Қазақстаннан Тілек Хамзиев сияқты т.б. жаттықтырушыларымыз. Күншығыстың даңышпандығын, мәдениетін, қаһармандығын ала келген дзюдо күресінің өзіне тән ерекшеліктері өте мол.

Дзюдо күресі XIX ғасырдың екінші жартысында жарық көрді. Жапонның жас та болса ұлы ұстазы өзінің ақылдылығын, ержүректілігін таныта отырып, джией-джиейпу және басқа да күрес түрлеріне шолу жасай отырып, бір-біріне ұқсас әдіс-тәсілдерге өңдеу, іріктеу жүргізе келе, осы дзюдо күресін өмірге алып келді. Жас маман дзюдоның дінін, ережесін жан мен тәннің үйлесімі, жарасымы деп тұжырымдады. Дзигаро Кано дзюдо – жауыздың қолы емес, онымен айналысқан адамға ізгілік, имандылық, адамгершілік қасиеттерін үйретеді, - деп түсіндірді. Токио қаласында 1882 жылы Дзигаро Каноның ұйымдастыруымен «Кодакан» атты дзюдо мектебі ашылды. Жаңа ашылғанда небәрі жиырма шаршы метр жерді алып жатқан жаттығу залы қазіргі таңда дүние жүзіндегі ең ірі дзюдо мектебіне айналып отыр. Жыл сайын бұл мектепте Дзигаро Каноның құрметіне дәстүрге айналған халықаралық жарыс өткізіледі. Біздің спорт мамандарының айтуы бойынша бүгінгі таңда Жапонияның жеті миллионная астам адамы дзюдо күресімен жүйелі түрде шұғылданады екен. Жапон халқы өздерінің ұлттық өнерін насихаттау үшін қаржының қиындығына карамастан өздерінің білікті мамандарын жүздеп, мыңдап ел-елге аттандырып отырды. Олар дзюдо туралы оқулықтар мен еңбектерін барлық тілдерге аударып, оның таралуына бар күштерін салды [2].

Халықаралық үлкен турнирлерде дзюдо күресінен көбінесе қарсыласынан өзінің жеке тәсілдерімен емес, техникалық әрекеттерімен шабуыл жасай алатын спортшылар жеңіске жетіп жатады. Дзюдода орындалған лақтыру тәсілдерінің нақтылығына, спортшының әр кездесуде кездесудің соңғы секундына дейін қарсыласына шабуыл жасау қабілетіне жоғары талап қойылады. Бұның бәрі спортшыларды жарысқа дайындаудың жаңа әрі тиімді жолдарын іздестіруді талап етеді. Білікті бапкерлер дзюдошылардың техникалық дайындығына жақсы жетілген тәсілдерді топтастыруға және оның жасалуына көп көңіл бөледі. Бұл спортшыға қарсыласын қорғаныстан шығаруға және өзінің техникалық әрекеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Қазақстан дзюдошыларының Әлем чемпионатында және Олимпиадалық ойындарда жоғары дәрежелерге жетуі үшін балалар мен жасөспірімдерді дайындау, жаттықтыру жүйесін қайта жасауға тура келеді.

А.А. Хмелевтің ойынша: жаттығудың алғашқы және екінші жылында күресті тұрып жасалатын тәсілдердің 45 түрін және жатып жасалатын тәсілдердің де осынша түріне үйрету техникалық әрекеттердің тек беткі жағын үйретуге әкеліп соқтырады. Одан қалса аяқтан ұстап тастау тәсілдерін үйрететін болса онда жас дзюдошылар осы тәсілдерді көбірек қолданады да, ал құшақтап лақтыру, артынан және алдынан шалу сияқты тәсілдер дамымай қала береді. Мұндай дайындықтар дзюдоның дәстүрін, стилін бұзып тұратын, күрес үстінде спортшының төмен қарап жүруіне, барлық уақытта шықса да шықпаса да аяққа жабыса беруіне әкеліп соқтырады. Сол үшін спортшының қиын қимыл-қозғалыстарды үйлестіруіне, қорғанысқа қарсыласының бұрылу кезінде жасалатын тәсілдеріне, қолмен, аяқпен, бөксемен, көбінесе құлай жатып жасалатын тәсілдерге көбірек көңіл бөлген жөн. Дзюдоның негізін салушы Дзигаро Каноның айтуынша, «Дзюдо бұл көбінесе денені және күшті тиімді қолдана білу қасиеттерін жетілдіруге жол саналады».

Дзюдоның мақсаты жаттығуларға сүйене отырып, шабуыл жасау, қорғану және дене мен ерік-жігерді тәрбиелей отырып үйрету, бағындыру өнерімен шектеледі. Дене тәрбиесінің құралы ретінде дзюдо - күшті дамытуға, денсаулықтың және білімнің ар қасында барлық мүмкіндіктерін толық ашуға бағытталады. Егер денсаулығы ж оқ болса, болмаса өзінің таланттарын көрсету қабілеті төмен болса онда адамның небір керемет ойлары мен мақсат-міндеттері жүзеге аспайды. Дзюдо - тәсілдер мен жаттығуларды ұйымдастыратын лақтырулардан, жатып күресуден және аударулардан тұрады. Дзюдоның бұл міндеттерін пайдалануға дененің барлық мүшелері мен бөліктері қатысады. Тиімді жаттығу кезінде адам организмінің функционалдық қызметі - денсаулықты нығайту үшін, жұмыс тығыздылығының толық орындалуы үшін жұмысқа жарамды деңгейде сақталуы керек.

Жаттығулар арқылы денсаулықты нығайту бұл дзюдоның ең басты міндеттерінің бірі болып саналады. Күресте шабуылдан басқа да қорғаныс, жеке өзін-өзі қорғау әрекеттері қолданылады. Мысалы, күнделікті өмірімізде көптеген күтпеген жағдайларға тап болуымыз ғажап емес. Сондықтан осы жағдайларға алдын-ала дайындала жүріп, өзін-өзі қорғау тәсілдерінде күнделікті жетілдіріп отыру керек.

Әлем чемпиондары үшін маңызды заңдылық сипаты күреске берілген уақыттың ішінде жоғары дәрежелі әрекеттер жасау болып табылады. Я.И. Ковлев, И.Д. Чермит, К.Д. Рубанов әр түрлі Әлем

чемпионаттарында, әсіресе олимпиадалық ойындардағы бәсекенің өсу қарқындылығы дзюдошыларды дайындауда жаңа әдістерді, барлық уақытта жаңа амалдарды қолдануды талап ететіндігін ескереді [7]. Авторлар дайындықтың бір амалы ретінде жаттығуда қозғалыс ойындарын қолдануды ұсынады. Олар жаттығу кезеңінде дене даярлығының жоғарылауына, айналысушылардың әрі қарай жоспарланған жұмыстарына және неғұрлым дарынды және жан-жақты дзюдошылардың күрес техникасындағы қарапайым дағдыларын қалыптастыруға бағытталған педагогикалық әдістерді қолданған. Спортпен шұғылдану жас спортшылардың бойында күш, еріктілік, батылдық, қайсарлық, өзіне деген сенімділік, жеңіске деген талпыныс, тәртіптілік сияқты оң қасиеттердің қалыптасуына әсер ете отырып, спорттық қызметтің жүйелі, ұзақ шынығуға, жоғары жетістікке жетуге баулиды.

Дзюдо жеңіске жету өнеріндегі ғылыми жүйелердің құрылуымен ерекшеленеді. Қазақстанда жыл сайын дзюдоға деген қызығушылық артуда. Ересектер жастар және жасөспірімдер арасында ел біріншіліктері өтіп тұрады, оған Қазақстанның түкпір-түкпірінен 10 мыңнан астам спортшы қатысып, дзюдоға қызығушылық танытқандардың саны мен сапасының көтерілгенін көрсетеді.

1 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы».

2 <https://ru.wikipedia.org/wiki>.

3 Поляков В.В Динамика скоростно-силовых качеств в зависимости от состояния нервной системы. // Спортивная борьба: Ежегодник, 1984. - 60-63 б.

Резюме

Т.Жаманбалин – магистрант 2-курса, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая

«Научно-педагогическая основа повышение дзюдо в Казахстане»

Борьба дзюдо имеет многовековую историю. Традиции и обычаи этого вида спорта широко известны всему мировому обществу, и поэтому термины дзюдо понятны во всем мире. Самое главное в дзюдо, на что стоит обратить внимание, это особенности технического мастерства борьбы и их методика как способы развития этого вида борьбы. В процессе обучения, наряду с широким применением этих методик, необходимо уделять внимание на внедрение и личной техники борьбы, что способствует достижению победы. В статье рассматриваются научно-педагогические основы совершенствования этого вида спорта.

Ключевые слова: борьба дзюдо, научные исследования, методика тренировки, сила, подготовка дзюдоистов

Summary

T.Zhamanbalin – 2 Masters Course, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

«Scientific and pedagogical bases judo increase in kazakhstan»

Judo has a long history. Traditions and customs of this sport is widely known throughout the world society, and so the terms of judo is understood all over the world. The main in judo that we should pay attention is the particularity of technique skills of wrestling and its methods as the way of the development of this kind of wrestling. In the process of learning with the widely using of these methods it is necessary to pay attention to introducing and the personal technique that promote to the achievement of the victory. The article deals with the scientific-pedagogical bases of improvement of the sport.

Key words: judo, scientific research, methodology of training, strength, training wrestlers

УДК: 159.923.2

БЕЙНЕФИЛЬМНІҢ СТУДЕНТТЕРДІҢ ТЫНДАЛЫМ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Д.Ілиясқызы – Шет тілдер және іскерлік карьера университетінің 2-курс магистрі

Аутенттік бейнефильмдер студенттердің тыңдап түсіну және сөйлеу дағдыларын дамытып, қалыптастыратын үдерісте белсенді жұмыс жасау үшін кең мүмкіндіктер ұсынады және студенттер үшін оқытудың барлық кезеңдерінде шет тілін меңгеру үдерісін ұнамды етеді. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы Білім беру тұжырымдамасы ойлы, саналы, өнерлі, білімді тұлғаны қалыптастыруға бағытталған және қазіргі білім жүйесі оқушылардың танымдық белсенділігін дамытатын оқытудың дәстүрлі емес, белсенді түрін және әдістерін оқу үдерісіне енгізу бағытында құрылуы тиіс. Бұл тапсырманы оқыту үдерісіне тек жаңаақпараттық технологияларды енгізу арқылы ғана орындауға болады.

Тірек сөздер: аутенттік бейнефильм, тыңдалым дағдысы, коммуникативтік құзыреттілік, көрсетілім алды, көрсетілім кезінде, көрсетілімнен кейінгі кезеңдер

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы Білім беру тұжырымдамасы ойлы, саналы, өнерлі, білімді тұлғаны қалыптастыруға бағытталған және қазіргі білім жүйесі оқушылардың танымдық белсенділігін дамыта-

тын оқытудың дәстүрлі емес, белсенді түрін және әдістерін оқу үдерісіне енгізу бағытында құрылуы тиіс. Бұл тапсырманы оқыту үдерісіне тек жаңа ақпараттық технологияларды енгізу арқылы ғана орындауға болады. Білім беру жүйесін ақпараттандыру – мемлекеттік білім саясатының негізгі қағидаларын жүзеге асырудың маңызды бір механизмі және стратегиялық тапсырма болып табылады. Ақпараттық оқыту технологиялардың озық үлгілерін қолдану арқылы білім берудің ғылыми-әдістемелік жүйесін жаңарту, оқыту әдістері мен тәсілдерінің түрлерін молайту, электронды оқулықтар жасауды ұйымдастыру ұлттық білім беру деңгейін халықаралық стандартқа жақындатуға мүмкіндік беретіні сөзсіз. Ағылшын тілін терең меңгерудің тиімді жолдарының бірі ақпараттық-коммуникациялық технологияны пайдалану болып табылады. Шетел тілі сабақтарында ақпараттық технологияларды пайдаланудың мақсаты – компьютерлік құрылғыларды, электронды құралдарды, аутенттік бейнефильмді қолдану арқылы ағылшын тілін үйретудің тиімділігін жоғарылату болып табылады. Бұлар арқылы

- ағылшын тілі сабағында жаңа инновациялық технологияны қолданудың маңыздылығын суреттеуге мүмкіндік туады;

- компьютерлік технологиялардың бар бағдарламаларын ағылшын тілінде сөйлеуге, түсінуге үйрету үдерісінде қолдану, мүмкіндіктерін көрсетіледі;

- бейнефильмдер мен мультимедиялық презентациялар арқылы диалог және монолог түрінде сөйлеуге үйретудің жаңа нұсқалары ұсынылады.

Ағылшын тілін оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану білім беру коммуникациясының интерактивті сипатын арттыра түседі. Ғалымдар А.А. Андреев, В.И. Солдаткин, В.П. Кашицин ағылшын тілін оқытуда ақпараттандыру үдерісінің ықпалын жан-жақты сипаттай отырып, әсіресе, білім мен ұғымды ұсыну, меңгеру әдістерінің өзгеретіндігін, мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекетінің жолдары туралы айтады. Осы орайда оқытудың тиімділігін арттыруды ұсынады. Сөйлеуге тыңдап түсінусіз үйрену мүмкін емес. Ағылшын тілін меңгеруде тыңдап түсіну қабілетін дамытудың алар орны ерекше.

Ауызша сөзді түсіну – адамның естіген сөздердің мағынасына талдау жасап, аяқталған ойды білдіруіне, ойша жинақтау қабілетіне байланысты болады. Тыңдап түсінудің негізгі топтарына мыналар жатады:

а) тыңдап түсіну дағдылары (мәтіннің грамматикалық және морфологиялық формаларын тани білу);

ә) сөздерді және сөз тіркестерін түсіне білу қабілеті;

б) дыбыстарды, дауыс интонациясын ажырата білу.

Тыңдау үдерісі есту қабілеті механизмімен тығыз байланысты. Есту, тыңдау қабілетін техникалық құралдар көмегімен жаттығулар жасау арқылы дамытуға болады. Ауызша сөзді түсіну үшін бір материалды бірнеше рет тыңдаудың қажеті жоқ. Сөзді толық түсіну бірден және толықтай бір рет айтқанда қабылданады. Қазіргі кезде ағылшын тілін меңгеруде (есту, тыңдау, оқу арқылы) оқу фильмдерін көру, ұнтаспалар тыңдау және т.б. мүмкіншіліктері өте көп. Ағылшын мамандарының сөйлеуімен жазылған ұнтаспалар, бейнефильмдер көптеп саналады. Бірақ ұнтаспа жазбасын тыңдау мен бетпе-бет ауызша сөйлесудің айырмашылығы бар. Сөйлеушімен ауызба-ауыз сөйлесудің, мүмкіндігі жоқтығы, ұнтаспа арқылы тыңдау барысында біршама қиыншылықтар туғызады. Сондықтан тыңдау қабілетін ұнтаспа көмегімен дамыту үшін арнайы аудио-жаттығулар мен аудио-мәтіндер қажет болады. Осы орайда мәтінді тыңдау, оқып отырған кісінің сөзін тыңдай отырып мәтінді оқып отырудың мәні зор. Тыңдауға үйренуді сөйлеушімен бетпе-бет отырып, тыңдаудан бастаған жөн. Аудиториялық сабақтарда оқытушының сөйлеуі, бейнефильмді көрсете отырып, оқытушының оқуы – оқушы үшін үлкен өнеге, үлгі болады. Бастапқы кезде сөйлеуден тыңдаудың пайызы басым болуы мүмкін. Сабақ кезінде кейде естіген материалды қайталаумен шектелеміз, ал оны түсіну қабілетіне көбінесе мән бере қоймаймыз.

Ағылшын тілін тыңдап түсінудің өзіне тән қиыншылықтары бар. Жаңа материалды тез ұғындыруға тырысып, тілдік материалдарды көп беру қабылдауды қиындатады, сонымен бірге дағдыны қалыптастыруға кері әсер етеді. Осының әсерінен оқушы тез тыңдап, түсініп, жауап дайындау үшін ойланып отырады. Бұндай тыңдау қорытындысы – тыңдаушының сөзінде катенің көп болуына әкеледі. Ауызша сөйлеуге үйрету – шетел тілін оқытудың ең қиын аспектісі болып саналатындықтан, ең негізгі мақсат – естігенін түсіне білуге үйрету. Түсінуді тексерудің ең басты бөліктерін, біріншіден – сурет арқылы, екіншіден – жазбаша жауап беру арқылы жүргізуге болады. Бұл жұмыс түрлері ауызша жауапқа жатпайды, ағылшын тілін үйрену үшін мұндай жұмыс түрлері тыңдап түсінуге қарағанда үлкен рөл атқармайды.

Тіл үйренушінің тыңдап түсіну дағдысын жетілдіруде фильм – ең негізгі дамытушы құралдардың бірі. Фильмді көру арқылы тіпті тапсырмаларды орындамай-ақ үйренушілердің сөйлеу тілі дамып, тыңдап түсіну қабілеті қалыптасады [1,18]. Тыңдап түсіну қабілетін қалыптастыруға бағытталған негізгі әдістемелік міндеттемелер ретінде мына төмендегілерді қарастырамыз:

1. Тіл үйренушілерді тілін оқытын ел өкілінің сөйлеу тілін түсінуге және жергілікті жердің тіл ерекшелігін, әлеуметтілігін және жеке бас ерекшелігін анықтай білуге үйретеді;

2. Көрнекі негіз бен мәтін құрамына қарай тілдік болжам жасай білуді дамытады.

Фильммен жұмыс істеу үш сатыдан: көрсетілім алды, көрсетілім кезінде, көрсетілімнен кейінгі кезеңдерден тұрады

Көрсетілім алды кезеңінде фильмді қабылдаудағы және түсінудегі негізгі тілдік қиындықтар түсіндіріледі, жаңа сөздермен жеке жұмыстар жүргізіліп, тұрақтандырылады, фильмдегі айтылған ойлардың функционалды типі талданады, аутенттік сөйлесу формулалары, тілдік елтану реалийлері, фильмді түсінуде және әлеуметтік психологиялық қапталында құрамдалған бағыттама-лар құрылады.

Фильмды көрер алдында мұғалім студенттердің кинолента атын немесе үзінділерді дұрыс түсіне алғандығын анықтап алуы керек. Педагог үзінділерде таныс емес сөздердің кездесетіндігін ескертуі керек. Оқушыларға сол сөздердің мағынасына болжам жасауға және кейіпкерлердің ілікпе сөздерін түсінуге тапсырма беруіне болады. Сонымен қоса, фильмде көрсетілетін мәселе жайлы, немесе не білетіні жайлы анықтауға байланысты және жауап алғысы келген сұрақтар құру арқылы кішігірім әңгіме-дүкен құруға болады. Бұл тапсырма кино көрермендерін мұқият тыңдауды ден қойып, мұқият болуға құлшындырады, себебі қатысушылар өздерінің сұрақтарына жауап іздей бастайды [2,37].

Фильмді көрсетер алдында қатысушыларға мынадай міндеттер ұсынылады: фильмның құрылымына арналған сұрақтар, сюжеттің ілеспелі мазмұндамасына қатысты тапсырмалар, айқын ілеспелі және өзін-өзі ұстау динамикасы мен кейіпкерлерінің бірлескен әрекеттері, фильмдегі ақпараттарды бағалау мен мінездеме беру. Фильмдегі оқиғаларды болжам жасауға арналған мұндай тапсырмалар фильмді мұқият қарауға жұмылдырады, себебі осындай тапсырмалардың жекелік сипатты маңызы болады. Мұғалім оқушыларға тақырып бойыша, жаңа сөздерге, кадрдағы эпизодтарға қарап фильмнің не туралы болатынына болжам жасауға тапсырма беруіне болады. Бейнефильм көрсетілімі белсенді оқу әрекетімен тікелей байланыста болады. Студенттерге фильмді көрер алдында аннотация формасында, сценарий схемасы, тезис, жоспар, тірек сөздер мен сөз тіркестері ретінде фильмді түсіну үшін алдын-ала басқару бағдарламасын ұсынуға болады. Оқушылар сонымен қатар фильмнің мазмұнына жасалған тірек тақырыпшалар (контекст) ретінде жазбалар жасауына болады. Тағы да дыбыс пен көріністің сәйкестігіне сипаттама беру тапсырмасын ұсынуға болады: мысалы, кадрда сол немесе басқа оқиғаның көрсетілім аясында қандай ойлар айтылғанын, фильмде көрсетілген өмірмен байланысты және қатысты сөздік айтылымдарын белгілеуге тапсырмалар беруге болады.

Тыңдап түсіну дағдысын қалыптастыруда фильмді бірнеше рет көрсетуге де болуы керек. Егер студенттердің көбісі эпизодтың едәуір бөлігін түсінбесе, мұғалім дыбысын өшіріп тастап, фрагменттерін ағылшынша түсіндіріп кетсе де болады. Қайталап көру барысында оқушылардың қызығушылығын жоғалтып алмау мақсатында тапсырмаларды түрлендіріп отыру керек.

Тыңдап түсіну дағдысын қалыптастырудағы тапсырмаларға мына мысалдарды атауға болады:

- Кейіпкерлердің артынан тұрақты тіркестер мен тиісті сөздерді қайталау;
- Үзіндіні тыңдап, сөйлемдегі бос орынға тиісті сөздерді қою;
- Киноүзіндіні тыңдап, қандай тұрақты тіркестер еш өзгеріссіз қолданылғанын айту;
- Үзіндіні тыңдатып қандай сөзге қандай анықтамалар кездескенін айту;
- Сөйлемді аяқтау. Мұнда біршама нұсқа бар: 1) сөйлемнің басы бар, аяғы аяқталмаған. 2) сөйлемнің ортасы жоқ. 3) сөйлемнің басы жоқ;
- Киноүзінді көріп, келесі бағанаға қазақша немесе ағылшынша баламасын жазу;
- Үзіндіні тыңдап, мұғалімнің айтқан ойымен келісу немесе қарсы шығу;
- Сұраққа нақты жауап беру.

Көрсетілім аяқталғаннан кейінгі кезеңдегі мұғалімнің негізгі әрекеті – студенттердің кинофрагменттің мазмұнын түсінгенін тексеру және фильмді түсінуде пайдаланылған әрекеттердің тиімділігін бақылау, сонымен қатар фильмдегі пайдаланылған тілдік құралдарды студенттердің меңгергендігін анықтау. Әсіресе мазмұндаудың түрлеріне ерекше назар салу керек (қысқартылған мазмұндау, кейіпкердің атынан таңдалған мазмұндама). Сұраулы-жауапты жұмыс, драматизация, диалогты рөлдік түрде ойнау, ілеспелі фильм көрсетілімін, фильмдегі сөйлесу жағдаятының шындық көрсетілімін, кеңдігін, қосымшасын мақсатты түрде пайдалану ұсынылады.

И.В. Антонова тыңдап түсіну қабілетін қалыптастыруға және лексиканы үйренуге бағытталған келесі тапсырмалар жүйесін ұсынады [3,45]:

- барлығы түсінікті болғанға шейін фильм үзіндісін бірнеше рет көру;
- сөйлесу диалогындағы кейбір тұстары түсініксіз болса, түсініксіз сәттерді тоқтатып, артқа айналдырып, қайта көру;
- көріп жатқан уақытта таныс емес сөздерді сөздіктен іздестіру;

- таныс емес сөздер тізімін жасап, көріп болғасын аудару;
- фильм сценарийін алдын-ала оқып, жаңа сөздерді жазып алу;
- фильмды тыңдап отырып, бар мәтінін жазу, барлық тыңдалған нәрсені субтитрмен немесе сценариймен салыстырып тексеру;
- фильмды көріп отырғанда плеерге сөзін жазып алып, бірнеше рет тыңдау;
- сөйлесу жағдаятына «ену әсерін» туғызатындай актерлардың сөйлеу ырғағына салып, сөздерді қайталау;
- осы жұмыс барысында ағылшын тілінің кең таралған тіркестері, олардың аудармасы мен айтылу ырғағы есте қалады. Лексиканың жатталу әсері мен тыңдап түсіну қабілетінің қалыптасуы фильмді бірнеше рет көру санына тікелей байланысты;

Осы мақала даярлау барысында, ұсынылып отырған әдістеменің көптеген шет тілі мұғалімдерінің шет тілін жеке оқыту тәжірибелерінде сәтті қолданылып жүргендігін анықтадық. Аутенттік фильмдермен аптасына бір не екі рет жүйелі түрде жұмыс жасау арқылы бір жылда оқушылардың тыңдап түсіну қабілетін кәдімгідей дамытуға болатындығын осы тәжірибелерден байқадық. Егер үйрету барысында алғашқы уақытта тіл үйренуші тек кейбір сөздерді, кейіпкерлердің сөздеріндегі танымал тіркестерді ғана айыра білсе, бірте-бірте кейіннен ол фильмдердегі сөйлесулердің барлығын дерлік түсінеді, ал сөйлеу жылдамдығы тез болса, жалпы мағынасын түсіне алады [4].

Қорытындылай келе, аутенттік бейнефильммен жұмыс тіл үйренушінің тыңдап түсіну дағдысын қалыптастыруға жақсы мүмкіндік туғызады және оны әртүрлі үйлесімді жаттығулар арқылы шет тілін оқытуда кеңінен оңды нәтижеге жету мақсатында пайдалануға болады.

1 Мятлова М.И. Использование видеофильмов при обучении иностранному в средней школе // Иностранные языки в школе, - №4. 2006.

2 Allen V.F. Techniques in Teaching Vocabulary. - Oxford: Oxford University Press, 1983.

3 Антонова И.В. Просмотр аутентичных художественных фильмов, как способ совершенствования коммуникативной компетенции в области английского языка // Молодой ученый, - №6. Т.2, 2011.

4 Даулеткалиева А.Т. Шетел тілін оқытуда бейнефильмдерді пайдалану.

Резюме

Д.Ильясова - магистрант 2 курса

«Роль видео фильма в формировании у студентов умения слушать»

Аутентичные фильмы открывают широкие возможности для активной работы в процессе развития умений аудирования и говорения учащихся и делают учебный процесс овладения иностранным языком привлекательным для школьников на всех этапах обучения. Стандарт об образовании Казахской Республики направлен на воспитание и формирование мыслящих, умных, творческих личностей и сегодняшнее образование не развивает только познавательные способности учеников, а организовывается в активной форме. Для выполнения такой задачи можно только через внедрения инновационных технологий.

Ключевые слова: аутентичный фильм, умения аудирования, коммуникативная компетентность, этапы до просмотра, во время просмотра, после просмотра

Summary

I.Diana - the magister 2 courses

«Role of video of the movie in formation at students of ability to listen»

Authentic movies open ample opportunities for active work in development of abilities of audition and speaking of pupils and do educational process of acquisition of a foreign language attractive to school students at all grade levels. The standard about formation of the Kazakhstan Republic is directed on education and formation the conceiving, clever, creative persons and today's education doesn't develop only informative abilities of pupils, and is organized in an active form. For performance of such task it is possible only through introductions of innovative technologies.

Keywords: authentic film, listening skills, communicative competence, steps before watching, while watching, after watching

ПИКТОГРАФИЯЛЫК ЖАЗУУНУН БАКШЫ БУЛАГЫ – ЭҢ БАЙЫРКЫ ИСКУССТВО

К.Т. Жаманкулова – КР УИАнын Ч.Айтматов атындағы Тил жана адабият институтунун
Кыргыз тил илими бөлүмүнүн жетектөөчү кызматкери

Руналар көп мезгил бою кабарды берүү максаты үчүн кызмат кылган тамгалардын ырааттуу жайгашуусу катары каралып келген. Орто кылымдар мезгилинде көп учурларда эле усталар жасаган буюмдарына өз аттарын жазышкан. Мисалы, бир везерлик сөөктө “Сделал Улухари” деген жазуу болгон. Мындай мисалдар көп кездешет.

Бирок 1900-жылдан баштап жогоркудай жазуулар учурабайт, анткени аталган мезгилден баштап руна жазууларынын ыйык белгилер катары бериле баштайт. Мисалы, “На обоих наконецниках копий руны соединены с, несомненно, священными знаками свастики, солнечного крута, трискеле, так называемого знака молнии т.д.”(1:51). Э.Вебер мына ушул бириккен жер терең мааниге ээ дейт, анткени руналар ыйык белгилер сыяктуу эле курал-жарактын күчүн арттырат жана мына ушинтип алар өздөрү ыйык боло алат.

Руналардын ыйык экендиги тууралуу 1937-жылы мындай илимий жыйынтыктар да келип чыккан: “Руналар” германдыктар үчүн күч менен заряддалган жандуу нерсе болуп калган, “которые он как воин мог бы заставить сосредоточиваться и развертываться, если бы он имел правильные познания о них”(1:53). 1938-жылы руна жазуулары тууралуу: “Руна с малолетства были всем, прежде чем стали средством общения. Их нарезание имеет основание веры, схожее с таковыми в древних наскальных рисунках, и схожую цель: укрепление и увековечение. Это нечто сверхъестественное, в этих знаках священная сила” (1:53), - деп айтылган. Ошентип, руналар германдыктардын түшүнүгү боюнча предметтерге жан киргизген жана күч берген ыйык белги катары саналган.

В.А.Истрин алгачкы жазуунун негизинен магиялык болгондугу фактыларга туура келбейт деп эсептейт (2: 45). Ал магиялык тематикадагы жазуулар болгондугун танбайт: “Ырас, магиялык жана дарымдоочу формулалар, магиялык мүнөздөгү табу белгилери жана башка белгилер байыркы жазууда бир кыйла орунду ээлеген”(2: 46). Ошондой болсо да тарыхта жана этнографияда белгилүү болгон пиктографиялык эстеликтердеги жазуулар канткени менен магиялык-культтук эмес, практикалык максаттарда – аңчылык, согуштук, соода-алмашуу ж.б. темаларында болгон дейт В.И. Истрин.

Алгачкы пиктографиялык жазуулардын келип чыгышын шарттаган башкы булак байыркы искусство деп эсептейт В.И. Истрин. Ал алгачкы пиктографиялык жазуунун башталышын байыркы сүрөттөрдүн дүйнөнү таануу үчүн, адамдын көркөм табитин канааттандыруу, же магиялык-культтук максатта гана эмес, коммуникативдик жана мемориалдык максаттарда, т.а., кандайдыр бир маалыматты башкаларга берүү үчүн, атап айтканда, кабарды башка жактагы жана башка мезгилдеги адресаттарга жеткирүү үчүн колдонула башташы менен байланыштырат.

Алгачкы пиктографиялык жазма эстеликтердин анализи алардын бардыгына айрым бир графикалык өзгөчөлүктөр таандык экендигин көрсөткөн. Алсак, В.И. Истрин пиктографиялык жазма эстеликтерди айрым сүрөттөрдөн эмес, баяндоо (аңгеме) мүнөзүндөгү татаал сүрөт композициясынан же бири-бири менен ырааттуу байланышкан сүрөттөрдүн сериясынан турган “сүрөттөгү аңгемелер” деп атайт (2: 47).

Биринчи типтеги пиктографиялык сүрөттөргө: алмашуу шарттары жазылган пиктографиялык жазуу; пиктографиялык каттар; ири окуялар, согуштук, соттук ж.б. мемориалдык жазуулар кирет. Экинчи тибине: согуш жана аңчылыкты чагылдырылган пиктографиялык аңгемелер, көр үстүнө коюлган мемориалдык жазуулар, пиктографиялык уруулук летопись-хроникалары. Ушуга эле дуба окуу, дарымдоо, үрп-адат жана уламыштар кирет. Акыркы категориядагы сүрөттөр оозеки аңгемеге таяныч пункт катары же иллюстрация катары кызмат кылган, ошондуктан ал пиктограммаларды жазма эстеликтерге шарттуу түрдө гана киргизүүгө болот (2: 50). М.Коэн акыркы категорияны “пиктограмма-сигналдар” деп, ал эми калгандарын “пиктограмма-белгилер” деп атайт (3: 16).

Ошентип, алгачкы жазуунун пайда болушу байыркы искусстводо татаал баяндоо тибиндеги бири-бири менен ырааттуу байланышкан же символдук, же белгилик мүнөздөгү элементтерди камтыган сүрөттөрдүн пайда болушу менен байланыштуу.

В.И.Истриндин пикири боюнча байыркы искусствонун биринчи издери жогорку палеолит дооруна (4: 53), о р и н ь я к - с о л ю т р е й (болжол менен б.з.ч. 40-25 миң жыл) маданиятына мүнөздүү жана, чамасы, «кроманьон адамынын» калыптанышы менен байланышта келип чыккан. Бул мезгилдеги сүрөт искусствосун жаныбарлардын (арстан, ташка чегилип жасалган керик (носорог), ат, бугу ж.б.) контурдук, сызыктуу сүрөттөрү, сөөккө оюп түшүрүлгөн же кара жана кызыл боектор менен аскага жана үңкүрдүн дубалына тартылган сүрөттөр, аялдын тулкусу түшүрүлгөн скульптуралык эстеликтер түзөт. Булар абдан реалисттик мүнөздө, ошону менен катар эле абдан жөнөкөй аткарылган.

Байыркы искусство кийинки мадлен искусствосунда (болжол менен б.з.ч. 25-15 миң жыл) жогорку палеолит доорунда гүлдөгөн. Бул доордо көптөгөн үңкүрлөрдүн дубалдары (Комбарель, Кап Бланк, Фон де Гом, Франциядагы үч бир тууган, Ла Пасьега, Альтамир, Испаниядагы Кастильо) ошол замандын “сүрөт галереясы” сыяктуу сансыз сүрөттөр менен капталган. Бул сүрөттөр бир түстүү, контурдук жана статикалык орньюко-солютрей сүрөттөрүнөн айырмаланып, өзүнүн көп түстүүлүгү, деталдуулугу, бөтөнчө таасирдүүлүгү, жандуулугу, эспрессиялуулугу, атап айтканда, кыймылды эптүүлүк менен бере алгандыгы менен айырмаланат (2: 55).

Мадлен маданиятындагы сүрөттөрдө өзгөчө кызыгууну жараткан - сүрөттөө элементтери болуп

эсептелет, аларды шарттуу белгилер қатары түшүндүрүүгө болот. Мындай сүрөттөргө Марсуляс үңкүрүндө денесине тамга түрүндөгү белгилер түшүрүлгөн бизондун сүрөтү; Турдан үңкүрдөн табылган бугунун тамгаларды эске салган үч белгиси бар мүйүзүнүн сыныгы ж.б. кирет. Ошондой эле Франциядагы Ла Пасьега мадлен үңкүрүнө кире бериш жериндеги аскада табылган сүрөт айрым окумуштуулар тарабынан үңкүргө кирүүгө тыюу салган пиктограмма қатары түшүндүрүлгөн. Булар пиктографиялык жазууга жатпайт, бирок пиктографиянын элементтери даана көрүнүп турат.

Мезолит доорунда (болжол менен б.з.ч. 15-миң жылдыктан 6-8-миң жылдыкка чейин) искусстводо пиктографиянын элементтери мурункудан көбүрөөк болгон. Жогорку палеолитке мүнөздүү жаныбарлардын өзүнчө, айрым сүрөттөрүнүн қатарында мезолит искусствосунда көп сандаган баяндоо мүнөзүндөгү татаал сүрөттүк композициялар пайда болгон. Бул өзгөчө Чыгыш Испаниядагы жана Түндүк-Батыш Африкадагы кийинки каспий маданиятында кеңири орун алган.

А.П.Окладников айткандай, мында адамдар жана ар түрдүү жаныбарлар қатышқан катуу талап менен ойлоп табылган сценалар бир сюжетке бириккен баяндоо мүнөзүндөгү кеңири көп фигуралуу композициялар бар: “Ар бир сүрөт, ар бир ушундай композиция өзгөчө бир сезимге толгон, дайыма эмоционалдуу түскө боелгон конкреттүү фабуласы бар өзүнчө эле бир бүтүн ар түстүү аңгемени билдирет” (2: 57).

Мезолит доорунда искусстводо сүрөттүн схематизациясы көбөйөт, баяндоо татаалдашып, окуяны, аракетти берүү аракети күч алат. Сүрөттөрдө татаал, терең жана абстрактуу түшүнүктөр пайда болот. Мезолит искусствосунун эстеликтери көрсөтүп тургандай, көркөм функциялар пиктографиялык функциялар менен айкалыша баштайт. Мисалы, көпчүлүк сүрөттөр жогорку палеолиттен айырмаланып, “тигил же бул ири окуяларға (согуштук, аңчылык) кеңири баяндалған сюжеттик «иллюстрация» қатары қызмат қылған же ошол окуяны эс-ақылға, болгондо да айтуучунун жеке эс-ақылында эмес, ошол уруулук коомдун коллективдүү эс-ақылында бекемдөө үчүн қызмат” (2: 58). Ошондой болсо да, В.А.Истрин бул сүрөттөрдү таза пиктографиялык жазуу деп атоого болбостугун белгилейт.

Аталған доордогу сүрөт эстеликтеринен “масдаль белгилери” өзгөчө орунда турат. 1887-жылы Мас д’Азиль (француз Пиренеялары) мезолит үңкүрүнөн қызыл охра менен тартылған геометриялык оюулары бар (сүйрү тегерек тактар, туурасынан кеткен жол-жол сызыктар, кресттер, ийри-буйру сызыктар, решеткалар, жылдыздар ж.б.) жалпак таштар табылған. Ушундай эле сүрөттөрү бар шагыл таштар жогорку Пиренея (де ла Круазад, де ла Турасс, де Гурдан, Риета ж.б.) мезолит үңкүрлөрүнөн табылған. “Масдаль белгилерин” ачқан француз окумуштуусу Э.Пьетт буларды байыркы жазуу деп эсептеген, ал эми Мас д’Азиль үңкүрүн мезолит жазгычтарынын жер астындагы өтө зор мектеби деп атаған. Э.Пьетт финикий жазуусун масдаль белгилеринен келип чыкқан деген теорияны сунуштаған (5: 385-427).

Бирок азыркы учурда мындай көз қарашты жақтоочулар жок. Азыркы окумуштуулардын көпчүлүгү масдаль белгилерин байыркы магия жана төлгө үчүн қызмат қылған деп эсептешет. Ошондой эле масдаль белгилери өлгөн уруулаштарынын учуп кеткен “жандарынын жайы” деген да гипотеза болгон. В.И.Истрин муну башка бир Бирзек (Швейцария) мезолит үңкүрүндөгү эки жүздөн ашық шагыл таштар далилдеп турат дейт, алардын көпчүлүгү атайылап талқаланғандай түрү бар. Ошондой эле масдаль шагыл таштары жөнөкөй эле санак таштары болушу мүмкүн деген да пикир бар.

В.А.Истрин қантсе да сүрөт-синтетикалык (пиктографиялык) жазуунун қалыптанышы көпчүлүк элдер үчүн б.з.ч. 8-6 миң жылдықта башталған неолит доорунда же энолит дооруна өтүү мезгилинде болушу ықтымал (2: 59) дейт. Ал бул жыйынтықты археологиялык, тарыхый маалыматтар, атап айтқанда, Чыгыштын улуу цивилизациясынын байыркы жазма эстеликтерин анализдөө тастықтағандығын айтат. Бизге келип жеткен шумер (б.з.ч. IV миң жылдықтың ортосу), египет (б.з.ч. IV миң жылдықтың аяғы), протоиндия (б.з.ч. III миң жылдык), крит (б.з.ч. III миң жылдықтың аяғы) жана қытай (б.з.ч. II миң жылдықтың ортосу) жазма эстеликтери бул өлкөлөрдүн элдери енолит доорун башынан өткөрүп жатқан мезгилге таандық (2: 59-60). Демек, аталған элдердин алғачқы жазуусунун жаралышы алардын неолит доорун баштан кечиріп жатқан мезгилине же жаңы ғана энолитке өтүү учуруна туура келет.

Сүрөттүк-синтетикалык жазуунун қалыптанышы жана өнүгүшү неолит доорунда болғондугун этнография боюнча маалыматтар ырастайт. В.И.Истриндин маалыматы боюнча көп элдерде неолит дооруна жақынқы мезгилде (Түндүк Америкадагы индеецтер, Ыраакы Түндүктөгү көптөгөн элдер, айрым африкалық уруулар) өнүккөн сүрөттүк-синтетикалык жазуу болгон. Бул жазууда ар түрдүү пиктограммалар болгон. Аталған жазуу маалыматты бекемдөө (көр үстүндөгү эстеликтердегі жазуулар, уруулук летопись-хроникалар, ири окуялар жөнүндө мемориалдық жазуулар, алмашуунун шарттары, дуба (молитва), дарымдоо, үрп-адат, уламыш ж.б.), маалыматтарды алыскы аралыққа жеткізүү (согуш же тынчтық қайрылуусу, согуш же аңчылық тууралуу маалыматтар, арыз-қат, сүйүү қаттары ж.б.) милдетін

аткарган. Бул жазуунун материалдары кабык (кора), береста (кайың кабыгынын сырткы катмары), бамбук, тери, сөөк ж.б. болгон.

Аталган жазууларда реалисттик жана схемалык сүрөттөр болгон. Мындан тышкары бул жазууда абстрактуу түшүнүктөрдү берүү үчүн символикалык жана эмблемалык мүнөздөгү сүрөттөр көбүрөөк кездеше баштаган.

1 Вебер Э. Руническое искусство. – СПб., 2002.

2 Истрин В.А. Развитие письма. – М.: Изд-во АН СССР, 1961.

3 Kohen M. L'écriture. – Paris, 1953, – стр. 16.

4 Дмитриева Н.А. Происхождение искусств. Всеобщая история искусств. т. 1. – М., 1956.

5 Piette E. Les galets colories du Mas d'Asil. «Antropologie». – Paris, 1896, v.7, – №4.

Резюме

«Истоки пиктографического письма - первобытное искусство»

В данной статье речь идет о функционировании пиктографических надписей, которые применялись не только в магически-культовых, а также практических целях и обозначали охотничью деятельность, торговые связи, обмен товарами между людьми, но и проводится мысль о том, что изначальный смысл этих надписей восходит к древнейшим образцам живописи.

Ключевые слова: руническая письменность, культовые знаки, древнейшие формы искусства, пиктографическое письмо, маздапские знаки, эпоха мезолита, древняя живопись, картинно-синтетическая письменность

Summary

«Roots of pictographic and ancient arts»

In this article has been analyzed functioning of the pictographic inscriptions which are implied the ancient cults and magic believes, at the same time they are symbolized practical aims and ways of thought of those who left pictographic inscriptions on stones, which include hunting activity, trade relations between peoples, denoting primordial roots of the inscriptions deeply related to the ancient representations of drawing culture.

Key words: rune inscriptions, cult symbols, ancient forms of arts, pictographic inscriptions, masdal signs, mesolite, ancient arts, pictorial-synthetic art.

КЫРГЫЗ ЭН ТАМГАЛАРЫ – ОРХОН-ЕНИСЕЙ ЖАЗУУСУНУН НЕГИЗИ

К.Т. Жаманкулова – КР УИАнын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун
Кыргыз тил илими бөлүмүнүн жетектөөчү кызматкери

Ачкыч сөздөр: эн тамгалар, түрк рун жазуусу, уруу жана урук тамгалары, енисей жазуусу, орхон-енисей жазуусу, тотемдердин символдуу формалары, маданий мурастар

Б.з.ч. биринчи миң жылдыктын башталышы менен Миң-Суу талааларында маданияттын мүнөзү жана өнүгүшү өзгөрө баштаган, бул Карасук тибиндеги эстеликтерден даана байкалат. Карасук маданиятынын маанилүү этабы - карасуктардын чарбасынын өнүгүшүндө малдын эти гана эмес, анын сүтү да тамак катары пайдаланылгандыгы болуп саналат. Эт берүүчү мал – кой болгон, аны көбөйтүү адамдардын маанилүү иштеринен болуп калган. А.Н. Бернштам кой “одновременно становится культовым животным (белгилеген – Г.Ж.), что документируется находками высеченных из камня его изображений, переплетенных зачастую с культом солнца как источником всей земной жизни», - дейт (1: 165; 2: 280).

Бул мезгилде аял – ыйык образга айланат, муну аялдын (белине чейинки же бүт бойдон) сүрөтү түшүрүлгөн таш монументтерден улам билүүгө болот. Мындай көрүнүштү адамдардын сүттү колдоно башташы менен байланыштырышат (1: 165). Эттин жана сүттүн молдугу, чарбанын өнүгүшү, албетте, элдин көбөйүшүнө сөзсүз таасирин тийгизген. Ошол эле учурда малдын көбөйүшү менен эн тамгаларынын келип чыгышы байланыштырылат. А.Н. Бернштам: “С укреплением роли отдельной патриархальной семьи и ее собственности связано появление тамг – знаков собственности” (1: 165; 3: 152), – деген.

Ошентип, патриархалдык үй-бүлөнүн бекемделиши менен алар топтогон байлык да көбөйгөн. Байлык – көп сандаган мал менен өлчөнгөн. Өзгөчө койду көбөйтүшкөн. Ар бир үй-бүлө өз малын башкалардан айырмалоо үчүн эн тамгаларын коюшкан. Бул - зарылдыктан улам келип чыккан.

Эн тамгалары – жазуунун келип чыгышынын башаты болуп саналат. Эн тамгаларын коюу – бара-бара тамгалардын келип чыгышына түрткү болгон.

Кыргыздар колдонгон эн тамгалар жазууга чейинки белгилерге кирет. Кыргыз эн тамгаларынын келип чыгышы, жогоруда айтылгандай, кыргыздардын мал чарбачылыгынын өнүгүшү менен байланыштуу

болгон. Кыргыз эн тамгалары кыргыздар жашаган жерлерден (Миң-Суу, Кыргызстандын территориясы) табылган. Буга окшогон белгилерди Л.Р. Кызласов жана Н.В. Леонтьев тамга (хак. *таңма*) деп (4: 6), таштагы чекме белгилерди Л.Жусупакматов тамга сымал белгилер деп атайт (5: 53).

Түрк рун жазууларынын чыгыш теги көп окумуштууларды кызыктырып келген жана бул тууралуу ар кандай ой-пикирлер айтылган. Алардын ичинен түрк рун жазууларынын чыгыш тегин уруулук белгилер менен байланыштырган окумуштуу Г.И. Спасский (6: 44) болгон. Ал айрым сибир жазууларынын белгилерин “сибир татарларынын” уруулук белгиси менен окшоштугуна көңүлүн бурган. Бул окшоштук А.Вамберини да кызыктырган. 1831-32-жылдары түрк рун жазуусунун түрк уруу тамгаларынын негизинде пайда болгондугу жөнүндөгү ою анын 1885-жылы Лейпцигде жарык көргөн эмгегинде айтылган (7). Г.Вамбериге чейин бул жөнүндө академик А.А. Шифнер да жазган. Ал белгилердин генезисин түздөн-түз тамгаларга алып барган (8: 2). Н.А. Аристов “Об этническом составе тюркских племен и народностей” деген эмгегинде түрк элдеринин урук жана уруу тамгалары жазуунун келип чыгышына негиз болуп берген деп эсептейт (9). Н.А. Аристов жеке менчик жана уруулук эн тамгаларды изилдеп, айырмачылыктарын ачып берген. Уруу топторунан үй-бүлө бөлүнүп чыккан соң, эн тамгалардын формаларында айрым өзгөрүүлөр келип чыккан.

Н.А. Аристовдун пикири боюнча түрк урууларында адегенде эн тамгалары урук, уруулук колдоочуну же сактоочуну (покровитель рода, племени) түшүндүргөн, коомдук-социалдык мамилелердин алга жылышы менен тамга жөнөкөй менчикти аныктаган эн тамгага айланган (10: 284-286). Н.А.Аристов эн тамгалары тууралуу мындай деген: “...существовавшие с глубочайшей древности родовые тамги были позднее употреблены в качестве букв в орхон-енисейском алфавите” (10: 28-29). Н.Г.Маллицкий бул теорияны колдоп, андан ары өркүндөтүп, байыркы түрк рун жазуусу тамгалардан келип чыккан деген көз карашын (11) билдирген. П.Мелиоранский Н.А.Аристовдун көз карашына макул болбогону менен, эн тамга белгилеринин айрымдары орхон-енисей алфавитине негиз болуп берген деген (12: 17).

В.В. Радлов өзүнүн белгилүү “Aus Sibirien” деген эмгегинде “тамга” теориясын айткан жана анын пикири 1939-жылы Азиз Ниалло тарабынан колдоого ээ болгон (13).

Жогоркудай пикирлерди С.В.Киселев сынга алганы менен, жазуунун келип чыгышында ички жана тышкы факторлор мааниге ээ экендигин белгилейт. Ал: “...если бесспорны связи прототипов, то во внешнем оформлении орхонское письмо зависит не только от западных аналогов, но и от своих местных предшественников – тамг, знаков – “бирок”... Сходство этих “дописьменных” знаков... с буквами орхон-енисейского алфавита иногда настолько велико, что соединение их в генетический ряд не вызывает сомнений. Орхонское письмо столь же заимствованное, сколь и местное изобретение” (14: 285), - дейт. Окумуштуу жазуунун системасында Енисейдеги түрк элдери эзелтеден колдонулуп келген тамга белгилердин бар экендигинен күмөн санабайт (14: 59, 264, 285, 321). Окумуштуу “Жазууга чейинки белгилердин” (тамгалардын) орхон-енисей алфавити менен өтө окшош экендигин айтып, аларды генетикалык жактан бир катарга коет. С.В.Киселев байыркы түрк рун жазуусунун башатында уруулардын жана уруулук союздардын белгилери жатат дейт (14: 143).

К.Сарткожаулы байыркы түрк рун жазуусунун башаты байыркы белгилер деп эсептейт (15: 89). К.Сарткожаулы В.Махмудов жана М.Шинэхуунун байыркы түрк рун жазуусунун калыптанышына тамгалар жана уруу белгилери (метка) негиз болуп берген деген пикирлерин мисалга келтирет жана окумуштуу Европа жана Азияда жашаган түрк элдеринин байыртадан бери XX кылымга чейин колдонулуп келе жаткан жана алардын кайсы урукка жана урууга тиешелүү экендиктерин көрсөтө алган тамгалары жана белгилери формалары жагынан байыркы түрк рун жазуусуна окшош экендигин белгилеп көрсөтөт. Ал: “Многочисленные знаки (belgü, tuḡa, taḡa, tühür ~ mör), найденные в степных районах Евразии с автохтонным населением, имеющие тюркские корни указывают верность данной теории” (15: 22), - дейт. К.Сарткожаулынын маалыматы боюнча алгачкы орто кылымдарда белгилердин негизин тотемдердин символдуу формалары түзгөн. Бул белгилер урууларды бири-биринен айырмалап турган код болгон. Код белгилүү бир маалыматты алып жүргөн. Ошондуктан байыркы түрктөр аны *tuḡa* деп аташкан (15: 22).

Ошентип, эн тамгалар орхон-енисей жазууларынын басымдуу бөлүгүн түзөт.

Түрк-монгол тилдүү элдердин уруулук эн тамгалары жөнүндө маалыматтар Н.А. Аристов, В.В. Радлов, Д.Н. Соколов, В.В. Бартольд, Р.Г. Кузеев, Р.Керейтов, Н.А. Баскаков, Г.Н. Лебедева, С.И. Вайнштейн, В.Я. Бутанаев ж.б. эмгектеринде кездешет.

Кыргыз окумуштуулары С.Сыдыков жана К.Коңкобаев байыркы түрктөрдүн тамгалары менен идеографиялык мотивдери рун алфавитине кошумчаланган болушу да толук ыктымал, анткени Түштүк Сибирь, Орто Азия түрк элдеринин эн тамгалары менен жазуусунун системасында айрым окшош

белгилердин бар экендиги да чындык деген пикирди айтышат (16: 11). С.Сыдыков, К.Конкобаев енисей-түрк жазуусунун башатында кыргыздар турган деп эсептешет. Алар енисей түрк жазууларын енисейлик кыргыздар баш болгон ошол доордогу түрк урууларынын кат-сабаттуу өкүлдөрү жазган деп болжолдошот. Анткени кыргыздар тарых боюнча кайсы жерде жашаса, дал ошол аймактардан Енисей жазуулары табылган жана табылып жатат. Мындай эстеликтер Миң-Суудан, Кыргызстандын Талас, Фергана өрөөндөрүнөн, Кочкордон табылган.

А.Абдыразаков орхон-енисей эстеликтеринин тили байыркы кыргыздардын баба тили болгон дейт. Окумуштуу: "...VI-IX кылымдарда кыргыздар мамлекеттик ж.б. иштерди жүргүзүүдө ошол баба тилибиз менен бирге өз жазуусун колдонгондугу талашсыз чындык", - дейт. Окумуштуунун пикиринде бул алфавитти кыргыздар түзгөн жана колдонуп келишкен, бара-бара башка тектеш түрк уруулары өз ишинде колдоно башташкан (17: 33).

О.Каратаев орхон-енисей жазууларындагы алфавиттин басымдуу бөлүгү эн тамгалардан келип чыккан деген Н.А.Аристовдун пикири негиздүү деп эсептейт. О.Каратаевдин пикири боюнча орхон-енисей эн тамгаларынын башаты Түштүк Сибирдин этностук-маданий чөйрөсүнө таандык. Окумуштуу 2013-жылы көргөн жарык эмгегинде Енисей жергесиндеги эн тамгаларын кыргыз урууларынын эн тамгалары менен салыштырат. Бул салыштыруу кыргыз эн тамгаларынын басымдуу бөлүгү орхон-енисей жазууларындагы алфавиттерге өтө окшош, теги жалпы экендигин көрсөткөн (18: 165-167).

Мындай жыйынтык енисей аймагынан табылган жазуулар кыргыздарга таандык деген окумуштуулардын (В.Томсен, В.В. Радлов, С.Е. Малов, С.И. Вайнштейн, Л.П. Потапов, Ө.К. Караев, В.Я. Бутанаев ж.б.) негиздүү пикирлерин жагы бир жолу тастыктайт.

О.Каратаев байыркы жалпы кыргыз эн тамгасынын параллелдери хакас, тува, башкырлардын курамдарындагы "кыргыз" деп аталган уруулардын эн тамгалары менен толук дал келерин аныктаган. Бул пикир VII-VIII кк. кытай жыл баяндарындагы маалыматтар менен да бекемделерин айтып, О.Каратаев Енисей чөлкөмүндөгү (Хакасия, Тува, Тоолуу Алтай, Краснодар крайы) руникалык жазуулар ж.б. аска-таш беттериндеги чегерилген тамгалар, маданий эстеликтер кыргыздарга таандык дейт (18: 171). Чындыгында эле илимий адабияттардагы материалдарга жасалган анализ О.Каратаевдин бул пикиринин туура экендигин далилдейт.

О.Каратаев өзүнүн иликтөөлөрүнө таянып, Енисейдеги (Түштүк Сибирь жана ага жамаатташ аймактар) байыркы эстелик жазуулар жана алардагы эн тамгалар көөнө кыргыз маданиятынын мурастары деп эсептейт (18: 145). Окумуштуу эн тамгалар көчмөн түрк-монгол тилдүү элдерде байыртадан туруктуу сакталып келе жаткандыгын белгилеп, эн тамгалар этногенезди, этностук тарыхты, этностук маданиятты иликтөөдө тарыхый жазма булактар менен бирге маанилүү маалыматтар катары кызмат кыларын белгилейт. Автор уруулук эн тамгаларды тотем сыяктуу уруу-уруктарды, этностук топторду, элдерди бирин-экинчисинен айырмалоочу атрибуттар катары карайт (18: 7). О.Каратаев кыргыздын эн тамгаларынын басымдуу бөлүгү уруулук (урук) тотемдерди аныктоо менен бирге урук, уруу, уруулук бирикме сыйынган жан-жаныбарлардын, канаттуу жырткыч куштардын символикалуу элестерин чагылдыарын белгилейт. Окумуштуунун пикиринде кыргыздардын турмушундагы эн тамга белгилеринин өзгөчө маанисин этностук аталыштар (этнонимдер) да көрсөтүп турат. Мисалы, кош тамга (мунгуш), жагалмай тамга (мунгуш), ача тамга (жору), кайчы тамга (жору), кош бычак (багыш), жогору тамга (кытай), төмөн тамга (кытай), кылыч тамга (басыз), керки тамга (басыз), жаа тамга (азык), ай тамга (саруу), жогору чекти (багыш), төмөн чекти (саяк), үчөк (басыз), үч ок тамга (канды), жогор тон (мундуз), төмөн тон мундуз (мундуз) ж.б. (18: 144).

Жогорудагы окумуштуулардын жана О.Каратаевдин илимий негизде берген маалыматтары жана жыйынтыктары енисейлик эн тамгалардын байыркы енисейлик кыргыздарга таандык экендигин кашкайта көрсөтүп турат. Ошондой эле, байыркы жалпы кыргыз эн тамгасынын параллелдери хакас, тува, башкырлардын курамындагы "кыргыз" деп аталган уруулардын тамгалары менен дал келерин далилдейт.

Кыргыздардын байыркы эн тамгалары енисей жазууларына негиз болуп берген. Орхон-енисей жазуусунун башатында кыргыздар жана кыргыз жазуулары турган жана бул жазууну кыргыздар менен дайыма ирегелеш, коңшулаш жашаган, тыгыз алакада жашаган башка түрк уруулары да колдонгон.

1 Бернштам А.Н. Избранные труды по археологии и истории кыргызов и Кыргызстана. II. – Бишкек: Фонд "Сорос-Кыргызстан", 1998.

2 Киселев С. Семантика орнамента карасукских стел. Известия. ГАИМК, вып. 100, 1933.

3 Грязнов М. История СССР... 1-т.

4 Кызласов Л.Р., Леонтьев Н.В. Народные рисунки хакасов. – М., 1980.

- 5 Жусупматов Л. Древние катосхемы земли в пиктографии петроглифов юга Кыргызстана.- Ош. 2006.
- 6 Спасский Г.И. О достопримечательных памятниках сибирских древностей и сходстве некоторых из них с великорусскими. – ЗВРАО, Т. 12, 1857, часть 3, Надписи.
- 7 Вамбери Г. Das Türkenvolk in seinen ethnologischen und ethnographischen Beziehungen, 1885.
- 8 Shafner H. Über versciadene sicirische Ergentums-Zeichen/- «Melanges russes», 1858, т.4.Ст.-Pbg.858.
- 9 Аристов Н.А. Заметки об этническом составе тюркских племен и народностей и сведения об их численности // ЖС. 1896, Вып. 3-4.
- 10 Аристов Н.А. Опыт выяснения этнического состава киргиз-казаков Большой орды и каракиргизов. – ЖС. 1894,- Вып. III-IV.
- 11 Маллицкий Н.Г. “О связи тюркских тамг с орхонскими письменами”. ПТКЛА. Год 3. 1897-1898-жж.
- 12 Батманов И.А. Язык енисейских памятников древнетюркской письменности.- Ф., Изд-во АН Кирг.ССР, 1959.
- 13 Азиз Ниалло. Искусство Советской Киргизии. -М., 1939.
- 14 Киселев С.В. Письменность енисейских кыргызов. Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института Истории материальной культуры. XXV, 1949
- 15 Сарткожаулы К. Генезис древнетюркского рунического письма. – Алматы, 2012.
- 16 Сыдыков С., Коңкобаев К. Байыркы түрк жазуусу (VII-X кылымдар). – Б.: КТМУ, 2001.
- 17 Абдыразаков А. Орхон-енисей байыркы кыргыз-түрк жазуулары жана рух башаттары. – Бишкек, 2004.
- 18 Каратаев О. Кыргыздардын теги, таралуу ареалы, этностук маданий алакалары. – Бишкек, 2013.

Резюме

«Кыргызские тамги – основа Орхон-Енисейской письменности»

В этой статье речь идет о взглядах ученых об истоках тюркской рунической письменности, которая восходит к древнейшим тамгам. В основном тамги древних кыргызов очень схожи с орхон-енисейским алфавитом. Исследуя эту проблему мы видим что киргизские тамги использовались многими тюркскими племенами в свое время. А также киргизские тамги очень схожи с Орхон-Енисейскими писменами. Киргизские тамги являются историческим достоянием киргизского народа, так как повествует нам об истории нашей земли.

Ключевые слова: тамги, тюрко-руническая письменность, родовые и племенные тамги, енисейская письменность, орхон-енисейская письменность, символические формы тотемов, культурное наследие

Summary

«Kyrgyz tamgas are the basis of orkhon-yenisey writings»

In this article it is about views of scientists about sources of Turkic runic writing which goes back to the most ancient tamga. Generally tamg of ancient Kyrgyz are very similar to the orkhono-Yenisei alphabet. Investigating this problem we see that the Kyrgyz tamg were used by many Turkic tribes in due time. And also the Kyrgyz tamg are very similar about Orkhon – the Yenisei letters. The Kyrgyz tamg are historical property of the Kyrgyz people, so kakovestvut to us about stories of our earth.

Key words: tamgas, turkic-runic writings, ancestral and tribal tamgas, yenisey writing, orkhon-yenisey writings, symbolic forms of totems, cultural heritage

РЕАЛИЗАЦИЯ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКЕ

Ш.А. Бакитжанова – соискатель кафедры математики и технология обучения
Кыргызского государственного университета им. И.Арабаева, Бишкек

В статье рассматриваются вопросы формирования исследовательских компетенций, как части познавательных компетенций, в рамках школьного математического образования. Особо отмечается роль школьной геометрии в этом вопросе и приведены примеры задач, влияющие на развитие исследовательских компетенций. Возникла необходимость формирования таких качеств личности, как инициативность, самостоятельность, способность к саморегуляции и рефлексии. Происходит становление и утверждение новой гуманистической личностно-ориентированной парадигмы образования, на смену технократической. Одним из направлений творческого поиска ученых является разработка механизмов реализации компетентностного подхода в школьном образовании.

Ключевые слова: Компетентностный подход, ключевые компетенции, исследовательские компетенции

Образование признано одним из важнейших приоритетов долгосрочной стратегии «Казахстан-2050». Новый этап развития нашей системы образования характеризуется изменением представлений о личности учащегося, выступающей в качестве системообразующего начала образовательного процесса. Возникла необходимость формирования таких качеств личности, как инициативность, самостоятельность, способность к саморегуляции и рефлексии. Происходит становление и утверждение новой гуманистической личностно-ориентированной парадигмы образования, на смену технократической. Одним из направлений творческого поиска ученых является разработка механизмов реализации компе-

тентностного подхода в школьном образовании. Ориентирование школьного образования на компетентностный подход предполагает смену требований к существующим образовательным технологиям, критериям оценки результатов обучения и воспитания, достижение качественно нового уровня образования.

Компетентностный подход возник в сфере профессионального образования. В развитии компетентностного подхода ученые Э.Ф. Зеер, И.А. Зимняя выделяют следующие этапы:

- Первый этап (1960-1970 гг.). Введение категорий компетенция и компетентность, формирование основ, ориентированного на компетенции образования.

- Второй этап (1970-1990 гг.). Использование категорий компетенция и компетентность в теории и практике обучения иностранных языков.

- Третий этап (с 1990 г.) Активное использование категорий компетенция и компетентность в образовании и научной литературе, и нормативных документах. Государственные образовательные стандарты в качестве требований к результатам освоения основных общеобразовательных программ содержат описание совокупности компетентностей выпускника общеобразовательных школ.

Существуют различные определения компетентностного подхода. По О.Е. Лебедеву: «Компетентностный подход – это совокупность общих принципов определения целей образования, отбора содержания образования, организации образовательного процесса и оценки образовательных результатов. К числу таких принципов относятся следующие положения: 1) Смысл образования заключается в развитии у обучаемых способности самостоятельно решать проблемы в различных сферах и видах деятельности на основе использования социального опыта, элементом которого является и собственный опыт учащихся; 2) Содержание образования представляет собой дидактически адаптированный социальный опыт решения познавательных, мировоззренческих, нравственных, политических и иных проблем; 3) Смысл организации образовательного процесса заключается в создании условий для формирования у обучаемых опыта самостоятельного решения познавательных, коммуникативных, организационных, нравственных и иных проблем, составляющих содержание образования; 4) Оценка образовательных результатов основывается на анализе уровней образованности, достигнутых учащимися на определенном этапе обучения» [1, с.3].

При этом в качестве одного из основных результатов образования рассматриваются компетенции учащихся. Компетенции широкого спектра применимости, обладающие определенной универсальностью, получили название ключевых, или базовых. Впервые термин «ключевые компетенции» появился в проекте Совета Европы «Среднее образование в Европе» в 1992 году. В рамках данного проекта были определены основные виды ключевых компетенций. Но в настоящее время еще не сложилось окончательно утвержденных научных определений понятий «компетенции» и «компетентность».

В 1998 году в отчете Европейскому фонду Саймон Шоотмечает восемь категорий, по которым распределяются базовые навыки (ключевые категории): основные навыки, жизненные навыки, коммуникативные навыки, социальные и гражданские навыки, навыки для получения занятости, предпринимательские навыки, управленческие навыки и широкие навыки.

А.В. Хуторский предлагает следующий состав ключевых компетенций: ценностно-смысловая, общекультурная, учебно-познавательная, информационная, коммуникативная, социально-трудовая и компетенции самосовершенствования.

И.Д. Фрумин на основе анализа различных подходов к определению состава ключевых компетенций перечисляет их характеристики:

- позволяют решать сложные неалгоритмические задачи;
- полифункциональны, то есть позволяют решать разные задачи из одного поля;
- переносимы на разные области деятельности;
- требуют включения интеллектуальных качеств;
- сложно устроены и для реализации требуют целого набора навыков;
- реализуются на разных уровнях: от элементарного до глубокого.

Современные научные исследования таких ученых, как Э.Ф. Зеер, И.А. Зимняя, О.Е. Лебедев и др., в большей степени посвящены к проблеме формирования ключевых компетенций учащихся.

Анализ этих понятий в работах современных ученых позволяет сделать вывод о том, что еще не решен вопрос о выборе оптимального списка ключевых компетенций, который был бы реальным ориентиром при изучении конкретных дисциплин, в нашем случае математики. Не исследованы возможности математики, в частности и геометрии в формировании ключевых компетенций, не определены методы, формы учебно-познавательной деятельности учащихся, позволяющих их сформировать, без потери уровня математической подготовки.

Отдача приоритета исключительно формированию ключевых компетенций и отбор соответствующего

содержания дисциплины, переход к интегрированным урокам или вообще отказ от традиционных предметов, от классно-урочной системы таят свои опасности. Возможен крайне нежелательный результат, при котором уровень компетентности ученика, понимаемой как интегральная характеристика, будет повышен, а уровень математических знаний, умений и навыков снижен, т.е. переход с фундаментального уровня математического образования на пользовательский уровень.

Поэтому в рамках классического образования компетентностный подход рассматривается, во-первых, как проектно-исследовательская деятельность теоретического и практического характера с позиции сохранения фундаментальности и универсальности образования (в плоскости использования знаний в учебной деятельности, в моделировании); во-вторых, как реализация на практике личностно-деятельностного обучения, поскольку относится к личности ученика, формируются и проверяются в процессе выполнения им определенного комплекса действий; в-третьих, рассматривается как средство реализации идеи межпредметной связи и интеграции.

Согласно А.В. Хуторскому, образовательная компетенция - это совокупность взаимосвязанных смысловых ориентаций, знаний, умений, навыков и опыта деятельности ученика, необходимых, чтобы осуществлять личностно и социально значимую продуктивную деятельность по отношению к объектам реальной действительности. Компетенции проявляются в деятельности. Ядром компетенции является совокупность способов действий, умений. Как известно, в школьном образовании основным видом деятельности является учебно-познавательная деятельность. Таким образом, компетенции, формируемые на основе этой деятельности, будут познавательными компетенциями.

Формирование исследовательских компетенций как части познавательных компетенций в рамках школьного математического образования отвечает требованиям сегодняшнего дня. В.А. Байдак, В.А. Далингер, А.А. Окунев, Г.И. Саранцев, А.А. Столяр и др. указывают на исследовательскую деятельность, как эффективное средство учебного познания при обучении математике. Под исследовательской деятельностью учащихся будем понимать деятельность, которая связана с решением ими исследовательских и творческих задач с заранее неизвестным результатом и предполагает наличие основных этапов научного исследования.

В результате изучения различных определений выделено инвариантное ядро понятия «исследовательская компетенция»: 1) знания, умения и навыки; 2) готовность и способность к самостоятельной познавательной деятельности; 3) перенос смыслового контекста деятельности от функционального к преобразовательному. Таким образом, под исследовательскими компетенциями понимается интегративные качества личности, выражающиеся в осознанной готовности и способности самостоятельно осуществлять поисковую творческую активность, нацеленную на получение адекватного результата на основе актуализации личностных характеристик и опыта деятельности.

Совокупность исследовательских умений, необходимых для осуществления исследовательской деятельности, нами рассматривается как исследовательская компетентность. К их числу мы относим умения ставить проблему, строить гипотезу, обосновывать гипотезу, умения систематизировать, интерпретировать, излагать ход и результаты исследования, применять результаты исследования.

Но, как показывает опыт, формирование исследовательских компетенций, предполагающих наличие вышеперечисленных умений в полной мере в рамках школьного образования вызывает определенные трудности. Даже способные старшеклассники не всегда могут обладать всеми исследовательскими умениями, в частности умение ставить проблему. Лишь малая часть учеников способны ставить исследовательские задачи. Для этого нужны серьезные учебно - исследовательские задачи и целенаправленная работа с ними. Таким образом, можно говорить лишь о формировании элементов исследовательских компетенций.

Для формирования исследовательских компетенций важное значение имеет и предмет, на котором будет организован этот процесс. Школьный курс математики как нельзя лучше дает возможность для формирования исследовательских компетенций учащихся. Умение логически анализировать ситуацию, умение строить определения и работать с ними, умение выявлять известные и неизвестные, умение классифицировать, ставить гипотезы, выводить следствия из известных фактов путем логических рассуждений, доказывать, учащиеся осваивают в процессе изучения математики.

Любое исследование требует наличия определенных базовых знаний по изучаемому предмету, поэтому включение в учебно-исследовательскую деятельность в процессе изучения математики происходит в старших классах. До этого периода проводится целенаправленная пропедевтика данной деятельности.

Учебно-исследовательские задачи по математике – это задачи, которые специальным образом конструируются и предлагаются учащимся в предположении, что у них отсутствует способ ее решения. В качестве таких задач могут выступать познавательные, нестандартные, творческие, проблемные и др.

Анализируя учебники геометрии для 10 класса (авторы В.Гусев, И.Бекбоев, Ж.Кайдасов, А.Абдиев) и 11 класса (авторы В.Гусев, Ж.Кайдасов, Е.Кагазбаева) для казахских школ, подчеркиваем доступность и логическую строгость теоретического материала, наличие системы дифференцированных заданий (три уровня). Отмечая наличие заданий, вовлекающих учащихся в творческую и исследовательскую деятельность, мы отобрали такие задачи. А также предлагаем специально подобранные дополнительные задания следующих видов: задачи, условия которых содержат неопределенность; задачи с практическим содержанием; задачи с несколькими решениями; задачи на доказательство; задачи на определение зависимости между величинами; задачи на проверку и доказательство интуитивного ответа.

Задачи разного содержания и уровня сложности, используемые в обучении математике, прямо или косвенно влияют на развитие определенных ключевых компетенций у школьников. Хотя нельзя утверждать, что каждая задача формирует только какой-то один вид ключевых компетенций.

В качестве примера рассмотрим задачи, влияющие на развитие проектной компетенции. Проектная компетенция – это умение анализировать проблему, выдвигать идеи, планировать и оценивать результаты своей деятельности. Л.В. Кострова предлагает следующие задачи при изучении темы «Сумма углов треугольника», развивающие аналитические способности и интерес к исследовательской деятельности:

1. В четырехугольнике проведена диагональ. Она разбивает четырехугольник на два треугольника. Сумма углов каждого треугольника равна 180° . Чему равна сумма углов четырехугольника?

2. Начертите в тетради пятиугольник и проведите все диагонали. Сколько треугольников получилось? Чему равна сумма углов треугольника?

3. Покажите, что сумма углов шестиугольника равна $180^\circ \cdot 4$.

4. Чему равна сумма углов n -угольника?

Решая такие задачи исследовательского характера, учащиеся работают по алгоритму и проводят мини-исследования, в результате чего формируются и элементы исследовательских компетенций.

1 Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании // Школьные технологии. - 2004. - №5.

2 Хуторский А.В. Ключевые компетенции. Технология конструирования. // Народное образование, - №5, 2003.

3 Фрумин И.Д. Компетентностный подход как естественный этап обновления содержания образования // Педагогика развития: Ключевые компетенции и их становление: Материалы научно-практ.конф. -Красноярск: Изд-во КрасГУ, 2003.

4 Кострова Л.В. О развитии ключевых компетенций у учащихся при решении задач. - 2010. - №5.

Summary

Sh.A. Bakitzhanova - the competitor of department of mathematics and technology of training of the Kyrgyz state university of I.Arabayev. Bishkek

«Realization of competence-based approach in training in mathematics»

The article discusses the formation of research competencies, as part of the cognitive competencies in school mathematics obrazovaniya. Osobo notes the role of school geometry in this issue and examples of problems affecting the development of research competencies. There was a need of formation of such qualities of the personality as initiative, independence, ability to self-control and a reflektion. There is a formation and the statement of the new humanistic personal focused education paradigm, to replace the technocratic. One of the directions of creative search of scientists is development of mechanisms of realization of competence-based approach in school education.

Keywords: competence approach, key competencies, research competence

НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО – СОКРОВИЩНИЦА НАЦИИ, НЕИСЧЕРПАЕМЫЙ ИСТОЧНИК МУДРОСТИ

Ч.С. Усупова – к.филос.н. КНУ им Ж.Баласагына

Народное творчество сокровищница нации, неисчерпаемый источник мудрости. Если хочешь понять какой либо народ, то окупись в его прошлое, в его народное творчество, там ты увидишь душу народа. Присутствует в них и человеческий смысл, интуиция, житейская мудрость, знания как основа познания познанного, в них выражается эволюционный и преемственный характер. Особенно в этом плане характерны кыргызские пословицы и поговорки, которые выполняли этновоспитательную роль для новых поколений, как передатчик мудрости ушедших предков, отражая их пройденный путь.

Ключевые слова: Этнос, акыны, пословицы, поговорки, консолидация, нравственность, мудрость

Устное народное творчество богато образными, меткими, умными словами, в которых развивалась мысль предыдущих поколений. Особенно в этом плане характерны кыргызские пословицы и поговорки, которые выполняли этновоспитательную роль для новых поколений, как передатчик мудрости ушедших

предков, отражая их пройденный путь. В каждой пословице и поговорке не только конкретно и точно, но одновременно универсально отображена вбираемая в себя мудрость во всю ширину и глубину человеческого бытия. Присутствует в них и человеческий смысл, интуиция, житейская мудрость, знания как основа познания познанного, в них выражается эволюционный и преемственный характер. Например, «человека вскармливает земля, а мудреца народ» («Адамдарды жер которсо, акылдууну эл которот»). Есть пословицы и поговорки, явившиеся отображением взаимоотношения масс, синтезировавшие жизненный опыт людей, передающих их мысли и чаяния, представляющие из себя ценный исторический памятник народного мудрствования. Основным свойством и качеством народной мудрости есть сохранение в веках знания передающиеся из поколения в поколение, от человека к человеку. Ценность пословиц и поговорок заключается в информации знания об общественных философских проблемах, о своей эпохе и показе того чем занимался кыргызский народ и как решались те или иные житейские проблемы, выраженные в краткой форме художественного мышления, образа поведения, этических и правовых отношений людей из далекого исторического прошлого. В то время отсутствовало книгопечатание, люди были безграмотны и поэтому в устном народном творчестве были отражены знания об окружающей среде - о диких зверях, съедобности и качествах растений, о племени, роде, семье - все эти знания были отражены в краткой форме: в сказках, пословицах, поговорках и поэтому для людей того времени они были энциклопедической наукой. Кыргызский народ наблюдая за природой пришел к выводу, что окружающий мир объективен, независим и живет по своим законам. Именно, их реальная практическая жизнь привела к наивно-материалистическому воззрению: они считали, что можно познавать мироздание умом: «ум не изнашиваемая одежда, знания неисчерпаемая руда» («акыл тозбогон тон, билим тугонбогон кенч»). Многие пословицы и поговорки свидетельствуют о том, что народ не ждал для себя счастья и богатства в виде чудесного божественного дара, а рассматривал их как результат своих трудовых усилий собственного умения: «Эмгек адамдын узурю» труд удовольствие человека, «Эмгек-дайра» труд река, «Эмгекти корбогон рахаттын кадырын бильбейт» Кто никогда не трудился, тот не знает цены блаженства, «Байликты эмгектен тендикти курештен изде» богатство ищи в труде, а равенство в борьбе и т.д. Кыргыз, вопреки учению ислама, признающего духовные явления первичными и независимыми от материального, в некоторых народных изречениях приходят к мысли о том что никакой души отдельно от тела не существует, что составляют они единое целое, после смерти тела душа перестает существовать, потому не состоятельно религиозное утверждение о путешествии души лишенной тела в ад или рай: «Откон келвейт, олгон тирилбейт» прошлое не вернется умерший не воскреснет, умершего человека не интересуют блаженства загробного мира, ибо он утрачивает все признаки жизни разумной сознательной деятельности. «Кайсы жерин орус жаныг ошондо» Где болит там и душа. Ценны размышления кыргызов о преходящем характере всего существующего на земле, они пытались определить цель и назначение жизни. Таким образом анализ кыргызских пословиц и поговорок говорит о том, что основной вопрос философии в его первой форме соотношения тела и души решается в них хоть и с наивных позиций, но вполне материалистически. В пословицах и поговорках кыргызов отражено решение вопроса о возможности познания окружающей природы, следует отметить, что достижение истинного знания есть не моментальный процесс, а постепенное долгое приближение к нему, по мере пытливого изучения явлений мира. Познание природы, считают кыргызы, возможно только в процессе долгого и кропотливого труда: «Илим алуу ийнемене кудук казгандай» Мгновенно овладеть знаниями-все равно, что выкопать колодец иглой. Таким образом, кыргызы представляли себе процесс познания длинным и тернистым, в этих пословицах содержится как бессознательное философствование так и элементы абстрактно-теоретического обобщения, которые стали зачатками и явились предпосылками философского мышления и по сути дела представляли рациональные элементы народного мирозерцания.¹

Поэтическое наследие легендарных мыслителей, поэтов, мудрецов выше названных как историческая память бережно хранит, все ценное в народном духе и переходит из века в век, способствуя духовному совершенствованию последующих поколений. Мудрецы прошлого считали, что только морально-нравственное, этическое совершенствование человека, может спасти общество и государство от социальных бед и потрясений. Социально-экономическая объединение народа напрямую зависит от состояния нравственно-моральных и правовых отношений. Проблемы развития нравов и права в феодально-патриархальном обществе Кыргызстана, зависило от активности этно-социально-экономических взаимоотношений и развития производственных отношений этнических групп, от брачно-семейной отношений населения расселенных на одной или близко лежащей территории. Все эти взаимоотношения ведут к

¹ *Киргизско-русские поговорки и изречения - Фрунзе: Мектеп 1979 - С. 19-85.*

взаимному сближению, любое событие общности имеет свое правовое поле, которое имеет нравственное измерение, особенно в развертывании преемственных отношений, обычаев, обычного права в гражданском обществе, непосредственно является одним из важных социально-экономических факторов в процессе объединения этносов. Следующим значительным фактором в консолидации этносов является знание истории населяющих этносов, и их литературы, народное устное творчество легендарных мыслителей, действия этнических деятелей виднейших их общественных лидеров.

Духовные патриотические ценности имеют влияние на выработку характера и чувств народа, также как и материальные ценности переходящие из поколения в поколение. Патриотические традиции являются общенародным достоянием, и зависят от общественных отношений, с изменением их, эти традиции тоже изменяются и играют определенную роль в развитии общества. По словам Энгельса Ф. «...даже традиции, живущие в головах людей играют известную роль, хотя и не решающую»². В современной истории есть яркие примеры терпимости и толерантности кыргызского, народа, таким примером является размещение депортированных народов Кавказа и Прибалтики во времена репрессий и в послевоенные годы 30-50гг прошлого столетия. С развалом советской власти началась череда этнических конфликтов, причин для этих противоречий было много. Вновь возрождается родоплеменная борьба, причиной которой является накопление нерешенных проблем экономического и социального, а также религиозного, территориального, регионального характера. Правительственный кризис в декабре 1993 года, продолжением которого стал кризис в сентябре 1994 и т.д. итогом всех этих конфликтов стали апрельские, июньские события 2010 года. Многие исследователи видят причину этих конфликтов в отсутствии определенных социально-экономических, консолидирующих факторов, таких как идеология: необходима идеология, содержащая политико-правовые, нравственно-моральные правила, отражающие самые глубинные настроения и перспективные интересы всех народов. Для этого необходимо было решать конкретные практические задачи, способствующие стабилизации этнокультурного процесса. Остро стоит и по сей день вопрос территориального характера (вопросы существования анклавов на территории сопредельных государств), много не решенных внутренних вопросов по приватизации земельных участков, фабрик, заводов). Также свою роль играет низкий уровень политического сознания и культуры, неразвитость общественного мнения, неиспользование эмпирической и теоретической социологии, монополизация верхних эшелонов власти одними и теми же людьми, деформация выборов областного и местного значения. К социальным факторам относят слабость интеллигенции, отсутствие у них заинтересованности общественными делами, не разработанность идеологии, недостаточная информация для населения отдаленных районов, отрыв от республиканского и мирового информационного потока и т.д. К культурным факторам относят низкий уровень бытовой культуры, падение нравов, отсутствие преподавания этно - педагогической культуры и т.д.

Устное народное творчество, поговорки, пословицы, эпосы, легенды служили средством воздействия на сознание и чувства, в процессе формирования нравственно-правовых и морально-патриотических традиций. Они оказывали продуктивную услугу для социально-экономической консолидации кыргызов с племенами живущими близко и далеко. В 6-12 веках енисейские кыргызы достигли высокого уровня развития, венцом которого явилось создание собственной письменности, рунические письмена енисейских кыргызов 7 века. Представители народного устного творчества в лице Жайсан ырчы, Кет бука, Токтогул ырчы были борцами за морально-нравственные, этические нормы, за единство народа, за справедливость. Их творчество и мудрость остались в памяти людей по законам духовной, нравственной, этической преемственности переходя из поколения в поколение. В 9 веке жил и творил Жайсан- ырчы, сказитель народных эпосов, самобытный певец, имя которого еще при жизни стало легендой. Был он народным рупором консолидировавшим кыргызов³. Когда-то енисейские кыргызы, как самостоятельное государство держали контакты с Тянь-Шаньскими торгешами, они укрепляли дипломатические и культурные связи с Китаем и другими странами. Китайская хроника того времени об этом повествует : « кыргызы получили титул хана, но не думали служить как вассалы»⁴Они были свободным и независимым народом, патриотами, даже после смерти находили вечный покой только на земле предков своих. Жайсан- ырчы будучи патриотом своей страны понимал необходимость создания центрального могучего государства, он считал , что только тогда акын и его творчество целиком и полностью могут служить своему народу. А для поддержания такого государства необходима консолидация всех племен Енисея,

² Маркс К., Энгельс Ф. 1955 т.11 - с. 468.

³ Рукописный фонд Национального центра манасоведения и художественной культуры инв. - №5193 - с. 548.

⁴ (Бактыгулов Б.Ж. с Момбековой Ж.К. История кыргызов и Кыргызстана с древнейших времен до наших дней. Бишкек 2001 с.73).

Алтая, а также Тянь-Шаньских кыргызов. Государству кыргызов необходимо было иметь прочный союз, «различных ветвей власти, искусную военную организацию с высокой подготовкой, мощное вооружение, строгая дисциплина на сравнительно высоком уровне»⁵. Жайсан- ырчы особо подчеркивал, что «...неоценимая услуга Кыргыз -хана состоит в его мудрой и дальновидной политике по объединению и сплочению в один могучий кулак всех родов и племен, достичь внутреннего единства миролюбия и согласия» Любимой фразой Жайсан -ырчы была, фраза: «Пусть один думает за тысячу, а тысяча за десятки тысяч» таких назиданий Жайсан- ырчы жившего в 9 веке н.э., не хватает в современном кыргызском обществе. Жайсан-ырчы советовал следовать примеру Кыргыз- хана, запрещавшего частые празднества «тои» и «аши», он учил людей жить экономно, скромно и не выставлять на показ свое богатство... «чем экономнее живут люди, тем сильнее государство... постоянно думать о народе, о судьбе каждого гражданина задача государства»⁶. Кыргызскому современному обществу необходимо помнить мудрость Жайсан- ырчы, духовным спутником любого человека должна быть нравственность и моральность без них не будет всеобщего благополучия, солидарности и согласия. В маленьком и большом масштабе именно они являются не проходящими человеческими ценностями. Еще одним представителем устного народного творчества в Средних веках был Кет бука, он жил во времена господства Чынгыз-хана. Когда умер сын Чынгыз-хана, Джучу никто не сумел известить плохой вестью отца, потому что у народов Востока существовал неписанный дикий закон : кто принесет хану или беку страшную весть у того голова слетала с плеч, тут невольно возник вопрос кто именно скажет о смерти. В тот момент выбор пал на Кет бука поэта, мыслителя и этот выбор показывает о его незаурядном уме и таланте. Кет бука передал плохую весть Чынгыз-хану используя исторически преемственный метод кыргызов в так называемой иносказательной форме кыргызского народного кошока (плач)- печальная песнь об умершем, хоть и редко, но встречающимся и в настоящее время. У слушающих этот кошок доходило до самого сердца, дошел он и до сердца Чынгыз-хана, Чынгыз-хан плакал навзрыд, этот кровожадный, невежественный человек, он понял, что его сын умер. Эта легенда осталась в народном творчестве и в последствии была записана как песнь-плач в рукописном фонде Академии наук ⁷. Кет бука выражает абстрактное представление о смерти и горе, такие песни- передачи складывались веками, тысячелетиями, в философском миропонимании и мирозерцании. В13 веке эта устно-поэтическая форма применяла сравнительную характеристику с небесными телами, Солнцем, Луной, дождем и т.д. Токтогул- сынчы был борцом и народным акыном, который жил и творил во времена хромого Тимура. В творчестве Токтогула, отражается борьба добра и зла, т.е. он выражал в своих произведениях борьбу за справедливое управление над народом. Сын хромого Тимура Маджит- художник жестоко эксплуатировал кыргызов и всегда следовал советам отца по навязыванию исламских принципов тому, кто не подчинялся им, их высылали в Гиссар-куль с деревянной колодой на шее и оковами на ногах.⁸ Время управления Темирлана было временем торжества беспредельного зла. Зло и добро относятся к единому целому процессу, они порождают то одно то другое, например, Токтогул-ырчы оставил после себя пример необходимости борьбы против эксплуатации народа. Наш акын оставил после себя в наследство следующим поколениям призыв бороться за свободу. Токтогул затрагивал наиболее болезненные, жгучие вопросы своего времени. Он старался указать на причину существования зла с силой своего таланта. В жизни есть закон, что добро в свою очередь порождает зло, при бездействии субъекта, т.е. действие или бездействие, выполненное не ко времени порождает зло. По современному диалектическому закону, добро в свою очередь порождает зло, и зло порождает добро, т.е. добро и зло есть противоположное единство, все это выражает закон единства и борьбы противоположностей. Поэтому человеку как субъекту любого действия, необходимо иметь навыки творить добро из зла, так как добро больше не из чего делать. Токтогул - ырчы, по всей вероятности, жил в 14 веке.⁹ В 14 веке господствовал Темирлан, и его сын Маджит Худояр и не возможно было создавать добро из зла т.к. было другое время и общественный строй, где над народом властвовал эксплуататорский класс. Талантливые личности такие как : Жайсан- ырчы, Кет бука, Токтогул- ырчы, Толубай -сынчы и др. жили в средние века, когда господствовали бии, манапы, баи которые считали себя лучшими, выдающимися людьми.

Акыны заманисты Калыгул, Аррстанбек. Молдокылыч в таких произведениях как «Эпоха оскудения» «Тар заман» «Эпоха страдания» «Зар заман»(Эпоха крушения) с ностальгией воспевали прошлое , осуждали крушение привычных норм поведения, морали и проявление отрицательных сторон в быту и в

⁵ (Байбосунов А.А. там же с.196).

⁶ Байбосунов А.А. там же с.196

⁷ Рукописный фонд инв.№1302 с.225-227

⁸ (см. Байбосунов А.А. там же)

⁹ (см. Мамыров М.Кыргыз адабиятынын тарыхынан Ф.1980 с.28).

общественных отношениях, которые оценивались ими как признак приближающегося конца мира. Но во многих вопросах они уходили далеко вперед, хотя их творчество формировалось в условиях патриархального феодального общества, когда господствовала религиозная идеология, поэтому их мировоззрению было присуща религиозная идея, но несмотря на это многие произведения были прогрессивны, они активизировали мыслительно-аналитический процесс. Многие произведения в жизненно бытовых вопросах предсказывали различные события на многие годы вперед. Акыны заманисты хорошо понимали диалектическое единство индивидуального и общественного, когда приобретаются существенные качества во взаимоотношениях отдельного и общего, например Арстанбек в своих поэтических произведениях писал

Эл мене сен адамсын
Эльден чыксан жамасын
Эльменен сен бииксин
Эльден чыксан кииксин¹⁰

Здесь говорится о том что личность должна быть только среди людей, если человек отделиться от народа то он становится одиноким, диким животным. Акыны заманисты выступали как прогрессивные мыслители, которые жили и творили в то время. Их произведения отражали мир в этико-эстетической художественной форме и носили общественно значимый характер для своего времени. Эти произведения становились одними из предпосылок философского осмысления окружающей действительности и социально духовного процесса. Сутью их творений были этико-эстетико художественно образные мысли и характеризовались как народное мирозерцание. Творчество и мысли акынов послужили творческим наследием нравственно-гуманистических традиций для будущих поколений и становились морально-правовыми нормами нравственного сознания кыргызского народа

1 Кыргызско-русские поговорки и изречения - Фрунзе: Мектеп, 1979.

2 Маркс К., Энгельс Ф. 1955 т. 11.

3 Рукописный фонд Национального центра манасоведения и художественной культуры инв. №5.

4 Бактыгулов Б.Ж. с Момбековой Ж.К. История кыргызов и Кыргызстана с древнейших времен до наших дней. – Бишкек, 2001.

5 Байбосунов А.А. Рукописный фонд инв. - №1302.

6 Мамыров М. Кыргыз адабиятынын тарыхынан Ф. 1980.

Summary

Usupova Cholpon Sabyrovna - contender of philosophical sciences

“Folk culture is nation depository, unfailing source of wisdom»

National creativity nation treasury, inexhaustible source of wisdom. If you want to understand any people, plunge into its past, into his national creativity, there you will see soul of the people. There is at them also a human sense, intuition, worldly wisdom, knowledge as the basis of the knowledge learned in them is expressed evolutionary and successive character. Especially in this plan the Kyrgyz proverbs and sayings which carried out an ethnoeducational role for new generations as the transmitter of wisdom of the left ancestors, reflecting their passable way are characteristic.

Key words: Ethnos, akyns, proverbs, sayings, consolidation, morality, wisdom

КОНСОЛИДАЦИЯ, КАК ФАКТОР СПОСОБСТВУЮЩИЙ ОБЪЕДИНЕНИЮ НАЦИИ

Ч.С. Усупова – к.филос.н., КНУ им Ж.Баласагына

Мы разделяемся по расам, по нациям, и многому другому, но нас объединяет самое главное, мы люди, мы человеки. Многовековые межэтнические союзы кыргызов с многочисленными разнородовыми и этническими племенами способствовали социально-экономической консолидации племен в единую народность. Кыргызы познавали об образе жизни, нравах, обычаях этих народов, получали знания о различных сторонах материальной и духовной культуры этих народностей.

Ключевые слова: консолидация, государство, конституция, ментальность, обычаи, обряды, традиции, культура

Многовековые межэтнические союзы кыргызов с многочисленными разнородовыми и этническими племенами способствовали социально-экономической консолидации племен в единую народность. Кыргызы имели коммуникационные связи со многими этносами и долгое время жили как диаспорная общность среди узбеков, таджиков, уйгуров, татар и калмыков. Таким образом, кыргызы познавали об

¹⁰ Арстанбек эрлары С. 98 см. Мукасов Э.М. Философская мысль в контексте развития Кыргызской культуры Бишкек – 2011 С.271 (русский перевод Усуповой Ч.С.)

образе жизни, нравах, обычаях этих народов, получали знания о различных сторонах материальной и духовной культуры этих народностей. Близость проживания с различными этносами, способствовали созданию этногенетических смешанных браков - кыргызов с близкородственными народами, но не смотря на это кыргызы сохраняли свою культуру, традиции, бытовые и исторические навыки, привычки, основные положения кулинарного искусства. Ассимиляция не была добровольной, а явилась результатом вынужденной миграции. Во второй половине 18 и в первой половине 19 веков ферганские кыргызы из средне-долиной части Андижанского и Наманганского вилайета Кокандского ханства жили рядом с кыпчаками и кочевниками узбеками¹¹. После усиления узбекской земледельческой колонизации и массовом оседании кочевых узбеков, кыргызские скотоводы были оттеснены в предгорья и горновосточное Приферганье, а некоторые вынуждены были откочевать вверх по Нарыну. Кыргызы таким образом были вынуждены консолидировались в процессе миграции, оттесняемые оседлыми земледельцами узбекского или таджикского населения Ферганской долины. Они смешивались с западно-восточными народами - узбеками, таджиками, казахами. При царской власти, появились смешанные браки не только с близкородственными народами, но и с совершенно далекими народами, этому также способствовали консолидационные процессы, но не смотря на это, кыргызский народ сохранил свои традиции, обычаи в условиях вынужденной миграции. Во второй половине 19 века и начале 20 века кыргызы достаточно легко приспособились к изменившейся обстановке и воспринимали новые явления, это отмечали русские исследователи: «Кыргызы легко перенимают то, что практично, дешево и прочно, не теряя, однако, свою национальность и не гнушались его»¹². Встречались отдельные факты вступления кыргызов в брак с русскими, перехода в православную веру, а также принятия русскими крестьянами мусульманства. Если во второй половине 19 века это было редкими, нечасто встречающимися фактами то в 20-21 вв. такие явления стали почти повседневными, появляются смешанные браки русских и кыргызов происходит принятие веры ислама русскими и наоборот, когда кыргызы принимают не только веру христиан, но и другие виды вероисповедания. Эти явлениями большинство кыргызов не возмущало и не приводило к волнениям, а воспринималось вполне обыденно.

Из всех народностей населяющих Ферганскую долину предки двух соседних и этнически взаимосвязанных народов кыргызов и узбеков жили на одной территории в так называемом государстве Давань. У этих племен были сходные социально-экономические производственные навыки, они вели земледельческое и скотоводческое хозяйство, во всех отношениях они консолидировались и имели тесные контакты в хозяйственно-культурной жизни и кыргызы и узбеки не имели острых противоречий. По традиции считается, что существует 92 узбекских племен дашти-кыпчакского происхождения, среди них представлено название и этноним «кыргыз», одними из родословных названий среди 92 племен, являются название «катаган», «конгурат», «найман», «кыпчак», «кундуз», «тубай», «уйгур» и т.д.¹³. У этих родственных племен много общего в семейных обрядах, которые отражены в терминах, и содержании. Если рассматривать историю Кыргызстана и узбеки, и кыргызы во всех войнах против врагов выступали вместе, например в 1873-1876 гг. и в восстании 1916 года они были вместе. Поэтому спрашивается, почему на юге Кыргызстана в последнее время после развала СССР 2005, 2010 гг. между ними возникли враждебные отношения? У живущих вместе с конца 1000-летия до наших дней народностей, конфликты стали кровавыми и доходящими до жертв.

Консолидацию можно поделить на два периода: историческая и современная консолидация. К исторической форме консолидации, относится по мнению казахского тенгрианолога Ак-Атая: - «...в древне тюркском обществе Тенгри приобретает форму государственной идеологии становится не только именем небесного божества и сущего но и точкой отсчета временных и пространственных континуумов»¹⁴. Между племенами кыргызского народа с восточными родственными племенами тюрко-монголо язычных народов казахов, якутов, хакасов, тувинцев ярко выражена лингвистическая консолидация, отраженная в категории мифонимов, такие словосочетания: «монхе-тенгри, эхто-тенгри, милян-тенгри, тегери-тенгри, даржан-хожжер-тенгри, сульдке-тенгри»¹⁵ многие исследователи считают, что тенгри консолидировал все восточные народы монотеистическим богом. Систематизация культа Тенгри принадлежит

¹¹ *Рукопис.фонды отд. Обществ.наук НАН КР инв.№111 с.117*

¹² *Айтманбетов Д. Культура кыргызского народа во второй половине 19 и начала 20 века «Илим» Ф.1967 - с. 50-59*

¹³ *Валиханов Ч. Соб.соч. т.2 - Алма-Ата 1985 - с. 154, 434.*

¹⁴ *Жумагамбетов Т.С. Культ Тенгри как основа государственной идеологии древне тюркского каганата Восток №2 2006.*

¹⁵ *Мифы народов мира - М., 1987.*

хуннам под названием «чен-хуту» т.е. сын тенгри под этим именем известен Шань-Йю-Ий¹⁶. Консолидацию родственных народов, ученые объясняют следующим образом, каждому человеку свойственно определенное биополе, под ним имеется в виду совокупность обще-природных полей излучаемых живыми организмами включая людей. Излучаемое поле, живыми организмами несут в себе информацию об источниках полей. Вследствие, обмена полей между родственными душами происходит взаимосвязь и оттого люди ощущают единство и родство. Но при достижении определенного количества родственных душ между ними происходит сближение энергоинформационной собранности налаживаются коллективно-родственные, родовые, племенные связи. Носителями энергоинформационных источников биополя являются слова, речь, обмен мнениями, являющиеся духовно-энергетическо-информационно-теологическими природными разумными силами. Они являются источником развития отдельного человека, личности и формируют целостные объединения, такие как народности, нации и генетически-духовно близкие объединенные коллективные сообщества со Вселенским разумом. К современным консолидирующим факторам относятся государство, конституцию. Особенно с древних времен таким консолидирующим фактором для народов выступала общественная и частная собственность на землю. По поводу этнической консолидации кыргызского народа многие исследователи, ученые, например, А.И. Ибраимов в своей работе «Кыргызы и их генофонд», А.К. Жусупбеков «Основные уровни этнической идентичности кочевников»: дают социально-философский анализ о различных уровнях идентичности (по проблемам консолидации). Делается акцент на этнической консолидации кыргызского народа, которая была необходима для освоения новых земель, требовавшая еще более сильного этнического и военно-политического объединения, конечным итогом которого явилось возникновение общего нацио-нального сознания, общая территория, ставшая объективным состоянием для слияния и объединения родов и племен и основой, их прочной структурой, сохраняющаяся до современного времени. Такие исторические факты, позволяют специальным исследованиям, с точки зрения генетики проводить такие изучения. Существовавшие социальные отношения способствовали укреплению дружбы соседствующих племен, имеющие продолжение и в современном мире как факты. Социальная реальность у кочевников протекала в различных географических пространствах (физическом пространстве), что стало объективной социальной структурой имеющий эффект и проекцию социальной бытийности. На новом месте ментальность кочевников обогащалась новыми правилами, порядками и становились как бы их собственными ментальными структурам, новыми культурными нормами. Вследствие, этого кыргызы вобрали в свою культуру и быт биологический потенциал огромного количества родов и племен, представителей монголоидного, европеоидного потенциала, хотя они и сильно отличались по расовым и этническим группам. Следующим фактором консолидирующего характера были обычаи, обряды, традиции отражавшие реально существующие и объективные условия семейно-бытовых, этнических, национальных отношений. На них влияют различные условия жизни, такие как исторические, социальные, культурные, психологические, политические каждый из названных факторов по-своему влияют на структуру обычаев, обрядов, традиций. В зависимости от характера исторических событий государственной и национальной политики и господствующей формы собственности. Каждый этнос, народ по-своему преобразовали и приспособили к своему менталитету инородные обычаи и обряды. Некоторые обычаи, особенно касавшиеся богатства, роскоши доминируют и до сегодняшнего дня, такие как калым (купля невесты) и другие обычаи и обряды, живущих на одной территории людей. И богач, и бедняк, и вор, и честный человек всех их консолидируют одни и те же обычаи и обряды, большинство из них чтут коран, все делают «бата» и т.д. Таким образом, этническое сознание, этническое самосознание, этническая психология и даже этническая идеология все в совокупности способствуют объединению общественного сознания, и передаются как идеальное и ценное наследие в форме обрядов, обычаев и традиций, как привычные нормы поведения, именно в этом проявляется и заключается идентичный консолидирующий характер последних.

Ментальность обозначает разумность и проявляется как устойчивый способ специфического мировосприятия характерный этносам нациям и социальным слоям и т.д. а также стереотипность мышления поведения людей, детерминирующие специфику реагирования поведения индивидов и общность определенной эпохи. Детерминатором ценностей жизни, любой общности и определяющим фактором их отношения и поведения является честность, культурность показывающая развитость в интеллектуальном потенциале. Сегодня большинство ученых пребывают на уровне человеческого потенциала, где главным понятием стала интеллектуальность и цивилизованность, в этом отношении д.ф.н. Айтпаев, прав когда

¹⁶ Бичурин Н.Я. *Собрание сведений о народах обитавших в Средней Азии в древние времена* - М.,-Л.: Наука 1950 - С. 76

отмечает что в каждом обществе имеется сочетание общецивилизованных информационных компонентов. Смена определенной цивилизации сопровождается, как правило, сменой общественной формации, но проф. Айтпаев А.А., отмечает, что законы цивилизации имеют более фундаментальный и глобальный характер по отношению к законам формации. Общино-культовое сознание, как правило, переходит от одной формации к другой являясь пережитком и одним из блоков общественного сознания. Исследователь Айтпаев А.А. верно подчеркивает, по нашему мнению, что на Востоке в силу недоразвитости науки до определенного уровня, культовое сознание имеет сильные корни, так как оно является продуктом определенных условий, где интересы индивида ставятся выше интересов общества. Общино-культовое сознание у одних людей выдается за подлинное, а другие мнения отвергаются. Большая часть правителей: Акаев, Бакиев и их последователи (депутаты ЖК) ставят свои интересы выше интересов народа. Следовательно, естественные и общественные отношения имеют консолидирующую силу народностей и наций, которые имеют глубокие исторические корни, а именно, они имеют два относительно самостоятельных, взаимосвязанных видов производства: (по средствам труда, средства жизни и производство самого человека и продолжение самого рода). Оба эти вида имеют базисную силу с исторических времен и до современного времени, являясь консолидирующей силой всего человечества. Единственными вечными консолидирующими факторами в человеческой жизни является производство питания, орудий труда, воспроизводство самого человека. По изречению Овидия время самоутекает, всегда в постоянном движении и оно не остановимо.

Культура может быть тем средством, которое ведет к взаимопониманию, и одухотворяя другую этническую культуру, знакомит с культурой и этническими традициями другого этноса. Сегодня в южных регионах Кыргызстана пользуются учебниками изданными в Узбекистане, в которых не находится места для материалов из кыргызской культуры, поэтому необходимо ввести уроки изучения кыргызской культуры, а так же учащиеся должны осознавать и общекультурные ценности. Однолинейность в преподавательской деятельности, низкий уровень социально-экономических процессов в этих регионах, а также невнимательность чиновничьего аппарата к нуждам населения оказали отрицательную услугу в возникновении конфликтных настроений и ситуаций. Этническим конфликтам свойственно возрастание, которое ведет к безнравственности, неуважению к правовым нормам, в итоге стихийно-бессознательного поведения, повышения эмоционального фона, алогичность и слабая обоснованность рациональных доводов объяснения социально-экономического общества, завышение самооценки и необоснованное занижение роли государственной власти. Особенно замечено, что в создании конфликтной ситуации играют психологические факторы связанные непосредственно с неопределенностью самости индивида. Из всех социальных факторов, психика человека самое древнее свойство и оно тесно связано и обусловлено с социальной средой, усиливается отсутствием или снижением уровня семейного воспитания, сопровождается противоречивыми взглядами на соседствующие этносы, когда идет разделение на «свой» и «чужой». Установление эмоциональных связей между группами и личные отношения между разными национальностями, доброжелательность, выработка общих целей имеющих равную привлекательность для разных этносов есть путь к успеху и разрешению межэтнических конфликтных ситуаций. В современных условиях возрастает значимость осознания «я», и оценки дружбы разных этносов на этапе глобализации, которые становятся важными факторами мирного сосуществования народов. Ведь не секрет, что более развитые страны выискивают новые географические среды, богатые ископаемыми богатствами и питьевой водой. Из маленькой искры разгораются пожары, а этнические конфликты становятся основой нарушения мирного сосуществования народов. Народность Кыргызстана была относительно гомогенным в этнорелигиозном плане, кыргызы считались мусульманами, хотя глубоко не знали основ шариата. Должны признать, что нельзя утверждать, что до середины 19 века не было конфликтов и противоречий, они проявлялись, время от времени, доходя до весьма жесткого взаимоуничтожения. События второй половины 19 века и миграция русских, украинцев, татаров, уйгуров, калмыков и др. положили начало к формированию полиэтнического, поликонфессионального общества на территории Кыргызстана. Кыргызы, дружелюбный народ, они приняли людей населяющих Кыргызстан и вместе решали вопросы на основе солидарности и взаимопомощи. Эволюция и преемственность присуща всем духовным и нравственным процессам: чувствам, привычкам, интересам, ценностям, обычаям, традициям и патриотическим чувствам. Патриотические чувства кыргызов не зависят от перемен общественных отношений, они связаны с историческими явлениями. Патриотизм воспитывается и передается из поколения в поколение, он является героическим и этногенетическим чувством кыргызского народа.¹⁷

¹⁷ Бернштам Д. «Историческое прошлое кыргызского народа» - Фрунзе, 1942 - с. 5-6.

1 Бернштам Д. «Историческое прошлое кыргызского народа» - Фрунзе, 1942.

2 Жумагамбетов Т.С. Культ Тенгри как основа государственной идеологии древне тюркского каганата Восток - №2, 2006.

3 Мифы народов мира - М., 1987.

4 Бичурин Н.Я. Собрание сведений о народах обитавших в Средней Азии в древние времена - М.-Л.: Наука, 1950.

Usupova Cholpon Sabyrovna - contender of philosophical sciences
«Consolidation as factor of nation unification»

We are divided on races, on the nations, and many other, but we are united by the most important, we are people, we the person. The centuries-old interethnic unions of Kyrgyz with numerous diverse and ethnic tribes promoted social and economic consolidation of tribes in a uniform nationality. Kyrgyz learned about a way of life, customs, customs of these people, gained knowledge of various parties of material and spiritual culture of these nationalities.

Key words: Consolidation, government, constitution, mentality, customs, rituals, traditions, culture

ЭОЖ 796.853.23

СПОСОБЫ ОТБОРА И СПОРТИВНАЯ ОРИЕНТИРОВКА В ПРОЦЕССЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Р.Кадырбеков – магистр-преподаватель КазНПУ им. Абая,
Н.Шаяхметов – магистр-старший преподаватель, Университет Алматы

В этой статье, рассматриваются вопросы функциональные, физические технико-тактические, психические, теоретические подготовки для преподавателей, для тренеров, для студентов, для спортсменов, а также методика отбора школьного возраста по физиологическим и возрастным особенностям в процессе физического воспитания. Формирование высокого уровня подготовленности возможно только при учете типологических свойств нервной системы и темперамента занимающихся. По мнению многих ученых, игнорирование этих особенностей и способностям ребенка, может свести на нет попытки тренера обучить конкретному действию, а иногда и остановить рост спортивного мастерства.

Ключевые слова: отбор, способности, физическое воспитание спортсмены

Актуальность темы. Основатели физической культуры и спортивной теории и практики выделили как основу систему подготовки и теории молодых спортсменов, а также в спортивном мире рассматривается первостепенной задачей спортивная ориентировка и отбор спортсменов. На уроках физической культуры мы учим воспитанников необходимым для жизни действиям, движениям. Это техники разных видов спортивных упражнений: бег, прыжки, метание и другие передвижные упражнения. Во вторых, развитие и повышение физических способностей воспитанников: силу, скорость, выносливость, ловкость. В третьих, дать разные теоретические знания о сфере спорта и о физическом воспитании. Учитель физической культуры должен знать основные характеристики физического воспитания, и его роль в системе физического воспитания учеников, принимать активное участие в спортивной ориентировке и отборе молодых спортсменов. Ученики должны всей душой отдаваться в спорт. Если ученик правильно выберет вид спорта и всей душой будет заниматься этим, то он безусловно достигнет высоких результатов. Непостоянство воспитанников в спортивных секциях отрицательно влияют учебно-воспитательной работе. Поэтому в выборе учениками видов спорта учитель физической культуры или тренер должны дать им направление и вместе работать. При спортивной ориентировке и отборе надо уделять внимание личностным особенностям и способностям ребенка [1].

Формирование высокого уровня подготовленности возможно только при учете типологических свойств нервной системы и темперамента занимающихся. По мнению многих ученых, игнорирование этих особенностей и способностям ребенка, может свести на нет попытки тренера обучить конкретному действию, а иногда и остановить рост спортивного мастерства.

Способности – эффективное и быстрое освоение ребенком действия в выбранном виде спорта и чтобы эти действия нравились ребенку.

Учитывая способности, интересы, стремление и желание заниматься спортом надо направлять его выбранному виду спорта, это называется спортивная ориентировка. Его можно разделить на несколько видов:

1. Агитация, советы, сведения о разных видов спорта. В школе во время уроков доклады учителя, уголок спорта, спортивные стенды, спортивные программы по телевизору, чтение спортивных литератур, просмотр спортивных соревнований и т.д.

2. Беседы, советы про спорт. В школе учитель физической культуры ведет беседы с учеником о его любимом виде спорта, отвечает на его вопросы.

3. Учитывая способности ученика, направить его подходящему для него виду спорта.

Тренеры в процессе спортивной ориентировки и отбора используют различные способы и методы:

1. Соревнование. Этот метод используется как официальное, так и в разных видах соревнования.

2. Тренировка. Наблюдение на тренировках физических способностей спортсменов.

3. Контрольные тесты. Тестирование способностей ребенка разными аппаратами.

Отбор учеников по навыкам, спортивным показателям спортивным отбором.

Тренер выбирает талантливых детей, и берет ответственность за достижения высоких показателей. Спортивный отбор делится на первый и второй этап. Первый этап – знакомство со спортсменами и всестороннее изучение спортсмена. Оно состоит из таких видов отбора:

1. Проверка двигательных свойств разными способами.

2. Оценка и осмотр физической структуры.

3. Психо-физиологические проверки (метод опроса)

4. Знакомство с родителями [1].

Во втором этапе проводится анализ определения способностей молодого спортсмена и его недостатков. Во втором этапе важно уделить внимание на морфологические особенности ребенка (структура крови и части тела). Морфологические критерии в каждом виде спорта разные. Например, метателей копья, граната, дисков должны быть длинными и увесистыми, а также для амплитуды кружения и скорости полета руки должны быть длинными. У спортсменов занимающихся с легкой атлетикой ноги должны быть длинными. А для достижения высоких показателей у спортсменов занимающихся плаванием ладонки и ступни должны быть широкими.

Наблюдение за ростом тела ребенка, гипотеза будущего роста имеет важную роль. Например, если ребенок в возрасте 8-9 лет будет выше своих сверстников, то тогда это так и останется до 18-19 лет. Основным методом во время учебно-тренировочного отборочного процесса входят: антрометрический анализ, медицинско-биологический анализ, контрольные тесты, психофизиологические, психологические и социальные исследования [1].

Физиологические особенности. Физиологические особенности показывают не только движение органа, но и функцию вегетативной системы. Во время отбора спортсменов к таким видам спорта как бег, лыжный спорт потребность кислорода у спортсменов исследуют специальными аппаратами. Насколько уровень кислорода выше, то у этого человека в этих видах спорт шансов (возможностей) больше. Ученые доказали что через тренировку этот уровень можно повысить только 20-30%. Поэтому надо искать спортивно-одаренных детей [2].

Психологические особенности. По состоянию нервной системы ученики делятся на психический устойчивые и неустойчивые. Доказано, что в трудных ситуациях спортсмены с сильной нервной системой одинаковом положении, а в виде спорта требующих долгих упорств спортсмены с неустойчивой нервной системой добиваются больших успехов. Процессы устойчивости нервным срывам связаны с возможностью на долгое время хранить раздражение в центральной нервной системе, и сбалансированности процессов раздражения и сдерживание. У спортсменов с неустойчивой нервной системой из-за того, что процесс раздражения намного больше чем процесс сдерживания они быстро устают. Но в некоторых видах спорта есть свои типологические особенности. Например, у спринтеров неустойчивая нервная система, во время движения нервов процесс раздражения больше чем процесс сдерживания. Люди с неустойчивой нервной системой в видах спорта как бокс, фехтования могут достичь больших результатов. Эти особенности нервной системы передаются через гены, они во время тренировок не могут быть изменены, поэтому во время спортивного отбора надо уделять особое внимание на психологические особенности индивида [2].

Наследственные факторы. В настоящее время на это уделяется особое внимание. Структура органов тела человека, вес передаются ребенку от родителей наследственно. Между двигательными способностями ребенка и родителей есть связь, например, бег на маленькую дистанцию, прыжок в длину и т.д. у детей известных спортсменов больше возможности для достижения высоких результатов [3].

Причины выбора видов спорта. У детей мужского пола заметно стремление достичь через спорт развитию физических показателей тела, силу, уверенность в себе. Дети женского пола стремятся через спорт добиться красивых движений и красивого тела. Всеобщие агитации, наставления хорошо влияют детям при выборе какого нибудь вида спорта. А также важно наблюдение родителей к какому виду спорта склонны его дети, и чтобы они направили своего чадо к этому виду спорта.

В заключении, основной целью исследования является искать одаренных людей к отдельно выбранному виду спорта. Увроень телесного развития молодых спортсменов (выносливость, эластичность, способность сохранить сбалансированность, силовые возможности, работоспособность, поднятие тяжелых предметов и способность к эффективному восстановлению своих силовых возможностей) всегда должны быть под наблюдением у тренеров [4].

1 Уанбаев Е.К. Физическая культура и теория и методика спорта. – Усть-Каменогорск, 2010.

2 Есмаганбетов Б. Теория и методика физического воспитания. - Караганда, 1995.

3 Агашин Ф.К. Биомеханический отбор спортсменов - Малаховка, 1987.

4 Қарақов А., Иванов Г. Физическая культура - Алматы, 1995 ж.

5 Қаражанов Б.К. Взаимосвязь двигательных навыков и умений с эмоция человека // Теория и методика физической культуры // 2000.

Түйін

Р.Кадырбеков – п.ғ.магистрі оқытушы Абай атындағы ҚазҰПУ,

Н.Шаяхетов – п.ғ.магистрі аға оқытушы Алматы Университеті

«Дене тәрбиесі үрдісіндегі спорттық бағдарлау мен іріктеу»

Бұл мақалада оқытушылар, жаттықтырушылар, студенттер, спортшылар үшін физикалық, функционалды, технико-тактикалық, психикалық, теориялық дайындықтың мәселелері қарастырылады, және дене тәрбиесі үрдісі бойынша мектеп оқушыларын жас ерекшеліктері және физиологиялық жағдайлары мен қабілеттеріне қарай спорт түрлеріне іріктеу мен бағдарлау әдістемесі көрсетілген.

Тірек сөздер: іріктеу, оқушылар, дене тәрбиесі, қабілеттері, жаттығу

Summary

R.Kadyrbekov - Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Shaykhmetov Nurlybek – University Almaty

«Methods of election and sport orientation in process of physical education»

In this article, the technique of selection of school age on physiological and age features in the course of physical training is considered questions functional, physical technical and tactical, mental, theoretical preparation for teachers, for trainers, for students, for athletes, and also. Formation of high level of readiness is possible only at the accounting of typological properties of nervous system and temperament which are engaged. According to many scientists, ignoring of these to features and abilities of the child, can nullify attempts of the trainer to train in specific action, and sometimes and to stop growth of sports skill.

Keywords: equipment, methods of training and training, reception, tactics, assimilation of methods of fight

ӨӘЖ 378.016.02:004.9(574)

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҚҰРАЛДАРЫН ЖАСАУҒА ЖӘНЕ ПАЙДАЛАНА АЛУҒА ОҚЫТУДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Б.Ғ. Бостанов – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, п.ғ.к.,

Ғ.Т. Абилбакиева – п.ғ.магистрі, Алматы қаласы

Бұл мақалада болашақ педагог мамандарды заманауи ақпараттық қатынас құралдарын пайдаланып білім бере алуға дайындау, оларды өзінің кәсіби қызметінде шебер пайдалана алуы қажеттілік болып табылатындығын айқындайтын мәселелер туралы сондай-ақ, оқытудың электрондық құралдарын қажетінше жасай алатындай және бар құралдарға өзгертулер енгізе алатындай маман етіп қалыптастырудың қажет екендігі туралы баяндалған. Ал оны іске асыру үшін, барлық педагог дайындайтын жоғарғы оқу орындарының немесе педагогтарды қайта даярлау мекемелері мен білім көтеру орындарының оқыту мазмұнына толықтырулар енгізудің нәтижесінде мүмкін екендігі туралы сөз болған.

Тірек сөздер: Ақпараттық-қатынастық технология (АҚТ), оқытудың электрондық құралдары (ОЭҚ), E-Learning электронды оқыту жүйесі

2011-2020 жылдары Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасына сәйкес республикада E-Learning электронды оқыту жүйесін енгізу көзделген. 2015 жылға электронды оқытумен білім беру ұйымдарының 50 пайызын қамту, 2020 жылға көрсеткішті 90 пайызға дейін жеткізу мақсаты қойылған [1].

Аталған бағыттарды дамыту үшін құқықтық-нормативтік, материалдық-техникалық, ғылыми-әдістемелік және ақпараттық жағынан қамсыздандыру, педагог мамандарды даярлаудың негізгі бағыттарының бірі. Осы ретте елбасымыз Н.Ә. Назарбаев «Болашақта еңбек етіп, өмір сүретіндер бүгінгі мектеп оқушылары, мұғалім оларды қалай тәрбиелесе Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан ұстазға жүктелетін

міндет ауыр» - деген болатын [2]. Ақпараттық-қатынастық технологияны (АҚТ) бәсекеге қабілетті ұлттық білім беру жүйесін дамытуға және оның мүмкіндіктерін әлемдік білімдік ортаға енудегі сабақтастыққа қолдану негізгі мәнге ие болып отыр.

Қазіргі ақпараттық технологиялардың қарқынды даму кезеңінде орта білім беретін оқу орындарының оқу үдерісінің тиімділігі болашақ мұғалімнің кәсіби дайындығына тікелей қатысты. Сол себепті ақпараттық-қатынастық технологиялар құралдарын педагогикалық іс-әрекетке кеңінен қолдана білу іскерліктерінің жоғары деңгейде қалыптасуы мектеп мұғалімдерінің кәсіби дайындығына қойылатын талаптар қатарына енеді. Осы орайда, жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдерді педагогикалық үдерісте ақпараттық технологиялар мен бағдарламалық құралдарды қолдануға ғана емес, осы құралдарды жасауға дайындау өзекті мәселе болып табылады.

Қазіргі қоғамды ақпараттандыру үдерістері және олармен тығыз байланыстағы білім беру жүйесінің барлық формаларын ақпараттандыру, жаңа ақпараттық және АҚТ-ны меңгеру және жаппай тарату үдерістерімен сипатталады. Мұндай технологиялар білім берудің жаңа жүйелерінде оқытушы мен оқушының арасында қарым-қатынас орнату және мағлұмат алмасу үшін белсенді қолданылады. Қазіргі оқытушы АҚТ төңірегіндегі білімдерді игеріп қана қоймай, сондай-ақ оларды өзінің кәсіби іс-әрекетінде пайдалана алатын маман болуы тиіс. Ашық және басқа білім беру формаларында қолданылатын АҚТ құралдарының негізгі түрінің бірі оқытудың электрондық құралдары болып табылады.

Оқытудың электрондық құралдары білім саласының ғылымы мен тәжірибесіне сәйкес, оқушылар мен студенттердің білімді шығармашылық және белсенді түрде меңгеруін қамтамасыз етуші жүйеленген материалы бар электрондық құрал болып табылады. *Оқытудың электрондық құралы көркемдік жағынан да, орындалуы жағынан да ақпараттық толықтығы, әдістемелік құралдардың сапасы, технологиялық орындалу сапасы, көрнекілігі, ойдың логикалығы мен байланыстығы жағынан жоғары деңгейде болуы қажет.* Электрондық оқыту құралы қағаз нұсқасында дидактикалық қасиетін жоғалтпауы қажет [3].

Білім беру үдерісін қолдайтын электрондық құралдар аясындағы жүйелі зерттеулердің 35 жылдық тарихы бар. Осы уақыт аралығында АҚШ-та, Канадада, Англияда, Францияда, Жапонияда және басқа мемлекеттерде оқыту мақсатында ақпараттық және қатынастық техниканың әр түрлі типтеріне бағытталған көптеген компьютерлік жүйелер жасап шығарылды. Мұндай құралдар ірі өндіріс орындарында, әскери және қоғамдық ұйымдарда қолданылады [3].

Шет елдерде әдістемелік және бағдарламалық-ақпараттық құралдарды жасау қымбат жұмыс деп есептеледі. Себебі, бұл іс жоғары ғылымилық және жоғары дәрежелі мамандардың: психолог, оқытушы, компьютерлік дизайнер және т.б. біріккен жұмысын қажет етеді. Осыған қарамастан, көптеген ірі шетелдік фирмалар оқу орындарда компьютерлік білім беру жүйесін жасау жобаларын қаржыландырып, осы аймақта өздерінің зерттеулерін жүргізеді. Білім беруші электрондық басылым түсінігі соңғы 35 жыл ішінде өзгеріп келе жатқан дәстүрлі болып кеткен электрондық программалық құрал түсінігінен шығады. Алғашқы электрондық программалық оқыту құралдарын жасау үшін, сол кездегі бәріне мәлім программалау тілінде программалау технологиясы қолданылды. Программалаушы ролінде әдетте, жоғары оқу орнының студенттері немесе аспиранттар болды.

Оқытудың электрондық құралдарын (ОЭҚ) жасау мен пайдалану басынан бастап негізгі екі бағыт бойынша дамыды. Бірінші бағытта әр түрлі пәндер бойынша автоматтандырылған оқыту жүйелері жасалады және пайдаланылады. Мұндай жүйелер көп жағдайда қабықшалармен сәйкес келеді: автоматтандырылған оқыту жүйелерінің ядросы, педагогтарға мәліметтер қорына өзінің оқыту материалдарын енгізуге және арнайы тіл немесе инструментальды құралдар көмегімен оның оқыту алгоритмдерін бағдарламалауға мүмкіндік беретін авторлық жүйе болып табылады [4].

Қоғамда ақпараттандыру, есептеу техникасы құралдары кеңінен таралуымен байланысты, оқу үдерісін ұйымдастыруға, сол сияқты білім берудің мазмұнын өзгертуге де елеулі ықпал етеді. Білім беру жүйесіндегі қайта құрулардың негізгі субъектісі - мұғалім. Қазіргі мектепке шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған, жаңа педагогикалық технологияларды жете меңгерген, мамандық шеберлігі қалыптасқан мұғалімдер қажет. Ол бір уақытта педагог-психолог және оқу үдерісін ұйымдастырушы технолог бола білуі керек. Компьютердің мүмкіндіктерін ескере отырып, оқыту мәселелеріне талдау жасасак, психологияның, педагогиканың іргелі оқыту теориясынан психологиялық-педагогикалық әдістемелік мәселелер туындайды.

Орта мектептерде пәндерді оқытудың электрондық құралдарын пайдаланып оқыту көптеген педагогикалық ізденістер мен ғылыми-әдістемелік еңбектердің туындауының жандана түсуіне алып келеді. Қазіргі заманғы оқыту интеллектуалдық ерекшеліктеріне сүйене отырып, білім беруді қажет етеді. Жаңа технологиялар - педагогтың мүмкіндігін күшейтетін құрал, бірақ ол мұғалімді алмастыра алмайды. Компьютер

мүмкіндіктері психология мен дидактика тұрғысынан талданып, керек кезінде педагогикалық талаптарға сай қолданылуы керек. Сыртқы эффектін қуып кетпей, оқыту программасының тек сыртқы емес, ішкі тиімділігіне көп көңіл бөлген дұрыс. Компьютердің графикалық мүмкіндігінің молдығы дәрістік экспериментті бояулы суреттермен, сызбалармен, кестелермен байыта түсуге жол ашады, оларды есеп шарттарына да пайдалануға болады.

Компьютерді мұғалім қосымша материалдар, әртүрлі анықтамалық мәліметтерден ақпараттар беру үшін көрнекі құрал ретінде пайдалана алады. Қажетті ақпараттарды жинақтауда электрондық техникаларды енгізу уақыт үнемдейді, қарастырып отырған кезеңде ақпараттың толықтығын жоғарылатады, ақпараттық-анықтамалық жүйе құрамында электрондық құрылғылармен жұмыс істеу дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік туғызады.

Жаңа ақпараттық технология құралдарын оқушының шығармашылық, интеллектуалдық қабілетінің дамуына, өз білімін өмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі. Компьютерлік техниканың дидактикалық мүмкіндіктерін педагогикалық мақсаттарға қолдану, білім мазмұнын анықтауда, оқыту формалары мен әдістерін жетілдіруде жақсы әсерін тигізеді. Мұндай мүмкіндіктерді қазіргі кездегі бар және жаңадан қалыптасып келе жатқан оқытудың электрондық құралдары бере алады.

Ендеше мұндай оқу құралдарымен жұмыс жасату оқушылардың жаңаша дүниетанымын қалыптастырады:

- өз әрекетін саналы түрде жоспарлайды;
- құбылыстарға модельдер құра біледі және т.б.

Ақпараттық және қатынастық технологиялардың мүмкіндігі қазіргі кезде күрт арта бастады, Интернет жаһандық желісінің пайда болуы және адам қызметінің барлық салаларына, оның ішінде білім саласына енуімен кеңейе түсуде. Оқытудың электрондық оқыту құралдарын, Интернет желісін пайдалау қазіргі кезеңдегі Қазақстанның білім беру жүйесіне, мәдениетіне елеулі әсер етіп, оқытудың инновациялық әдістерін дамыту үшін жағдай жасауға мүмкіндік беретіні белгілі.

Білім берудегі көптеген пәндерге ақпараттық және қатынастық технологияларды ендіру программалармен қамтамасыз ету мен білім беру саласында қолданылатын электрондық оқулықтардың мазмұнын толықтыру сияқты келелі мәселелерді туындатады. Соңғы бірнеше жылдар бойы осы мәселелер бойынша жүргізілген іс-әрекеттер, зерттеулер осындай құралдарды жасау мен пайдаланудың теориясын және оған қажетті нормативтік құжаттарды қалыптастыруда. Осы саладағы нормативтік құжаттардың бірі – Қазақстан Республикасының Мемлекеттік стандарты ҚР СТ 34.0172005-«Ақпараттық технологиялар. Электрондық басылым», «Электрондық оқу басылымы» [5].

Онда келтірілген ереже бойынша: электрондық басылым: программалық басқару құралдары мен құжаттамалары бар және кез-келген электрондық ақпарат тасымалдаушысында орналасқан немесе компьютерлік желілерде жарық көрген сандық, мәтіндік, графикалық, аудио, видео және басқа ақпараттар жиынтығы. Электрондық оқу құралы: құрамында оқу курсының ең маңызды бөлімдері, сонымен қатар есептер жинағы, анықтамалықтар, энциклопедиялар, карталар, атластар, оқу тәжірибесін өткізуге нұсқаулар, практикумға, курстық және дипломдық жұмыстарды дайындауға әдістемелік нұсқаулары бар берілген басылым түріне мемлекеттік мекеме беретін арнайы дәрежеге ие электрондық оқу басылымы [5].

Тәжірибе көрсетіп отырғандай, қазіргі пән мұғалімдерінің біразы АҚТ-ны өзінің кәсіби қызметінде белсенді түрде пайдалана отыра, жекелеген оқытудың электрондық құралдарын жасаудан тыс қалуы мүмкін емес. Сондықтан да, пәндер бойынша оқытудың электрондық құралдарының басым бөлігін кәсіби ұжымдар жасауға тиіс екеніне қарамастан, бұл құралдардың біразының авторлары пәнді оқытуда өз құралдарын енгізетін мектеп мұғалімдерінің өздері болып табылатындығы белгілі.

Шешімін таппаған тағы бір жеке мәселе пәнді оқытуда қолданылатын оқытудың электрондық құралдарының бір-бірімен байланыссыздығы болып табылады. Бұл мәселелерді шешуде оқытудың электрондық құралдарын жасаушылардың, оның ішінде, әрине, мектеп мұғалімдерінің қажетті кәсіби білімі мен дағдыларының болуы көп жағынан мүмкіндік жасаған болар еді.

Сонымен, пән бойынша оқытудың электрондық құралдарын жасау үдерісінде мұғалім қандай рөл атқармасын, оның ОЭҚ жасауға қажет мәселелерді жеткілікті кәсіби деңгейде шеше алатындай білім мен дағдылары болуы тиіс. Алайда, педагогикалық жоғары оқу орындарындағы болашақ пән мұғалімін педагогтық кәсіби қызметке дайындаудың қазіргі жүйесінде болашақ мұғалімдер пәндер бойынша оқытудың электрондық құралдарын жасаудың негізін оқып-үйренуден тыс қалып жатады. Осы айтылғандардың бәрі болашақ педагог мамандарға, яғни пән мұғалімдеріне ОЭҚ жасау мен пайдалануды оқытудың қажеттігін білдіреді.

Мектептегі оқытылатын жекелеген пәндер бойынша оқытуда қолданылатын электрондық құралдар

санының өсуі мен сапасының төмендігі, пән мұғалімдерінің оқытудың электрондық құралдарын жасауға қатысуының жиілеуі, бұл бірінші жағынан, ал екінші жағынан, мектеп оқушыларын оқытудың тиімділігін арттыру үшін сапалы оқытудың электрондық құралдарын жасау мен пайдалануға болашақ мұғалімдерді оқытудың әдістемелік жүйесінің жоқтығы арасында қарама-қайшылық туғызады. Ал оны іске асыру үшін, барлық педагог дайындайтын жоғарғы оқу орындарының немесе педагогтарды қайта даярлау мекемелері мен білім көтеру орындарының оқыту мазмұнына толықтырулар, яғни арнайы оқу курсын енгізудің нәтижесінде ғана мүмкін екендігін баса айту қажет.

Енгізілетін арнайы оқу курсының мазмұнын университетіміздегі бұған дейін зерттеліп, оқыту үдерісіне енгізіліп, өз нәтижесін беріп келе жатқан «Информатика» пәні мұғалімдерін даярлауда іске асырылып келе жатқан «Электрондық оқыту құралдарын және интернет ресурстарын жасау мен пайдалану» курсы негізге алған жөн. Себебі, аталған арнайы курс бұдан бірнеше жылдар бұрын университетіміздегі «информатика» бойынша мамандар даярлаудың мазмұнына профессор Е.І. Бидайбековтың бастамасымен енгізіліп, қазіргі уақытта республикамыздағы барлық педагогикалық жоғарғы оқу орындарында оқытылып келеді.

Бұл енгізілген курс тек информатика бойынша педагог мамандарды даярлаумен шектелген, ал E-Learning электронды оқыту жүйесінің талаптары барлық пән мұғалімдеріне бірдей қойылып отыр. Сондықтан да болашақ педагогтарды өзіндік даярлану саласы бойынша жекелей оқытудың электрондық құралдарын жасап, пайдалана алауға оқыту заман талабы.

Ал арнайы курсты оқытудың басты мақсаты – оқушылардың осы пәннің логикалық өзара байланысқан ғылыми түсініктерінің иерархиялық жүйесін алгоритмдік және эвристикалық танымдық қызметті жүзеге асыруға жеткілікті деңгейде меңгеруін қамтамасыз ету үшін пән мұғалімін ОЭҚ жасау мен оны өз кәсіби қызметінде пайдалануға оқыту.

Дайындық нәтижесінде оқып үйренушілер ОЭҚ жасау мен пайдаланудың жаңа технологияларын білуі, ОЭҚ жасауда алдына міндет қоя білуі және шеше алуы, ОЭҚ сапасын алғашқы сараптамадан өткізе алуы, пән бойынша ОЭҚ құрастырудың жаңа технологияларының даму үдерісі туралы түсінігі болуы тиіс.

Қорыта айтар болсақ, егер болашақ педагог мамандарды оқытудың электрондық құралдарын жасау мен пайдалануға арнайы дайындайтын болсақ, онда біріншіден, олар заманауи ақпараттық қатынас құралдарын пайдаланып білім бере алатын, екіншіден, оларды өздерінің кәсіби және тұрмыстық қызметінде шебер пайдалана алатын, сондай-ақ, оқытудың электрондық құралдарын қажетінше жасай алатын және бар құралдарға өзгертулер енгізе алатындай маман болып қалыптастыруы әбден мүмкін. Әрине оқытудың әдіс-тәсілдеріне сүйенер болсақ оны іске асыру үшін, барлық педагог дайындайтын жоғарғы оқу орындарының немесе педагогтарды қайта даярлау мекемелері мен білім көтеру орындарының оқыту мазмұнына толықтырулар енгізіп, арнайы оқу курстырын енгізу қажет. Ал жекелеген пәндер бойынша оқытудың электрондық оқыту құралдарын жасау мен пайдалануға болашақ педагог мамандарды даярлау жекелеген зерттеулерді талап етеді. Мұндай арнайы оқыту курстарын енгізу ең жоқ дегенде мектеп мұғалімдерінің өздеріне тән электрондық портфолиосын жасай алуына себеп болар еді.

1 2011-2020 жылдары Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.

2 Қазақстан Республикасының Елбасы Н.Ә. Назарбаев Білім мен Ғылым қызметкерлінің II съезінде сөйлеген сөзінен.

3 Бидайбековпен Е.І., Гриникун В.В., Бостанов Б.Ф. «Электрондық оқыту құралдарын жасау мен пайдалану» // Әдістемелік оқу құралы. - Алматы, 2009.

4 Бостанов Б.Ф. «Болашақ информатика мұғалімдеріне электрондық оқыту құралдарын жасау мен пайдалануды оқытудың әдістемелік негіздері»// п.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. - Алматы, 2009.

5 ҚР СТ 34.017 2005.- «Ақпараттық технологиялар. Электрондық басылым», «Электрондық оқу басылымы». - Енгізу күні: 01.01.2006. - Қазақстан Республикасының Мемлекеттік стандарты.

Резюме

Данной статье рассматривается необходимость подготовки будущих специалистов педагогов давать знание, используя современных информационно-коммуникационных технологии и о проблемах определяющие, о необходимости их мастерское использование в своих профессиональных деятельности, а так же о необходимостях формирования как специалиста умеющие разработать образовательных электронных ресурсов и умеющие изменение имеющиеся ресурсов. А так же рассказывается о том, что реализация этого возможно, только если будем вести дополнение содержанию подготовке педагогов высших учебных заведениях, организацию переподготовки кадров и повышении квалификации.

Ключевые слова: Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), образовательные электронные ресурсы (ОЭР), система электронного обучения E-Learning

Summary

To this article need of training of future experts of teachers to give knowledge is considered, using modern information and communication technologies and about problems defining, about need their masterful use in the professional activities, and also about need of formation as expert able to develop educational electronic resources and able change available resources. And it is also told that realization of it is possible, only if we conduct addition to the contents to training of teachers higher educational an institution, the organization of retraining of personnel and professional development.

Keywords: Information and Communication Technologies (ICT), educational electronic resources (EER), system of electronic training of E-Learning

УДК: 316.774

ҚАЗАҚСТАН МЕКТЕПТЕРІНДЕГІ ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУДЫ ҚЫТАЙ МЕКТЕПТЕРІМЕН САЛЫСТЫРҒАНДАҒЫ АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ

Б.Байтайлақ – Абай атындағы ҚазҰПУ, п.ғ.магистранты

Мақала қазіргі білім беру жүйесінде өзекті мәселе болып табылатын халықаралық тәжірибе тақырыбына арналған. Бұл мақалада алдымен Қытайдағы білім беру жүйесі таныстырылған, соның ішінде міндетті білім беру - заң ережелері бойынша, оқу жасындағы балалар мен жасөспірімдерді міндетті түрде қабылдауға тиісті, сонымен бірге мемлекет, қоғам, мектеп және отбасы міндетті түрде кепілдік беруге тиісті, жалпы халықтық сипатқа ие, заң бойынша қорғалатын білім беру деп анықтама берілген және 12 жылдық білім беру моделі қарастырылған. Қазақстан және Қытай мектептеріндегі информатика пәнін оқытудың даму тарихындағы өзгешеліктер және екі елдің жалпыға міндетті білім беру стандартына сай әзірленген информатика пәні бойынша оқу бағдарламасындағы оқу жүктемесінің көлемі мен базалық білім мазмұны туралы айтылған және салыстырмалы талдау жасалған.

Тірек сөздер: Міндетті білім беру, 12 жылдық білім беру, информатика, базалық білім мазмұны, модуль

Қазіргі уақытта Қытайда міндетті ақысыз тоғыз жылдық білім жүйесі жүзеге асырылуда. Бастауыш метепке түсер алдында бала бақшаларда мектепке дейінгі білім берілсе, ал міндетті тоғыз жылдық білім жүйесінен кейін үш жыл жоғары сатылы орта білім және орта-кәсіби білім беріледі, сонымен қатар жоғары білімі туралы аттестат ұсынатын институттарды да қамтитын жоғары білім жүйесі бар. Жоғары оқу орындарынан кейін аспирантура және докторантура жүргізіледі.

Міндетті білім беру - заң ережелері бойынша, оқу жасындағы балалар мен жасөспірімдерді міндетті түрде қабылдауға тиісті, сонымен бірге мемлекет, қоғам, мектеп және отбасы міндетті түрде кепілдік беруге тиісті, жалпы халықтық сипатқа ие, заң бойынша қорғалатын білім беру. «ҚХР міндетті білім беру заңы»- ның төртінші тармағында: “мемлекет, қоғам, мектеп және отбасы заң бойынша оқу жасындағы балалар мен жасөспірімдердің міндетті білім беруді қабылдау кұқұғын қамтамасыз етуге міндетті” - деп белгіленген. Он бесінші тармағында: “жергілікті әр дәрежелі үкімет органдары оқу жасындағы балалар мен жасөспірімдердің мектепке міндетті білім беруді қабылдауына міндетті түрде жағдай жасау керек.” - деп белгіленген [1].

Қазіргі кезде ақпараттың қарқындап өсуі мен техниканың соңғы жетістіктері, информатика ғылымның үздіксіз дамуы мен оның жаңа салаларының пайда болуы елімізде 12 жылдық мектепке өту жағдайында информатиканың мазмұнын және оқыту әдістемесін үнемі жетілдіріп отыруды қажет етеді [2]. 12 жылдық оқыту моделін дүниежүзінің елдері, атап айтсақ, АҚШ, Англия, Швейцария, Канада, Германия, Жапония, Қытай, Швеция, Франция, Италия (жалпы білім беру ұзақтығы 12 не 13 жыл) жедел дамушы және өзгермелі заман талаптарына сай жастарға сапалы білім беру жүйесі ретінде танып отыр. Соның ішінде өте тез қарқынмен дамып келе жатқан ел ретінде танылған Қытайдың информатиканы оқыту жағдайын зерттеп, еліміздегі информатиканы оқыту жағдайымен салыстырмалы талдау жасап көрейік (1-кесте).

Информатика пәнін оқытудың даму тарихы

1-кесте. Екі елдегі информатика пәнін оқытудың даму тарихындағы елеулі өзгешеліктер

ҚР			ҚХР		
жылы	пән атауы	сынып	жылы	пән атауы	сынып
1985	Информатика және есептеуіш техника негіздері	9-10	1982	Компьютер	9-11
1993	Информатика	7-10	1992	Компьютер	7-11
2013	Информатика	5-11	2000	Ақпараттық технология	1-12

Қазақстан (2013- жылғы нұсқа) және Қытай (2011- жылғы нұсқа) жалпыға міндетті білім беру

стандартына сай әзірленген информатика пәні бойынша оқу бағдарламасына салыстырмалы талдау жасау

Информатика пәні бойынша оқу жүктемесінің көлемі

Қазіргі Қытай мектептеріндегі оқу бағдарламасы бойынша өтілетін информатика пәні сағат саны жалпы алғанда еліміздегі мектептердің екі есесіндей болып келеді (2-кесте).

2-кесте. Қазақстан және Қытай мектептеріндегі информатика пәні бойынша оқу жүктемесінің көлемі

ҚР		
5-сынып	6-8-сынып	9-11-сынып
оқу жылында 34 сағат	оқу жылында 51 сағат	оқу жылында 34 сағат
Практикалық сабақтардың сағат саны анық белгіленбеген.		
ҚХР		
1-6 сынып	7-9 сынып	10-12 сынып
оқу жылында ≥ 68 сағат	оқу жылында ≥ 68 сағат	оқу жылында 70-140 сағат
Практикалық сабақтар жалпы сағат санының 70 % нан кем болмау керек.		

Базалық білім мазмұны

Елімізде бұл пәнді оқытудың мақсаты оқушылардың шығармашылық дамуын жетілдіру, олардың өнімді де айрықша ойлауын дамыту, шығармашыл тұлғаны қалыптастыру болып табылады. Осы мақсатқа сәйкес, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы №1080 қаулысымен бекітілген Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты бойынша әзірленген оқу бағдарламасындағы базалық білім мазмұны төмендегі кестеде көрсетілгендей (3-кесте) [3]:

3-кесте. ҚР базалық білім мазмұны

5-9 сынып	Ақпарат және ақпараттық үдерістер: информатика; әлемнің ақпараттық бейнесі; ақпаратты қорғау; вирусқа қарсы программалар; ақпаратты мұрағаттау программалары; компьютерде ақпараттарды ұсыну тәсілдері; сандық, мәтіндік және графиктік ақпараттарды кодтау; санау жүйелері; логикалық операциялар; ақиқат кестелері; ақпаратты қорғау саласындағы ҚР заңнамасы. Компьютер-ақпаратты өңдеу құралы: компьютер; пернетақта; программалық және аппараттық қамтамасыз ету; операциялық жүйе; файлдар, бумалар және белгішелер; ақпаратты тасымалдаушылар; есептеу техникасының даму тарихы; ДК архитектурасының даму үрдісі; компьютердің қосымша құрылғылары; драйверлер; қызметтік программалар. Алгоритмдеу және программалау: алгоритм және оның атқарушылары, блок-схемалар, алгоритм типтері; алгоритмді формальды жазу; алфавит; программалау тілінің синтаксисі; айнымалылар; арифметикалық өрнектер; сызықтық алгоритмдер. тармақталу операторлары; күрделі шарттар; циклдік алгоритмдер; файл, құрылымдық мәліметтер; салынған циклдер; массив; символдық жолдар. Ақпараттық модельдеу: модель; модельдер түрлері, қасиеті; модельдерді сипаттау әдістері; әртүрлі білім салаларының мысалдарында модельдерді зерттеу; компьютерде модельдерді зерттеу және жасаудың негізгі кезеңдері; есептеу эксперименті; программалау тілі арқылы модельдер жасау. Телекоммуникациялар: компьютерлік байланыстың негізгі түрлері, міндеті; ауқымды ақпараттық желілер, интернет, электрондық почта; компьютерлік желі; интернет ресурстарына қол жетімдік; интернет қызметтері.
	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар: қарапайым графикалық редакторы; қарапайым мәтіндік редакторы; калькулятор, блокнот; дыбыстық ақпаратты өңдеу; кестелер; презентациялар; компьютерлік графика түрлері; векторлық және растрлық графиктерді редакциялау; электрондық кестелер; деректер қоры; видео ақпаратты өңдеу; видео монтажи.
10-11 сынып (жаратылыстану математика бағыт)	Ақпарат және ақпараттық үдерістер: әлемнің ақпараттық бейнесі; ақпараттық жүйелер және ресурстар; білім беру ақпараттық ресурстары; ақпараттарды өңдеу критериясы; сараптама жүйесі, жасанды интеллект. Компьютер-ақпаратты өңдеу құралы: программалаудың, программалық қамтамасыз етудің дамуы; құрылымдық, модульдық, объектілі-бағдарлы және визуалды программалау; программалық қамтамасыз етуді орнату және жою; операциялық жүйенің параметрлерін баптау және қалпына келтіру. Алгоритмдеу және программалау: визуалды программалау; графикалық әдіс, процедуралар; мультимедиа. Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар: 3D-модельдеу; Mirror – айналық бейнелеу; Blender-дегі текстура; деректер қоры (кестелік, иерархиялық, желілік); желілік технологиялар; html-программалау; Web-беттер.

10-11 сынып (қоғамдық-гуманитарлық бағыт)	Ақпарат және ақпараттық үдерістер: әлемнің ақпараттық бейнесі; ақпараттық жүйелер және ресурстар; білім беру ақпараттық ресурстары; ақпаратты құқықты қорғау; компьютерлік құқық бұзушылықтар түрі. Компьютер-ақпаратты өңдеу құралы: аппараттық және программалық қамтамасыз етудің диалектикасы; компьютердің қосымша құрылғыларын баптау; программалық қамтамасыз ету түрлері; ақпаратты қауіпсіздік. Ақпараттық технологиялар: мәтіндік процессор; макростар; дыбыстық файлдар; HTML-редакторы; иллюстрацияларды қалыптастыру; векторлық графиканы өңдеу; басылым жүйелерінің жіктелуі; электронды басылымдар.
--	--

Қытай мектептерінде бұл пәнінің білім мазмұны компьютерлік және желілік техонлогияларды негіз етеді. Білім мазмұны базалық модуль және кеңейтілген модуль (*белгісі қойылған) болып бөлінеді. Әр қайсы аудан оқыту мақсаттары мен жергілікті жағдайларына қарай сәйкес келетін модульдарды талдап оқытады (4-кесте) [4].

4-кесте. ҚХР базалық білім мазмұны

модуль	Бастауыш (1-6)	Орта (7-9)	Толық орта (10-12)
1	Ақпараттық технология негіздері ақпараттық технология құралдарының қызметі; компьютер құрылғыларының мүмкіндіктері; мәдениет, мораль және жауапкершілік	Ақпараттық технология ақпарат және ақпараттық қоғам; компьютердің негізгі архитектурасы және программалық қамтамасыз етуі	Ақпараттық технология ақпарат және ақпараттық процестер; компьютер және ақпараттық технология; компьютерлік желінің негізгі құрлымы
2	Операциялық жүйе Қытай әріптерін енгізу; операциялық жүйенің қарапайым қолданылуы; файл мен папка операциялары	Операциялық жүйе операциялық жүйе жайлы түсінік және даму барсы, жұмыс жасау принциптері; интерфейс	Операциялық жүйе жүйедегі аппараттық қамтамасыз ету базасын басқару және баптау. Операциялық жүйенің жұмыс істеу қағидасы
3	Компьютермен сурет салу (paint) қарапайым графикалық редакторы; суретті ашу, салу, түс беру, өзгерту, құрастыру, сақтау	Мәтіндік процестер мәтінді редакциялау; пішімін жобалау	Мәтіндік процестер басқа объектілерді кірістіру; анимация; беттердің параметрлерін баптау
4	Компьютерлік мәтін қарапайым мәтіндік редактор интерфейсі, мәтінді теру ережесі мәтінді пішімдеу, редакциялау және сақтау; графиктік және мәтіндік ақпараттарды өңдеу, аралас құжаттарды құру	* Компьютермен деректер қорын басқару электрондық кесте; деректерді кестеге енгізу және редакциялау; деректерді кестеде өңдеу; деректер қорын ұйымдастыру	Интернет негіздері және қолданылулары желілік коммуникация негіздері; интернет және оның сервистік қызметі. интернетте ақпаратты іздеу, талдау және жүктеу; интернеттің басқада қолданыстары. Web беттерін жасау
5	Интернетті қолданылу интернет; интернетте ақпаратты іздеу, ақпараттарды жүктеу, сақтау; электрондық почта	Интернет негіздері интернет және оның сервистік қызметі; электрондық почта; *Web беттерін жасау.	* Деректер қоры негіздері деректер қоры; деректер қорының операциялық ортасы деректерді ұйымдастыру және қолдану
6	Мультимедиялық шығармашылық мультимедиялық материалдың түрлері; қолданстағы құралдардың бірін жетік игеру;	*Мультимедиялық шығармашылық мультимедиялық құралдардың қолданылуы; туындыларды ұйымдастыра алу.	Программа жобалау әдістері мәселені алгоритмдеу; алгоритмді программалау; программа жобалау әдістері;
7	* LOGO да сурет салу LOGO мен сурет салудың, музыка ойнатудың негізгі операциялары; роботты басқару операциялары; LOGO редакторы	Компьютер деректердің компьютерде бейнеленуі; аппараттық және программалық қамтамасыз етуі; компьютерді қолдану ережесі	*Мультимедиялық шығармашылық мультимедиялық құралдар және ерекшеліктері; мультимедиялық туындыларды жасау, жариялау

8			Компьютер аппараттың сандық бейнеленуі; компьютерлік қауіпсіздік; компьютердің болашағы
---	--	--	---

Қорыта келгенде, егер білім беру жүйесінің өзгерісі кезінде әр түрлі елдерде қолданылып жүрген білім берудегі әдістемелік жүйелердің оң нәтижелерін ғылыми-педагогикалық тұрғыдан сараптап, еліміздегі информатиканы оқыту ісіне тиімді пайдаланса, ол білім беру процесін жана деңгейге көтеруге мүмкіндік туғызады.

1 ҚХР міндетті білім беру заңы. - Пекин, 2006.

2 Боранбаева А.Д. «информатика пәнінің білім беру жүйесіндегі орыны». - Шымкент, 2012.

3 Информатика. Жалпы білім беретін мектептің 5-11 сыныптарына арналған оқу бағдарламалары. – Астана, 2013.

4 ҚХР Жалпыға міндетті білім беру стандарты. - Пекин, 2011.

Резюме

Данная статья посвящена теме международного опыта, который является актуальной проблемой в области образования. В статье рассматривается система образования Китая, в особенности, обязательное обучение означает образование, которое по закону, должны принять детей обязательного школьного возраста и младших а также государство, общество, школа и семья должны обеспечить страхование, охраняются в соответствии с законом об образовании. Также рассматриваются 12 летнее образование и сравниваются особенности истории обучения школьной информатики в Казахстане и Китае и проблемы объема учебной нагрузки и содержания базового образования в области информатики учебному плану в соответствии со стандартом общего образования.

Ключевые слова: Обязательное образования, 12 летнее образование, информатика, базовое содержание образования, модуль

Summary

The article devotes to the topic of international experience, which is the actual problem in the field of modern education. The article studies the education system in China, in particular, compulsory education is that under the provisions of the law, school-age children and junior are sure to take appropriate, as well as the state, society, school and family must provide insurance and has the total national character, protected by the law on education, also defines 12 years education, then shows a comparative analysis of the main differences in development history of teaching Informatics, the teaching load and teaching contents according to the curriculum standards of general education by the subject Informatics in Kazakhstan and China.

Keywords: Compulsory education, 12 years education, Informatics, teaching contents, module

УДК: 133.62

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБЩЕНИЕ И ТИПОЛОГИЯ ЛИЧНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

С.Ы. Карабекова – *Казахский Национальный технический университет имени Сатпаева,*

Р.С. Онкайбекова – *Казахский Национальный технический университет имени Сатпаева*

В данной статье рассматривалась педагогическая направленность педагога и его профессионально значимые качества. Преподаватель ВУЗА предстает перед студентами как специалист и руководитель процесса общения. Его репутация, авторитет, престиж в значительной мере зависят от умения общаться, тонко чувствовать аудиторию и отдельного студента. Особые трудности в налаживании педагогического общения, взаимоотношений со студентами в сфере личностных контактов чувствуют педагоги-начинающие.

Ключевые слова: Педагогическая направленность, профессионально значимые качества педагога

Общеизвестно, что образовательная отрасль - одна из самых консервативных сфер человеческой деятельности. Казахский национальный технический университет имени Сатпаева, ее работники отличаются преданностью схемам и технологиям, которые они усвоили, к которым привыкли, устойчивостью неприятию нового, стереотипностью мышления и действий. Стремительно меняются времена, студенты, а значительная часть преподавателей высшей школы руководствуется параметрами той системы координат, которая их создала. Как и ранее наиболее значимыми качествами студента считаются дисциплинированность, послушание, подражания предлагаемых преподавателем образцов, то есть конформизм. Не принимается дисидентность студента: оригинальность мышления и поведения, самостоятельность мнений, суждений, требование уважения к себе как к личности и партнера в совместном деле.

Студенты, школьный период обучения которых проходил в условиях частичной демократизации социального уклада жизни, гуманизации общественных отношений, остро ощущают необходимость радикальных изменений в формате "преподаватель-студент", не желают терпеть пренебрежительное отношение к себе. Они ценят не только знания педагога, но и хотят видеть в нем душевное, понимающую, справедливую, честную, высоконравственного и порядочного человека. Нынешний преподаватель высшей школы должен быть тонким психологом, глубоко аттракционной личностью.

К важнейших качеств преподавателя, способствующие успешному выполнению им своих функций, принадлежит педагогическая коммуникативность. Много трудностей и неудач в педагогической деятельности обусловлено именно недостатками сферы профессионально-педагогического общения. Педагогическое общение - это совокупность методов и средств, применение которых обеспечивает достижение цели обучения и воспитания, и определяет характер взаимодействия между двумя главными субъектами педагогического процесса. Известный российский психолог В.А. Кан-Калик выделяет такие стили педагогического общения.

1. *Общение на основе высоких профессиональных установок педагога*, его отношение к педагогической деятельности в целом. О таких говорят: "За ним дети (студенты) буквально по пятам ходят". В высшей школе интерес в общении стимулируется еще и общими профессиональными интересами, особенно на профильных кафедрах.

2. *Общение на основе дружеского отношения*. Этот вид коммуникации предусматривает увлеченность общим делом. Педагог выполняет роль наставника, старшего товарища, участника совместной учебной деятельности (но при этом следует избегать панибратства). Особенно это касается молодых педагогов, если они не желают попасть в конфликтную ситуацию.

3. *Общение-дистанция*. Это наиболее распространенный тип педагогического общения, за которого постоянно наблюдается дистанция во всех сферах: образовании - со ссылкой на авторитет и профессионализм; воспитании - на жизненный опыт и возраст. Такой стиль формирует отношения "учитель-ученики". Но это не означает, что ученики должны воспринимать педагога как ровесника.

4. *Общение-заигрывание*. Оно свойственно молодым преподавателям, которые чрезмерно стремятся к популярности. Такое общение обеспечивает лишь фальшивый, дешевый авторитет.

Как правило, в педагогической практике наблюдается сочетание стилей в определенной пропорции при доминировании одного из них.

Заслуживает внимание классификация стилей педагогического общения, предложенная М.Таленом (табл. 7). Надо учитывать, что в ее основу положен выбор роли педагогом, исходя из собственных потребностей, а не из потребностей обучаемого.

Итак, преподаватель ВУЗА предстает перед студентами как специалист и руководитель процесса общения. Его репутация, авторитет, престиж в значительной мере зависят от умения общаться, тонко чувствовать аудиторию и отдельного студента. Особые трудности в налаживании педагогического общения, взаимоотношений со студентами в сфере личностных контактов чувствуют педагоги-начинающие. Чтобы овладеть высоким уровнем профессионально-педагогического общения со студентами, надо глубоко знать его психологические, содержательные и процессуальные основы.

Таблица 7. Классификация стилей педагогического общения за М.Таленом

Модель	Характеристика
"Сократ"	Педагог с репутацией любителя споров и дискуссий, которые он намеренно провоцирует на занятиях. Ему свойственны индивидуализм, несистематичность в учебном процессе через постоянную конфронтацию: студенты усиливают защиту собственных позиций, учатся их отстаивать
"Руководитель групповой дискуссии"	Главным в учебно-воспитательном процессе педагог считает достижение согласия и сотрудничества между студентами, беря на себя роль посредника, для которого поиск демократического консенсуса важнее результат дискуссии
"Мастер"	Педагог выступает как образец для подражания, который необходимо безусловно копировать, и прежде всего не столько в учебном процессе, сколько в отношении к жизни вообще
"Генерал"	Не допускает любого двусмысленного смысла, подчеркнутый требовательный, жестко добивается послушания, поскольку считает, что всегда и во всем прав, а студент, как солдат-новобранец, должен беспрекословно подчиняться приказам. По данным Г.Талена, этот стиль распространен в педагогической практике больше, чем все другие вместе
"Менеджер"	Распространен в радикально ориентированных школах и связан с атмосферой эффективной деятельности класса, поощрением инициативы и самостоятельности учащихся. Педагог стремится к обсуждению с каждым учеником смысла задачи, качественного контроля и оценки конечного результата

"Тренер"	Атмосфера общения в классе пронизана духом корпоративности. Ученики при этом выступают игроками одной команды, где каждый в частности не важен как индивидуальность, а все вместе составляют силу. Педагогу отводится роль вдохновителя групповых усилий, для которого главное - конечный результат, блестящий успех, победа
"Гид"	Воплощенный образ "ходячей энциклопедии". Лаконичный, точный, сдержанный. Ответы на все вопросы ему известны заранее, как и сами вопросы. Технически безупречен, и именно поэтому часто откровенно скучный

В зависимости от качества владения мастерством (искусством) педагогического общения студенты относят преподавателя к соответствующей категории (условной, субъективной) (табл. 8).

Таблица 8. Категории преподавателей в зависимости от качества владения мастерством (искусством) педагогического общения

1	Преподаватели-"вечные студенты"	Понимают студентов, видят в них личность, охотно общаются на разные темы, обладают высоким интеллектом и профессионализмом
2	Преподаватели-"бывшие моряки"	Пытаются установить военную дисциплину. Требуют полного и безусловного принятия их мысли. Ценят "рабство", а не интеллект и умение логически мыслить. Пытаются задавить "я" студента путем административных мер
3	Преподаватели-формалисты	На работе "отбывают" свои часы. К студентов безразличны: делайте, что хотите, чтобы мне не мешали
4	"Безразличны", "завистливые", "ограниченные", "господа", "работы"	Преподаватели, которые за человеческими и профессиональными качествами не соответствуют идеалу, приемлемом для студента
5	"Трудыги", "гурманы", "друзья"	Преподаватели, которые пользуются авторитетом у студентов в связи с отдельными привлекательными личностными чертами
6	"Преподаватель-стандарт"	Знает свой предмет, живет своей работой. Тяжелый в общении. Амбициозный. Упрямый, не интересен ни себе, ни студентам

Следовательно, важное место в учебно-воспитательном процессе высшей школы принадлежит личности преподавателя, его коммуникативным навыкам, способности устанавливать диалог со студентом, понимать и адекватно воспринимать мир другой - не подчиненного, а равноправного партнера, коллеги в сложном искусстве обучения.

1 Маркова А.К. Психология труда учителя - М., 1993 - С. 41.

2 Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя - Л., 1985 - 32 с.

3 Кузьмина Н.В. Формирование педагогических способностей - Л., 1991. - 98 с.

4 Маркова А.К. Психология труда учителя - М., 1993. - С. 54.

5 Маркова А.К. Психология труда учителя - М., 1993. - С. 20.

Түйін

Педагог тұлғасының бағыттылығы кәсіби іс-әрекетте және жекеленген педагогикалық жағдаяттарда көрініс береді, адамның біртұтас бейнесін қабылдауын және мінез-құлық логикасын анықтайды. Педагогикалық бағыттылықтың дамуы, педагог еңбегінің пәндік саласынан психологиялық салаға мотивациясының алмасуық оқушылардың тұлғасына деген қызығушылығына ықпал етеді.

Тірек сөздер: Педагогикалық шеберлік, кәсіби мақсаттар, кәсіби біліктілік

Summary

S.Y. Karabekova - KAZNT of Satpayev of Almaty, R.S. Onkaybekova - KAZNT of Satpayev of Almaty

«Professional and pedagogical communication and typology of the identity of the teacher of the higher school»

The orientation of personality of teacher shows up in all his professional vital functions and in separate pedagogical situations, determines his perception and logic of behavior, all look of man. Development of pedagogical orientation is assisted by the change of motivation of teacher from the subject side of his labor to the psychological sphere, interest in personality of students.

Keywords: Pedagogical mastery, professional tasks, are a professional competence

МЕТОДЫ ВОСПИТАНИЯ ВЫНОСЛИВОСТИ ДЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Н.Төлегенұлы – магистр-преподаватель, КазНПУ имени Абая

Долгое время роль и значение выносливости, одного из основных, наряду с силой, гибкостью и быстротой, физических качеств человека недооценивались, оставались нераскрытыми. Таким образом, воспитание выносливости является общим свойством организма человека, которое находит конкретное проявление в трудовой, спортивной и боевой деятельности студенческой молодежи.

Таким образом, развитие физических способностей спортсмена во многом зависит от степени совершенства функций центральной нервной системы. Существенный вклад вносят такие аспекты методики как правильная постановка задач, подбор средств и методов тренировки в зависимости от направлений развития этих способностей.

Ключевые слова: выносливость, здоровье, физические упражнения, методы, уровень, развития

Время, в которое мы живем, требует от всех нас высокой работоспособности, энергии, четкости, инициативности - качества, для воспитания которых вряд ли можно обойтись без физической культуры.

Не случайно тысячи лет условием выживания наших предков являлась именно выносливость. Добывание пищи, защита от врагов, а затем примитивная трудовая деятельность были связаны с почти непрерывной на протяжении дня мышечной работой. В процессе эволюции человек, его нервная и гормональная системы, обмен веществ приспособились к напряженной физической работе. Чтобы оставаться здоровым, двигательная активность человеку столь же необходима, как еда, отдых, сон.

Долгое время роль и значение выносливости, одного из основных, наряду с силой, гибкостью и быстротой, физических качеств человека недооценивались, оставались нераскрытыми. Забывалось, что планомерно, систематически и настойчиво развивать выносливость должен не только стайер, мечтающий о победах на длинных дистанциях (да и вообще любой без исключения спортсмен), но и каждый разумный человек с тем, чтобы:

1. Заложить основу крепкого здоровья – укрепить сердце и улучшить физическую подготовленность – приобрести способность выполнять повседневные обязанности энергично и четко, не испытывая при этом чрезмерной усталости, создать резервы высокой работоспособности;

2. Улучшить обмен веществ, нормализовать вес тела;

3. Укрепить нервную систему, зарядиться оптимизмом и хорошим настроением;

4. Продлить активную жизнь и добиться творческого долголетия.

Под воздействием упражнений на выносливость, таких, как ускоренная ходьба, бег, передвижение на лыжах, езда на велосипеде, плавание, разные виды гребли, в организме происходит глубокая перестройка, обеспечивающая возможность противостоять утомлению и переносить самые различные нагрузки – физические, эмоциональные, умственные. Конечно, было бы наивно искать связь между, скажем, работоспособностью токаря, педагогическим мастерством учителя, достижениями исследователя и их показателями в беге или плавании. Но следует знать, что, развивая выносливость, человек укрепляет свое здоровье, а это является важным условием для успешной деятельности в любой области [1].

В физическом воспитании под выносливостью понимают способность организма бороться с утомлением, вызванным мышечной деятельностью. Однако в связи с тем что виды физических нагрузок весьма разнообразны, неодинаковы и механизмы утомления, а следовательно, различны и виды выносливости к физическим нагрузкам. Поэтому различают выносливость общую и специальную.

Общей выносливостью называют способность продолжительно выполнять работу, вовлекающую в действие многие мышечные группы и предъявляющую высокие требования к сердечно-сосудистой и дыхательной системам.

Выносливость по отношению к определенной деятельности, избранной как предмет специализации, называют специальной. Следовательно, существует столько же видов специальной выносливости, сколько видов спортивной специализации.

Общеизвестно, что выносливость является необходимой предпосылкой для достижения высоких результатов в любом виде спорта. Велико значение упражнений на выносливость для сохранения и укрепления здоровья, повышения общей работоспособности организма, подготовки к трудовой деятельности и общего физического развития человека.

Высокий уровень выносливости позволяет учащимся успешно справляться с большим объемом трени-

ровочной и соревновательной работы. У представителей разных видов спорта уровень выносливости неодинаков. Высокие показатели общей выносливости проявляют бегуны, велосипедисты, лыжники, пловцы, конькобежцы, специализирующиеся на длинных дистанциях. Следовательно, в подготовке обучающихся этих специализаций большой удельный вес должны занимать упражнения на выносливость. Тренирующиеся на короткие дистанции, тяжелоатлеты, гимнасты, игровики и другие по уровню общей выносливости значительно уступают тренирующимся первой группы, но это не значит, что они не нуждаются в развитии выносливости. Упражнения на выносливость являются эффективным средством функциональной подготовки спортсменов всех видов спорта [2].

В качестве средств воспитания выносливости используют общеподготовительные, вспомогательные, специально-подготовительные и соревновательные упражнения, которые по воздействию на организм делятся на упражнения общего (бег, плавание и др.), частичного (приседания, вращения, наклоны туловища и др.) и локального воздействия (многократное поднятие и опускание рук, ног и др.).

Упражнения частичного и локального воздействия позволяют избирательно активизировать деятельность отдельных мышечных групп, отстающих в своем развитии, повышать силовые, скоростно-силовые и скоростные компоненты выносливости.

Высокий уровень выносливости тесно связан с аэробными и анаэробными возможностями организма. Рациональное сочетание разнообразных упражнений на выносливость способствует повышению производительности сердечно-сосудистой и дыхательной систем, что проявляется в увеличении максимальных величин кислородного долга до 20-25 л (вместо 5-6 л у незанимающихся), максимального потребления кислорода (до 80-90 мл/кг-мин с 40-45 мл/кг-мин у начинающих), содержания креатинфосфата и гликогена в мышцах, активизации интенсивности гликолиза, повышении активности ферментов, ответственных за энергообеспечение организма, и др.

Упражнения на выносливость предъявляют высокие требования к работе сердечно-сосудистой и дыхательной систем и способствуют повышению и улучшению обменных процессов и координации деятельности различных физиологических систем организма [2].

При развитии общей выносливости применяется непрерывная длительная дистанционная работа, выполняемая с равномерной или переменной скоростью, продолжительностью (в зависимости от особенностей вида спорта, состояния тренированности) не меньше 25-30 мин у начинающих и от 50 до 120 мин и выше у более подготовленных (бег, плавание, гребля и др.), а в лыжных гонках, в велосипедном спорте – еще больше.

Средства и методы повышения аэробных и анаэробных возможностей организма неоднозначны, поэтому целесообразно рассматривать пути их повышения отдельно.

В развитии выносливости имеются 4 этапа.

Первый – воспитание общей выносливости – осуществляют в течение всего переходного и в начале подготовительного периода. Продолжительность первого этапа 2-3 месяца.

К средствам, способствующим развитию общей выносливости на первом этапе, можно отнести длительные, циклические упражнения с невысокой интенсивностью (при пульсовом режиме от 130-160 в 1 мин): бег (лучше кроссы), ходьба на лыжах, гребля, езда на велосипеде, плавание и др.

На первом этапе с целью воспитания общей выносливости используют продолжительный бег с различной интенсивностью, особенно по пересеченной местности. При длительном беге с умеренной интенсивностью создаются благоприятные условия для повышения не только работоспособности сердечно-сосудистой, дыхательной и нервной систем, для совершенствования нервно-гуморальных механизмов регуляции, совершенствования систем биохимических процессов, но и работоспособности всего организма.

Решению этих задач более всего способствует малоинтенсивная, но длительная работа в беге, гребле, плавании, ходьбе на лыжах и др.

Для развития общей выносливости на первом этапе используют следующие методы тренировки:

равномерный – прохождение тренировочной дистанции с равномерной малой скоростью, от занятия к занятию продолжительность работы увеличивается;

переменный - непрерывное чередование тренировочной работы умеренной или малой интенсивности;

кроссовый – выполнение тренировочной нагрузки (бег, ходьба на лыжах) умеренной или малой интенсивности по пересеченной местности;

смешанный – чередование медленного бега с ходьбой. Обычно используется на первых занятиях у новичков.

На первом этапе с целью развития общей выносливости могут быть использованы от 2 до 3 занятий в неделю.

На втором этапе (длительностью до 2,5-3 мес.) продолжается развитие общей выносливости с помощью вида спорта, в котором специализируются учащиеся. При этом нагрузку умеренной интенсивности (при частоте пульса вдвое или чуть больше по сравнению с состоянием покоя) выполняют ежедневно и продолжительно. На всей дистанции частота пульса держится на относительно одинаковом уровне. Повышение ЧСС при сохранении скорости выполняемой работы служит сигналом к прекращению тренировки.

На этом этапе также применяют равномерный, переменный и кроссовый методы тренировки в большом объеме.

Используется также и метод постепенного втягивания, при котором обучающиеся с постоянной скоростью вначале проходят постепенно увеличиваемую, а затем уменьшаемую дистанцию.

Продолжительность выполнения в умеренном темпе упражнений избранного вида спорта с целью развития выносливости может составлять в беге на длинную дистанцию, спортивной ходьбе – до 20-50 км, в лыжных гонках, гребле на байдарке – до 3-5 ч, в велосипедном спорте – до 100-150 км [3].

К концу второго этапа, когда достигнута норма продолжительности работы на выносливость, скорость может быть незначительно увеличена.

Третий этап (продолжительностью до 1-2 месяца) характеризуется улучшением анаэробных возможностей организма и повышением силового и скоростно-силового компонентов выносливости. Для решения этих задач преимущественно используют: соревновательные упражнения в трудных условиях (бег по песку, глубокому снегу и др.), в облегченных (бег с горы, гребля по течению и др.) и в обычных условиях.

Упражнения на выносливость на третьем этапе выполняют с большей, чем на втором этапе, скоростью.

В одном занятии могут сочетаться все три метода тренировки: например, бег по равнине, в гору и под гору и т.п. Методы тренировки, используемые на этом этапе: повторно-силовой (упражнения на выносливость с повышенным проявлением выносливости), скоростно-силовой (упражнения с повышенным проявлением быстроты и силы), повторно-скоростной (повторное выполнение с повышенным проявлением быстроты).

Четвертый этап (продолжительностью до 4-6 месяцев) направлен на воспитание специальной выносливости посредством упражнений вида спорта, в котором специализируются учащиеся, с интенсивностью, близкой к соревновательной, соревновательной и превышающей ее [4].

В циклических видах спорта (бег, лыжные гонки, велосипедный спорт, плавание и др.) развитие специальной выносливости осуществляется посредством повторного прохождения дистанции со скоростью, превышающей соревновательную (на отрезках 200, 400, 1000 м и т.д.), в сумме это превышение может достигать 60-100% и более.

Воспитание выносливости является общим свойством организма человека, которое находит конкретное проявление в трудовой, спортивной и боевой деятельности студенческой молодежи.

1 Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта; Учебное пособие для студентов учебных заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2000.

2 Захаров Е.Н., Карасева А.В., Сафонов А.Л. Энциклопедия физической подготовки (Методические основы развития физических качеств) / Под общей редакцией А.В. Карасева. - М.: Ленгос, 1994.

3 Зациорский В.М. Физические качества спортсмена. - М., 2009.

4 Матвеев Л.П. Основы спортивной тренировки. - М., Физлит, 1977.

Түйін

Н.Төлегенұлы – магистр оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

«Студент жастардың дене дайындығына төзімділікті тәрбиелеу әдісі»

Төзімділіктің маңызды рөлі оның ішінде негізгі күш, иілгіштік және жылдамдық, адамның дене қасиеттерінің бағаланбауы ұзақ уақыт бойы шешілмей келе жатыр. Сонымен қатар төзімділікті тәрбиелеу адам ағзасының жалпы меншігі болып табылады, және студент жастардың спорттық және жігерлік еңбегінің нақтылы көрінісі анықталады.

Сонымен қатар спортшылардың дене күш дайындықтарының дамуы көбінесе орталық жүйке жүйесін жетілдіру дәрежесіне байланысты. Әдістерді дұрыс құру мақсаты ретінде осы аспектілердің елеулі еңбегін жатқызуға болады, осы мүмкіншіліктерін дамыту бағыттарына байланысты жаттығу әдістерін және құралдарын таңдай білу.

Тірек сөздер: төзімділік, денсаулық, дене шынықтыру жаттығулары, әдістер, деңгей, даму

Summary

N.Tolegenuly – Master Senior Lecturer, Kazakh National Pedagogical University named after Abai
«Endurance training methods for physical training students»

For a long time, the role and importance of endurance, one of the key, along with the power, flexibility and speed, the physical qualities of the person underestimated, remained unsolved. Thus, endurance training is a common property of the human body, which finds concrete expression in the work, sports and military activities of students.

Thus, the development of physical abilities athlete depends largely on the degree of perfection of the central nervous system. Make a significant contribution to such aspects of the method as a correct statement of objectives, the selection of means and methods of training, depending on the directions of development of these abilities.

Keywords: Tvynoslivost, health, exercise, methods, level of development.

УДК: 796.422.12

СПОРТШЫНЫҢ ЖЫЛДАМДЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫ ДАМУ АРНАУЫ

Р.Б. Кадырбеков – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің магистр оқытушы,
Е.Н. Шонықбаев, Е.А. Кылышев – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің
дене мәдениеті және спорт мамандығы бойынша 2-курс магистранттары

Бұл мақалада дене шынықтыру және спорт тұрғысынан жоғары жылдамдықты, оның әдістері дамыту маңыздылығын негізгі анықтамасын береді. Жарыс әдісіндегі жоғарғы сезім, қоздыру күші жылдамдық мүмкіншіліктерінің пайда болуына жақсы жағдай тудызу. Спортшының жас ерекшеліктеріне байланысты жылдамдықты дамыту қимыл жиілігі сонымен қатар дайындықтың мәселелері қарастырылады, және дене тәрбиесі үрдісі бойынша мектеп оқушыларын жас ерекшеліктері және физиологиялық жағдайлары мен қабілеттеріне қарай жылдамдық әдістемесі көрсетілген.

Тірек сөздер: Дене тәрбиесі, жылдамдық, қимыл, шапшаңдық, қозғалыс

Жылдамдық – бұл жек қозғалыстардың жылдамдық шамасын өлшейді және жеке қозғалысты аяқтауды үдетеді. Іштей қарсыласына салмақ салмайды және сонымен қатар, шапшаңдық екпінді қозғалыстағы уақыт шамасының өзгерісін көрсетеді. Ол жекпе-жек немесе басқа түрдегі спортта да кездеседі.

Жылдамдық дегеніміз адамның белгілі бір уақыт аралығындағы жылдам қозғалған әрекеті. Жылдамдық үш түрде пайда болады:

- Қарапайым және күрделі қозғалыс әрекеті жылдамдығы;
- Жалғыз қимыл жылдамдығы;
- Қимыл жиілігі.

Қарапайым қозғалыс жылдамдығы дегеніміз алдын ала белгілі қозғалыспен белгілі, бірақ кенеттен берілетін дыбысқа жауап. Қарапайым қозғалыс жылдамдығы қандай да бір қоздырғышқа кері жауап қайтару уақытымен бағаланады. Қоздырғыштар – жаттықтырушының төрешінің дауысы, сөрелік тапаншаның атылуы, шапалақтың соғылу дыбысы, жарықтың жарқ етуі, төрешінің жалау ұстаған қолын сермеуі және т.б. Мысалы, 100 м жүгірудегі, сөрелік атылуы немесе төрешінің дауыстаған бұйрығы бойынша жүгіре жөнелу. Қарапайым көру-қозғалыс жылдамдығының ұзақтығы спортшыларда орташа 0,10-0,20 с, спортпен жаттықпайтындарда 0,15-0,25 с көбірек уақытта болады. Берілген дыбысқа жауап, спортшыларда 0,05-0,16 секундқа дейін, жай адамдарда 0,20-0,35 с көбірек уақыт мөлшерінде болады. Қарапайым қозғалыс жылдамдығын тәрбиелеу әдістемесі екі кезеңге бөлінеді де, әр кезеңде өзіне тән дене тәрбиесі әдістері қолданылады.

Бірінші кезеңде көп тараған әдістер мыналар:

Қайталау әдісі. Кенеттен болған дауысқа көп рет, әрбір ретте тезірек сезіну мүмкіншілігін жақсарту. Мысалы: төменгі сөреден дыбыс бойынша тез жүгіріп шығу, әртүрлі дене қалпында тұрып, отырып, жатып, сол қалыптан жаттықтырушы берген дыбыс бойынша тез сезіне жүгіріп шығу және т.б.

Ойын әдісі. Әртүрлі қозғалмалы ойындар. Спорттық ойындар (баскетбол, стол үсті теннисі, волейбол, бадминтон т.б.) ойнау немесе ойын элементтерін қолдану.

Жарыс әдісі. Дене тәрбиесі мұғалімі мен жаттықтырушының басқаруымен жарыс, бәсеке түрінде берілетін әр түрлі эстафеталық сипаттағы жаттығулар.

Екінші кезеңде «сенсомоторлық» әдістеме қолданылады. Бұл әдістеме спортшының жылдам қозғалысы және сол жылдам қозғалған әрекетке жұмсаған аз уақыт аралығын айыра білу қабілеттілігіне негізделген. Іс жүзінде ол былай орындалады: спортшы жаттықтырушының жылдамдық уақыты туралы хабарын ала отырып сөрелік дыбысты өте тез сезуге тырысады. Сонан соң келесі жаттығу кезеңінде ол сезіну жылдамдығын өзі бағалайды, жаттықтырушы сонан соң ғана уақыт ұзақтығын хабарлайды. Спортшы мен бапкердің уақыт ұзақтығын бағалауы бірдей болған кезде жаттығушыға алдын ала келісілген жылдамдықты сезіну тапсырмасы беріледі. Ақырында спортшыда уақытты дәл қабылдау қабілеттілігі қалыптасады, ол сезіну жылдамдығының жақсаруын тездетеді.

Күрделі қозғалыс жылдамдығы дегеніміз – белгілі, белгісіз қоздырғыштарды сезіну, көру, жауап қайтару уақыты.

Күрделі қозғалыс жылдамдығы көбінесе спорт ойындарында жеке сайыс түрлерінде кездеседі. Бұл спорт түрлерінде қозғалып келе жатқан жанды, жансыз атты (доп қарсылас, семсер, жұдырық, т.с.с.) сезіну және бірнеше мүмкіндіктен, бір дұрыс әрекетті тауып, тез қолдану міндеті тұрады. Мысалы, қақпаға доп соғылғанда қақпашының алдында төрт міндет тұрады: допты көру, бағытын және ұшу жылдамдығын бағалау, әрекет жоспарын құру, оны орындауға кірісу. Күрделі қозғалыс жылдамдығы уақыты қарапайымға қарағанда ұзағырақ 0,25-0,80 с созылады.

Күрделі қозғалыс жылдамдығын дамыту үшін берілетін жаттығулар біртіндеп қарапайымнан күрделендіре орындалады (бокста қарсыласты соғу жылдамдығын арттыру, футболда ойын алаңының кішірейту, жеке сайыста қашықтықты азайту, жазу блоктары бар тренажерлық қондырғыларды пайдалану т.б.). Күрделі қозғалыс жылдамдығын жетілдіруге ойын және жарыс әдістері қолданылады.

Негізгі қолданылатын – қайталау әдісі. Кенеттен пайда болатын дыбысты сезу, басында бір (мысалы, бокстағы оң қолмен соғатын соққы) сонан соң екі, үш, төрт және сол сияқты серия Күрделі қозғалыс жылдамдығын лы соққылар жасау.

Жалғыз қимыл жылдамдығы. Жалғыз қимыл жылдамдығы (семсерлесудегі түйреу, футболдағы доп тебу, баскетболдағы доп лақтырулар және т.б.) спорт ойындарында, жеке сайыста жергілікті бұлшық ет жұмысы жаттығулары кезінде пайда болады да, қозғалыс жылдамдығымен қатар тәрбиеленеді. Жалғыз қимыл жылдамдығын тәрбиелеу үшін әр түрлі бұлшық ет топтарына арналған жылдамдықпен орындалатын жергілікті жаттығулар (еңкею, сермеу, секіру, түйреу т.с.с.) қолданылады. Бұл жаттығулар жалпы дамытатын жаттығулар кешеніне кіргізіліп, сабақтың кіріспе бөлімінде орындалады.

Қимыл жиілігі. Циклді сипаттағы жаттығуларда қимыл жиілігі жылдамдығы пайда болады (мысалы, 10 с орында тұрып жүгірудегі өте көп қадам саны). Қимыл жиілігін тәрбиелеу үшін өте жоғары шапшаңдықпен орындауға болатын жаттығулар пайдаланылады. Мысалы, он секунд бойы жүгіру. Бұл жағдайда қимыл жиілігін дамыту үшін, аз қашықтыққа қатты (жылдамдық қашықтықтың аяғына дейін бәсеңдемеуі керек) жүгіру қажет.

Жылдамдық жаттығулары аздаған мөлшерде сабақтың негізгі бөлімінде, орталық жүйке жүйесі қалыпты жағдайда тұрған кезде беріледі. Қимыл жиілігі жылдамдығын дамыту үшін қайталау, өзгермелі орындау, ойын жарыс әдістері қолданылады. Жарыс әдісіндегі жоғарғы сезім, қоздыру күші жылдамдық мүмкіншіліктерінің пайда болуына жақсы жағдай тудырады. Жоғары шекте жылдамдық жаттығуларын көп рет қайталау жаттығушыны шаршатып «шаршау кедергісін» тудырады, ол оқушылардың жылдамдық мүмкіншілігінің өсуіне бөгеу болады. Бұл кедергіні болдырмау үшін арнайы жылдамдық қалыптастыратын жаттығулар қолданылады. Мысал ретінде берсек олар: таудан еңіске жүгіру, бір нәрсеге тіркеле жүгіру, жеңіл снарядтарды лақтыру т.б.

Жас ерекшеліктеріне байланысты жылдамдықты дамыту

Жылдамдық мүмкіншіліктерін дамыту жағдайына қолайлы жас қыздарда 11-12 жас, жасөспірім ұл балаларда 12-13 жас.

Бастауыш мектеп жасындағы оқушыларда негізінен қарапайым қозғалыс жылдамдығы, жалғыз қимыл жылдамдығы жақсы дамиды. Сондықтанда оларға аз уақытта тез жылжып, орын ауыстыратын жергілікті қимылдары бар әр түрлі жаттығулар беріледі. Бұл қысқа және ұзын скакалкалармен жаттығулар (айналып тұрған скакалка ішіне жүгіре кіру, секіру, жүгіре шығу), эстфеталар, қозғалмалы ойындар, доп лақтыру, оны қағып алу жаттығулары т.б.

Орта мектеп жасында күш жылдамдығы жаттығуларын көп жасатудың маңызы зор. Олар: әр түрлі секірулер, көп ретте жоғары секірулер, өзгермелі үдеу жаттығулары, қысқа қашықтыққа қатты жүгіру (30-60 м) жаттығулары т.с.с.

Жоғары сынып оқушыларына мұндай жаттығулар күрделендіре орындалады. Өз жылдамдығы, күш жылдамдығы және төзімділік жылдамдығын дамыту жаттығуларының саны көбейеді (100, 200 м жүгірулер және т.б.). Жылдамдықты дамытатын қозғалмалы және спорттық ойындар ойнатылады. Балаларға жылдамдық жаттығуларын бұлшық ет босаңсытатын жаттығулармен араластыра орындату керек. Мысалы, жорғалай жүгіру, аяқты қолды сілкі, қолды жоғары көтеріп, буын буындарды бөле босаңсытып төмен еңкею сияқты және т.б. жаттығулар. Дене тәрбиесі мұғалімі мен жаттықтырушы өзінің іс тәжірибе жұмыстарында жылдамдық мүмкіншілігі қысқа қашықтықтарға жүгіруде ғана емес, күш жылдамдығы қасиетінің даму деңгейіне де байланысты екенін ескеруге тиісті. Сонымен, жылдамдық өте қиын келеді, әрі үлкен күшті талап етеді. Ұзақ уақыт тұрақты жұмыс істегенде ғана азғандай ғана жетісыкке жетуге болады. Ол жаттықтыру процесін ұйымдастыру әдістемесіне қойылатын ерекше талаптар жүйесімен қоса,

жылдамдықты дамыту мен тәсілдердің міндетті түрде орындалуын қажет етеді. Спортшылардың қозғалыстары ауытқыған шапшаңдықпен өтіп, жылдамдық пен күштің бірге қосылып жұмыс істеу нәтижесінде өте жоғары деңгейде көрсетеді. Спортшылардың қозғалысы, барлық іс әрекеттері қарсыласының қимылдарына байланысты рингте өзгеріп отырады.

Мысалы; Тай бокста кездесетін жалпы жағдай қарсыласынан қатты соққы және есеп көрсеткіштен ұтылып қалмау үшін барлық әрекеттерін жоғары қызбалықпен орындайды. Жаттығу үстінде және жарыс кезінде тай боксшы өзінің дене мүмкіншіліктерін толық пайдаланады.

Тай бокспен шұғылдану барысында тай боксшы қимылды, күшті, шапшаңдықты т.б. қабілеттерді шыңдаумен бірге, ол қан айналымы, тыныс алу, ас қорыту т.б. шыңдайды. Тай боксшыға ең қажеттісі жылдамдық, бұлшық ет, төзімділік. Оған қажетті қасиеттерді тәрбиелеу үшін жаттықтырушы және тай боксшы физиологиялық, биохимиялық өзгерістерді білуі қажет. Бұлшық ет күші оны өсіруге арналған жаттығуларға, физиологиялық, биохимиялық, биомеханикалық ерекшеліктерге және жүйке жүйесін басқаруына да байланысты.

Тай боксшының күшінің өсу механизмін қарайық. Күштің көрсеткіші бұлшық еттердің физиологиялық көлденеңділігіне және жұмысқа қатысқан бұлшық ет талшықтарының санына байланысты. Күш өсіру жаттығуларын пайдаланғанда тай боксшыларының бұлшықет талшықтары өседі, олардың ұсақ қан айналымдары жақсарады, соның арқасында бұлшық ет талшықтары қанмен көптеп қамтамасыз етіледі, ол бұлшықеттердің көлеміне әсер етеді.

Әрбір бұлшық етте нейрондық қозғалыс көрсеткіштері бірдей емес. Біреулері жылдам орындалатын қимылға, біреулері ұзақ қимылға арналады.

Бұлшық ет күшінің ширақтығы ондағы рефлекторды жұмыстың жүруіне, ал бұлшық еттердің күші оған келіп түсетін жүйке қозғалысының молдығына, ао биохимиялық тұрғыдан қарағанда, бұлшық ет күші ондағы қысқартатын белоктардың қасиетіне байланысты. Олар: миозин, актин, актомиозин және миостролин. Бұлшық ет күшінің өсуіне байланысты онда гликогеннің пайда болуы шарт. Күштің өсуі сондай-ақ дене құрылысының биохимиялық ерекшеліктеріне де байланысты.

Шыдамдық деп, соққыны өте жылдам орындау есептеледі. Шыдамдық, әсіресе, ол тізбектелген соққылар орындалса жүйке жүйесінің қозу жағдайынан бәсеңдеу жағдайына көшеді және керісінше болады. қозғалыс жылдамдығының деңгейі орталық жүйке жүйесі жұмысының ерекшелігіне және жүйке-бұлшық ет аппаратының жағдайына, бұлшық еттің жиырылуы, оның созылғышына, қимылдардың үйлесіміне, боксшының шеберлігіне т.б. себептерге де байланысты.

1 Адамбеков Қ.І., Тастанов Ә.Ж., Әбілдабеков С.Ә. Таңдамалы спорт түрлерінің теориясы мен әдістемесі. – Алматы, 2011.

2 Уанбаев Е.Қ., Уанбаева Ф.Ж. Дене мәдениеті және спорттың теориясы мен әдістемесі. – Өскемен, 2006.

Резюме

Е.Н. Шонықбаев, Е.А. Кылышев - магистранты 2-курса, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая

«Методика развития быстроты спортсменов»

В данной статье дано основное определение о важности скоростных движений, о его методиках развития в понятии физического воспитания и спорт, а так же вопросы функциональные, физические технико-тактические, психические, теоретические подготовки для преподавателей, для тренеров, для студентов, для спортсменов, а также методика отбора школьного возраста по физиологическим и возрастным особенностям в процессе физического воспитания.

Ключевые слова: физическая подготовка, скорость, координация, скорость, движение

Summary

E.N. Shonykbaev, Y.A. Kylyshev – 2 Masters`sCourse, Kazakh National Pedagogical University named after Abai
«Method of speed athletes»

In this article the basic definition of the importance of high-speed movement, its methods of development in terms of physical education and sport. Examined questions functional, physically technical-tactical psychical, theoretical preparations for teachers, for trainers, for students, for sportsmen, and also methodology of selection of school age on physiologists and age-related features in the process of Physical culture.

Keywords: physical fitness, speed, coordination, speed, movement

СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАР АРҚЫЛЫ ИНФОРМАТИКА САБАҒЫНЫҢ САПАСЫН КӨТЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Б.Ғ. Бостанов – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, п.ғ.к.,

Ж.Қ. Құрманбеков – 2-курс магистранты, Абай атындағы ҚазҰПУ

Бұл мақалада мектеп информатика пәнін оқытудың сапасын арттыру кезіндегі сыныптан тыс жұмыстардың рөлі мен алатын орыны туралы мәселерге талдау жасалынған. Сонымен қатар, сыныптан тыс жұмыстардың әр түрлі формаларын жекелеген сабақтарға қосымша пайдалана отырып, оны меңгерту сапасын арттыру жолдары мен тәсілдері туралы баяндалған.

Тірек сөздер: Ақпараттық-қатынастық технология (АҚТ), оқытудың электрондық құралдары (ОЭҚ), E-Learning электронды оқыту жүйесі

Информатика пәнінен сабақтан тыс жұмыстарды ұйымдастыру мәселелеріне жүргізілген талдаулар нәтижесі бойынша өткізілетін жұмыс түрлері тек факультативтік сабақтар мен олимпиадалар өткізу мәселесімен ғана шектеледі. Заманауи ақпараттық қоғамда өмір сүруге дағдыланған, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру үшін оқытылатын пәндер бойынша оқушының шығармашылық қабілетін дамытатын әртүрлі сабақтан тыс жұмыстар ұйымдастыру қажет екені белгілі. Сондай-ақ оқушылардың іс-әрекетін жоспарлау, ұйымдастыру және бақылау жүйесін ғылыми негіздеу талап етілуде. Орта оқу орындарында іс жүзінде оқушылардың оқу іс-әрекеттерін басқаруға болатын сыныптан тыс жұмысына, яғни оқытудың дәстүрлі емес әдістеріне ерекше көңіл бөлініп отыр [1].

Жалпы орта білім берудің барлық кезеңдері теория мен тәжірибедегі жаңаны қарқынды іздеумен сипатталады. Бұл үдеріс бірқатар қарама-қайшылықтармен, оның ең бастысы – дәстүрлі әдістер мен тәлім-тәрбиенің және тәрбиенің білім жүйесі дамуының жаңа қайшылықтарына, бірқатар объективті инновациялық үдерісті туғызған қоғам дамуының қазіргі әлеуметтік-экономикалық шарттарына сәйкес келмеуімен негізделген.

Орта білім беруге қатысты қоғамның әлеуметтік тапсырысы да өзгерді, яғни, қойылған мақсатқа жетуді қамтамасыз ету үшін өзін-өзі тәрбиелеуге, өзінің әрекетін саналы түрде, өз бетімен анықтайтын, шығармашылыққа қабілетті тұлғаны қалыптастыруға ықпал ету керек.

Мектептерде оқытудың басты ұйымдық формасы сабақ болып табылады. Бірақ информатиканы оқыту үдерісінде барлық ұғымдарды дәстүрлі оқыту әдістермен шешу қиынға соғатын келесі:

– информатика және ақпараттық технологиялар бойынша оқушылардың білімдері мен дағдыларының деңгейлік айырмашылығы;

– ақпараттық технологияның алуан түрін оқушының қолдануы арқылы мүддесінің қажеттілігін жүзеге асыру мүмкіндігін іздеу мәселелері кездесіп жатады.

Сол себепті информатика бойынша сабақ жай сабақ емес, «дәстүрлі емес сабақ» болу керек. Дәстүрлі емес сабақ – бұл дәстүрлі емес, құрылымы тағайындалмаған, ойлап құрастырылған оқу сабағы [2].

Бір сыныпта, бір бағдарлама және бір оқулық бойынша оқи отырып оқушылар материалды түрліше меңгеруі мүмкін. Бұл оқушының сабаққа келгендегі білімдері мен дағдыларына, материалға деген қызығушылықтары мен ынталарына, баланың психологиялық мүмкіндіктеріне (қажымаушылық, мұқияттылық, қиялдай білуі және т.б.) де байланысты болып келеді. Сол себепті сабақтарда оқытудың және оқушылардың білімін бағалаудың жинақталған тәсілін де қолдануға тура келеді.

Айталық, 10-сынып оқушыларына зертханалық - практикалық сабақтарда есептердің (Pascal, Объектілі-бағдарлы программалау, Excel) тізбесі беріледі және оқушылардың әрқайсысы тапсырмаларды өзіне тән шапшаңдықпен орындайды және бұл ретте ол сыныптың басқа оқушыларына кедергі жасамайды немесе, мысалы, оқушыларға әртүрлі деңгейлік тапсырмалар беріледі, ол өз кезегінде тақырыпты оқытудың осы кезеңі бойынша оқып үйренудің деңгейін реттеуге мүмкіндік жасайды.

Оқушылардың білім деңгейлерін қадағалауға келесі әдістер көмектеседі: сабақтағы жұмысын қадағалау, ауызша теориялық материалды жазбаша тексеру, практикалық жұмыс, дидактикалық тесттер.

Оқушылардың жаңа білімді игеруге, өзін-өзі оқытуға ынталандыруға мүмкіндік беретін кейбір әдістерге тоқтағымыз келіп отыр.

Зертханалық-практикалық сабақтар – бұл компьютерде орындалатын сыныптағы барлық оқушыларға арналған ортақ тапсырма. Зертханалық-практикалық сабақтарға дайындық және орындау бір сабақта болып жатады. Сабақтың соңында баға қойылады. Мұндай жұмыстың мақсаты – оқушының практикалық

дағдысы мен білімдерін тексеру, нақты есептің шешімін табуда білімдерін қолдануды тексеру. Оқушылар практикалық жұмыстарға арналған тапсырмаларды материалды оқу деңгейі бойынша алады. Информатиканың сабақтарында компьютердегі жүйелі жұмыс оқушылардың өзін-өзі бақылауын дамытудың маңызды факторы болып табылады, өйткені бағдарламаны және басқа да тапсырмаларды қоюда компьютер автоматты түрде оқушылардың барлық қателіктерін тіркеп отырады.

Мысалы, электрондық кесте Excel құралдары арқылы квадрат теңдеудің графигін құру керек. Математикадан оқушылароның графигі парабола болатынын біледі, сондықтан да Excel бағдарламасында орындау барысында параболаны алуы керек, олай болмаса бағдарлама – қате.

Жеке практикалық жұмыстар – шағын-жобалар. «Информатика» пәнінің мазмұнымен көлемі ақпараттық білімнің қалыптасуына негізделген және әртүрлі есептерді барлық оқушылардың шешуі кезінде зерттеу тәсілдерін қолдану дағдысын, шығармашылық, бастамаларын дамытуға бағытталған. Мұнда бірінші кезекке оқытудың зерттеу әдістерімен бірге жобалық оқыту ұсынылады.

Оқушының жобалық зерттеу қызметінің негізі бірінші сабақтың өзінде-ақ қаланады. Жобалық қызметті игеру компьютерлік технологияларды, яғни қолданбалы бағдарламаларды пайдалана отырып шығармашылық жұмысты орындау арқылы, сол сияқты оқушылармен оқылатын тақырып бойынша сыныптан тыс жұмыстар жасау барысында баяндаманы және рефератты дайындау жүзеге асады.

Жобалық қызметтің практикалық маңызы тағы да өзінің жұмысын әр түрлі деңгейлердегі ғылыми конференцияларға ұсыну дағдысын қалыптастырудан құралады. Сол себепті жобаны орындаудың қажетті кезеңі оны ұжымдық талдау болып табылады. Оқушылар өздерінің коммуникативтік дағдыларын дамытады. Олар басқа оқушылардың жұмыстарын қарауда, орындалған және ұсынылған жұмыстың талдау жасау барысында өздеріне дағды қалыптастырады, тәжірибе жинақтайды.

Қазіргі уақытта информатика сабағында мәселелік оқыту технологиясы да үлкен маңызға ие. Мәселелік жағдай білім беру үдерісінің бір түрі болып табылады. Ол оқушының танымдық қызметін белсенді етеді. Мәселелік жағдай оқытудың барлық кезеңдерінде: түсіндіру, бекіту, тексеруде құралып қалыптасады.

Мәселелік жағдайды жасаудың әдістемелік тәсілдерінің бірі – оқытушының оқушылардың салыстыру жасауына, жалпылауына, жағдаяттан қорытынды жасауға, фактілерді салыстыруға итермелейтін нақты сұрақтарды қоюы болып табылады.

Бағдарлама жасау сабақтарында да проблемалық оқыту жиі пайдаланылады. Оқушыларға математикалық, экономикалық және т.б. есептерді шешу үшін бағдарламаны жазып қою ұсынылады, бірақ бұл үшін оларға формуланы, тілдің операторларын еске алу қажет, оларды дәйекті түрде орналастырып, компьютерде бағдарлама жазып қою керек, оны жеке есептердің мысалымен тексеру керек болады. Ал барлық осы үдерісте оқытушы жетелейтін сұрақтар қоя отырып және оқушыларға дұрыс бағыт беріп отырады.

Информатика сабағының сапасын тек сабақтар ғана емес, сонымен бірге сыныптан тыс сабақтар, элективтік курстар да жоғарылатады. Мысалы, «Компьютерлік графика» (жобада) элективтік курстарында, «Word мәтіндік редакторының графикалық мүмкіндіктері» құжат жасауда. «Power Point-та анимациялар жасау» (конкурстық жұмыстар).

Информатикадан сыныптан тыс жұмыстар компьютер мен ақпараттық технологияларды қолдану мүмкіндіктерін беретін пәнаралық байланыс іспеттес. Компьютерді қолданып басқа пәндерден сыныптан тыс шаралар өткізу оқушылардың дүниетанымы мен қызығушылықтарын арттыра түседі.

Сыныптан тыс жұмыс – сабақтан тыс уақыттағы мектепте өткізілетін және оқу жоспарына кіретін әртүрлі оқу-тәрбиелік іс-шаралар.

Сыныптан тыс жұмыстардың мақсаттары мен міндеттері.

Сабақтан тыс жұмыс мақсаттарын, мазмұны мен тәсілдері бойынша оқу үрдісінің сабақтан тыс уақыттағы жалғасы бола отырып, онымен үйлеседі және үнемі еріктілік сипатта бола бермейді.

Оны жоспарлау мен ұйымдастырудағы анықтаушы роль педагогтың үлесіне тиеді. Оған пән мұғалімдері дарынды оқушылармен бағдарламалық материал бойынша білімдерін көтеру мен тереңдету үшін, сонымен бірге артта қалушылармен білімдерін толықтыру үшін жүргізілетін жұмыс мысал бола алады.

Мектептегі тәрбие жұмысының негізгі бөлігі болып саналатын сыныптан тыс жұмыстар – баланың өмірге қажетті әлеуметтік ортадағы тәжірибесі мен қоғамдық құндылықтарды қабылдауын қалыптастырады [3].

Сыныптан тыс сабаққа қатысушы әрбір оқушы өздері таңдап алған тақырып бойынша жоба (зерттеу жұмысын) дайындайды.

Міне, айталық, оқушылардың конкурстар үшін дайындайтын кейбір тақырыптары:

- «Қазақтың ұлттық ою-өрнектері»;
- «Галактика қозғалысы».

Шығармашылық есептердің тақырыптары тек «Информатика және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» пән саласын ғана қамтымайды. Білім алушылардың ең сәтті жұмыстарын облыстық, қалалық және т.б. конкурстарда, конференцияларда ұсынады.

Информатика сабағының сапасын пәнаралық байланыстармен жоғарылатуға болады, айталық, мынандай сабақтармен:

- математика саласы бойынша: кез-келген функцияның аргуменке байланысты мәнін есептеу, электрондық кесте Excel-дегі кестенің және диаграммалардың құрылымы; Pascal программалау ортасындағы кез-келген математикалық есептің шешімі («Математикалық әдістер»);
- биология саласы бойынша (смарт ақпараттық құралдарын пайдалану) 8-11 сыныптар;
- физика саласы бойынша (денелердің қозғалысы, астрономия) 11 сынып;
- жалпы барлық пәндер бойынша өтілетін сабақтың, жасалатын баяндама бойынша презентацияларын жасау және т.б.

Сол өзара байланыс оқушылардың информатика сабағының маңыздылығын және оқылатын бағдарламаларды өмірде қолдану саласын көрнекі түрде көруге мүмкіндік береді.

Информатика сабағына келген оқушы ең бірінші кезекте компьютерде бағдарламалармен жұмыс істеуді үйренуді армандайды. Оқушылардың көпшілігі программалаудың тарауларын ойдағыдай игере алмайды және барлығы бағдарламашылар бола алмайды, ал қазіргі әлемдегі келешек кәсіби қызметі үшін әрбір тәжірибелі пайдаланушылар болуы керектігін және оқытушының мақсаты оларға көмектесу екендігін ғалымдар дәлелдеді. Сондықтан да, мектеп бағдарламасы бойынша бекітілген сағат саны оқушының біліуі керек білімге жеткіліксіз. Осы ретте сыныптан тыс жұмыстардың рөлі мен орыны ұшан теңіз.

Бүгінгі күні оқушының рухани өсуі мен адами қатынас жасауының, өзін танытудың жаңа құралдарын табуға мүмкіндік беретін жаңа бағдарламалық орталар көптеп саналады, олар оны өз өмірінен шектете алмайды, себебі, әлем ақпараттық тұрғыдан жедел дамуда. Ал мектеп информатика пәні қоғамның дамуындағы ақпараттық-коммуникациялық құралдар мен технологияның дамуы мен олардың білім беру саласына енуін оқушыға үйретіп, оқытып үлгермейді. Үлгерген күннің өзінде сапасы өте төмен деңгейде.

1 <http://sc0021.zharkain.akmoedu.kz/documents/view/A33768B785B8742F.html>

2 Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов в 2 кн. / Под ред. И.П. Подласый. - Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2000.

3 Айтбекова М.Ұ. Информатика пәнін басқа пәндермен байланыстырып оқытудың өнімділігі. – Тараз: «Тараз университеті», 2004

Резюме

В данной статье рассматриваются и анализируются вопросы и проблемы роли и место внеклассных работ при повышении качества преподавания предмета информатики. А также, дополнительно используя на индивидуальных занятиях различные формы внеклассных работ, рассмотрены пути и методы повышения качества обучения.

Ключевые слова: Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), образовательные электронные ресурсы (ОЭР), система электронного обучения E-Learning

Summary

In this article is considered, and questions and problems of a role and a place of out-of-class works at improvement of quality of teaching a subject of informatics are analyzed. And also, in addition using various forms of out-of-class works on individual occupations, ways and methods of improvement of quality of training are considered.

Keywords: Information and Communication Technologies (ICT), educational electronic resources (EER), system of electronic training of E-Learning.

ӘОЖ 378.14.016.02

МАТЕМАТИКАЛЫҚ МОДЕЛЬДЕУ ЖӘНЕ ЕСЕПТЕУІШ ЭКСПЕРИМЕНТТІҢ МЕКТЕП ИНФОРМАТИКА КУРСЫНДАҒЫ РӨЛІ МЕН ОРНЫ

Е.Ы. Бидайбеков – Абай атындағы ҚазҰПУ, п.ғ.д., профессор,
Қ.К. Нұрлыбаев – 2 курс магистранты, Абай атындағы ҚазҰПУ

Мақалада математикалық модельдеу және есептеуіш экспериментінің мектеп информатика курсынағы рөлі мен орны туралы мәселелерге талдау жасалған. Сондай-ақ, математикалық модельдеу және есептеуіш эксперименттің қазіргі қоғам үшін маңызды және қажетті болуы олардың мектеп информатика курсына оқытылу қажеттілігі туралы баяндалаған.

Тірек сөздер: математикалық модельдеу, есептеу эксперименті

Мектепте информатиканы оқытудың негізгі міндеті ақпараттық үдерістердің құрылуы мен қолданылуын және оның қызметінің жалпы заңдылықтарын оқып үйрену. Мазмұны жағынан қарастырғанда ол әлемнің тұтастай бейнесін тануға, модельдеудің мүмкіндіктерін кеңейтуге жағдай жасайды, бұл өз алдына информатиканың басқа да мектеп пәндерімен пәнаралық байланыстарының кеңейіп тереңдеуін қамтамасыз етеді.

Информатиканың маңызды ұғымдарының бірі модель ұғымы болып табылады. Ақпаратпен жұмыс істеген кезде біз дайын модельдермен жұмыс істейміз (оларды бақылаушы ролінде боламыз) немесе модельдерді өзіміз құрамыз. Компьютердегі кез келген үдерісті модельді жасамай және оны зерттемей оқыту мүмкін емес. Сондықтан да модельдеудің іс-әрекеттік сипатын атап өту маңызды. Модельдеу информатиканың зерттеу нысаны ғана емес, танымдық, оқу және практикалық іс-әрекеттің маңызды тәсілі болып та табылады. Сонымен қатар, оны ғылыми зерттеу және іс-әрекеттің өзіндік әдісі ретінде қарастыруға болады [1].

Модельдеу қоршаған ортаны, табиғат пен қоғамда болып жатқан ақпараттық үдерістерді тану әдісі ретінде ерекше мәнге ие болады. Сондықтан да модельдеуге ерекше назар аударуға тура келеді. Себебі ол оқушылар меңгеруге тиісті білім қорын таным тәсілі мен мазмұны тұрғысында қарастырады. Бұл модельдеу мәселесін қоршаған шындықты танып-білудің әдістері ретінде оқып-үйренуді қажет етеді. А.Маслов өз еңбегінде «Ақпаратты ұсыну формалары, ақпаратты сақтау, өңдеу және тасымалдауды ұйымдастыру», «ЭЕМ құрылғылары және оны қолдану», бөлімдерімен қатар «Информатиканың философиялық және саяси көзқарасы» деген бөлімді енгізген. Соңғы бөлім оқушыларға қоршаған әлемді тану туралы, ойлау үлгілерін тану әдістерінің даму тарихы туралы, логикалық ойлау элементтері және оны қалыптастыру, математикалық модельдеу, модельдер және білімді ұсыну үлгілері туралы түсініктерді алу мүмкіндігін беретін тармақтардан тұрады.

Модельдеу – бұл жалпы ғылыми әдістер қатарына жатқызуға болатын қоршаған әлемді танудың кең таралған бір әдісі. Аталған әдіс ғылыми танымның эмпирикалық та, теориялық та деңгейінде қолданыс табады. Сондықтан да, модельдеуге теорияның да, тәжірибенің де көптеген артықшылықтары тән. Модельдеудің бұл ерекшелігі нақты объектілер, үдерістер мен құбылыстарды терең, жеткілікті дәрежеде толық және жан-жақты зерттеуге мүмкіндік береді [2].

Күрделі физикалық жүйелердегі үдерістердің математикалық моделдерін құрудың көп жылдық тәжірибесі есептеуіш эксперимент деп аталатын жаңа әдістің туындауына себеп болды. Т.А. Бороненконың тұжырымы бойынша, есептеуіш эксперимент информатиканың негізгі әдістерінің бірі болып табылады.

Математикалық модельдеудің дамуына А.А. Самарский көп үлес қосты. Академик А.А. Самарский қысқаша түрде математикалық модельдеу әдісін сипаттайтын әйгілі «модель-алгоритм-программа» триадасын ұсынған. Аталған әдіснама А.А. Самарскийдің мектебімен құрастырылған «есептеуіш эксперимент» технологиясы түрінде дами түсті. Академик есептеуіш экспериментті «математикалық модельдеу көмегімен құралдар немесе физикалық құбылыстарды зерттеу әдісі» ретінде анықтайды. Есептеуіш эксперимент математикалық модель құрылғаннан кейін оның сандық зерттелуін жүзеге асырады. Бұл зерттеу объектісін әртүрлі жағдайға және түрлендірулерге қойып көруге мүмкіндік береді. Есептеуіш эксперимент технологиясы қоршаған әлем құбылыстарын табиғи эксперимент тым қымбат, күрделі және мүмкін емес болған жағдайда зерттеуге арналған [3, 25 б.]. Математикалық модельдеу және есептеуіш эксперимент әдістері дәстүрлі теориялық және практикалық зерттеу әдістерінің артықшылықтарын өз бойларында қамтиды.

Есептеуіш эксперимент физикалық экспериментпен салыстырғанда зерттелінетін объект, үдеріс немесе құбылыс туралы әлдеқайда толық ақпарат береді. Есептеуіш эксперименттің орасан зор мүмкіндіктері ядролық энергияны меңгеру және ғарыш кеңістігін игеру сияқты орасан зор ғылыми-техникалық бағдарламаларды шешу барысында көрініс тапқан болатын. Дәл осы бағдарламалармен жұмыс істеу кезінде зерттеудің есептеуіш эксперимент деген жаңа стилі қалыптаса бастады [4, 35 б.].

Есептеуіш эксперименттің негізі – математикалық модельдеу, теориялық негізі қолданбалы математика, ал, техникалық негізі болып электрондық есептеуіш машиналары саналады.

Ю.Ф. Титованың ғылыми зерттеу жұмысында есептеуіш (сандық) эксперимент термині ретінде жасалған бағдарлама бойынша берілген әртүрлі мәліметтер мен есептеулер жүргізу түсіндіріледі. Сонымен қатар, есептеуіш эксперимент ретінде модель (математикалық формулалар, сандық әдістер) құруды да, бағдарлама жасауды да алғашқы мәндері берілген модельді зерттеу және талдаумен байланысты барлық іс-әрекеттер жиынтығын да қамтитын ғылыми-зерттеу іс-әрекеттерінің неғұрлым кең саласы қарастырылады.

Ғылым мен техника жақсы дамыған елдерде математикалық модельдеу мен есептеуіш экспериментке деген сұраныс өте жоғары. Аталған әдістер ғылыми-техникалық прогрестің негізгі құраушыларының бірі болып табылады. Бұл әдістерді қолданбай бірде бір ірі көлемдегі технологиялық, экологиялық, экономикалық жоба жүзеге асырылмайды.

Қазіргі таңда математикалық модельдеу және есептеуіш эксперимент әдіснамасы қарқынды даму үстінде және осындай қарқынмен адаматтың барлық мүмкін дерлік салаларын қамтуда: жаратылыстану зерттеулері, өндіріс, техника, экология, биология және биоинформатика, медицина, білім беру, экономика, басқару және т.б.

Математикалық модельдеу және есептеуіш эксперименттің қазіргі қоғам үшін маңызды және қажетті болуы олардың мектеп информатика курсында оқытылу қажеттілігін тудырады.

Математикалық модельдеу және есептеуіш экспериментке шығармашылық және зерттеушілік іс-әрекет, оқушылардың субъективті жаңа білім алуы тән. Осы тұрғыда оқушылардың шығармашылық іс-әрекетін ерекше атап өтуге болады, себебі соңғы нәтиже, яғни алынған модель: ол қандай болады, қандай қызмет атқарады және т.б. тікелей модельдеушінің мақсаты, фантазиясы, тәжірибесі, дүниетанымы қызығушылығына тәуелді болады. Сондықтан да мектеп оқушыларын математикалық модельдеу және есептеу эксперимент әдістеріне бірнеше үлкен көлемде және модель мәніне тереңірек үңілумен оқыту мақсаты болып табылады [5]. Аталған әдіс практикалық және «өмірлік» есептерді шешу кезінде жетекші мәнге ие болады.

Оқушылардың кәсіби бағдарланған құндылықтарды меңгерулері оларға өздерінің болашақ мамандықтарын дұрыс таңдауларына көмектеседі. Оқушылардың бұл құндылықтарды меңгерулері олардың тұлғаларының өздігінен дамуынан көрініс табады. Қазіргі таңда тұлғаның өздігінен дамуы бүкіл білім беру үдерісінің алдыңғы қатарынан көрініс табуда.

1 Бидайбеков Е.Ы., Рахимжанова Л.Б. Современное состояние математического моделирования и вычислительного эксперимента в курсе информатики // «Математическое моделирование и информационные технологии в образовании и науке (ММ ИТОН)»: Мат-лы VI Междунар. науч.-метод. конф., посвящ. 85-летию КазНПУ им. Абая. - Алматы, 2013. - С. 157-160.

2 Рахимжанова Л.Б. Формирование представлений методологии математического моделирования и вычислительного эксперимента на уроках информатики: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 - Алматы, 2002.

3 Самарский А.А., Михайлов А.П. Математическое моделирование: Идеи. Методы. Примеры. - 2-е изд., испр. - М.: ФИЗМАТЛИТ, 2005. - 20 с.

4 Бидайбеков Е.Ы., Корнилов В.С. Математическое моделирование и численные методы (Введение): Учеб. пособие. - Алматы: АГУ им. Абая, 1998. - 81 с.

5 Рахимжанова Л.Б. Формирование представлений методологии математического моделирования и вычислительного эксперимента на уроках информатики: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. - Алматы, 2002. - 22 с.

Резюме

В статье анализируются проблемы роли и места математического моделирования и вычислительного эксперимента в курсе информатики в школе. А так же, доклад о необходимости математического моделирования и вычислительного эксперимента важно и нужно для современного общества.

Summary

The article analyzes the problem of the role and place of mathematical modeling and computational experiment on the school course. And also, a report on the need for mathematical modeling and computational experiment is important and necessary for a modern society.

ӘОК 004:378(075.8)

ИНФОРМАТИКАДАН СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Ж.Қ. Курманбеков – Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ.

Мақалада информатикадан сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру әдістемесі қарастырылған.

Түйін сөздер: ақпарат, информатика, шығармашылық, техника, құрал, зерттеу

XXI ғасыр ақпарат ғасыры болғандықтан мектепте, арнаулы оқу орындарында оқытылатын информатика пәнінің орны ерекше және оны сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру барысында жүзеге асады.

Сабақтан тыс жұмыс оқу жұмысын толықтырып, материалды оқушыға терең түсіндіруге, шығармашылық қабілеттерін дамыту барысында ұйымдастырылады. Информатика курсы бойынша жүргізілетін дәстүрлі сыныптан тыс жұмыс түрлеріне: үйірме, факультативтік курстар, экскурсия, олимпиада, әртүрлі қызықты кештер мен сайыстар, ғылыми жұмыстарды жатқызуға болады. Оқушылардың информатика пәніне қызығушылығын арттыру, ой-өрісін және танымдық қабілетін дамыту, шығармашылыққа баулу, өз ойын еркін жеткізе білу және өткенді шапшаң еске түсіру дағдыларын қалыптастыру мақсатында сыныптан тыс өтілетін сайыстардың маңызы зор. Сыныптан тыс жұмыс ұғымы өте кең. Ол мазмұны, бағыты, әдісі, тағайындалуы, формасы мен жолдары жағынан білімділікті қажет етеді. Мысалы, үйірмелер отырысы, қосымша сабақтар, мерекелік шаралар мен кештер өткізу осы сыныптан тыс жұмыстарға жатады. Бірақ кей жағдайларда оқушы белсенділігі мен басқаруында болады [1].

Сыныптан тыс жұмыс оқушының жеке тұлғасын дамытудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Сондықтан «Информатика бойынша сыныптан тыс жұмыс» тақырыбы келешек информатика мұғалімін кәсіби дайындау үшін үлкен маңызы бар.

Педагогикалық маман үнемі шығармашылық ізденісті, кәсіби деңгейін көтеруді, жетілдіруді талап етеді. Информатика мұғаліміне бұл айтылғандар тіпті ең үлкен дәрежеде қатысты. Сондықтан информатика мұғалімі үздіксіз кәсіби басылымдарды қадағалуы, Интернеттің ақпараттық ресурстарын пайдалануы, т.с.с. қажет.

Сыныптан тыс сабақтарды өткізу кезеңдері:

1. *Тәрбиелік тапсырмаларды оқыту және ұйымдастыру.* Бұл кезең әрбір оқушының және бүтіндей сынып ұжымының ерекшеліктерін зерттеуге, тәрбиелік үрдісті тиімді іске асыру үшін неғұрлым өзекті тапсырмаларды анықтауға бағытталған. Кезеңнің мақсаты – оң аспектілерді (баланың, ұжымның жағымды қасиеттерін) анықтауды, түзетуді, неғұрлым маңызды тапсырмаларды таңдауды және қалыптастыруды қажет ететін педагогикалық болмысты әділ бағалау.

Зерттеу белгілі педагогикалық әдістер арқылы жүргізіледі, олардың ішінде бақылау басымдылық танытады. Бақылау арқылы мұғалім оқушы және ұжым жайлы ақпарат жинайды. Оқушылармен ғана емес, олардың ата-аналарымен, сыныпта олармен жұмыс істейтін мұғалімдермен әңгімелесу ақпараттық тәсілге жатады.

Жеке жұмыс жасау кезінде баламен құрастырылған: суреттердің, боямалардың, өлең шумақтарының, әңгімелердің және т.б. құрастырмалардың маңызы зор. Ұжымды зерттеу барысында социометрия 1 әдісі ақпараттық қызмет атқарады, оның көмегімен мұғалім неғұрлым танымал және танылмаған оқушылар жайында, кішігірім топтар туралы, олардың арасындағы қарым-қатынас сипаты жөнінде біледі.

2. *Сыныптан тыс тәрбиелік жұмысты дайындау және модельдеу* мұғалімнің белгілі бір іс-әрекет моделін құрастырудан тұрады. Дарынды мұғалімнің сыныптан тыс сабақтары да көбінесе өткен дайындығына байланысты болады. Сол себепті әрбір іс-шараны ең алдымен әзірлеп, модельдеп қана өткізген жөн.

Жоспарды мұғалім оқушылардың қатысуымен құрастырады. Жоғарғы сыныптарда оқушылар мұғалімнің басшылығымен өз бетінше де орындайды. Тәрбиелік шараны ұйымдастыру шеберлігі сыныптан тыс әрекет саласындағы мұғалім мен оқушылардың еңбегін ғылыми ұйымдастыру элементі болып табылады [2].

Модельдеу нәтижелері сыныптан тыс сабақтар жоспарында көрініс табады, олар мына құрылымнан тұрады:

1. Атауы; 2. Мақсаты, міндеттері; 3. Материалдар мен жабдықтар; 4. Өткізу формасы; 5. Өткізу орны; 6. Өткізу жоспары.

Атауында сыныптан тыс сабақтың тақырыбы жазылады. Ол мазмұнды нақты сипаттап қана қоймай, көлемі ықшам, тартымды болуы керек. Дайындықты іс-шаралардың тәрбиелік және білімділік мақсаттары мен міндеттерін анықтаудан, тиісті өткізу формалары мен әдістерін, ұжыммен жұмыс жасау жүйесіндегі орынды таңдаудан бастау қажет. Осы тұста тәрбиеге деген кешенді көзқарас байқалады. Сондықтан көзделген істің тәрбиелік мүмкіндіктерін толықтай анықтап, өткізілетін іс-шара мен оқу-тәрбиелік жұмыс жүйесін құрайтын басқа да құрамдастарының арасында байланыс орнатқан абзал. Іс-шараны дайындау кезінде ұжымдағы оқушылардың өткен сабақтағы тәрбиелік әрекетін және олардың нәтижелерін ескерген жөн.

Сыныптан тыс сабақтың мақсатына, міндеттеріне, басым қызметтеріне және зерттеу нәтижелеріне сәйкес, мазмұны нақтыланып, нақты формалары, әдістері мен құралдары таңдап алынады.

Сыныптан тыс сабақтың жабдықтарына түрлі құралдар: оқу құралдары, ойыншықтар, бейнефильмдер, бағдарламалық құралдар, әдебиет, ақпараттық ресурстар, әуенмен безендіру және т.б. жатады. Әділқазы-

лар мен командаларға арналған үстелдер мен орындықтарды; ватман, қағаз, қарындаштар мен қаламдарды; тапсырмаларды орындауға арналған тақтаны, бор мен шүберекті және т.б. уақытылы дайындап қойған дұрыс.

Сынып бөлмесін безендіру үшін информатиканы, ақпараттық технологияны және компьютерлік техниканы дамытуға үлес қосқан әйгілі ғалымдардың қанатты сөздері жазылған плакаттарды, ғалымдардың суреттерін, іс жүзінде компьютерді пайдалану суреттері бар плакаттарды, ауызша шешуге арналған, ептілікті, байқампаздықты қажет ететін, ребустар мен сөзжұмбақтары бар тапсырмалар жазылған плакаттарды, ұсынылатын кітаптар мен мақалалардан үзінділер жазылған, көркемделіп безендірілген ғылыми-танымал әдебиеттер тізімін («Информатика бойынша не оқу керек?») пайдалануға болады [3].

Тәрбиелік шараны дайындау кезінде материалды сараптай білу басты орында тұрады. Жұмыс түріне байланысты ол үшін әртүрлі уақыт қажет. Мысалы, диспут, кеш, көрме шараларына материал дайындауға көп уақыт керек: ол уақыт мұғалім мен оқушылардың әдебиеттерді оқуына, оқушылардың алуан түрлі жобалар мен тапсырмаларды орындауына, қажетті деректер жинауға, баяндамалар және т.б. дайындауға пайдаланылады. Сыныптан тыс сабақ саяхат, сұрақ-жауап, байқау, олимпиада және т.б. түрінде болуы мүмкін. Мұндай жағдайда жоспардағы сабақ формасын атауымен біріктіреді, мәселен, «Информатика бойынша сұрақ-жауап», «Бағдарламаушылар турнирі», «Есептегіш орталыққа саяхат», «Компьютерлік карикатуралар туры».

Өткізу орны қатысушылардың санына, іс-шаралар түріне, материалдық базаға және т.б. қойылатын талаптарға сәйкес таңдалады (информатика бөлмесі, мәжіліс залы, спорт залы және т.б.).

Сабақ жоспары мазмұннан және тәрбиелік әдістерден тұрып, жүйелі сценарий немесе тезистік жоспар түрінде болады. Сабақ барысын модельдеу кезінде оның ұзақтығын және құрылымын ескерген жөн. Сыныптан тыс сабақ төменгі сыныптарда 15-20 мин., орта және жоғары сыныптарда 1-2 сағаттан тұруы керек.

Іс-шараны даярлауда ұйымдастырушылық жұмыс деген маңызды элементті де ескерген жөн. Мұғалім оны оқушылардың қатысуымен басқарады. Ол тапсырмалардың таратылуын бақылап, оларды орындауға көмек береді. Жауапты тапсырмалар жалпы сыныпқа, оқушылардан құралған топтарға берілуі мүмкін. Ірі іс-шараларды ұйымдастыруда ұйымдастырушылық комитеттерін құрып, ең үздік дайындық бойынша жарыс өткізген дұрыс. Оқушылардың бастамаларына сүйеніп, мұғалім олардың бойында ұйымдастырушылық дағдылар мен ептіліктің қалыптасуына септігін тигізеді, оларды жауапкершілікке және өздігінен орындауға үйретеді [4].

Іс-шараның өтуін жариялайтын жарнамалар алдын ала әзірленіп ілінуі тиіс, бір күн бұрын «Сен КВН-ға келесің бе?», «КВН сағат ...-де», «КВН-де жиналайық» сынды еске салу қабырға газеттері ілінеді. Нарықтық экономика заманында демеушілерді тауып, жеңімпаздарға сыйлықтар дайындау қажет.

3. Модельді тәжірибелік жүзеге асыру күнделікті педагогикалық үрдісте ойластырылған тәрбиелік жұмысты орындауға бағытталуы тиіс.

Оқушылардың қызығушылығын және назарын сақтап қалу үшін шара жақсы ұйымдастырылып, қарқынды, үздіксіз өтуі тиіс. Жүргізушілердің шараны өткізуде алатын орны бөлек, олар дайындалған, эрудициялы, жақсы ұйымдастырушы, күтпеген жағдайда дұрыс жол таба біліп, тыңдаушыларын өзіне қаратуы, олармен байланыс орната білуі маңызды. Әлі қалыптаспаған ұжымдарда, оқушылардың жас шамасына қарамастан, мұғалімдер тәрбиелік сабақты өздері өткізеді.

Сыныптан тыс іс-шараларды өткізу кезінде мұғалім техникалық құралдар істен шығып кетпеуі үшін көзделген жұмыс жоспары уақытқа сай болуы үшін, оқушылардың барлығының өз орнында болуын қамтамасыз етуі тиіс, өйткені түбегейлі жоспарлаған сабақтың тиімділігі төмен болып шығуы ықтимал.

Күрделі шараларды өткізуге ерекше көңіл бөлінуі тиіс (ұзақ ойын, компьютерлік шығармаларды қарау, информатика апталығы, физмат ғылымдарының айлығы). Олар біртұтас оймен және мақсатпен байланысқан циклден тұруы керек.

Мазмұны мен әдістері әртүрлі жалпы сыныптық сабақтарда тәжірибені тиімді өткізу үшін сабақтың *төрт негізгі кезеңдерін ұстану қажет.*

1. Ұйымдастырушылық кезең (0,5-3 мин).

Педагогикалық мақсаты: оқушыларды сыныптан тыс жұмысқа ауыстыру, олардың қызығушылығын ояту, жағымды әсер қалдыру.

Түпті қателіктер: сабақтың басталуын қайталау, созушылық.

Ұсыныстар: оқушыларды сабақтан тыс әрекетке тиімді ауыстыруға ұйымдастырушылық кезеңнің дәстүрлі емес, қызықты материалы септігін тигізе алады: жұмбақтарды, проблемалы сұрақты, ойынды, дыбыс жазуды, оқушылардың басқа бөлмеге ауысуын және т.б. пайдалану арқылы.

2. Кіріспе бөлім (сабақтың 1/5-ден 1/3-ге дейінгі уақыты).

Педагогикалық мақсаты: оқушыларға белсенді жұмыс жасату, оларды тәрбиелік ықпал етуге бұру. Мұғалім оқушылардың мүмкіндіктері, жеке бас қасиеттері, тақырып бойынша ақпараттандырылу деңгейі, эмоциялы жай-күйі, белсенділік деңгейі, қызығушылығы және т.б. қаншалықты шындықпен сәйкес келетіндігін анықтайды. Бұл кезеңде мұғалім оқушылардың көңілін аулап қана қоймай, сабақ барысына өзгерістер енгізу қажет пе және олар қандай сипатта болуы керектігін анықтайды.

Типтік қателік – мұғалімнен қорыққаннан, оқушылар мұғалім күткен нәтижеден басқаны айтып немесе істеп қою үрейінен, осы кезеңді ескермеуі. Кіріспе бөлімді мұғалім балалардың белсенділігіне қарап емес, өзіне байланысты құрастырады, сол арқылы кері байланысты ескермей, оқушыларға пассивті тыңдарман рөлін беріп, олардың эмоциялы көңіл-күйіне мән бермейді.

Ұсыныстар: кіріспе бөлім мазмұнға қарағанда кіріспе әңгіме (танымдық, эстетикалық) немесе ширату (викториналар, байқаулар, КВН) түрінде де бола алады.

Бірінші жағдайда сұрақтар, ал екіншіде – тапсырмалар қызықты болып қана қоймай, мұғалімге материалдың дайын екендігі туралы ақпарат беретіндей құрастырылуы тиіс. Кіріспе бөлімде алда өтетін іс-шаралар туралы оқушылардың бастапқы түсініктері қалыптасуы керек (бағалау жүйесімен, іс-шаралар жоспарымен танысу, командаға бөліну). Бағалаудың нақты өлшемдері беріліп, қажетті ережелер түсіндірілуі қажет.

3. Негізгі бөлім уақыт бойынша ең ұзақ болуы керек (жалпы сабақтың 1/3 уақытынан көп).

Педагогикалық мақсаты: іс-шараның негізгі идеясын жүзеге асыру.

Типтік қателіктер: кейбір оқушылардың немесе барлығының енжарлығы кезінде мұғалімнің белсенділік танытуы, көрнекіліктердің жоқтығы немесе құралдар мен әдістердің аздығы, мінез-құлықты қалыптастыру әдістерінің сананы қалыптастыру әдістерінен артық болуы, білім беру сабағына айналуы, ғибратқа, әдепке үйретушілік.

Ұсыныстар: егер оқушылар барынша белсенді болса, сыныптан тыс жұмысты жүзеге асыруда тәрбиелік мәні жоғары. Сыныптан тыс сабақта оқушылардың белсенділігін арттыру үшін кәдімгі сабақтан ерекше көңіл-күйді көтеретін жағдай туғызу маңызды.

Мұғалім сабақты өткізудің неғұрлым көп әдістерін қолданса, соғұрлым негізгі бөлімнің тиімділігі артады: жаттығу, ойын, тапсырма; олар әртүрлі әрекет түрінен құралады: еңбек, шығармашылық, ойын және т.б.

Сыныптан тыс тәрбиелік жұмыстың жаппай түрінде оқушыларды пікірталас жүргізу ережелеріне үйреткен дұрыс.

4. Қорытынды бөлім (1/4-ден кемінде 1/5-ге дейінгі уақыт).

Педагогикалық мақсаты: оқушылардың алған тәжірибелерін мектептен тыс өмірінде пайдалануға дағдыландыру және сабақ идеясын қаншалықты жүзеге асырылғанын анықтау. Нәтижесінде, қорытынды бөлім мұғалімнің балаға басқа ортада тәрбиелік ықпал етуге мүмкіндік береді.

Типтік қателіктер: бұл бөлім ескерілмейді немесе «Ұнады ма?», «Жаңа не білдіңдер?» сынды сұрақтармен тұжырымдалады.

Ұсыныстар: тест түріндегі тапсырмалар бастапқы нәтижелерді анықтау үшін оқушыларды қызықтыратын: сөзжұмбақ, мини-викторина, блиц, ойын және т.б. түрінде болғаны дұрыс. Алған тәжірибелерін өмірде пайдалану үшін оқушыларға әртүрлі ұсыныстар жасау. Оны аталмыш мәселе бойынша кітаптар көрсету, сабақта алған дағдыларын, ақпаратты таныта алатын жағдайды талқылау арқылы жүзеге асыруға болады. Алған тәжірибелерін қолдану үшін оқушыларға келесідей кеңес беріледі: өз туысқандарына не айта алады, осы тақырып бойынша не сұрауға болады; қайда баруға болады, неге назар аудару қажет, қай ойынмен ойнауға болады, өздігінен не істеуге болады және т.б. Қорытынды бөлімде сабақ тақырыбы одан әрі ашуды қажет ете ме және оны қалай іске асыруға болатындығын анықтауға болады. Қорытынды бөлімді мұғалім оқушылардың кейінгі іс-шараларды өткізудегі бастамаларын дамыту үшін қолдана алады.

4. Атқарылған жұмыс талдауы – қалыптасқан модельді өмірдегі кейпімен салыстыруға, табысты және проблемалы жағдайларды, олардың себептері мен салдарын анықтауға бағытталған. Алдағы тәрбиелік жұмысқа тапсырмаларды құрастыру элементі аса маңызды. Осы кезең тәрбиелік тапсырмаларды, мазмұнды, формаларды түзетуге және сыныптан тыс жұмысты одан әрі жоспарлауға тым қажет.

Іс-шаралар қорытындыларын талдауды жүйелі түрде өткізген жөн, өйткені қол жеткізген жетістіктер арқылы одан әрі алға жылжуға болады, жақсысын бекітіп, кемшіліктерді жоюға болады. Қорытындыны анализдеудің екі негізгі функциясы бар – ұйымдастырушылық және тәрбиелік. Тұрақты анализдеу жұмысты жақсырақ ұйымдастыруға, тапсырылған іске неғұрлым жауапты болуға ықпал етеді, себебі оның қорытындыларын мен нәтижесі байқаусыз қалмайды, керісінше, бағалауға ұшырайды. Анализ – бұл

байқампаздықты тәрбиелеудің, өзіне сын көзбен қараудың, талап қоюдың, қоғамдық пікірді қалыптастырудың, сынға оң көзқарас танытудың, педагогикалық шеберлікті арттырудың ұтымды мектебі.

Тәрбиелік іс-шараны сараптай отыра, алдымен, оң нәтижелерді белгілеп алған дұрыс, табысқа жеткізген амалдар, шарттар мен әдістерді, сәтсіздік себептерін анықтап алған жөн. Қорытындыны білікті шығару арқылы бұдан әрі бүкіл тәрбиелік жұмысты негізді жоспарлауға және сапасын арттыруға мүмкіндік туады. Әрбір өткізілген шараны мына негізгі критерийлерге сәйкес педагогикалық сараптаудан өткізуге болады: 1) мақсаттың болуы; 2) өзектілігі және тақырыптың заманға сай болуы; 3) оның бағытталуы; 4) оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес мазмұн тереңдігі мен ғылымилығы; 5) мұғалім мен оқушылардың жұмысқа дайындығы, оны өткізуге ұйымшылдығы мен айқындығы.

Тәрбиелік шараның сапасын оқушылардың әсері арқылы да бағалауға болады. Олардың назары, эмоциялы икемделуі, өтіп жатқанға қызығушылығы, белсенділігі немесе, керісінше, немқұрайлығы көп нәрсені пайымдайды. Оқушылардың іс-әрекетін бақылау, олармен әңгімелесу, сауалнама жүргізу атқарылған жұмыстың тиімділігін тереңнен бағалауға мүмкіндік береді [5].

Сыныптан және мектептен тыс жұмыстардың жай-күйі мен нәтижелерін педагогикалық кеңестерде және әдістемелік бірлестіктерде жүйелі түрде талқылаған жөн. Тәрбиелік шараға баға беруде оқушыларды да тартқан дұрыс, сол үшін мектеп радиосын, қабырға газеттерін, көрмелерді пайдалануға болады. Мұндай жұмыс формаларының нәтижелері жарыс, байқау, конкурс, айлық және т.б. сияқты ұжымда кеңінен талқылауды қажет етеді.

Қорыта келгенде информатика пәнін оқытуда сыныптан тыс жұмыстарды компьютерлік технологиялар арқылы оқыту оқушылардың білім алуға деген қызығушылығын арттыру мен қатар оларды өз бетімен ізденуге де ұмтылдырады. Біздің осы атқарылып жатқан жұмыстарымыз арқылы оқушылардың өз білімдерін ұштауға, қабілеттерін шыңдауға косқан үлесіміз деп білемін.

1 Қойбағарова Т.Қ., Ельтинова Р.А. Информатиканы оқыту әдістемесі. - Павлодар, 2013. - 195 бет.

2 Бидайбеков Е.Ы., Лапчик М.П., Беркімбаев К.М., Сағымбаева А.Е. Информатиканы оқыту теориясы мен әдістемесіне кіріспе: Оқу құралы. – Алматы, 2008. – 280 бет.

3 Беспалько В.П. Основы теории педагогических систем. – Воронеж: ВГУ, 1977. – 304 с.

4 Софронова Н.В. Теория и методика обучения информатике. – М.: Высшая школа, 2004. – 223 с.

5 Первин Ю.А. Информатика дома и в школе. Книга для учителя. – СПб.: БХВ-Петербург, 2003.

Резюме

Мақалада информатикадан сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру әдістемесі қарастырылған.

Ключевые слова: информация, информатика, творческий, техника, устройство, исследование

Summary

Мақалада информатикадан сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру әдістемесі қарастырылған.

Keywords: information, computer, creative, technology, device research.

ӘОЖ 378.14.016.02

БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Б.Ғ. Бостанов – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, п.ғ.к.,

А.Қалмұқан – 2 курс магистранты, Абай атындағы ҚазҰПУ

Мақалада білім беру үдерісінде қолданылтын ақпараттық технологияларды жасауды оқыту мүмкіндіктері қарастырылған. Оқытуда қолданылатын ақпараттық технологияларды қамтамасыз етуші бағдарламаларды бірнеше категорияға бөлуге болатындығы туралы айтылған. Сонымен қатар білімді ақпараттандыру жағдайында болып жатқан кемшіліктерге қарамастан, оны «ақпараттық революция» деп атауға болатындығын айта отырып, қол жетерлік табыстарды атап берген.

Түйін сөздер: ақпарат, технология, коммуникация, оқыту, модель, инструмент

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев жолдауында айтқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 50 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім». Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесін қойып отыр. Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтар-

дың іс-тәжірибесі зерттеліп, мектеп өміріне енуде. Ақпараттық технологияны меңгеруде мұғалімнің жан-жақты, білімі қажет [1].

Қазіргі кезде біздің қоғамымыз дамудың жаңа кезеңіне көшіп келеді, бұл кезең ақпараттық кезең, яғни компьютерлік техника мен оған байланысты барлық ақпараттық коммуникациялық технологиялар педагогтар қызметінің барлық салаларына кірігіп, оның табиғи ортасына айналып отыр. Атап айтқанда «Білім берудегі ақпараттық коммуникациялық технологиялар (АКТ)» ұғымы мен қатар «оқытудың ақпараттық технологиялары», «қазіргі ақпараттық оқыту технологиялары», «компьютерлік оқыту» ұғымдары кеңінен қолданылуда.

Оқытудың ақпараттық технологиясы – бұл ақпаратпен жұмыс жасауға арналған арнайы тәсілдер, педагогикалық технологиялар, бағдарламалық және техникалық құралдар (кино, аудио және видеоқұралдар, компьютерлер, телекоммуникациялық желілер).

Оқытудың ақпараттық технологиясын – білімді жаңаша беру мүмкіндіктерін жасау (педагогикалық іс-әрекетті өзгерту), білімді қабылдау, білім сапасын бағалау, оқу-тәрбие үдерісінде оқушының жеке тұлғасын жан-жақты қалыптастыру үшін ақпараттық технологияның қосымшасы деп түсіну керек.

Білімді ақпараттандырудың негізгі мақсаты – «оқушыларды ақпараттық қоғам жағдайында тұрмыстық, қоғамдық және кәсіби салалардың іс-әрекетіне толық, тиімді араластыру» болып табылады.

Төмендегі қасиеттер білім жүйесінің өзіндік ерекшелігі болып саналады:

- тұтынушының қолдану сапасында;
- нәтижесінде әр түрлі салаларда қолданылатын, ақпараттық технологияларды жасаушы сапасында.

Бірақ компьютер мүмкіндіктерін асыра бағалауға болмайды, өйткені ақпарат беру – бұл білім мен мәдениетті беру емес, сондықтан ақпараттық технологиялар педагогтарға тек *қосымша тиімді құрал ретінде* қызмет атқарады [2].

Көптеген елдердің ғылыми орталықтары мен оқу орындарында *нақ осы білім қажеттілігі үшін мамандандырылған компьютерлік жүйелер* саны дайындалды, олар оқу-тәрбие үрдісінде әр түрлі жағынан қолдауға бағытталды. *Бұл – жүйелердің негізгі түрлері болып табылады.*

Компьютерлік бағдарламаланған оқыту – бұл сәйкесінше, компьютерлік бағдарламалардың көмегімен бағдарламалық оқыту механизмдерін жүзеге асыратын технология.

Материалды компьютердің көмегімен оқу – оқушының жаңа материалды әр түрлі құралдардың, оның ішінде компьютердің көмегімен өз бетінше оқуын айтады. Бұл жерде оқу іс-әрекетінің сипаты айтылмайды, оқу нұсқаулардың жиынымен іске асырылуы мүмкін.

Материалды компьютер қоры негізінде оқу – бұған дейінгі оқу технологиялары, технологиялық құралдардың алуан түрін (оның ішінде дәстүрлі оқулықтар, аудио және видеожазбалар және т.б.) қолданумен айрықшаланатын болса, мұнда бағдарлама құралдарын оқушылардың өз бетінше оқу тиімдігін арттыратын бағдарламаларды қолдануға басымдылық беріледі.

Компьютер қорымен оқыту – білім берудің барлық мүмкін формаларын қолданады, мұнда оқыту мұғалімнің қатысуымен жүргізіледі. Жалпы шын мәнінде жоғарыда айтылғандармен сәйкес келеді.

Компьютердің көмегімен бағалау – өз бетінше оқыту технологиясы деп қарастырылады, дегенмен ол практикада басқаларға құрамдас элемент болып кіріп жүр. Мұндай жүйе оқылатын пәннің мазмұны мен дәстүрлі оқытуда қолданылатын немесе оқыту бағдарламаларында жүзеге асырылатын әдістерге тәуелсіз.

Компьютерлік коммуникация – білімді беру және оны жеткізумен қамтамасыз ететін, жоғарыда аталған технологиялардың барлығының ажырамас құрамдас бөлігі болып табылады. Жергілікті, аймақтық және басқа компьютерлік желілерді қолдану арқылы жүргізіледі. Компьютерлік коммуникация жекелеген оқу орындарының, қаланың, аймақтың, елдің ақпараттық білім жүйелерінің мүмкіндіктерін көрсетеді және соларға негізделеді [3].

Оқу жүйесіндегі ақпараттық технологиялар (АТ) – компьютерлік техника мен программалық құралдардың көмегімен оқушыға ақпаратты дайындауды және беруді жүзеге асыратын процесс. Оқу жүйесіндегі ақпараттық технологияларда ақпаратты беріп үйренуде екі нәрсені бөліп айтуға болады: техникалық құралдар, оған компьютерлік техника, байланыс жолы, және әртүрлі жүктеме бойынша берілетін программалық құралдар (ПК).

Оқытудың ақпараттық технологиясында қолданылатын бағдарламаны қамтамасыз етуді бірнеше категорияға бөлуге болады:

- оқытатын, бақылайтын және үйрететін жүйелер;
- ақпарат іздеу жүйесі;
- модельдеу бағдарламалары, микроәлемдер;
- танымдық сипаттағы аспаптық құралдар;

- әмбебап сипаттағы аспаптық құралдар;
- коммуникацияны қамтамасыз етуге арналған аспаптық құралдар.

Модельдеу бағдарламалары мен микроәлемдер – бұл ерекше аз мамандандырылған бағдарламалар, оларды компьютерде арнайы қолдану және оның кейбір мәселелерін зерттеуге тура келеді.

Аспаптық құралдар деп – жаңа электрондық ресурстар жасауды қамтамасыз ететін бағдарламаларды атайды:

- әр түрлі форматты файлдар;
- мәліметтер қоры;
- бағдарламалық модульдер;
- жекелеген бағдарламалар мен бағдарламалар жиыны.

Мұндай құралдар пәндік-бағытта болуы мүмкін, сол секілді нақты міндеттер ерекшелігі мен қолдану саласына тәуелді болмауы да мүмкін. Білім үдерісінде қолдануға негізделетін бағдарламалық құралдарда сақталатын негізгі талаптар – бұл жеңілдік пен табиғилық, оқушының оқу материалымен жеңіл танысуына мүмкіндік жасау. Бағдарламаларға сай келетін талаптар мен сипаттамаларды ИАК (HCI) («*Интерфейс-адам-компьютер*», ағылшын тілінде “*Human-Computer-Interface*”) аббревиатурасымен белгілеу қабылданған. Бұл сөзбе-сөз аударуды «адаммен сұхбаттасуға арналған компьютерлік бағдарламалар» деп түсінуге болады.

Білімді ақпараттандыру жағдайында болып жатқан кемшіліктерге қарамастан, оны «*ақпараттық революция*» деп атауға болады, өйткені қол жетерлік табыстар мыналар:

– *ақпаратты ұсынудың жаңа формасы*. Қызықты, жанды немесе алдын ала жазылған мультимедиялық ақпарат тек мәтіннен емес, графикалық бейнелерден, анимациядан, дыбыстан және видеоүзінділерден құралып, *Internet* желісі арқылы беріледі немесе басқа телекоммуникациялық құралдар арқылы компакт-дискілерге жазылады;

– *жаңа кітапханалар*. Зияткерлік ресурстардың көлемі және қолжетімділігі артады. *Internet* электрондық кітапхана каталогтарымен бірігіп, жер қашықтығы мен уақыт айырмашылығына қарамастан, мол ақпараттар көлемін жинауға қол жеткізеді. Әрине, мұндай кітапханалар онда сақталатын ақпараттарға толық жол аша бермейді;

– *оқу сабақтарының жаңа формалары*. Студенттер мен оқытушылардың виртуальды семинарлар және зерханалар режимінде бірігіп жұмыс жасауы, сонымен бірге жаңа синхрондық мүмкіндік пайда болды.

– *білімнің жаңа құрылымы*. Бүгінгі күні білім жүйесіне жаңа құрылым беру үшін олар телекоммуникация жүйелерімен толықтырылуы қажет, сонымен қатар білім үдерісіне ақпараттық және коммуникациялық технологияларды енгізуде жоғары біліктілікке ие мамандарды қажет етеді [4].

Оқу үдерісіндегі ақпараттық технологияларды дамыту, заман ағымына сай күнделікті сабаққа компьютер, электрондық оқулық, интерактивті тақта қолдану жақсы нәтиже беруде. Білім беру жүйесі электрондық байланыс, ақпарат алмасу, интернет, электрондық пошта, телеконференция, On-line сабақтар арқылы іске асырылуда. Әсіресе қашықтан оқыту жүйесі жедел қарқынмен дамуда. Қашықтан оқыту – кез-келген білім саласында оқытушы мен білім алушы бірге бола алмаған жағдайда, белгілі бір ара қашықтықта ақпараттық технологияларды кеңінен қолдану арқылы оқыту тәсілдері. Қашықтан оқыту білім алушылардың көп жағдайда, кейде, тіпті мүлдем оқытушыдан кеңістік және уақыт тұрғысынан алыста болуымен сипатталады. Қашықтан білім беруде білім беру үдерісініңөзіне ыңғайлы жерде, арнаулы оқу құралдары мен өзіндік сабақ кестесі және оқытушысымен ақпараттық технологияларды яғни компьютер, интернет желісі мен телекоммуникация құралдарын пайдалану арқылы байланысу мүмкіндігі бар білім алушының бір мақсатқа бағытталған және бақыланып отыратын қарқынды өзіндік жұмысы құрайды.

Қашықтан оқытуда *білім сапасын жетілдіруі үшін қойлатын талаптар мынадай:*

– *сапасы мен мүмкіндігі жоғары білім кеңістігін құру*, кәдімгі оқу орындары ұсынатын мүмкіндіктерден жоғары білім ортасын жасау;

– *Internet желісінде әмбебап компьютерлік кітапхана құру*, кез келген уақытта қолданушыға қол жеткізерлік және кәдімгі кітапханаға көлемді ақпарат беруі тиіс;

– *желі бойынша педагогтармен қарым-қатынас ұйымдастыру*;

– оқытушының да, оқушының да білімін компьютермен тексеру жүйесін жасау.

Төмендегідей базалық шарттар сақталған жағдайда сапалы білімге қол жеткізуге болады:

– қымбат тұратын технологиялар мен бағдарлама өнімдерін қолдану;

– іштей және қашықтан оқыту түрлерін біріктіру;

– қажетті ақпараттық ресурстарды табуды жеңілдететін толық каталогтар жасау.

Қазіргідей әлемдік ғаламдану үдерісі кезінде ақпараттар ағымынан адам баласы өзінің ұдайы дамып отыруына керекті ақпаратты саралап, пайдалана білу-бүгінгі уақыттағы басты мәселе. Осыдан кейін туындайтын мәселелердің бірі – жастарға сапалы білім, саналы тәрбие орта мектепте, колледжде, жоғарғы оқу орындарында білім беру ісін оқытудың ақпараттық технологияларды қолданып, жаңа әдістерімен толықтыру, оқытудың ақпараттық технологияларын іздестіру, оқушыны, студентті ақпаратты талдай білуге, ақпараттық технологияларды тиімді пайдалана білуге үйрету. Ақпараттық технологияларды игеру қазіргі заманда әрбір жеке тұлға үшін оқу және жазу қабілеті сияқты, әрбір адам үшін қажетті шартқа айналады [5-6].

Қорыта келгенде, ақпараттандыру және бұқаралық коммуникацияларды жаһандандыру кезеңінде қазіргі қоғам ақпаратты нақты тұтынушының ұсыныстары мен қызығуына сай ақпарат ағынын қалыптастыруға, ақпаратқа көлем және жылдамдық жағынан шектеусіз қол жеткізуді, сондай-ақ кез келген қашықтықтағы ақпарат көзіне, оның ішінде оқу ақпаратына назар аударуды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін әлемдік ақпараттық орта жағдайында ақпаратты қоғамдық өнім ретінде белсенді пайдаланумен сипатталады. Бұл өскелең ұрпақты ақпараттық қоғаммен зиялы қарым-қатынасқа оқытып, тәрбиелеуге және ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға жағдай жасайды.

1 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынына қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы».

2 Михеева Е.В. Информационные технологии в профессиональной деятельности: Учебное пособие для студ. пед. вузов. – М.: Изд-во «Академия», 2006. – 384 с.

3 Удалов С.Р. Подготовка будущего учителя к использованию средств информатизации и информационных технологий в педагогической деятельности // Информатика и образование. – 2003. – С. 105-1077

4 Мұхамбетжанова С.Т. «Ақпараттық технология және қашықтықтан оқыту». - Алматы, 2010

5 Жапарова Г.Ә. «Информатика негіздері» оқу құралы. - Алматы, 2012

6 Бидайбеков Е.Ы., Мұхамбетжанова С.Т. «Тұрақты даму үшін білім беру: Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды сапалы білім берудің шарты ретінде оқу үдерісіне енгізудің әдіснамалық негіздері». - Алматы, 2010.

Резюме

В данной статье рассматриваются возможности обучения разработке информационных технологий, использующиеся в образовании. Рассказывается о разделении на категории программ, обеспечивающие информационные технологии, использующиеся в обучении. А также, несмотря на имеющиеся недостатки информатизации образования, его называют «информационной революцией» и перечисляет возможные достижения.

Ключевые слова: Информация, технологии, коммуникации, обучение, модель, инструмент

Summary

In this article possibilities of educating to development are examined informative the technologies used in education. Told about dividing into the categories of the programs, providing the information technologies used in educating. And similarly, not looking on the present lacks of informatization of education, he is named "informative revolution" and enumerates possible achievements.

Keywords: Information, technology and communications, training, model, tool